

PAIKALLISYHTEISÖ RESURSSINA JA TUHOJEN KOHTEENA

Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808-1809

Jussi Jääskeläinen

**Doktorsavhandling i Nordisk historia
Åbo Akademi 2011**

PAIKALLISYHTEISÖ RESURSSINA JA TUHOJEN KOHTEENA
Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808-1809

Jussi Jääskeläinen

Doktorsavhandling i
Nordisk historia

Åbo Akademi 2011

ISBN 978-952-12-2613-7
(DIGITAL) ISBN 978-952-12-2164-4

X-Copy Oy
Turku 2011

Esipuhe

Väitöskirjatyö on ollut yli kymmenvuotinen projekti. Muistan, kun silloinen Turun yliopiston Suomen historian apulaisprofessori Ilkka Mäntylä tarjosi vaihtoehtoja proseminaarin aiheeksi. Tarjolla olivat Suomen sodan 1808–1809 sotavahingot, ja toisena varmaankin pitäjänmakasiinit. Valitsin edellisen aiheen. Proseminaarityöni käsitteli sotavahinkoja Turun ja Porin läänin kaupungeissa. Aihe johti myöhemmin pro gradu -tutkielmaan ja siitä edelleen lisensiaatintyön kautta nyt väitöskirjaan. Tutkimuksen problematiikka on tietysti sekä syventynyt että laajentunut matkalla kohti väitöstutkimusta.

Professori Mäntylä kannusti ryhtymään jatko-opiskelijaksi. Tästä ja muusta tuesta olen hänelle kiitollinen. Valitettavasti kiitokset eivät enää tavoita häntä. Tutkiminen on maisterin tutkinnon jälkeen ollut hidasta, koska pääosin olen tehnyt tutkimusta virkatyön ohessa. Olen silti kiitollinen erityisesti arkistolaitoksen johdolle minulle myönnetystä virkavapaudesta (5 kk) lisensiaatin tutkinnon jälkeen.

Ilman ohjausta väitöstutkimus olisi helposti saattanut suuntautua väärille raiteille. On ollut erittäin merkityksellistä, että olen saanut asiantuntevaa ja kannustavaa ohjausta ja tukea molemmilta ohjaajiltani Åbo Akademin professori Nils Erik Villstrandilta ja dosentti Christer Kuvajalta. Heidän tukensa ja apunsa on ollut suorastaan korvaamaton. Suuret kiitokset heille kummallekin.

Haluan myös kiittää molempia väitöskirjan esitarkastajia, professori Pirjo Markkolaa ja dosentti Ali Pylkkästä, tärkeistä parannus- ja korjausehdotuksista käsikirjoitukseen. Vaikka korjausehdotukset aluksi tuntuivat turhauttavilta, ne olivat todella perusteltuja.

Kiitokset filosofian tohtori Henry Nygårdille kannustuksesta ja innoituksesta. Kiitän myös Mikko Lantzia oikeudesta käyttää hänen piirtämiään karttoja väitöskirjassa. Samoin kiitän Pia Sonck-Kootaa useiden digitaalisten karttojen piirtämisestä ja filosofian tohtori Laura Hollstenia englanninkielisen yhteenvedon kieliasun tarkastamisesta ja korjaamisesta.

Kiitän Waldemar on Frenckellin säätiötä stipendistä, joka mahdollisti päätoimisen tutkimisen edellä mainitun virkavapauden aikana. Samoin olen kiitollinen Otto A. Malmin lahjoitusrahastolle stipendistä (2 kk), jonka avulla saatoin viimeistellä lisensiaatintyöni. Kiitos kohdistuu myös Åbo Akademin säätiön tutkimusinstituutille (Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut), joka on tukenut taloudellisesti tutkimusta. Haluan esittää

samoin kiitokseni saamastani Turun yliopiston Artturi H. Virkkusen historiatieteellisen avustusrahaston kannustusstipendistä.

Useiden arkistojen ja kirjastojen henkilökunnat ovat olleet avuksi tutkimustyössäni. Esitän kiitokseni varsinkin Kansallisarkiston, Vaasan maakunta-arkiston, Tritonian, Åbo Akademin pääkirjaston ja Turun yliopiston kirjaston henkilökunnille. Erityiskiitoksen olen velkaa jo eläkkeelle siirtyneelle Kansallisarkiston yksikön johtaja Rauno Selinille.

Kiitokseni eivät enää valitettavasti tavoita jo edesmenneitä vanhempiani, jotka kannustivat jatkamaan akateemisia opintojani. Kiitän myös Seijaa ymmärtäväisestä suhtautumisesta projektin viime vaiheissa.

Mustasaarella, 18. toukokuuta 2011.

Jussi Jääskeläinen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimustilanne	2
1.2 Tehtävän rajausta ja kysymyksenasettelu	11
1.3 Lähteet ja metodi	15
1.4 Käsitteistöä ja terminologiaa	26
2. SOTA JA PAIKALLISYHTEISÖ VARHAISMODERNIN AJAN LOPULLA	27
2.1 Logistiikan perusteet	27
2.1.1 Huolto ja elanto	27
2.1.2 Strateginen tuhoaminen	34
2.1.3 Kosto	35
2.2 Resurssien hyväksikäytön erot eri armeijoiden huoltojärjestelmissä	36
2.2.1 Ranska	41
2.2.2 Iso-Britannia	45
2.2.3 Itävalta ja Preussi	46
2.2.4 Ruotsi	47
2.2.5 Venäjän huoltojärjestelmän yleiset piirteet	49
2.3 Alueelliset haasteet	59
3. SOTAVAHINKOJEN LAAJUUS RUOTSIN VALTAKUNNAN ITÄISESSÄ OSASSA SUOMEN SODAN 1808-1809 AIKANA	70
3.1 Sotavahingot koko maan osalta ja läänikohtainen jakauma	70
3.2 Tutkimusalueen maantieteellinen, taloudellinen ja sosiaalinen asema	77
3.3 Sotavahingot kihlakunnittain	86
3.4 Sotavahingot pitäjittäin	90
3.5 Sotavahingot pitäjien sisällä	96
3.5.1 Kuortane	96
3.5.2 Närpiö	107
3.5.3 Saarijärvi, Kokkolan pitäjä ja Lapväärtti	117

4. SOTAVAHINKOJEN SYVÄTUTKIMUS SUOMEN SODAN PÄÄSOTANÄYTTÄMÖLLÄ	118
4.1 Sotavahinkojen sisällöllinen analyysi	119
4.1.1 Sotavahinkojen vahinkoryhmittäinen jakauma	119
4.1.2 Eri vahinkoryhmien suuruuden arviointia	133
4.2. Sotavahinkojen tapahtuma-aika	138
4.3 Sotavahinkojen aiheuttaminen ja aiheuttamisperusteet	144
4.3.1 Sotavahinkojen aiheuttaminen Kuortaneella	144
4.3.2 Sotavahinkojen aiheuttaminen Närpiössä	148
4.3.3 Logistiikka aiheuttamisperusteena	150
4.3.4 Kostotoimenpiteet aiheuttamisperusteena	155
4.3.5 Taistelusta taistelupaikalle aiheutuneet tuhot aiheuttamisperusteena	160
4.3.6 Strateginen/taktinen hävittäminen aiheuttamisperusteena	165
4.3.7 Joukkojen kurittomuus aiheuttamisperusteena	166
4.3.8 Aiheuttamisperusteet muun Vaasan läänin osalta	167
4.4 Venäjän armeijan huoltojärjestelmä Suomen sodan aikana	190
 5. SOTAVAHINKOJEN KOHDENTUMINEN SOSIAALISESTI JA YKSILÖTASOLLA	 205
5.1 Sotavahinkojen jakauma yhteiskuntaryhmittäin	205
5.2 Henkilökohtaisten menetysten suuruuden arviointia	210
 6. JOHTOPÄÄTÖKSET	 221
 LÄHTEET	 251
 LIITTEET	 261
 SAMMANDRAG	 276
 SUMMARY	 283

PAIKALLISYHTEISÖ RESURSSINA JA TUHOJEN KOHTEENA

Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809

1. JOHDANTO

”Hvad till Truppernas underhåll och förfriskning nödigt tarfvas skall prompt och bar betalas; Hvarje Lefverantz godtgjöres i öfverenskommelse med våra och Landets commissarier; Och på de J äfven härutinnan må röna Hans KÄJSERLIGA MAJESTÄTS höga omsorg för Edert väl, har Hans KÄJSERLIGA MAJESTÄT befallt att flere Magaziner, utom de som redan äro, inrättas skall, hvarifrån de mäst nödlidande af Landets Invåna-re kunna jemte Dess MÄJESTÄTS egna Truppar blifva providerade.”

Edellä oleva lainaus on kappale venäläisten joukkojen ylipäällikön, kreivi Friedrich Wilhelm Buxhoevdenin julistuksesta 18.2.1808 hyökkäyksen kohteeksi joutuvalle väestölle, suomalaisille. Julistus oli annettu juuri ennen kuin venäläiset joukot 21.2.1808 hyökkäsivät rajan yli. Tästä käynnistyi Ruotsin ja Venäjän välinen sota, josta suomalainen historiantutkimus on käyttänyt nimitystä Suomen sota.

Venäläisten joukkojen ylipäällikkö lupasi julistuksessa, että kaikki, mikä tarvitaan venäläisten joukkojen elannoksi ja virvokkeeksi, maksettaisiin heti. Samoin Buxhoevdén lupasi, että jokainen toimitus joukkojen tarpeisiin, korvattaisiin yhteisymmärryksessä venäläisten ja maan omien komissaarien kanssa.¹ Helmikuun lopulla antamassaan kuulutuksessa Buxhoevdén vakuutti maan asukkaille täydellistä hengen ja omaisuuden turvaa. Hän myös vahvisti uudelleen, että elintarpeet ja rehu tullaan maksamaan, ja jos asukkailla – vastoin kaikkia odotuksia – olisi jokin perusteltu valitus, heille tehtäisiin oikeutta sanan laajimmassa merkityksessä. Lisäksi Buxhoevdén lupasi myöhemmin maaliskuun lopulla, että joukkojen marsseista aiheutunut vahinko korvattaisiin.²

Jatkossa käy ilmi lunastettiinkö ylipäällikkö Buxhoevdénin lupaukset. Tutkimukseni aiheena on, kuinka paikallisyhteisö oli samanaikaisesti Venäjän armeijan resurssina ja tuhojen kohteena varhaismodernin ajanjakson lopussa.

¹ Ättioåriga minnen, proklamation 18.2.1808 (Helsingfors 1890), s. 7. Ortografia on alkuperäisen asiakirjan mukainen; Erkki K. Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808* (Porvoo 1947), s. 106.

² Ättioåriga minnen, kungörelse 28.2.1808, proklamation 24.3.1808, s. 10–11.

1.1 Tutkimustilanne

Tutkimukseni kuuluu sotahistorian piiriin. Suomen kielen sotahistoria on käsitteenä hieman harhaanjohtava ja kapea-alainen. Muiden kielten termeillä, kuten military history tai militärhistoria, ei ole vakiintunutta suomalaista käännöstä. Ne tarkoittavat kaikkien sotaan liittyvien ilmiöiden historiallista tutkimusta. Siis sotatapahtumien historian lisäksi näihin kuuluvat esimerkiksi sotalaitoshistoria, sotatalouden historia ja sotilaiden sosiaalishistoria. Suomen kielessä sotahistorialla on yleensä tarkoitettu lähinnä sodan tapahtumahistoriaa.³

Perinteinen sotahistoria käsittelee ennen kaikkea strategiaa, taktiikkaa, sotilaallista ajattelua ja sotatekniikkaa. Yhä edelleen suurin osa kansainvälisesti julkaistusta sotahistoriasta keskittyy taisteluiden kuvaukseen. Tyypillistä on näissä myös Eurooppa-keskeisyys (mukaan lukien Yhdysvallat), sotilaallisen voiman teknologiapainotteisuus, suurvaltakeskeisyys, valtioiden välisiin konflikteihin keskittyminen ja sodan poliittisten tavoitteiden jättäminen vähemmälle huomiolle.

Erityisesti 1970-luvulta alkaen on sotahistorian tutkimuksessa tapahtunut uudistumista. Sodan tutkiminen ei vaikuttanut pidemmän päälle hedelmälliseltä, jos sitä ei olisi asettanut suurempaan asiayhteyteen. Yhteiskunta vaikutti sotaan ja sotavoimiin ja nämä puolestaan koko yhteiskuntaan. Tapahtui jatkuvaa vuorovaikutusta sotalaitokseen ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Tämän seikan tajuaminen on sotahistorian toisen, uudemman tutkimussuuntauksen ytimessä. Tätä tutkimustraditiota kutsutaan ruotsiksi käsitteellä militärhistoria. Kansainvälisesti tätä tutkimussuuntausta kutsutaan englanninkielisillä käsitteillä War and Society tai New Military History. Suuntaus tutkii esimerkiksi sodan ja yhteiskuntaluokan tai sukupuolen välistä suhdetta, toisaalta se myös kysyy, miten sota heijastelee yhteiskunnallisia ajatusrakennelmia. Tutkimussuuntaus tutkii siis sodan vaikutusta ihmiskunnan historiassa.⁴

Oma tutkimukseni kytkeytyy nimenomaan tähän sodan ja yhteiskunnan välisten suhteiden tutkimustraditioon. Tutkimukseni keskiössä on sodan ja paikallisyhteisön suhde varhaismodernin ajan lopulla. Tulen myöhemmin tässä ja seuraavassa luvussa perustelemaan

³ Jussi T. Lappalainen, *Aseet ja taistelut. Sotataidon kolme vuosikymmentä* (Helsinki 1989), s. 10–11.

⁴ Jeremy Black, *Rethinking military history* (London 2004), ix, s. 50; Martin Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*, Skrifter från institutionen för historiska studier 3, Umeå universitet (Umeå 2002), s. 24.

paikallisyhteisön keskeistä merkitystä esiteollisen ajan sodankäynnille. Toisaalta sodankäynnistä aiheutui väistämättä seurauksia paikallisyhteisölle.

Pääolettamukseni on, että logistiikka on pääsyynä paikallisyhteisön tuhoihin. Tähän olettamukseen olen päätenyt tutkimalla venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja Turun ja Porin läänissä. Tutkimukseni keskeisiä johtopäätöksiä oli, että venäläisten joukkojen huolto aiheutti valtaosan sotavahingoista tässä läänissä. Myös Henry Nygård on päätenyt venäläisten huollon keskeiseen merkitykseen tutkiessaan Pietarsaaren pitäjän sotavahinkoja. Tämän vuoksi logistinen näkökulma muodostuu merkittäväksi ja siksi esittelen huoltoon ja elantoon liittyvää tutkimuskirjallisuutta varsinkin seuraavassa pääluvussa sangen laajasti. Kuitenkin voi olla muitakin syitä paikallisyhteisön aineellisiin tuhoihin, jotka tutkimus paljastaa. Tähän viittaa tutkielmani tutkimustulos.⁵

Sotahistorian logistinen tutkimussuunta on kyseenalaistanut aiempia sotahistorian tutkimustuloksia. Eräs merkittävä historioitsija, joka haastoi siihen asti vallalla olleita näkemyksiä sotahistoriassa, oli israelilainen sotahistorioitsija Martin van Creveld. van Creveld määritteli klassikoksi muodostuneessa *Supplying War* -tutkimuksessaan logistiikka-käsitteen seuraavasti: käytännön taito, jolla armeijoita siirretään ja huolletaan (the practical art of moving armies and keeping them supplied). Tässä tutkimuksessa van Creveld argumentoi, että armeijoiden huollolla on ollut aivan ratkaiseva merkitys sodankäynnin kokonaisuuteen. Hänen mukaansa armeijoiden huolto aina I maailmansotaan asti perustui sotatoimialueen paikallisiin resursseihin.⁶

Toinen merkittävä auktoriteetti logistisessa tutkimussuuntauksessa on ollut myös yhdysvaltalainen sotahistorioitsija John A. Lynn. Lynnin mukaan van Creveld vakuutti sekä sotilaat että historian tutkijat siitä, että strategia on nojannut logistiikkaan koko uuden ajan historian. Lynn esittää kuitenkin kritiikkiä van Creveldiä kohtaan sikäli, että käsite 'living off the country' eli armeijoiden eläminen vallatun maan kustannuksella on esitetty liian

⁵ Jussi Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot. Venäläisten sotajoukkojen toiminnasta aiheutuneet sotavahingot Turun ja Porin läänissä Suomen sodan aikana*. painamaton Suomen historian pro gradu – tutkielma, Historian laitos, Turun yliopisto 2000, TYK, s. 133; Henry Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman (Oravais 1999), s. 357–360.

⁶ Martin van Creveld, *Supplying War. Logistics from Wallenstein to Patton*, (Cambridge 1977), s. 1; Ks. myös Martin Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematisken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*. Skrifter från institutionen för historiska studier 3 (Umeå 2002), s. 27, Christer Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721* (Åbo 1999), s.13.

suuripiirteisesti. Lynnin mukaan hevosten rehun osalta väite pitää paikkansa, mutta sotilaiden muonan osalta tilanne oli toinen.⁷

Ennen tämän tutkimussuuntauksen syntyä aliarvioitiin sotahistoriassa huollon merkitystä menneiden vuosisatojen sodankäynnissä. Aikaisemman käsityksen mukaan sota voitiin oikeastaan rinnastaa taisteluihin ja piirityksiin, mutta esim. kuljetusmatkat olivat suuriin taisteluihin nähden vailla mielenkiintoa. Ruotsalainen sotahistorioitsija Jan Lindegren lainaa Geoffrey Parkeria, jonka mukaan taistelut tuskin olivat sodan kannalta ratkaisevia, vaan ratkaisevampaa oli tuolloin turvata armeijoille riittävä huolto. Kun huoltoa ei turvattu – mikä tapahtui usein – armeijat tuhoutuivat vailla miekaniskuakaan. Kaikki tämä on Lindegrenin mukaan merkinnyt sitä, että sodan arkipäivä on astunut yhä enemmän tutkimuksessa etualalle. Ruoasta, rehusta, vaatteista ja kuljetuksista eli ytimekkäästi ilmaistuna sodan logistiikasta on tullut tämän muutoksen myötä sotahistorian keskeinen tutkimusalue. Näin Lindegrenin mukaan aikaisempien vuosisatojen sota on suureksi osaksi käsitetty tutkimuksessa väärin. Siksi koko tämän ajanjakson historian ymmärryksessä on suuria puutteita. Sodan logistiikan tutkimus on tämän takia eräs keskeinen väline, jonka avulla uusi tutkimuksen perustus voidaan rakentaa. Kyseessä on Lindegrenin mukaan yhteysketju logistiikka – sodankäynti – valtio – politiikka. Logistiikalla ei siis ole seurauksia ainoastaan historian tutkimuksen aliarvostamalle kohteelle sodankäynti vaan valtiolle sellaisenaan.⁸

Kuten ruotsalainen sotahistorioitsija Martin Hårdstedt on todennut väitöskirjassaan, on paikallisyhteisön merkitys sangen vähän tutkittu aihealue varhaismodernin armeijan sodankäynnissä – ennen muuta huollon suhteen.⁹ Toimijoina ovat paikallisyhteisön lisäksi myös hallintoviranomaiset ja armeija. Paikallisyhteisönä myöhemmissä pääluvuissa korostuu maaseutu. Tämä johtuu siitä, että syvätutkimuksen kohteiksi on valittu maaseutupitäjiä, koska sotavahingot keskittyivät Vaasan läänissä ennen muuta maaseudulle. Ylipäätään tuon ajan yhteiskunta oli voimakkaasti agraarinen.¹⁰ Tässä pääluvussa käsitellään näitä suhteita yleisemmällä tasolla.

Maaseudun talonpojat sekä kaupunkien porvaristo olivat keskeisesti se paikallinen resurssi, jolta armeijat aika pitkälti hankkivat elannon, majoituksen ja kyydityksen. Myös muut

⁷ John A. Lynn, 'The History of Logistics and Supplying War', *Feeding Mars. Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, ed. John A. Lynn (Boulder 1993) s. 10–22.

⁸ Jan Lindegren, 'Logistik under Stora nordiska kriget', *Historisk Tidskrift för Finland (HTF)* 4 (2000), s. 506–507.

⁹ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 32.

¹⁰ Olen kuitenkin tutkinut venäläisten aiheuttamia Suomen sodan sotavahinkoja sekä maaseudun että kaupungin osalta Turun ja Porin läänissä, ks. Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK.

maaseudun ja kaupunkien asukkaat joutuivat osittain kantamaan taakan, jonka muodostivat elintarvikkeiden hankinta, majoitus ja kyydityksen järjestäminen venäläisille joukoille.¹¹

Jotta armeijat saivat nämä resurssit mahdollisimman tehokkaasti käyttöönsä, oli niiden käytettävä apuvälineenä hallintoviranomaisia. Ruotsissa tämä tarkoitti ennen muuta läänin-, kihlakunnan- ja paikallistason viranomaisia. Läänissä maaherra oli vastuussa, että edellä mainitut uudelta esivallalta tulevat vaatimukset täytettiin. Kihlakunnassa kruununvouti huolehti toimeenpanosta kruunun palveluskuntansa kera. Kihlakunnat jakaantuivat nimismiespiireihin, joissa nimismies apulaisineen, kuten silta-, jahtivoudit ja neljännesmiehet, joutuivat välittömään kosketukseen sotaväen ja paikallisväestön, ennen muuta talonpoikien kanssa. Tämä tapahtui järjestettäessä majoitusta, kyydityksiä ja kuljetuksia sekä viljan ja rehun hankinnassa. Kaupungeissa maistraatit olivat vastuussa maaherralta tulleiden määräysten toteuttamisessa. Majoituksen ja kyydityksen osalta tehtävät olivat siksi työntäyteisiä, että pormestarin lisäksi maistraatin jäsen tai jäsenet vastasivat tietysti osaluueesta.

Myös kirkollishallinnolla oli suuri merkitys. Papit olivat merkittäviä auktoriteetteja paikallisyhteisössä. Samoin tiedonkulku tapahtui saarnastuolista käsin – kuulutusten luvun myötä jumalanpalvelusten yhteydessä. Venäläiset pyrkivätkin käyttämään papistoa – alkaen sen ylimmästä johdosta – rauhoittamispolitiikkansa välineenä.¹²

Hallintoviranomaisilla oli siis suuri merkitys sotilaallisina toimeenpanoviranomaisina. Paikallisyhteisö saattoi toimia armeijan toiveiden mukaisesti toimittaan tarvikkeita ja palveluita. Se saattoi myös toimia vastahakoisesti. Väestö ei suorittanut vaadittuja kyydityksiä tai suorastaan pakeni metsiin. Tällöin armeijan näkökulmasta tarkasteltuna voidaan puhua sodan kitkatekijöistä.¹³ Armeijalle välttämättömät kyyditykset eivät toimineet ja sen elannon saanti vaikeutui.

Paikallisyhteisö saattoi ryhtyä myös aktiivisesti vastustamaan armeijan vaatimuksia ja miehitystä. Aseellinen kansannousu muodosti ilman muuta uhkaavan ongelman armeijan huollolle¹⁴. Tällöin armeija saattoi ryhtyä kostotoimenpiteisiin. Paikallisyhteisön ja armeijan suhde oli merkityksellinen siis molemmille osapuolille. Lisäksi tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota hallintoviranomaisten kaksoislojaliteettiongelmaan. Sen tuli toisaalta olla kruunun

¹¹ L.G. von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809* (Helsingfors 1929), s. 108–314.

¹² von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 108–194; Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 33.

¹³ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 33–34, Carl von Clausewitz, *Om kriget* (1832), sv. övers. (Stockholm 2002), s. 79.

¹⁴ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 33.

edustaja, toisaalta sen tuli valvoa myös paikallisväestön etuja.¹⁵ Tulen palamaan tähän problematiikkaan myöhemmin nimenomaan venäläisten joukkojen ja Suomeen vuonna 1808 jääneiden hallintoviranomaisten suhteen kautta.

Venäjän armeijan logististen ratkaisujen aineellisista seurauksista paikallisyhteisölle Suomen sodan aikana 1808–1809 ei ole julkaistu mitään laajempaa tutkimusta. Ainoa opinnäytetyö, joka on keskittynyt tähän problematiikkaan on pro gradu –tutkielmani, joka käsittelee venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja Turun ja Porin läänissä.¹⁶ Jo tätä ennen olin proseminarityössäni tutustunut tähän tutkimusaiheeseen. Tällöin käytössäni oli Henry Nygårdin artikkeli *Ett efterspel – Skadeståndanspråken på den ryska armén år 1808* keskeneräisenä. Tämä artikkeli käsittelee Suomen sodan aikaisia sotavahinkoja ennen muuta Pietarsaaren pitäjän osalta. Sain artikkelista vaikutteita sekä proseminarityöhöni että pro gradu -tutkielmaani. Artikkelin on sitemmin julkaistu.¹⁷

Lars Gabriel von Bonsdorffin väitöskirja, *Den ryska pacificeringen i Finland*, liittyy myös tutkimusaiheeseeni. Sotavahinkoja ja niiden suuruutta hän käsittelee vain muutaman sivun verran.¹⁸ Silti suuri osa tutkimusta keskittyy problematiikkaan, joka on venäläisten joukkojen aiheuttamien sotavahinkojen taustalla: ennen muuta majoitus- ja kyyditysvetämisuuteen sekä elintarvikkeiden hankintaan. Toisin kuin tämä väitöskirjani, von Bonsdorff tutkii sodanaikaisia oloja vain kolmessa eteläisessä läänissä: Turun ja Porin, Hämeen ja Uudenmaan sekä Kymenkartanon läänissä.

Martin Hårdstedt on väitöskirjassaan *Om krigets förutsättningar* tutkinut armeijoiden edellytyksiä huoltaa ja käydä sotaa Suomen ja Ruotsin pohjoisosissa vuosina 1808–1809. Keskipisteenä ovat huolto-ongelmat ja siviiliväestön rooli sotaväen huoltojärjestelmässä. Tarkastelukohteena ovat sekä Ruotsin että Venäjän armeija. Maantieteellisesti tutkimus rajautuu Ruotsin kolmeen pohjoiseen läänin: Västerbottenin, Oulun ja Vaasan lääneihin.

Hårdstedtin mukaan tutkimuksen tärkein tulos on, että huollon edellytykset Suomen sodan aikaan olivat suurilta osin yhtä kuin paikallisen siviiliväestön kyky ja halu tuottaa tarvikkeita ja palveluita. Hårdstedt keskittyy kuitenkin tutkimuksessaan ennen muuta Ruotsin armeijan huollon toiminnan tarkastelemiseen. Venäjän armeijan huollon toiminnan esittely jää

¹⁵ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 34.

¹⁶ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK.

¹⁷ Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarnen – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman, s. 357–360.

¹⁸ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 387–390.

huomattavasti vähemmälle ja yleisluontoiselle tasolle. Vaikka tutkimukseni ensi sijaisena tavoitteena ei ole Venäjän armeijan logistisen järjestelmän toiminnan esittely Suomen sodan aikana, niin Hårdstedtin hahmottamaa kuvaa on tältä osin tietyssä määrin testattava ja tarvittaessa korjattava. Hårdstedt ei ole esimerkiksi tutkinut, mitä seurauksia Venäjän huoltojärjestelmän tietyistä piirteistä oli vallatun alueen paikallisväestölle Suomessa. Myöskään Venäjän ja Ruotsin huoltojärjestelmiä ei ole vertailtu muiden Napoleonin sotia käyvien johtavien valtioiden huoltojärjestelmiin. Tältäkin osin on tarvetta lisätutkimukseen.¹⁹ Hårdstedtin tutkimus on lähes ainoa esimerkki tutkimuskirjallisuudesta, jonka kanssa voi käydä vuoropuhelua. Muilta osin relevantti tutkimuskirjallisuus puuttuu.

Myös artikkelissaan *I krigets tjänst – Det militära underhållet och det civila samhället i Västerbotten under kriget 1808–1809* Hårdstedt käsittelee samaa, väitöskirjassa esiintyvää problematiikkaa. Hårdstedt kytkee kyydityksestä aiheutuneen rasituksen Länsi-Pohjan paikallisväestölle sotaa käyvien armeijoiden huoltoon.²⁰ Jo ennen Hårdstedtiä oli S. Jahnukainen tuonut esiin Ruotsin armeijan huoltojärjestelmän rajoittavan merkityksen kesän 1808 operaatioihin.²¹

Koska tutkin Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seurauksia paikallisväestölle Suomen sodan aikana, on hyvä saada historiallinen viitekehys ilmiön arvioimiseksi. Fritz Redlich on selvittänyt artikkelissaan sotasaaliiksi otton historiallisen kehityksen, sen eri muodot ja yleisyyden sekä miten legitiimiä sen katsottiin olevan eri vuosisatoina. Hän tuo esiin ennen kaikkea ne syyt, jotka johtivat vähitellen luopumiseen sotasaaliin otosta. 1700-luvun lopulla tehtiin jo ero, mikä oli sallittua ja laillista sotasaaliiksi ottamista ja mikä laitonta.²²

Vaikka Venäjän armeijan logistiikan organisointia esimodernin aikakaudella on tutkinut sangen harva ei-venäläinen tutkija, niin jonkin verran tutkimuskirjallisuutta silti on – aiemmin mainitun lisäksi. John L.H. Keep on tutkinut artikkelissaan Venäjän armeijan huollon organisointia seitsenvuotisen sodan aikana. Hän esittelee, millainen oli Venäjän huollon organisointi 1700-luvun puolivälissä ja millaisia annoksia sotilaiden tuli saada. Lisäksi hän

¹⁹ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*.

²⁰ Martin Hårdstedt, 'I krigets tjänst – Det militära underhållet och det civila samhället i Västerbotten under kriget 1808–09, *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman, s. 315–341.

²¹ S. Jahnukainen, 'Magasinsystemets inverkan på Klingspors krigföring i Finska kriget', *Sotamuseo IV* (1951), s. 124–136.

²² Fritz Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte, herausgeben von Herman Aubin*, 39 (1956), s. 1–79.

tuo esiin, minkälaisia vakavia puutteita huollon käytännön järjestelyissä oli seitsenvuotisen sodan aikana ja mitä seurauksia siitä aiheutui itse sodankäyntiin.²³

Tarkemmin venäläisten sotilaiden elintarpeiden huoltoa, muona-annoksia, palkkaa ja majoitusta Keep on tutkinut toisessa tutkimuksessaan. Tässä hän myös käy läpi esimerkein venäläisten sotilaiden toimintaa siviiliväestöä ja vihollisia kohtaan 1700-luvun ja 1800-luvun alun sodissa.²⁴

Tätä jälkimmäistä aihetta on tutkinut George F. Jewsbury Tonavan ruhtinaskunnissa 1806–1812.²⁵ Venäläisen historiantutkijan näkökulman Venäjän armeijan huoltojärjestelyihin on esittänyt L.G. Beskrovny, myöhemmin englannin kielelle käännettyssä tutkimuksessaan. Hän tuo myös esiin Napoleonin sotien aikaiset huoltojärjestelyjen puutteet. Beskrovnyn mukaan Venäjän armeijan huollon vaikeudet ratkaistiin vasta 1812 Napoleonin Venäjän sotaretken aattona.²⁶

Christer Kuvaja on väitöskirjassaan tutkinut miehitysarmeijan huoltoa 1700-luvun alussa. Tarkastelukohteena on Venäjän armeijan huolto isonvihan aikana Suomessa – tarkemmin ilmaistuna Länsi-Suomessa. Kuvaja operoi käsitteillä sisäinen ja ulkoinen huolto. Sisäisellä huollolla hän tarkoittaa huoltoa sotatoimialueelta. Tällöin elanto saatiin paikallisesti, ja sotatoimialueen tai miehitetyn alueen väestö maksoi sen. Ulkoisella huollolla hän tarkoittaa logistisesti ulkoapäin eli kotimaasta tullutta huoltoa. Vaikka Kuvaja ei tutkikaan väestön kärsimyksiä ja rasituksia, huoltokysymys tarjoaa hänen mukaansa aika pitkälle selityksen venäläisten joukkojen käyttäytymiseen miehityksen aikana. Kuvaja päätyy siihen, että Suomesta saatavien resurssien osuus Venäjän armeijan kokonaishuollosta oli noin kolmanneksen luokkaa.²⁷ Kaiken kaikkiaan kuitenkin Venäjän armeijan huollon järjestämisestä on yllättävän vähän tutkimuskirjallisuutta – ainakaan länsimaisille valtakielillä kirjoitettuna tai käännettynä.

Muuta sotahistorian logistista tutkimusta sen sijaan on runsaammin. Edellä mainittujen tutkijoiden lisäksi nostan esiin jo tässä vaiheessa Geza Perjésin. Perjés nostaa esiin rakenteelliset tekijät armeijan huollon järjestämisen taustalla: armeijoiden miesvahvuuksien

²³ John L.H. Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War', *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1 (1987).

²⁴ John L.H. Keep, *Soldiers of the Tsar. Army And Society in Russia*, (Oxford 1985).

²⁵ George F. Jewsbury, 'The Russian Army's Role in the Danubian Principalities, 1806–1812', *Southeastern Europe*, II, 2 (1975), s. 145–153. Ks. myös Jewsbury, *The Russian Anexation of Bessarabia: 1774–1828. A Study of Imperial Expansion*. East European Quaterly. East European Monographs. No. XV. (New York 1976).

²⁶ L.G. Beskrovny, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century. Handbook of Armaments, Personnel and Policy*. (venäjäksi 1973), (s.l. 1996), s. 270.

²⁷ Christer Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721* (Åbo 1999), s. 2, 6, 34, 276.

valtava kasvu ja sotatoimialueen väestötiheys, joka korreloi alueen resursseihin. Perjés korostaa muonitusvaikeuksien vaikutusta sodan johtamiseen ja strategiaan. Hän tuo voimakkaasti esiin, etteivät tuon ajan armeijat tulleet toimeen pelkästään sotänäyttämöltä löydetävillä ruokatarvikkeilla, eivätkä ne toisaalta voineet myöskään kuljettaa rehua tai muonaa suurina määrinä mukanaan.²⁸ Perusteellisemmin käsittelen armeijan logistiikan vaikutusta sodankäyntiin ja paikallisyhteisöön pääluvussa 2.

Walter von Koskullin artikkeli miehitysjoukkojen ja siviiliväestön suhteista isonvihan aikaisessa Suomessa tarjoaa sopivan rinnastuskohteen venäläisten joukkojen suhtautumiseen paikallisyhteisöön. Toimintamallit vaihtelivat osittain miehityksen eri vaiheissa. Jyrkintä suhtautuminen oli valloitusvaiheessa 1713–1714. Osittain tämän kovan kohtelun vuoksi valloittaja-armeijan huolto vaikeutui, jolloin toimintatapaa täytyi tarkistaa.²⁹ Myös Hilding Klingenberg on väitöskirjassaan käsitellyt samaa aihepiiriä Suuren Pohjan sodan myöhemmässä vaiheessa. Hän painottaa tutkimuksessaan valloittajan legitiimin hallinnon merkitystä.³⁰

Tärkeä lähde tarkastellessani tutkimuskohdettani paikallisyhteisön näkökulmasta on sotateoreetikko Carl von Clausewitzin tutkimuksen lisäksi Anders Perssonin tutkimus sissitoiminnasta Suomen sodan aikana. Persson nosti tämän tärkeän aiheen tutkimuksen polttopisteeseen. Hän tekee myös tärkeän kytkennän samanaikaiseen kansannousuun Espanjassa Napoleonin joukkoja vastaan. Kuten Persson osoittaa, venäläisten joukkojen ylipäällikkö Buxhoevden oli heinä-elokuun taitteessa perustellusti huolissaan sissitoiminnan laajentumisesta todelliseksi kansannousuksi Espanjan mallin mukaan.³¹ Tämä olisi vaarantanut venäläisten joukkojen yhteyslinjat selustaan ja sitonut venäläisiä joukkoja maan rauhoittamiseen todella huomattavasti.

Suomen sodan aikaisia sotavahinkoja on kuitenkin käsitelty erilaisissa alue- ja paikallistason historioissa, esimerkiksi maakunta-, kaupungin- ja pitäjänhistorioissa. Oman tutkimusaiheeni kannalta keskeisiä tutkimuksia ovat tältä kannalta Etelä-Pohjanmaan historia sekä Kuortaneen ja Närpiön pitäjien historiaa esittelevät teokset. Aulis J. Alanen on edellä mainitussa

²⁸ Geza Perjés, 'Army Provisioning, Logistics And Strategy in the Second Half of the 17th Century', *Acta Historica*, Journal of the Hungarian Academy of Sciences, Tomus XVI, (1970), s. 1–5, 19–20. Ks. myös Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968).

²⁹ Walter von Koskull, 'Ockupationstrupper och civilbefolkning i Stora ofredens Finland', *Historiska och Litteraturiska Studier* 29. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 338, (Helsingfors 1953), s. 1–40.

³⁰ Hilding Klingenberg, *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721. Civilförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar* (Åbo 2009).

³¹ Anders Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit* (ruotsiksi 1986) (Helsinki 1988), s. 163.

teoksessaan lyhyesti esitellyt sodan jälkiä Etelä-Pohjanmaalla. Tutkimuksessa mainitut sotavahinkojen suuruudet pohjautuvat silloiseen Buxhoevdenin kokoelmaan sisältyviin lähteisiin.³²

Kuortaneen pitäjä koostui Suomen sodan aikana Kuortaneen emäseurakunnasta ja Alavuden kappelista. Töysän saarnahuonekunta kuului Alavuden kappeliseurakuntaan³³, vaikka käytännössä olikin lähes yhtä itsenäinen kuin kappeliseurakunta³⁴. Eero Kojonen on tuonut pitäjän historiassa esiin Suomen sodan sotavahinkoja Alavuden osalta.³⁵ Vastaavasti Ilmari Laukkonen on esitellyt niitä Töysän osalta.³⁶ Teoksessaan Kuortaneen vaiheita Heikki Klemetti on puolestaan käsitellyt Kuortaneen emäseurakunnan sotavahinkoja.³⁷ Sanna Koivisto on tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan Kuortaneen sotavahinkoja väestöhistoriallisesta näkökulmasta – eräänä syynä väestökriisin syntyyn.³⁸ Pia Varstala on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan sodan jälkeisiä paikallisyhteisön sosiaalisia sopeutumisprosesseja Uudenkaarlepyyn pitäjässä.³⁹

Suomen sodan sotavahinkojen kytkeminen osaksi sotatapahtumia tapahtuu Ruotsin yleisesikunnan laatiman 9-osaisen teossarjan *Sveriges krig åren 1808–1809* avulla.⁴⁰ Tämä on perusteos, kun tutkitaan Suomen sota. Sen painopiste on kuitenkin perinteisessä sotatapahtumiin keskittyvässä sotahistoriassa. Tutkimuksessa on perinpohjaisesti selvitetty taistelevien osapuolten joukkojen vahvuudet, koostumus ja taistelujen kulku. Myös Eirik Hornborgin teoksesta *När riket sprängdes*⁴¹ saa hyvän yleiskuvan sodan kulusta. Vielä monipuolisemman kuvan myös sodan vaikutuksista siviiliyhteiskuntaan saa Erkki K. Osmonsalon tutkimuksesta Suomen valloitus.⁴² Hän kytkee Suomen sodan sotatapahtumat eurooppalaiseen suurvaltapolitiittiseen konstellatioon sekä tuo esiin Venäjän poliittisen toiminnan valloitusvaiheen Suomessa.

³² Aulis J. Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1. Isostavahasta Suomen sotaan 1700–1809* (Vaasa 1948), s. 682–688, 747–748.

³³ Eero Kojonen, *Alavuden historia I, Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918* (Jyväskylä 1963), s. 300.

³⁴ Ilmari Laukkonen, *Töysän historia* (Vaasa 1989), s. 164–165.

³⁵ Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 564–565.

³⁶ Laukkonen, *Töysän historia*, s. 146.

³⁷ Heikki Klemetti, *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin* (Porvoo 1932), s. 204–208.

³⁸ Sanna Koivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu -tutkielma, Historian laitos, Jyväskylän yliopisto 2000, JYK, s. 32–45.

³⁹ Pia Varstala, *Sociala anpassningsprocesser i Nykarleby socken efter kriget 1808–09: en fallstudie av yrkesmässig omplacering bland avskedade soldater och familjebildning under 1810-talet*, otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia, Historika institutionen, Åbo Akademi 2007, ÅAB.

⁴⁰ Generalstaben, *Sveriges krig åren 1808 och 1809*, vol. I–IX (Stockholm 1890–1922). Tästä lähtien Generalstaben.

⁴¹ Eirik Hornborg, *När riket sprängdes. Fälttågen i Finland och Västerbotten 1808–1809* (Helsingfors 1955).

⁴² Erkki K. Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808* (Porvoo 1947).

Lisensiaatintyöni⁴³ valmistumisen aikoihin ilmestyi kattava yleisteos Suomen sodasta suomeksi. Nimeltään teos oli Sota Suomesta, ja kirjoittajina olivat Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke ja Ali Pylkkänen.⁴⁴ Teoksen näkökulma ei kuitenkaan ole logistinen, joten se on pääosin vain täydentävä lähde edellä mainitun Ruotsin yleisesikunnan historiateokseen liittyen Suomen sodan sotatapahtumiin. Myös Martin Hårdstedt on kirjoittanut yleisteoksen Suomen sodasta⁴⁵. Kirjoittaja tuo esiin tässäkin teoksessaan huollon ratkaisevan merkityksen varhaismodernin ajan sodankäynnissä, mutta tutkimusaiheeni kannalta hän ei tuo mitään uutta väitöskirjaansa verrattuna.

1.2 Tehtävän rajausta ja kysymyksenasettelu

Tutkimuksellani on kaksoisnäkökulma. Toisaalta tutkin valloittavan armeijan logistisesta näkökulmasta paikallisyhteisöä resurssina sodan aikana, toisaalta taas tutkin, mitä aineellisia seurauksia tästä koitui paikallisyhteisölle esimodernin aikakauden lopulla ja miksi. Erityisesti kohteena on niukkaresurssinen, pohjoinen perifeerinen alue Euroopassa Napoleonin sotien aikana.

Valloittavan armeijan näkökulmasta oli merkittävää, mitä erikoisvaatimuksia tällainen perifeerinen alue aiheutti sen logistiikalle verrattuna resursseiltaan rikkaampaan alueeseen – vaikkapa Keski-Euroopassa. Tutkin tätä kysymystä luvussa 2.3 ja keskityn ennen muuta sotilaiden ja joukkojen hevosten ravinnon tarpeen tyydyttämiseen – unohtamatta kuitenkaan myös toista perustarvetta, lämpöä.

Tulen luvussa 2.1 esittämään, minkälainen kehityskulku on havaittavissa armeijoiden huoltojärjestelmissä siirryttäessä 30-vuotisesta sodasta 1700-luvulle ja edelleen esimodernin ajan loppuun. Napoleonin sotien aikana armeijat alkoivat jälleen enenevässä määrin käyttää vallatun alueen paikallisia resursseja hyväkseen. Voidaanko tällöin näiden armeijoiden välillä havaita eroja siinä, kuinka häikäilemättömästi paikallisyhteisön resurssit tyhjennettiin? Jos näin oli, mitkä seikat aiheuttivat tämän toimintamallin? Näitä kysymyksiä käsittelem luvussa 2.2.

⁴³ Jussi Jääskeläinen, *Paikallisyhteisö sodan kurimuksessa. Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat sotavahingot Suomen sodan 1808–1809 aikana sotatoimien painopistealueella*, otryckt licentiatavhandling i nordisk historia, Historiska institutionen, Åbo Akademi 2007, ÅAB.

⁴⁴ Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pylkkänen, *Sota Suomesta. Suomen sota 1808–1809* (Helsinki 2007). Teos ilmestyi myöhemmin halvempaan, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana versiona nimellä *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008).

⁴⁵ Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006).

Tutkin myös, mitä etuja tällainen paikallisten resurssien käyttöön perustuva huoltojärjestelmä tarjosi strategisesti hyökkävälle armeijalle. Olivatko näin saadut mahdolliset edut niin merkittäviä, että niillä saattoi olla merkitystä sodan lopputulokseen? Oliko Venäjän armeijan logistiikka selvästi tehokkaampaa kuin Ruotsin näiden kahden valtion välisessä sodassa 1808–1809? Ja jos oli, niin mitkä seikat Venäjän armeijan logistisessa järjestelmässä tekivät siitä tehokkaan verrattuna Ruotsin armeijan logistiikkaan. Oliko paikallisyhteisöjen resurssien tyhjiin imeminen eräs seikka Venäjän armeijan logistiikassa, joka antoi sille strategisia etuja suhteessa Ruotsin armeijaan?

Toisaalta taas tutkin paikallisyhteisöä tuhojen kohteena esimodernin ajan lopulla. Miten sota koskettti paikallisyhteisöä niukkaresurssisilla alueilla aineellisesti – etenkin Pohjois-Euroopan periferiassa? Tapaustutkimuksen kohteeksi olen valinnut Ruotsin valtakunnan itäisen osan Suomen sodan 1808–1809 aikana. Pääosin tutkin sodan aineellisia vahinkoja eli sotavahinkoja. Tapaustutkimuksessa tutkin näitä sotavahinkoja erityisesti Suomen sodan painopistealueella, jona oli ennen muuta Pohjanmaan rannikkoalue ja sieltä sisämaahan johtavien Kokkolan ja Uudenkaarlepyyn teiden varrella sijaitseva alue.⁴⁶ Hallinnollisesti tämä alue muodosti tuolloin Vaasan läänin.

Sota aiheutti myös suurta tuskaa ja ahdistusta kotinsa ja omaisuutensa menettäneille. Nälkä, vilu ja taudit olivat alituiset seuralaiset useille paikallisyhteisön jäsenille pitkään vielä senkin jälkeen, kun sotatoimet olivat siirtyneet pois kotikonnuilta. Sodasta aiheutui suoraan myös jonkin verran henkilövahinkoja. Tällöin tarkoitan venäläisten joukkojen surmaamia paikallisyhteisön jäseniä. Nämä eivät kuitenkaan ole tutkimuskohteena. Sen sijaan tuon esiin sodan roolin väestökriisin syntymisessä pahimmilla tuhoalueilla. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole mennä syvemmälle väestöhistoriallisiin seurauksiin. Tämä ei ole mahdollista tämän tutkimuksen puitteissa.

Paikallisyhteisön tuhojen ja koko kysymyksenasettelun kannalta on keskeistä, miten sodan paikallisyhteisölle aiheuttamat aineelliset vahingot ovat selitettävissä. Pääolettamukseni on, että logistiikka on pääsyynä paikallisyhteisön tuhoihin. Perusteet olettamukselleni olen maininnut edellisessä luvussa. Muina mahdollisina selityspenusteina tulevat kysymykseen: 1. Kostotoimenpiteet 2. Taistelusta taistelupaikalle aiheutuneet tuhot 3. Joukkojen kurittomuus 4. Strategiset/taktiset hävitykset. Perustelen näiden muiden selityspenusteiden valintaa toisaalta yleisellä päättelyllä sotahistorian alalla, toisaalta kostotoimenpiteiden osalta

⁴⁶ Martin Hårdstedt, Göran Backman ja Ulf Smedberg, 'Krig kring Kvarken – en introduktion till finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais', *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman, s. 14.

viittaa tutkimustulokseeni Turun ja Porin läänin sotavahingoista⁴⁷. Taistelusta taistelupaikalle aiheutuneita tuhoja voidaan lisäksi pitää ehkä ensimmäisenä ja luultavimpana oletuksena, jos aihetta lähtee tutkimaan ilman syvällisempiä tietoja ajankohdan sodankäyntitavoista. Tätä olennaista problematiikan osaa käsittelen tutkimukseni neljännessä luvussa.

Edellä olevaan keskeiseen tutkimuskysymykseen liittyvät myös kysymys, mitkä alueet sotalaueella joutuvat kärsimään muita alueita enemmän. Tutkin siis, miten sotavahingot jakaantuivat Ruotsin valtakunnan itäisessä osassa eli Haminan rauhansopimuksessa Venäjälle luovutettujen läänien osalta. Tällöin on kyseessä kuitenkin vain vahinkojen suuruuksiin perustuva tarkastelu korvattujen vahinkojen osalta. Muilta osin problematiikka keskittyy sodan painopistealueelle eli Vaasan lääniin.

Sodan painopistealueella tutkin paitsi, mitkä alueet joutuivat eniten tuhojen kohteeksi, myös sitä, miksi nämä alueet joutuivat kantamaan sodan iestä muita alueita enemmän. Kun tarkastelu siirretään paikallisyhteisötasolle eli pitäjiin ja kyliin, niin mitkä asuinalueet sodan runtelemassa paikallisyhteisössä joutuivat aineellisesti suurimpaan ahdinkoon? Kahden pahimman tuhoalueen osalta tutkin vahinkoja jopa tilatasolla. Pahimmilla tuhoalueilla sodan painopistealueella paikallisyhteisön jäsenet menettivät satonsa, rakennuksensa sekä irtaimen omaisuutensa tai osan siitä – mukaan lukien karjan. Joissakin tapauksissa agraarisen paikallisyhteisön jäsenet menettivät jopa kaiken omaisuutensa. Kaikki elämisen perusedellytykset vietiin. Seurauksena oli, että asukkaiden vastustuskyky heikkeni ravinnon puuttumisen myötä. Tätä problematiikan osa-aluetta käsittelen luvussa kolme.

Muita paikallisyhteisön näkökulmaan liittyviä perustavanlaatuisia tutkimuskysymyksiä, jotka on selvitettävä, ovat seuraavat. Mitkä yhteiskuntaryhmät paikallisyhteisössä kärsivät suurimmat menetykset? Kuinka suurista taloudellisista menetyksistä oli kyse? Minkälaisia nämä aineelliset menetykset olivat luonteeltaan (sisällöllinen analyysi) ja mitä seurauksia näistä menetyksistä saattoi olla paikallisyhteisön jäsenille? Vailla mielenkiintoa ei ole myöskään kysymys, milloin sotavahingot aiheutettiin. Samoin mahdollisuuksien puitteissa tutkin sitä, mitkä venäläiset joukot aiheuttivat sotavahingot. Tämän selvittäminen voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi epämääräisten tietojen vuoksi. On myös niin, että sotavahinkojen sisällöllisellä analyysillä, aiheuttamisajankohdan selvittämisellä sekä aiheuttajajoukkojen identifioinnilla on yhteyksiä sen keskeisen tutkimuskysymyksen

⁴⁷ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK.

selvittämiseen, miten sotavahingot ovat selitettävissä. Sotavahinkojen kohdentumista sosiaalisesti ja yksilötasolla käsitellen luvussa viisi, muita tässä kappaleessa mainittuja tutkimuskysymyksiä luvussa neljä.

On myös syytä tuoda esiin, että sotavahingot muodostivat erään merkittävimmistä yhteiskunnallista epäkohdista Suomen sodan 1808–1809 aikaisessa ja sen jälkeisessä Suomessa. Tätä todistaa tämän kysymyksen keskeinen esille ottaminen Porvoon maapäivillä 1809. Maapäivillä käynnistettiin säätyjen toimesta yhteinen hanke suuresta lähetyskunnasta, joka jättäisi keisarille säätyjen yhteisen adressin kahdesta hyvin tärkeästä kysymyksestä. Nämä olivat sotavahinkojen korvaaminen sekä henkilökohtaisen turvallisuuden takaaminen. Suuren lähetyskunnan oli tarkoitus jättää adressi keisarille maapäivien päättäjaisissa heinäkuussa 1809. Kyse oli siis venäläisten joukkojen siviiliväestölle aiheutettujen aineellisten vahinkojen korvaamisesta ja näiden joukkojen siviiliväestön fyysiseen integriteettiin kohdistuvien loukkausten lopettamisesta. Aihe oli ilmeisen arka Venäjän johdolle. Vaikka adressin sanamuotoa oli lievennetty, venäläisten korkea taho vastusti hanketta. Tämän vuoksi suuresta lähetyskunnasta ja adressista luovuttiin.⁴⁸ Ehkä tämän vuoksi aihetta ei ole juurikaan käsitelty. Kun muut suuriruhtinaskunnalle tärkeät kysymykset saatiin myönteisesti ratkaistua, jäi asia unholaan. Vasta vuosisadan lopulla muuttuneissa poliittisissa oloissa kysymykseen palattiin ohimennen tutkimuskirjallisuudessa.⁴⁹

Tutkin venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja paikallisyhteisölle. Anomukset sotavahinkojen korvaamisesta perustuivat venäläisten sotajoukkojen ylipäällikkö Buxhoevidenin lupauksiin sodan alussa venäläisten joukkojen aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta. Näin ollen sotavahingot olivat jo lähtökohtansa perusteella pääsääntöisesti venäläisten joukkojen aiheuttamia. Aineellisiin vahinkoihin sisältyy esim. karja, joka laskettiin irtaimeksi omaisuudeksi. Tutkituissa sotavahingoissa on kysymys lähes poikkeuksetta yksityisten kärsimistä sotavahingoista.⁵⁰

Tärkeä rajaus on Ruotsin⁵¹ armeijan aiheuttamien sotavahinkojen sulkeminen tutkimuskohteen ulkopuolelle. Jos siis lähteistä käy ilmi, että kyseessä on Ruotsin armeijan

⁴⁸ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 28–44, 125–127; Robert Castrén, *Skildringar ur Finlands nyare historia* (Helsingfors 1882), s. 67–69; Aimo Halila, *Porvoon valtiopäivät ja autonomian alku*. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I (Helsinki 1962), s. 537 ja alaviite 1.

⁴⁹ Ernst Neovius, *Suomen raha-asian järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina* (Helsinki 1899). Neovius esittelee teoksessaan sotavahinkojen korvauskysymyksen päälinjat.

⁵⁰ Julkisyhteisönä esiintyy vain muutamassa tapauksessa seurakunta tai kappeliseurakunta.

⁵¹ Käytän jatkossa pääosin termiä Ruotsin armeija. Kyseessä olivat Ruotsin Suomessa sodan aikana olevat joukot, joista suurin osa oli suomalaisia joukkoja. Ks. esim. Suomen sodan historia 1808–1809, s. 24.

aiheuttama sotavahinko, on se rajattu tutkimuskohteen ulkopuolelle.⁵² Tätä perustelen työpanoksen pysymisen kohtuullisena, toisaalta myös sillä, ettei kysymystä sotavahinkojen aiheuttajista jätettäisi sivuun.

Tulkitsen venäläisten joukkojen ylipäällikön antamat lupaukset mahdollisten sotavahinkojen täysimääräisestä korvaamisesta osana rauhoittamispolitiikan keinovalikoimaa. Olen tutkielmassani aiempaan tutkimukseen nojaten osoittanut, millä perustein, kuinka paljon, miksi ja kenen toimesta korvauksia maksettiin sotavahingoista.⁵³ von Bonsdorff on tutkimuksessaan käyttänyt Venäjän rauhoittamispolitiikasta kuvaavia ilmaisuja ”lahjusten kulta” ja ”piiskojen solmut” ja tuonut esiin näiden toimintamallien läheisen yhteyden. von Bonsdorff ottaa esimerkkeinä esiin Buxhoevedenin julistuksen 18.2.1808, asetukset Suomen sotaväestä, matruusien hankkimisen aluksiin sekä määräykset uskollisuudenvalan vannomisesta. Ensin valloittaja osoittaa liehakoivaa ystävällisyyttä kauniine lupauksineen ja uskotteluin. Mutta jos tämä ei johda tavoitteeseen, ryhdytään uhkauksiin ja julmiin kostotoimiin.⁵⁴ Venäjän pasifisointi-politiikassa voidaan siis erottaa houkuttelu- ja pakoteulottuvuus. On syytä kuitenkin korostaa, että tarkoitukseni ei tässä opinnäytetyössä ole tutkia Venäjän pasifisointipolitiikkaa.

1.3 Lähteet ja metodi

Käyttämäni primäärlähteet ovat käsittääkseni lähes ainutlaatuisia⁵⁵. Onhan erittäin harvinaista, että hyökkäävän armeijan ylipäällikkö lupaa korvata kaikki joukkojensa siviiliväestölle mahdollisesti aiheuttamat vahingot. Juuri näihin lupauksiin perustuen tämä lähdeaineisto on muodostunut. Tältä osin lähteet tarjoavat poikkeuksellisen mahdollisuuden tutkia varhaismodernin ajan valloittaja-armeijan aiheuttamia vahinkoja siviiliyhteiskunnalle. Ja sitä, mitä nämä lähteet kertovat valloittaja-armeijan sodankäyntitavasta ja huoltojärjestelmästä.

Olen etsinyt varhaismodernin ajan tutkimuskirjallisuutta, joka olisi perustunut vastaavaan lähdeaineistoon. Tällaista ei ole kuitenkaan löytynyt ponnisteluista huolimatta. Vain Gutmanin teoksessa on mainittu, että Ranska lupasi 1740-luvulla hyvittää Liégen

⁵² Tällä rajaamisella oli kuitenkin pro gradu -tutkielmassani ainoastaan sekundaarinen merkitys: vain pieni murto-osa vahingoista oli Ruotsin armeijan aiheuttamia Turun ja Porin läänissä – tietenkin Ahvenanmaata lukuun ottamatta.

⁵³ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK., s. 103–125.

⁵⁴ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 434.

⁵⁵ Norjan arkistolaitos on julkaissut lähdejulkaisun, josta käyvät ilmi sotavahingot, jotka aiheutettiin Suuren Pohjan sodan aikana 1718 Trondheimin läänissä Norjassa. Nämä vahingot, joihin syyllistyivät sekä Armfeltin armeija että norjalaiset joukot, on arvioitu viranomaisien toimesta (Statsarkivet i Trondheim, Dokumentene forteller, Riksarkivaren skriftserie 20, Oslo 2005).

ruhtinaskuntaa Itävallan perimyssodan päättäneessä rauhansopimuksessa kustannuksista, jotka olivat aiheutuneet ruhtinaskunnan kansalaisille Ranskan armeijan miehityksen aikana. Ranska myös maksoi lupauksensa mukaisesti. Gutman ei kuitenkaan ole käyttänyt näin syntyntä lähteistöä, jonka yksityiskohtaisuudesta ei ole tietoa, sen paremmin hyväkseen.⁵⁶

Koko maan sotavahinkojen osalta primäärilähteeni ovat hallituskonseljin (myöhemmin senaatti) talousosaston pöytäkirja ja kamaritoimituskunnan laatima yhteenvedo siitä, kuinka paljon kaikkiaan sotavahinkoja korvattiin kahden keisarillisen reskriptin perusteella.⁵⁷ Vaasan läänin sotavahinkojen jakautumisen osalta primäärilähteeni koostuvat tämän yhteenvedon pohjana toimineista sotavahinkojen korvausanomuksien luetteloista. Luetteloja on kaksi. Toinen luetteloista koostuu ensimmäisen keisarillisen reskriptin (1811) perusteella ja toinen jälkimmäisen reskriptin (1816) perusteella maksettavista korvauksista. Kysymys on siis korvattavista sotavahingoista.⁵⁸

Syvätutkimuksen kohteeksi on valittu Vaasan läänin alueelta pitäjät, joissa paikallisyhteisön kärsimät aineelliset sotavahingot olivat suurimmat. Näiden kahden pitäjän, Kuortaneen ja Närpiön, osalta tarkempi venäläisten sotavahinkojen tutkiminen on tapahtunut sotavahinkokorvausnomusten perusteella. Edellä mainitut yhteenvetoluettelot on laadittu korvausnomusten pohjalta. Anomukset löytyvät myös kamaritoimituskunnan arkistosta.⁵⁹

⁵⁶ Myron P. Gutman, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries* (Van Gorcum 1980), s. 66.

⁵⁷ Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815,

G. G. Nordensvanin 6.11.1813 laatima yhteenvedo korvauksiin oikeutetuista sotavahingoista ja korvaussummista (Sammandrag öfwer den i föregående Förteckningar uptagne och Nådigst bewiljade ersättning af 10. Procent för lidne förluster under sista Kriget), Ed 29, kamaritoimituskunta (tästä lähtien KTMK), senaatti (tästä lähtien SEN), KA; mf SEN 96 (hallituskonseljin tal.os.ptk 28.1.1814); ks. myös Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 285.

⁵⁸ Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Ensimmäinen luettelo (Förteckningar på Ersättningar Ansökningar för under Kriget lidne förluster, jemte Uträkning öfwer den belöpande ProCenten som godtgöres) sisältää Vaasan läänin osalta 83 sivua, toinen luettelo (Förteckning öfwer ytterligare inkomne Skadestånds pretentioner från: Wasa Län, päivätty 22.1.1814) sisältää 126 sivua. Yhteensä näissä kahdessa luettelossa on siis yli 200:lla sivulla lueteltu Vaasan läänin korvauksen piiriin hyväksytyt sotavahingot. Luettelon raha-arvoja sisältävistä sarakkeista ensimmäinen kertoo vahingon suuruuden, toinen sarake vahingon korvauksen piiriin kuuluvan osuuden ja viimeinen sarake 10 prosentin korvaussumman siitä. On tärkeää huomata, ettei Suomen sodan sotavahinkojen yhteisarvoa koskaan laskettu yhteen kamaritoimituskunnassa – ainakaan tällaista kirjallista jäämistöä ei ole säilynyt ao. kohdassa arkistoa. Kamaritoimituskunnan edellä mainittuihin luetteloihin merkittiin vain korvauksen piiriin hyväksytty osa vahingoista ja korvaussummat laskettiin yhteen omissa sarakkeissaan. Nämä summat laskettiin yhteen sekä läänitasolla että koko maan kattavasti. Näin meneteltiin sekä keisarin ensimmäisen reskriptin perusteella myönnettyjen korvausten että myöhemmin lähetettyjen korvausten osalta, joille myönnettiin lisämääräraha toisessa reskriptissä v. 1816. Toisin sanoen edes korvaukseen piiriin kuuluvan osan (sadan ja tuhannen seteliruplan väliin asettuvan osan vahingoista) osalta ei laadittu pitäjää/kaupunkikohtaisia yhteenvetoluetteloja. Korvauksen maksamisen kannaltahan tällaisten luetteloiden laatiminenhan ei ollut tarpeellista. Sotavahinkojen korvaamisesta ks. tarkemmin Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, 206–210, 283–286, Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 103–112.

⁵⁹ Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausnomukset, Ed 12, Ed 14, Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA.

Lähes kaikki sotavahinkokorvausanomukset ovat otteita käräjäpöytäkirjoista ja/tai niiden liitteitä (laskuja).

Sekä Kuortaneella että Närpiössä pidettiin hallituskonseljin aloitteesta 1810 välikäräjät, joilla tutkittiin sotavahingot⁶⁰. Kun hallituskonselji totesi myöhemmin kirjeessään 4.6.1812 maaherroille, että vaatimukset on käsketyllä tavalla selvitetty ja todennettu (utredde och bewiste), edellytti se tuolloin, että lisäkorvausanomukset on luetteloitava ja valallisesti vahvistettava (edeligen styrka) ennen vuoden 1813 toukokuun loppua. Näihin myönnettiin korvaukset vuoden 1816 reskriptin perusteella.⁶¹

Näin ollen ensimmäisen reskriptin perusteella korvattavista sotavahingoista edellytettiin vain, että ne oli määräysten mukaisesti selvitetty ja todennettu, kun taas jälkimmäisen reskriptin perusteella korvattavat vahingot piti nimenomaan vahvistaa valalla oikeusistuimessa. Jatkossa käytän näistä asioiden yksinkertaistamiseksi käsitettä todennettu sotavahinko, vaikka on huomattava, että jälkimmäisen reskriptin mukaan korvausta saaneiden vahinkoja ei voitu todentaa muuta kuin valahtoisesti oikeusistuimessa. Syvätutkimuksessa käyttämäni sotavahinkokorvausanomukset ovat kaikki tällä tavoin verifioituja.

Ne olivat siis oikeusistuimessa valalla vahvistettuja tai todistajien avulla todennettuja. Vain ani harvaan sotavahinkoon löytyi todistajat, jotka pystyivät vahvistamaan paikalla olleina, mitä vahinkoja venäläiset joukot aiheuttivat paikallisyhteisön asukkaille esimerkiksi ryöstelyllä. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta verifiointi tarkoitti käytännössä oikeusistuimen tutkintaa ja sitä, että asianomainen suullisella valalla vahvisti kärsimänsä sotavahingot.

Olen noudattanut tutkimuksessani samoja kriteerejä, jotka ovat olleet hallituskonseljilla. Vain ne sotavahinkokorvausanomukset on otettu tutkimuksessa huomioon, jotka on merkitty edellä mainittuun kamaritoimituskunnassa laadittuun luetteloon korvauksen saajista. Siis vain ne sotavahingot on huomioitu, jotka maan tuolloinen hallitusvalta katsoi tulleen riittävästi tutkituiksi ja todennetuiksi.

Pro gradu -tutkielmassani en rajannut venäläisten aiheuttamien sotavahinkojen tutkimista pelkästään korvattaviin sotavahinkoihin. Miksi menettelen näin Vaasan läänin osalta? Tämä johtuu osittain työekonomisista rajaamistarpeista. Lähdeaineisto ja työmäärä olisivat

⁶⁰ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 9.7.1810, dnro 153/73 1810, ote Närpiön välikäräjien ptk:sta 23.1.1810, SD 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset 1808–1813, Ed 15, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

⁶¹ Hallituskonseljin kirje 4.6.1812 Turun, Heinolan, Vaasan ja Oulun maaherroille, Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

kasvaneet aivan liian laajaksi, jos olisi pitänyt tutkia koko läänin osalta sekä Buxhoevedenin päämajan siviilikanslian että senaatin kamaritoimituskunnan arkistossa olevat sotavahinkokorvausanomukset ja vertailla niitä ja ennen kaikkea estää näiden anomusten päällekkäisyydestä aiheutuvat vääristymät.

Toisaalta gradua aloittaessani minulla ei ollut sitä tietoa sotavahinkojen korvaamisesta, mikä minulla nyt on. Pääsääntöisesti näyttää olevan nimittäin niin, että jos sotavahingosta tehtiin korvausanomus Buxhoevedenin aikana hänen määräyksiinsä ja lupauksiinsa perustuen, siitä ei korvausta suoritettu. Nämä anomukset ovat päätyneet Buxhoevedenin päämajan siviilikanslian arkistoon. Kun Buxhoevedenin lupaamia korvauksia aiheutetuista vahingoista ei kuulunut, kääntyivät esimerkiksi kuortanelaiset keväällä 1810 hallituskonseljiin puoleen.

Hallituskonselji edellytti vahinkojen perinpohjaista selvittämistä ja tämän perusteella maaherra määräsi, että vahingot on käräjillä tutkittava.

Kuortaneen ja Närpiön pitäjien osalta uusi tutkinta järjestettiin sotavahinkojen osalta välikäräjillä 1810 (Kuortaneella 9.7.1810 ja Närpiössä 23.1.1810), vaikka molempien pitäjien sotavahingot oli jo kertaalleen tutkittu välikäräjillä syksyllä 1808⁶² – tuolloin Buxhoevedenin määräyksiin ja lupauksiin perustuen. Nämä uudet tutkinnot pääosin vahvistivat vain jo aiemmin vahvistetut sotavahingot. Osittain vahingon kärsijöillä oli myös esittää lisävaatimuksia, olihan muun muassa Kuortaneella vuoden 1808 aiheutettu sotavahinko johtanut erältä osin myös vuoden 1809 sadon tai sen osan menettämiseen. Tämän lisäksi ne, jotka eivät olleet saaneet korvausta vuoden 1811 reskriptin perusteella, saattoivat verifioida vahinkonsa vielä keväällä 1813. Niinpä pieni osa kuortanelaisista anojista vahvisti sotavahinkonsa vielä keväällä 1813 Vaasan kämnerioikeudessa.

Paitsi, että sotavahinko oli todennettava edellä mainitulla tavalla tullakseen korvauksen piiriin, sen oli täytettävä muitakin edellytyksiä. Korvauksensaajilta edellytettiin reskriptin mukaan, että he olivat joutuneet taloudelliseen perikatoon. Lisäksi näiden sotavahinkojen tuli olla vähintään sadan seteliruplan (vajaa 35 pankinriksiä) suuruisia. Viranomaiset eivät korvanneet alle sadan seteliruplan vahinkoja lainkaan, ja yli tuhannen seteliruplan vahingoista vahingot olivat korvauksen piirissä vain tuhanteen seteliruplaan (vajaa 350 pankinriksiä) asti. Sadasta tuhanteen seteliruplan suuruista vahingoista oli mahdollista saada 10 % korvausta (n. 3,5– n. 35 pankinriksiä). Vaasan läänin pitäjittäisessä sotavahinkojen suuruuden jakaumassa olen ottanut huomioon sotavahingoista tämän yli tuhannen seteliruplan vahingon määrän. Sen sijaan edellä mainituista kamaritoimituskunnan luetteloista ei voi laskea alle

⁶² Kuortaneella 29.12.1808 ja Närpiössä 28.10.–4.11.1808.

100:n seteliruplan vahinkoja, koska niitä ei sinne ole merkitty. Ainoastaan syvätutkimuksen kohdepitäjissä olen lisäksi tutkinut myös näitä verifioituja korvausrajan alle jääneitä sotavahinkoja. Tämä sen vuoksi, että myös tällaisten vahinkojen luonne ja suhteellinen suuruus pitäjän kokonaisvahinkoihin nähden tulisi tutkittua.

Näin ollen Vaasan läänin pitäjäkohtainen sotavahinkojen jakauma on aivan uutta tutkimustietoa, joka on saatu laskemalla aiemmin mainituista sotavahinkoluetteloista. Tulokset on saatu laskemalla yhteen eri puolilla luetteloissa esiintyvät, tiettyä pitäjää koskevat sotavahinkojen suuruudet. Tällöin lähtökohtana ovat olleet sotavahinkoluetteloihin merkityt pitäjät kylineen. Sotavahinkojen suuruuksien laskennassa on käytetty kamaritoimituskunnan käyttämiä vaihtosuhteita eri valuuttalajien välillä (pankinriksi, hopearupla, setelirupla eli pankkoassignaatti).⁶³

Lähdekritiikin näkökulmasta tarkasteltuna ydinkysymys tietenkin kuuluu, kuinka luotettavia nämä todennetut sotavahinkokorvausanomukset lähteinä ovat. Ensinnäkin on todettava, että nämä kamaritoimituskunnan arkistoon päätyneet anomukset olivat niin luotettavia kuin sen aikaisessa oikeusjärjestelmässä voitiin vaatia. On myös huomattava, että juuri näiden anomusten perusteella korvaukset todella myönnettiin. Toisin sanoen korvauksen myöntäjä hyväksyi nämä korvausanomukset korvauksen myöntämisen perusteeksi.

Kiinteälle omaisuudelle, joihin laskettiin rakennukset ja viljelykset, aiheutuneita vahinkoja olivat joissakin tapauksissa arvioineet katselmusmiehet, jotka laativat katselmuksesta katselmuskirjat. Närpiön osalta tämä käytäntö näytti olevan vakio venäläisten polttamista rakennuksista. Kuortaneella tällainen katselmus oli tehty osalle vahinkoja, jotka olivat suurimpia viljelyksiä kohdanneita menetyksiä, ennen oikeuskäsittelyä. Lautamiehet todistivat välikäräjillä, että anoja on tosiaan kärsinyt sotavahingon. He myös kontrolloivat, että vahinkoluetteloihin ja laskuihin merkitty vahinkojen arvo oli paikkakunnalla sovellettujen hintojen mukainen sellaisen omaisuuden osalta, jonka arvo voitiin tutkia. Närpiön välikäräjillä myös joissakin tapauksissa yksikköhintoja yhdenmukaistettiin, niin että sotavahingon arvo vähäisessä määrin laski (alle 5 %).

Toisaalta on tiedossa, kuinka isonvihan jälkeisissä valtiopäivävalituksissa ja maaherrojen raporteissa syyllistytettiin tendenssimäisyyteen. Pyrittiin hankkimaan mahdollisimman suuret

⁶³ En ole erikseen tarkistanut kamaritoimituskunnassa tehtyjen merkintöjen oikeellisuutta tältä osin. Jos kylä on siis merkitty tiettyyn pitäjään kuuluvaksi, en ole muista lähteistä tarkistanut, onko näin. Hallituskonseljissa/senaatissa käytettiin vaihtokerrointa 2,88 siirryttäessä pankinrikseistä setelirupliin. Tämä vaihtoarvo perustui keisarikunnan manifestiin (rahamanifesti) 29.12.1809. Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

verovapaudet kaupungeille jälleenrakennuksen ajaksi.⁶⁴ Myös maaseudun isonvihan aikaisia sotavahinkojen selvittämistä varten perustettiin tätä varten kaksi tutkijakuntaa: itäinen ja läntinen tutkijakunta. Läntinen tutkijakunta määräsi toimintansa loppuaikoina verovapauden kuudeksi vuodeksi tilalle, jos tilan rakennukset oli kokonaan tuhottu sekä pellot ja niityt joutuneet täydellisesti rappiolle. Jos vahingot olivat tätä vähäisempiä, vapaavuosia myönnettiin vastaavasti vähemmän. Läntinen tutkijakunta ei kuitenkaan toiminut Pohjanmaalla, koska valtiopäivillä porvaristo ja talonpojat vastustivat sitä voimakkaasti.⁶⁵

On kuitenkin huomattava tietyt eroavuudet isonvihan ja toisaalta Suomen sodan aikana aiheutettujen sotavahinkojen osalta: 1. Jälkimmäisessä sodassa vahingon aiheuttaja lupasi korvauksia (tämä mahdollisti periaatteessa paremman kontrollin liioittelupyrkimyksiä vastaan) 2. Vahingonkärsijät ja virkamiehet pysyivät pääsääntöisesti Suomessa 1808–1809, toisin kuin isonvihan aikana (mahdollisti luotettavimmat arviot) 3. Isonvihan aikana sota kesti huomattavasti pitempään ja ”ajan hampaan” vaikutus (siis esim viljelyksille ja rakennuksille hoidon laiminlyönnistä aiheutuva rappeutuminen) oli tuolloin vaikeasti arvioitavissa⁶⁶ 4. Tutkintamenettely jälkimmäisessä sodassa edellytti pääsääntöisesti vahinkojen valaechoista vahvistamista. 5. Korvaukset eli verovapaudet myönnettiin edellisen sodan aikana selvästi ylimalkaisemmin perustein – varsinkin kaupungeille – kuin jälkimmäisen sodan osalta.

Huolimatta näistä eroista on todettava, että anomusten luotettavuus viime kädessä oli – vahinkojen luonteesta riippuen – kiinni vahingon kärsijöiden kihlakunnanoikeudelle antamien tietojen oikeellisuudesta. Mielestäni on niin, että vahingon kärsijän oli vaikea liioitella – ainakaan merkittävästi – esimerkiksi viljelyksille aiheutuneiden vahinkojen määrää, varsinkaan silloin, jos lautamiehet olivat tehneet valaechoisen katselmuksen. Viljelysten tuottoa kyettiin kontrolloimaan verotuslähteistä, toisaalta yksikköhinnat eri viljalajikkeille ja heinälle olivat paikkakunnan korvausanomuksissa pääosin samat tai vähäisen vaihteluvälin sisällä. Tällaisten vahinkoryhmien osuus yksittäisen sotavahingon arvosta oli yleensä ratkaisevan suuri.

Sen sijaan oman arvion vaihteluväli kasvaa jo, kun tarkastellaan karjalle aiheutuneita vahinkoja. Vaikka lampaat arvioitiinkin yleensä sangen yhdenmukaisin perustein (pääosin 1–2 pankinriksiä), niin etenkin hevosten osalta vaihteluväli oli jo suurempi (pääosin 15–30

⁶⁴ Voitto Ahonen, *Jälleenrakennuksen politiikka ja talous. Kaupunkien toipuminen isostavihasta noin vuoteen 1740*. SHS. Historiallisia toimituksia 146 (Helsinki 1988), mm. s. 26, 32.

⁶⁵ K.O. Alho, *Läntinen tutkijakunta ja sen toiminta vuosina 1725–1727. Eräs Suomen jälleenrakennustyön vaihe isonvihan jälkeen* (Helsinki 1940), mm. s. 225–226.

⁶⁶ Ahonen, *Jälleenrakennuksen politiikka ja talous*, s. 30–31.

pankinriksiä). Tähän on kyllä osittain varmaankin ihan perustellut syyt. Hevosien arvo vaihteli muutenkin sen iän, kunnon ja sukupuolen perusteella. Suurimmillaan mahdollisuus yliarvostaa menetetty omaisuus oli nähdäkseni esimerkiksi vaatetarvikkeiden määrän ja yksikköhintojen avulla. Tietysti myös ryöstetyksi ilmoitetun käteisen rahan tai arvoesineiden määrä tarjosi mahdollisuuden liioitteluun. Kuitenkin näiden viimeksi mainittujen vahinkojen arvo jäi marginaaliseksi sotavahinkojen kokonaisarvosta.

Tässä yhteydessä on syytä viitata Eino Jutikkalan artikkelissaan mainitsemaan seikkaan, jonka mukaan omaisuusveron taksoitus ei edes teoriassa voi milloinkaan vastata todellisuutta, koska omaisuuden arvosta voidaan olla eri mieltä. Tämä nähdäkseni pätee myös sotavahinkojen taksoitukseen. Edellä mainitussa v. 1800 omaisuuden arvioinnissa omaisuus jaettiin ”tunnettuun omaisuuteen” (esim. kiinteistöt) ja ”tuntemattomaan omaisuuteen” kuten rahat tai saatavat.⁶⁷ Esimerkiksi käteisen rahan menetys tarjosi paremmat mahdollisuudet liioitteluun, koska se kuului ”tuntemattoman omaisuuden” piiriin. Myös paikallisyhteisön sosiaalinen kontrolli kärkeillä on omalta osaltaan varmaankin hillinnyt liioittelupyrkimystä. Pääpiirteissään tiedettiin toisten taloudellinen tilanne. Vähäiseen liioitteluun ei ehkä puututtu, mutta kenenkään ei sallittu liioittelevan kohtuuttomasti. Esitän myöhemmin tekstissä yksityiskohtaisemmin, missä kohdin liioittelua on todennäköisemmin esiintynyt.

Siksi varmaankin on niin, kuten hallituskonseljin talousosasto totesi istunnossaan helmikuussa 1815: että vahingonkärsijän käsitys omien menetysten arvosta pikemmin ylittää kuin alittaa vahingon oikean arvon⁶⁸. Tämä yleisinhimillinen piirre on myönnettävä, mikä on vaikuttanut vahinkojen arviointiin – huolimatta viranomaisien pyrkimyksestä minimoida tämän taipumuksen vaikutus. Edellä olen hahmotellut, missä puitteissa tätä vahinkojen liioittelua on voinut parhaiten tapahtua. Toisaalta on syytä muistaa, että vahingon kärsijöillä oli varmasti vaikeuksia palauttaa mieleensä kaikkea menettämänsä irtaimistoa ja luetteloimaan sen, kun venäläiset joukot olivat polttaneet esimerkiksi kaikki rakennukset.⁶⁹

Mutta yksi seikka mielestäni on selvä, nämä korvausanomukset eivät suinkaan ole täysin mielivaltaisia. Viranomaiset ovat korvausten todentamismenettelyllä pyrkineet mahdollisimman pitkälle kahlitsemaan liioittelupyrkimystä. Eräs tärkeä näkökohta on myös otettava huomioon. Vaikka lähtökohta onkin, että liioittelua sisältyy jonkin verran

⁶⁷ Eino Jutikkala, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päätyessä', *Historiallinen aikakauskirja (HAik)* 6 (1949), s. 175.

⁶⁸ Hallituskonseljin talousosaston pöytäkirjat 10.2.1815 (mf SEN 100, KA).

⁶⁹ Esim. kuortelalaisten yhteisanomuksessa hallituskonseljille mainitaan, että menetykset oli välikäräjissä (1808 – jj) vahvistettu valalla, eikä niitä ollut ilmoitettu tarkimman määrän mukaan (päiväämätön anomus, saapunut 21.3.1810), dnro 153/73 1810, vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset 1808–1813, Ed 15, KTMK, SEN, KA).

korvausanomuksiin, on vaikea päätyä siihen, että liioittelua olisi esiintynyt joissakin Vaasan läänin tuomiokunnissa ratkaisevasti enemmän kuin muissa ja että tulokset sotavahinkojen pitäjakohtaisesta jakaumasta siksi olisivat vääristyneet. On myös niin, että muutkin lähteet, muun muassa maaherran lausunnot ja sotavahinkojen käsittely Porvoon maapäivillä⁷⁰, tukevat tutkimukseni tulosta sotavahinkojen pääpiirteisestä jakaumasta maan eri osien välillä ja Vaasan läänin alueella. Siksi on vaikeaa kiistää näiden sotavahinkokorvausnomusten ja niistä laadittujen yhteenvetoluetteloiden todistusvoimaa.

Toinen lähdekriittinen ongelma liittyy siihen, että tutkin nimenomaan venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja. Se, että kyse on juuri venäläisten eikä ruotsalaissuomalaisten sotajoukkojen aiheuttamista sotavahingoista, pohjautuu useaan seikkaan. Ensinnäkin korvausanomukset alkujaan perustuivat nimenomaan venäläisten joukkojen ylipääällikkö Buxhoevedenin lupauksiin venäläisten joukkojen aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta ja niiden tutkimisesta.⁷¹

Lisäksi syvätutkimuksen kohteeksi valituissa Kuortaneen ja Närpiön pitäjien sotavahinkokorvausanomuksissa on yksiselitteisesti mainittu sotavahinkojen aiheuttajiksi venäläiset joukot. Kuortanelaisten anomuksessa hallituskonseljille verohelpotuksista ynnä muusta nimetään venäläisten joukkojen yleinen ryöstely vahinkojen aiheuttajaksi.⁷² Samoin Kuortaneen välikäräjien pöytäkirjassa heinäkuulta 1810 todetaan sotavahinkojen aiheutuneen ryöstelystä.⁷³ Myös Närpiön välikäräjien pöytäkirjassa syksyllä 1808 on mainittu venäläiset joukot sotavahinkojen aiheuttajina.⁷⁴ Sitä paitsi senaatin kamaritoimituskunnan arkistossa on erikseen pari arkistoyksikköä, jotka sisältävät vain Ruotsin valtiolle esitettyjä korvausvaatimuksia.⁷⁵

Ainoa käyttämäni primäärilähteistä, joka viittaa ruotsalaissuomalaisten joukkojen aiheuttamiin sotavahinkoihin, on Närpiön pitäjän Kalaksin kyläläisten anomus venäläisten joukkojen ylipääällikkö v. Knorringille⁷⁶. Siinä mainitaan, että kenraali Denisovin kasakat polttivat kylän talot ja kaiken irtaimen omaisuuden sekä, että keisarilliset joukot osittain ja

⁷⁰ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 38.

⁷¹ Ibid, 45.

⁷² Kuortanelaisten päiväämätön anomus verohelpotuksista ym. hallituskonseljille (saapunut 21.3.1810), dnro 153/73 1810, vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset 1808–1813, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

⁷³ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 9.7.1810, dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset 1808–1813, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

⁷⁴ Ote Närpiön välikäräjien pöytäkirjasta 28.10. –4.11.1808, Saapuneet vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö ja Teuva, E 56, Buxhoevedenin päämajan siviilikanslia (tästä lähtien BPSK), KA.

⁷⁵ Ruotsin valtiolle esitetyt vaatimukset 1808–1811, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Ed 27–Ed 28, KTMK, SEN, KA.

⁷⁶ Kalaksin kyläläisten päiväämätön anomus venäläisten joukkojen ylipääällikkö v. Knorringille, AD 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset 1808–1813, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

ruotsalaiset joukot osittain talloivat kylälaisten pellot ja niityt. Varsinaisissa yksilökohtaisissa anomuksissa ei ole mainittu ruotsalaisten joukkojen aiheuttamista vahingoista. Joka tapauksessa Kalaksin kylän vahingoista ehdottomasti suurimman osan muodostivat venäläisten joukkojen polttamat rakennukset. Viljelyksille aiheutetuilla vahingoilla ei ole samanlaista osuutta täällä kuin esim. Kuortaneen pitäjän sotavahingoissa.

Uudenkaarlepyyn Munsalan talollisen Johan Blåmanin muistikirjamerkinnöissä mainitaan – paitsi venäläisten aiheuttamista sotavahingoista – myös kahdessa eri yhteydessä Ruotsin armeijan aiheuttamista sotavahingoista. Perääntymisvaiheessa maaliskuun lopulla 1808 Ruotsin armeija Blåmanin mukaan ryöväsi munsalalaisilta talonpojilta hevosia ja ajoneuvoja, ja lisäksi osa heistä pakotettiin kyydityksiin Ouluun asti – oman henkensä kaupalla. Samoin Oravaisten taistelun jälkeen syyskuun puolivälissä 1808 Ruotsin armeijan sotilaat ottivat väkivalloin muun muassa perunoita maasta ja ohrakuhilaita pelloilta hevosten rehuksi.⁷⁷ On täydellä varmuudella mahdotonta sanoa sitä, sisältyvätkö edellä mainituissa lähteissä mainitut Ruotsin armeijan aiheuttamat sotavahingot käyttämiini lähteisiin vai eivät.

Koska kuitenkin muuten kirjallisuudesta tiedetään, että armeijat tutkimusajankohtana eivät voineet kuljettaa rehua pitkiä matkoja maitse, vaan se otettiin lähinnä sotatoimialueelta⁷⁸, pidän mahdollisena, että anomuksiin sisältyy myös tällaisia Ruotsin armeijan aiheuttamia sotavahinkoja.

Tietysti Ruotsin armeijan olisi pitänyt maksaa käyttämästään rehusta niin kuin Venäjän armeijankin. Missä määrin Ruotsin armeija on maksanut sitten tästä, on epävarmaa. Sotavahinko syntyi vain, jos menetetyistä omaisuudesta ei saanut korvausta. On siis todettava, että vaikka lähteet mainitsevat vain venäläiset joukot sotavahinkojen aiheuttajina, voi sinne jossain määrin sisältyä silti myös Ruotsin armeijan aiheuttamia sotavahinkoja, nimenomaan rehun osalta. Tämä ei kuitenkaan muuta kokonaiskuvaa sotavahinkojen aiheuttajista. Kyseessä ovat ennen muuta Venäjän keisarikunnan armeijan aiheuttamat sotavahingot.

Koska pelkästään korvattavienkin sotavahinkojen tutkiminen yksityiskohtaisesti korvausanomustasolla olisi ollut kohtuuttoman suuritöistä koko Vaasan läänin alueelta, päädyin edellä mainittuun syvätutkimuksen käyttöön. Tutkimuskohteiksi valittiin kahdesta kihlakunnasta yksi pitäjä kummastakin. Perusteet valinnalle olivat seuraavat. Näiden kahden kihlakunnan, Korsholman itäisen ja eteläisen kihlakunnan, yhteenlaskettujen sotavahinkojen

⁷⁷ Johan Blåman, 'Ur minnets gömmor. Anteckningar af en österbottnisk bonde från slutet af förra och början af närvarande århundrade', *Österbottniska Posten* nr 1 (1888).

⁷⁸ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 109–110; Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 48.

suuruus oli noin 69 % koko Vaasan läänin sotavahingoista. Toisin sanoen vahingot keskittyivät nimenomaan näihin kihlakuntiin. Toinen pitäjistä edustaa rannikon ruotsinkielistä asujaimistoa, toinen sisämaan suomenkielistä asutusta.

Valituissa pitäjissä sodan aineelliset tuhot olivat suurimmat Vaasan läänissä ja vastaavasti myös omassa kihlakunnassaan. Kuortaneen pitäjän⁷⁹ vahingot olivat koko Vaasan läänin – ja todennäköisesti koko maan – suurimmat. Kuortaneen vahinkojen suuruus oli lähes puolet Korsholman itäisen kihlakunnan kaikista sotavahingoista. Vastaavasti Närpiön vahingot olivat suuruudeltaan lähes 40 % Korsholman eteläisen kihlakunnan kaikista sotavahingoista. Kuortaneen ja Närpiön sotavahingot olivat suuruudeltaan yhteensä lähes 30 % koko Vaasan läänin sotavahingoista. Jotta voisin paremmin perustella syvätutkimuksen tulosten soveltuvuutta aiheuttamisperusteiden osalta koko Vaasan lääniin, tutkin pelkästään luettelotasolla myös kolmen muun pitäjän, Saarijärven, Kokkolan pitäjän ja Lapväärtin, osalta sotavahinkoja muita pitäjiä tarkemmin. Edellä mainittujen syvätutkimuksen kohdepitäjien ja näiden kolmen viimeksi mainitun pitäjien sotavahinkojen suuruus oli yli puolet koko Vaasan läänin sotavahinkojen suuruudesta.

Yksi huomautus on tehtävä. Koska luettelot sotavahingoista perustuvat todennettuihin, korvattaviin sotavahinkoihin, ei luettelo sisällä Vaasan läänin kaupunkien sotavahinkoja. Tämä johtuu siitä, että näihin kaupunkeihin ei ainakaan näiden kahden reskriptin perusteella maksettu korvauksia. Silti on todettava jo tässä vaiheessa, että näiden kaupunkien sotavahingot eivät – Vaasaa lukuun ottamatta – olleet absoluuttisesti erityisen suuria. Vaasan osalta vahingot olivat verifioituina noin kaksi kolmasosaa Kuortaneen sotavahingoista.

Mikä on tutkimusmetodini syvätutkimuksen kohdepitäjien osalta? Koska näissä pitäjissä tutkittiin sotavahingot välikäräjillä uudestaan 1810 (Närpiössä 23.1. ja Kuortaneella 9.7. 1810) olisi ollut luontevaa käyttää vain näitä ja myöhemmin todennettuja käräjäpöytäkirjoja lähteinä. On kuitenkin niin, että sekä Kuortaneella että Närpiössä tällöin välikäräjillä laaditut pöytäkirjat ovat tietosisällöltään hyvin niukkoja. Kuortaneen osalta sisällöllinen ulottuvuus sotavahingoista jäisi hyvin ohueksi, Närpiön osalta sisältö olisi vielä niukempi: niissä mainitaan vain korvauksenanojan nimi ja sotavahingon suuruus.

Kummankin välikäräjien pöytäkirjoissa viitataan suoraan vuoden 1808 välikäräjien

⁷⁹ Kuortaneen kirkkopitäjä käsitti tuolloin Alavuden kappelin sekä tämän saarnahuonekunnan Töysän.

pöytäkirjoihin⁸⁰, jolloin sotavahingot ensimmäisen kerran Buxhoevdenin määräykseen perustuen tutkittiin. Vuoden 1808 välikäräjillä sotavahingoista on yksityiskohtaista tietoa. Yleensä tämä tieto sisältyy seikkaperäisiin laskuihin ja/tai katselmuskirjoihin, jotka ovat pöytäkirjojen liitteinä. Näissä annetut tiedot korvauksen anoja on joutunut vannomaan oikeudessa oikeaksi. Toisin sanoen korvauksen anoja näissä kahdessa pitäjässä joutui jopa kahdesti vannomaan antamansa tiedot oikeiksi.⁸¹

Näin ollen metodinani on ollut, että olen käyttänyt näitä vuoden 1808 välikäräjien pöytäkirjoja ja niihin liitettyjä vahinkolaskuja täydentämään v. 1810 välikäräjien pöytäkirjasta saatuja tietoja sotavahinkojen laadusta siltä osin, kuin kysymys on samasta sotavahingosta tehdystä aiemmasta korvausanomuksesta. Toisin sanoen pyydetty korvaussumma on anojaa kohden sama molemmissa välikäräjien pöytäkirjoissa.⁸² Vain näin saan riittävän yksityiskohtaisia tietoja sotavahingoista. Suurin osa näiden kahden pitäjän sotavahinkokorvausanomuksista on vahvistettu molemmilla välikäräjillä. Ainoastaan noin 100 Kuortaneen vajaan 600 korvausanomuksesta on vahvistettu myöhemmin eli keväällä 1813 Vaasan kämmerioikeudessa. Jos lähteiksi en ole muuta osoittanut, esittämäni syvätutkimuksen kohdepitäjiä koskevat tietoni perustuvat edellä mainittuihin senaatin kamaritoimituskunnan ja Buxhoevdenin päämajan siviilikanslian asiakirjoihin.⁸³

Vastaukset näille lähteille tekemiini tutkimuskysymyksiin on tallennettu tietokantaohjelmiston tiedostoon. Tietueen kentät eli sarakkeet sisältävät vastaukset kysymyksiini tai ne antavat viitetietoa, joka on ollut tarpeen tutkimuksessa. Jokaisesta sotavahinkokorvausanomuksesta on pyritty saamaan selville: 1. Kihlakunta 2. Pitäjä 3. Kappeliseurakunta tai saarnahuonekunta (tarvittaessa) 4. Kylä 5. Tila 6. Etunimi 7. Patronyymi/matronyymi ja/tai sukunimi/lisänimi 8. Sotavahingon arvo pankinrikseinä, muutettuna desimaalijärjestelmään 9. Yhteiskunnallinen asema/siviilisäätty 10. Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä anomusta kohden 11. Sotavahingon tapahtuma-ajankohta 12. Vahinkoryhmä/-t 13. Sotavahingon aiheuttamistapa/-tavat 14. Sotavahingon

⁸⁰ Närpiön välikäräjien ptk. ote 28.10.–4.11.1808, vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö ja Teuva, E 56, Kuortaneen välikäräjien ptk. ote 29.12.1808, Kuortane ja Alajärvi, E 62, BPSK, KA. Tällöin tutkittiin sotavahingot Kuortaneen käräjäkunnan osalta (Kuortane, Alavus, Töysä, Alajärvi, Soini ja Lehtimäki). Vuoden 1810 välikäräjillä tutkittiin vain Kuortaneen pitäjän sotavahingot (mukaan lukien siis Alavus ja Töysä).

⁸¹ Tosin Kuortaneen välikäräjien ptk. otteessa 9.7.1810 käytettiin niiden anojien osalta, jotka eivät olleet saapuneet käräjille, lähteenä v. 1808 välikäräjien pöytäkirjaa.

⁸² Ote Närpiön välikäräjien pöytäkirjasta 28.10. –4.11.1808, ote Kuortaneen välikäräjien pöytäkirjasta 29.12.1808, saapuneet vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö ja Teuva, E 56, Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA. Kuortaneen osalta karkeasti ottaen lähes 5/6 osaa kaikista anomuksista on käsitelty sekä vuoden 1808 ja 1810 välikäräjillä.

⁸³ Ed12, Ed14–Ed15, Ed17, Ed 29, KTMK, SEN, KA; E56, E62, BPSK, KA.

aiheuttaneiden joukkojen yksilöinti 15. Asiakirjan laatimis- tai saapumispäivämäärä 16. Tietojen luotettavuuteen vaikuttavat seikat 17. Huomautukset 18. Lähdetiedot.

Valitettavasti lähdeaineisto on usein ollut puutteellista eikä vastauksia kaikkiin kysymyksiin ole täydellisinä saatu. Osa tietokantatiedoston kentistä on voitu viedä taulukkolaskentaohjelmaan ja suorittaa laskutoimituksia tämän ohjelman puitteissa. Osa kentistä on ollut ns. memokenttiä, joiden osalta laskutoimitukset on suoritettu pääosin erilaisia kyselyjä hyväksikäyttäen ja täydentäen tulosteista.

Korvausanomuksia on Kuortaneelta 598 tietuetta ja Närpiöstä 241 tietuetta. Kaikkiaan syvätutkimuksen pohja-aineistona on siis 839 korvattavaksi hyväksyttyä Kuortaneen ja Närpiön sotavahinkokorvausanomusta.

Pyrkiessäni selvittämään, mitkä seikat selittävät sotavahinkojen syntyä, olen käyttänyt apuna tiettyjä olettamuksia, joita olen testannut syvätutkimuksen yhteydessä keräämääni pohja-aineistoon. Tällainen oletamus on ollut muun muassa se, että sotavahingot keskittyivät valtaamanteiden varsille ja läheisyyteen. Tämän olettamuksen testaaminen edellyttää sotavahinkojen tutkimista myös kylä- ja jopa tilatasolla. Tällöin en käytä termiä selittää kausaalisisessa merkityksessä. Nähdäkseni voin kuitenkin esittää tiettyjä yhteyksiä eri asioiden välillä. Menettelyn avulla voidaan paremmin ymmärtää sotavahinkojen syntymekanismeja.

1.4 Käsitteistöä ja terminologiaa

Käytän käsitettä anomus jokaisesta sotavahinkoja koskevasta ilmoituksesta, joka löytyy käyttämistäni primäärilähteistä, olipa tämä sitten oikeusistuimen pöytäkirjan ote ja/tai katselmuskirja, pelkkä lasku tai henkilön nimi (ja vahingot) lueltuna kamaritoimituskunnan yhteenvetoluettelossa. Vahinkoryhmällä tarkoitan sotavahinkojen luokittelua tiettyihin kategorioihin analyysia varten. Sillä on pyritty sotavahinkojen sisällöllisen puolen selvittämiseen. Vahinkoarvolla puolestaan tarkoitan vahinkojen suuruutta rahassa. Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä tarkoittaa siis sitä vahinkoryhmää, jonka arvo rahassa mitattuna on suurin yhden anomuksen osalta. Tällä tavoin on pyritty mittaamaan eri vahinkoryhmien aiheuttamien menetysten suuruutta vahingon kärsineelle. Vahingon kärsinyt tai - kärsijä on paikallisyhteisön yksityinen jäsen, ryhmä tai muutamassa tapauksessa julkisyhteisö⁸⁴, jolle venäläiset joukot ovat aiheuttaneet sotavahingon.

⁸⁴ Ryhmästä on kysymys, kun yhtä useammat henkilöt tai esim. kyläläiset ovat tehneet yhteisen anomuksen. Julkisyhteisönä esiintyy vain muutamassa tapauksessa seurakunta tai kappeliseurakunta.

2. SOTA JA PAIKALLISYHTEISÖ VARHAISMODERNIN AJAN LOPULLA

Tämän pääluvun tarkoitus on ennen kaikkea luoda työväline analyysiin, jonka tulen myöhemmin esittämään. Ilman tällaista analyysivälinettä en tule toimeen. Luvussa 2.2 tutkin paikallisyhteisön huollollisten resurssien hyväksikäytön aste-eroja eri armeijoiden huoltojärjestelmissä. Tässä luvussa pääpaino on ajan eurooppalaisten suurvaltojen, ennen muuta Ranskan ja Venäjän huoltojärjestelmien arvioinnissa. Lopuksi esitellään myös vastaavasti Ruotsin huoltojärjestelmää. Vastaavaa eri armeijoiden huoltojärjestelmien esittelyä Napoleonin sotien ajalta en ole löytänyt kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta tutkimuksen valtakielillä kirjoitettuna. Luvussa 2.3 tutkin niukkaresurssisen, perifeerisen alueen aiheuttamia haasteita valloittavan armeijan logistiikalle. Miten tällainen toimintaympäristö erosi logistisesti resurssiltaan rikkaammasta alueesta ja aiheutuiko tästä seurauksia valloittavan armeijan strategiaan? Painopiste tarkastelussa kohdistuu sotilaiden muonaan ja hevosten rehuun – unohtamatta sotilaiden tärkeää perustarvetta, lämpöä. Kuitenkin aluksi esitän luvussa 2.1 tutkimuksen viitekehyksen.

2.1 Logistiikan perusteet

Tässä kontekstiluvussa esittelen sodan ja paikallisyhteisön suhteita kolmen toiminnon kautta: huolto ja elanto, strateginen tuhoaminen sekä kostotoimet. Myös kaksi viimeksi mainittua toimintoa ovat mahdollisia selityspenusteita paikallisyhteisön tuhoihin.

2.1.1 Huolto ja elanto

”Sotilaallinen vallankumous” ja valtion resurssit

Sota oli keskeinen ja toistuva ilmiö varhaismodernin aikakauden yhteiskunnissa – niin myös Ruotsissa. Se oli enemmän normaalitila kuin poikkeus. Sotahistorian tutkijat kutsuvat ajanjaksoa 1560-1660 ”sotilaalliseksi vallankumoukseksi”. Tällöin tarkoitetaan sodankäynnin intensiteetin ja laajuuden kasvua varhaismodernissa Euroopassa. Euroopan armeijat moninkertaistivat kokonsa useaan otteeseen vuosien 1560–1715 aikana, vaikka väestönkasvu ei ollut lainkaan nopeaa.

Armeijoiden kasvu ylitti rajat, joissa armeijoita vielä olisi voitu muonittaa ja johtaa kunnolla. Jotta selvittäisiin sodan vaatimuksista, oli suuri osa valtion resursseista otettava käyttöön. Sodan ja kansallisvaltion muotoutumisen välillä on yhteys. Armeijoiden valtava kasvu johti armeijoiden huollon ja siviiliväestön kannalta kestävämpään tilanteeseen (ryöstöt). Tämä puolestaan johti hallinnon uudistamiseen keskittämällä, laajentamalla ja vahvistamalla keskusvaltaa.

Huoltomahdollisuudet määräisivät hyvin pitkälti, minkälaisia sotia voitiin käydä, ottaen huomioon armeijoiden koon sekä millä maantieteellisillä alueilla ja kuinka pitkään niitä voitiin käydä. Lindegrenin mukaan varhaisempien aikojen sodat on suurelta osin käsitetty väärin, koska tutkimuksen painopiste on ollut taisteluissa tai piirityksissä, joiden katsottiin olevan sodan lopputuloksen kannalta ratkaisevia. Lindegrenin mukaan huoltoproblematiikkaan keskittyvä tutkimus avaa uuden näkökulman, joka lisää ymmärrystämme sodan funktiosta ja roolista. Koska sota oli valtion tehokas ulkopoliittinen väline, pitää näin ratkaiseva tekijä, kuten huoltoproblematiikka, ottaa huomioon tutkimuksessa.⁸⁵

Huollon ja elannon määrittely

Huollolla tarkoitetaan perinteisesti käytännön taitoa, jolla armeijoita siirretään ja huolletaan.⁸⁶ Moderni termi on logistiikka. Huolto- tai logistiikkakäsite voidaan tulkita myös laajemmin tukijärjestelmäksi, joka mahdollistaa armeijan sodankäynnin.⁸⁷ Kuvajan mukaan huolto sovellettuna 1600- ja 1700-luvun sotalaitokseen käsittää seuraavat neljä osa-aluetta:

- 1) Varusteet: mm. aseiden, ammusten, vaatteiden, vaunujen, hevosten, teltojen, polttopuiden ja kynttilöiden hankinta
- 2) Elanto: muonan ja rehun hankinta
- 3) Kuljetus ja varastointi: joukkojen, muonan, aseiden ja ammusten kuljetus, muonan, ennen muuta viljan, varastointi sekä rahojen ja sotamateriaalin säilyttäminen
- 4) Sairaala-, sielun- ja oikeudenhoito.⁸⁸

⁸⁵ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 23; van Creveld, *Supplying War*, s. 5–6; Perjés, 'Army Provisioning, Logistics And Strategy in the Second Half of the 17th Century', *Acta Historica*, s. 1–3; Lynn 'Preface', *Feeding Mars*, s. ix; Lindegren, 'Logistik under Stora nordiska kriget', *Historisk Tidskrift för Finland* (HTF) 4 (2000), s. 506–507.

⁸⁶ van Creveld, *Supplying War*, s. 1.

⁸⁷ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 25.

⁸⁸ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 3.

Huolto (ruots.underhåll) on näin ymmärrettynä laajempi käsite kuin elanto (ruots. försörjning), joka kattaa sotilaiden ja hevosten ravinnon. Kun lähdetään liikkeelle sotilaiden ja hevosten perustarpeista, voidaan Kuvajan esittämä huoltokäsite määritellä laajemmin. Huolto käsittää kaiken mitä tarvitaan, että sotilaat ja joukkojen hevoset pidetään taistelukuntoisina. Tutkimus painottuu helposti vain siihen huollon osaan, josta löytyy asiakirjallisia lähteitä. Tällöin otetaan huomioon ja problematisoidaan myös muun muassa janon- ja majoitustarpeen tyydyttäminen.⁸⁹ Tämän tutkimuksen logistinen näkökulma painottuu lähinnä elantoon. Kuitenkaan varusteiden (esim. vaatetuksen), kuljetusten ja muidenkaan tarpeiden merkitystä ei jätetä vaille huomiota.

Vaikka logistisen tutkimussuuntauksen edustajat ovat yhtä mieltä huollon ratkaisevasta merkityksestä esiteollisen ajan sodankäynnissä, näkemykset eroavat usein melkoisesti sen seikan suhteen, mikä osa nimenomaan sotilaiden ravinnosta hankittiin vallatulta alueelta ja mikä saatiin selustasta yhteyslinjoja pitkin.⁹⁰ Kuvaja käyttää näistä huollon hankintatavoista käsitteitä sisäinen ja ulkoinen huolto.⁹¹ Lindegrenin mukaan voidaan nostaa kolme pääasiallista huollon analyysin ongelma-aluetta: 1. Elatuskapasiteetti 2. Kustannukset 3. Kuljetuskapasiteetti. Tämän jaottelun avulla voidaan määrittää kolme tapaa tarkastella huoltoproblematiikkaa.⁹²

Huollon merkitys sodankäynnille esiteollisena aikana

Perinteisessä sotahistoriassa on korostettu taisteluiden merkitystä.⁹³ Logistiikkaan perehtyneet historian tutkijat ovat kuitenkin painottaneet enemmän logistiikan merkitystä varhaismodernin aikakauden sodankäynnissä. Armeijoiden koon kasvaessa siirryttäessä 1600-luvulle ei näiden armeijoiden logistinen järjestelmä kyennyt enää huoltamaan armeijaa, joka ryhtyi operaatioihin vihollisen alueella. Ongelma oli ratkaistu ikimuistoisista ajoista lähtien enemmän tai vähemmän organisoiduin ryöstöin.⁹⁴

30-vuotisen sodan jälkeen armeijat järjestivät huoltonsa pääosin toisella tavalla kuin ryöstöin. Tämän sodan jälkeenkin ryöstöjä vielä esiintyi, mutta sodanjohto saattoi pitää ne paremmin kurissa. Ryöstöjä tehtiin tavallisesti vain päällystön luvalla joko strategisista syistä tai koska

⁸⁹ Nils Erik Villstrand, 'Bröd, hö och krig i norr', *Historisk tidskrift* 3 (2004), s. 436–437.

⁹⁰ Ks. esim. Lynn, 'The History of Logistics and Supplying War', *Feeding Mars*, s. 16, 19–22; Perjés, 'Army Provisioning, Logistics And Strategy in the Second Half of the 17th Century', *Acta Historica*, s. 11.

⁹¹ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 51–57.

⁹² Lindegren, 'Logistik under Stora nordiska kriget', *Historisk Tidskrift för Finland* (HTF) 4 (2000), s. 507–508.

⁹³ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 24; Black, *Rethinking military history*, s. 33.

⁹⁴ van Creveld, *Supplying War*, s. 1, 7–10, 24, 233.

kontribuution perintä oli epäonnistunut. Ryöstöin näännytettiin kohdealueen resurssit, ja ryöstöjen demoralisoiva vaikutus armeijan kuriin oli merkittävä. Ratkaisuksi nähtiin makasiinien perustaminen muonitusta varten. 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla laajojen kenttäarmeijoiden sotilaiden ravinto tuotiin suurella vaivalla selustan makasiineista tai se jouduttiin valmistamaan sotatoimialueella. Sen sijaan sotilaiden hevosten rehu – varsinkin tuorerehu – hankittiin sotaretkellä paikallisesti. Rehua ei voitu kuljettaa sen vaatiman tilan ja painon vuoksi – tosin ongelma oli suurempi tuorerehun kuin kuivarehun osalta. Armeijat joutuivat toimimaan tavallaan kahden ristiriitaisen huoltoimperatiivin vallitessa. Toisaalta oli paras pysytellä lähellä makasiineja ja olla kulkematta liian etäälle niistä tai liian nopeasti pois niiden lähetytyiltä, ettei leipä loppuisi. Toisaalta armeijoiden oli jatkuvasti muutettava paikkaa, jotteivät ne olisi kuluttaneet rehuvaroja loppuun. Koska sotilaiden muonitus oli sidoksissa makasiineihin ja kuormaston toimintasäteeseen, armeijoiden nopea liikkuminen kävi tämän vuoksi hankalaksi ja niiden iskuvoima heikkeni tavattomasti. Lisäksi armeijoiden huollon järjestäminen ja siitä aiheutuvat kustannukset jäivät hallitusten vastuulle.

Toisaalta 1600-luvun lopun ja 1700-luvun hallitsijoiden kabinettisotien rajoitetut sodanpäämäärät poikkesivat Napoleonin tuhoamistavoitteista ja pyrkimyksestä Euroopan hegemoniaan. Samoin erona oli sotilasaineuksen luonne. Ludvig XIV:n ajan komentajaa uhkasi kapinointi, jos hän ei pystynyt maksamaan joukkojen palkkoja tai hankkimaan niille ruokaa. Ranskan vallankumouksen jälkeen kansallinen uskollisuus korvasi rahaan perustuvan uskollisuuden. Niinpä Napoleon saattoi luottaa sotilaihinsa ja luopua hetkeksi varovaisesta huoltohallinnosta, mikä antoi mahdollisuuden liikkuvampaan sodankäyntiin.⁹⁵

Ranskan vallankumouksen myötä yleinen asevelvollisuus otettiin käyttöön Ranskassa. Tämän vuoksi joukkojen määrävahvuudet kasvoivat huimasti. Hallitusten rahavarat eivät riittäneet. Entisen huoltojärjestelmän toimintaedellytykset romahtivat. Toisaalta esim. vallankumousarmeijoiden asevelvollisten keskuudessa kuria ei pystytty pitämään yllä yhtä hyvin kuin aiemmin.⁹⁶

⁹⁵ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 58–61; Lynn, 'Food, Funds, and Fortresses: Resource Mobilization an Positional Warfare', 'The History of Logistics and Supplying War', *Feeding Mars* 1993, s. 13, 18–21, 139–141; Clausewitz, *Om kriget*, s. 312.

⁹⁶ Clausewitz, *Sodankäynnistä*, s. 274–276; Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte*, 39 (1956), s. 76; van Creveld, *Supplying War*, s. 7

Huollon organisointi vallatulla alueella

Resurssien hankkimiseksi sotänäyttämöltä tai vallatulta alueelta oli 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa käytössä lähinnä seuraavat kolme eri menetelmää: 1. Ryöstäminen 2. Palovero 3. Kontribuutio. Nämä menetelmä saattoivat olla käytössä samanaikaisesti tai yksi niistä oli vallitsevin. Näistä ryöstäminen oli vanhin ja primitiivisin. Aina 1600-luvun alkuun asti armeijat saivat huoltonsa pääasiassa ryöstämällä. Joukot voitiin huoltaa ryöstöin niin kauan kuin miehistön vahvuus oli pieni. Kun armeijat 1500-luvun lopusta lähtien tulivat suuremmiksi, sotilaiden ei enää ollut mahdollista hankkia elantonsa pelkästään ryöstöin.⁹⁷

Ryöstämisellä ja hävittämisellä riistettiin paikallisyhteisöltä sen elinmahdollisuudet. Ihmiset myös pakenivat vieden omaisuuden mukaan tai piilottivat sen. Hävitykset ja väkivallanteot saivat aikaan vihantunteita talonpojissa ja aiheuttivat joskus aseellista vastarintaa, kuten sissisodan. Ryöstöt ja hävitykset johtivat pahan kehän syntymiseen. Ryöstöillä tehtiin kontribuution hankkiminen mahdottomaksi. Tämän vuoksi sotilaiden oli jatkossakin pakko ryöstää saadakseen ruokaa. 1600-luvun lopussa esiintyi virallisesti sallittuja ja organisoituja kollektiivisia ryöstöjä, joita suoritettiin palkinnoksi, kostoksi tai strategisista syistä. Samoin esiintyi kiellettyjä yksityisten sotilaiden tai pienten sotilasryhmien suorittamia ryöstöjä, joita voidaan pitää sotilaiden kurittomuutena.⁹⁸

Eräs keino hyödyntää paikallisyhteisön resursseja oli yksinkertaisesti maksaa joukoille, jotta nämä voivat ostaa leipänsä paikallisista lähteistä. Tätä käytettiin ennen 1800-lukua varuskuntajoukkojen ja talvimajoitukseen sijoitettujen joukkojen osalta. Sotaretkellä olevien joukkojen osalta tämä menetelmä johti kuitenkin vakaviin väärinkäytöksiin: muun muassa ryöstelyyn, koska raha tuli myöhässä tai sitä oli riittämätön määrä taikka ruokaa ei ollut riittämiin suuren kysynnän vuoksi. Näiden syiden vuoksi siirryttiin järjestelyyn, jossa valtion asiamiehet tai yksityiset tavarantoimittajat hankkivat ruuan suoraan sotilaille.⁹⁹

Toisaalta sotilaiden tarpeiden tyydyttämiseksi kauppiat seurasivat armeijoita. Usein sotilaiden on varmaankin täytynyt myydä sotasaalistaan saadakseen vaihdettua sen rahaksi tai ruokatarvikkeiksi. Eivätkä pelkästään kenttäkaupustelijat seuranneet armeijoita, vaan myös muita kauppiaita seurasi armeijan perässä ostaakseen sotilailta sotasaalista.¹⁰⁰

⁹⁷ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 57–58.

⁹⁸ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 58–61.

⁹⁹ Lynn, 'The History of Logistics and Supplying War', *Feeding Mars*, s. 17.

¹⁰⁰ Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte*, 39 (1956), s. 49–50.

Palovero (saks. Brandschatzung) oli rahana tai luontaistuotteina maksettu kertavero, jonka vihollinen kiristi väkivallan uhalla. Siinä vaadittiin lunnaita omaisuudesta, joka vallitsevien sodan lakien mukaan voitiin ottaa sotasaaliiksi ja polttaa. Jos vihollinen sai lunnasrahansa, se lupasi suojella kohdetta tai pidättyä polttamasta kyseistä kohdetta (kaupunki, luostari, kylä). Yleensä palovero kohdistui kaupunkeihin ja sitä käytettiin yleisesti kolmikymmenvuotisessa sodassa.¹⁰¹

Kontribuutio oli edellä mainituista menetelmistä kehittynein muoto. Kontribuutiolla ymmärretään sotaveroa, joka kerättiin rahana ja/tai tavaroina. Siinä kaupungit – jopa kokonaiset alueet – pakotettiin väkivallalla uhaten luovuttamaan rahaa ja ruokatarvikkeita läpikulkevalle armeijalle tai miehitysarmeijalle. Jos ne kieltäytyivät, ne olivat vaarassa tulla ryöstetyiksi ja poltetuiksi. Viime kädessä kontribuutiot olivat kiristystä ja kontribuution maksoi väestö, joka ei tunnustanut valloittajavaltion päämiestä lailliseksi hallitsijakseen.

Varhaismodernin aikakauden armeijat Wallensteinista Napoleoniin olivat riippuvaisia kontribuutioista saadakseen tukea sotatoimilleen. Kontribuutiot yleistyivät kolmikymmenvuotisen sodan yhteydessä ollen sodan rahoituksen päämuoto.

Kolmikymmenvuotisen sodan jälkeen kontribuutioiden käytöllä siirrettiin armeijan ylläpidosta aiheutuva kotimainen verorasitus vallatun maa-alueen väestön maksettavaksi. Kontribuutioilla saatettiin paitsi ruokkia armeija myös maksaa sen palkat – toisin kuin pakko-otoilla. Kun eurooppalaiset kenraalit ja valtiomiehet puhuivat 1600-luvun loppupuolella ja 1700-luvulla ennen Ranskan vallankumousta, että pannaan sota ruokkimaan sotaa (making war feed war), he tarkoittivat ennen muuta kontribuutioiden määräämistä.¹⁰²

1700-luvulla sotasaaliin hankkimisen (ryöstöjen–ji) ja kontribuutioiden välissä oli tavallaan rehustaminen (engl. foraging). Termi on vanha ja sillä tarkoitetaan muonan ja rehun hankkimista väkivalloin joukoille, mutta 1700-luvulla rehustamisesta päättäminen kuului enää yksinomaan sotilaskomentajille. Määräyksen saatuaan tehtävään erikseen nimetyt joukot menivät tietylle alueelle ottaakseen mitä tahansa ruokatarvikkeita ja rehua, mitä sattuiivat löytämään ja usein myös tällöin niittivät rehua. Tämä toiminta tapahtui usein toisten joukkojen suojaamana. Rehustamisen tarkoituksena saattoi olla myös huollon estäminen myöhemmin kyseiselle alueelle etenevältä viholliselta.

¹⁰¹ Redlich, 'Contributions in the Thirty Years' War', *The Economic History Review, Second Series, Vol. XII, Nos. 1,2&3* (1959–1960), s. 247–248; Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 61, 277–278.

¹⁰² Lynn, 'The History of Logistics and Supplying War' ja 'Food, Funds, and Fortresses: Resource Mobilization and Positional Warfare', *Feeding Mars* 1993, s. 17, 138–139; Lynn, 'How War Fed War: The Tax of Violence and Contributions during the Grand Siècle', *The Journal of Modern History, Vol. 65, 2* (1993), s. 296–297, 299; Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 63.

Kontribuutiot ja rehustaminen näyttivät korvaamattomilta ja legitiimeiltä toimilta 1700-luvun armeijoille, mutta sotasaaliin viemistä alettiin pitää ensimmäistä kertaa Euroopan historiassa huonomaineisena toimintatapana. Niinpä venäläisten ryöstelyyn Itä-Preussissa vuonna 1757 suhtauduttiin kauhulla. Taistelun jälkeen joukot saattoivat kuitenkin helposti päästä valvonnasta, jolloin ne saattoivat viedä sotasaalista. Poikkeuksena säännöstä oli – myös muiden maiden armeijoissa – kevyt jalka- ja ratsuväki, jotka jatkoivat sotasaaliin hankkimista edelleen. Näitä joukkoja oli vaikea huoltaa, koska ne usein olivat kaukana päämajasta hajanaisina erillisosastoina laajoilla alueilla tarkoituksenaan tiedustelu ja yllätyshyökkäykset. Tällaisten joukkojen määrä oli kuitenkin suhteellisen vähäinen.

1700-luvun lopulla tehtiin tietoinen ero siihen, mikä oli sallittua ja laillista sotasaaliiksi viemistä ja mikä oli laitonta. Sotasaaliin hankinta oli sallittua: 1. Kun kaupunki vallattiin ryynnäköllä 2. Kun kontribuutioita ei maksettu, eikä niitä liioin taattu panttivangeilla tai maksusitoumuksilla 3. Kun väestö asettui vastarintaan vihollisarmeijaa vastaan. Samoin – kuten jo edellä on mainittu – joukot saattoivat ottaa marssilla vihollismaassa ollessaan ruokatavaroita kylistä, joiden läpi ne kulkivat.

1800-luvulla omaisuuden pakko-otot korvasivat kontribuutiot ja ryöstelyn, jota vielä esiintyi. Pakko-otoissa yksityinen omaisuuden omistaja sai kirjallisen todistuksen sotilaallisiin tarkoituksiin menettämästään omaisuudestaan. Tätä todistusta vastaan hänen piti sodan loputtua saada omalta hallitusvallaltaan korvausta, jonka viime kädessä olisi maksanut hävinnyt vihollinen. Siviiliväestön kannalta ikävää oli, että sotilaat majoitettiin siviilien keskuuteen kaupunkeihin ja kyliin, eikä kuten ennen valvottuihin leireihin. Paikallisyhteisön jäsenten tuli järjestää sotilaille suojaa, polttopuita, ruokatarvikkeita, juotavaa, rehua, vetoeläimiä ja vaateetusta sekä rakennustarvikkeita sotilaskohteisiin ja toisinaan jopa rahaakin.¹⁰³

Kuvajan mukaan venäläiset saivat isonvihan ajan miehitysvuosina Suomesta noin 30–35 % huollon kokonaiskustannuksista. Hänen mukaansa hevosten rehu otettiin 100 %:sti paikallisista resursseista (sisäinen huolto).¹⁰⁴ Näin ollen noin kaksi kolmasosaa huollon kustannuksista saatiin Venäjältä (ulkoinen huolto). Euroopan harvaanasutuilla ja/tai köyhillä perifeerisillä alueilla oli melkein mahdotonta huoltaa suurta armeijaa ainoastaan sisäisellä

¹⁰³ Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte*, 39 (1956), s. 70–77. Johan Jakob Moser (1701–1705) oli saksalainen oikeusoppinut ja valtiomies.

¹⁰⁴ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 276.

huollolla. Siksi armeijoiden koon oli oltava käytännöllisessä suhteessa sekä ulkoisen että sisäisen huollon reaalisiiin mahdollisuuksiin. Suuret armeijat eivät voineet sotia köyhillä alueilla, jos ulkoista huoltoa ei voinut järjestää jatkuvaksi.¹⁰⁵

2.1.2 Strateginen tuhoaminen

Clausewitzilaisessa teoreettisessa tarkastelussa strateginen tuhoaminen liitetään sodan tavoitteisiin: vastustajan sotavoimien tuhoaminen, maa-alueen valloittaminen ja vihollisen tahdon nujertaminen. Vihollisen maa-alueet voitiin miehittää, vaikka niitä ei ollut tarkoitus pitää rauhanteon jälkeen. Tällöin tavoitteena saattoi olla kontribuution eli sotaveron kanto tai pelkästään autioittaminen. Jälkimmäisessä tapauksessa on kyse strategisesta tuhoamisesta eli vahingon tuottamisesta viholliselle.¹⁰⁶ Tällainen tuhoaminen saattoi olla hyvinkin autioittavaa ja väkivaltaista. Tarkoituksena oli riistää vihollisen potentiaaliset tukialueet ja estää vihollisen eteneminen. Vihollisarmeijan oli melkein mahdotonta operoida tällaisella alueella tai marssia pahoin tuhotun alueen halki.¹⁰⁷

Kuvaja on väitöskirjassaan tuonut esiin, miten venäläiset joukot isonvihan aikana suorittivat strategista hävittämistä Pohjanmaalla.¹⁰⁸ Suomen sodan aikanakin 1808–1809 strategista tuhoamista esiintyi. Kuitenkaan yhtä laajamittaisena tuhona kuin isonvihan aikainen Pohjanmaan hävittäminen oli, strategista tuhoamista toteutettu ei – ainoana merkittävänä poikkeuksena tästä oli tietyn osan Ahvenanmaasta hävittäminen. Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf antoi marraskuun lopulla 1808 määräyksen, että Kumlingen pitäjä ja Brändön kappeliseurakunta oli hävitettävä. Väestö siirrettäisiin Länsi-Ahvenanmaalle, ja kaikki rakennukset oli purettava. Tarkoituksena oli estää venäläisiä käyttämästä Kumlingea etappina hyökkäykselle Ahvenanmaan pääsaaria vastaan.

Myöhäisen ajankohdan takia osa hävittämisestä jouduttiin toteuttamaan vasta tammi-helmikuussa 1809. Rakennukset poltettiin ja hävitys ulotettiin myös Sottungan kappeliseurakuntaan. Asukkaat eivät kuninkaalle uskollisina vastustaneet määräystä. Venäläiset tuhosivat saaria lisää vallatessaan Ahvenanmaan maaliskuussa 1809.¹⁰⁹ Tätä ei kuitenkaan voida pitää strategisena tuhoamisena.

¹⁰⁵ Ibid, s. 44–45, 55.

¹⁰⁶ von Clausewitz, *Om kriget*, s. 45–48.

¹⁰⁷ Kuvaja 1999, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 59; Onni Korkiakangas, *Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä vuosina 1700–1701 mannereurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta*. Historiallisia tutkimuksia 89 (Helsinki 1974), s. 39.

¹⁰⁸ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s.119, 121–122, 130, 160–161.

¹⁰⁹ Sven Andersson, 'Östländska skärgården under kriget 1808–1809', *Budkavlen* 1(1945), årg. XXIV, s. 4–11, 22–24; Generalstaben VIII, s.183–187, 215–217, 278, 284. Ruotsin armeija ei tuhonnut kaikkia Brändön kyläiä.

2.1.3 Kosto

Ryöstöjä käytettiin rankaisukeinoina tottelematonta siviiliväestöä kohtaan tai kun siviiliväestö ryhtyi aseelliseen vastarintaan valloittajaa vastaan. Seuraavaksi tarkastelen, miksi tällaiset voimatoimenpiteet olivat perusteltuja valloittajan näkökulmasta ja toisaalta miksi aseellinen kansannousu muodosti todellisen uhan valloittaja-armeijalle.

Resurssien paikallisen hankkimisen edellytyksenä oli, että vihollisarmeija hallitsi vallattua maa-aluetta ja sen antamia määräyksiä noudatettiin. Osa armeijan tarvitsemista tarvikkeista täytyi hankkia armeijan selustassa sijaitsevalta tukialueelta. Sotatoimialueelta selustaan johtavat tiet olivat yhteysväyliä tukialueelle ja toisaalta mahdollisia vetäytymisteitä. Yhteyslinjat eivät saaneet olla liian pitkiä tai hankalia käyttää eikä vihollinen saanut päästä katkaisemaan niitä pysyvästi. Aseistetut kansanjoukot uhkasivat yhteyslinjoja. Hyökkäävällä armeijalla ei ollut muita keinoja kansannousua vastaan kuin varustaa huoltokuljetuksensa voimakkain saattojoukoin ja asettaa vartiostoja tai patrulleja sotilaallisiin kohteisiin yhteyslinjoille. Kansannousut muodostivat 1800-luvun alussa vakavan uhkan hyökkäävän armeijan tukialueelle ja yhteyslinjoille, jotka olivat sen sodankäynnille ja armeijan olemassaololle ehdottoman tärkeitä. Tämän vuoksi valloittaja myös vastasi voimakkain kostotoimin kansan aseelliseen vastarintaan. Puolustajan näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa kansannousu saattoi eräissä tapauksissa muodostaa viimeisen keinon vastustaa vihollisen valloitusta.¹¹⁰ Toisaalta valloittajan kostotoimenpiteet aiheuttivat suurta kärsimystä siviiliväestön keskuudessa.

Isonvihan aikana Suomessa esiintyi sissitoimintaa valloittajan toimia vastaan. Venäläiset joukot vastasivat jokaiseen vastarintayritykseen häikäilemättömällä kovuudella ja tehokkailla kostotoimenpiteillä. Osa maahan jääneestä siviiliväestöstä pakeni, ja tämä vaaransi paikallisten resurssien hyödyntämisen osana huoltoa.¹¹¹ Venäläisillä oli ennen Suomen sotaa kokemuksia kansannousuista myös muilla sotanäyttämöillä, muun muassa Puolassa vuosina 1793-1794.¹¹²

Julistuksessaan 6. helmikuuta 1808 Kustaa IV Aadolf kehotti Suomen asukkaita yleiseen väennostoon (landstorm) maan puolustamiseksi. Ei ole varmuutta siitä, mikä vaikutus tällä kehotuksella oli turvajoukkojen perustamiseen, koska se annettiin vain vähän ennen

¹¹⁰ Clausewitz, *Om kriget*, s. 324–331, 45, 478–480, 482.

¹¹¹ von Koskull, 'Ockupationstrupper och civilbefolkning i Stora ofredens Finland', *Historiska och Litteraturiska Studier* 29, s. 8–10, 20.

¹¹² Keep, *Soldiers of the Tsar. Army And Society in Russia*, s. 216.

venäläisten joukkojen hyökkäystä.¹¹³ Selvää lienee, että sillä oli oma vaikutuksensa myöhemmin tapahtuneisiin kansan vastarintatoimiin venäläistä miehitysvaltaa vastaan.

Ruotsin armeijan ylemmässä johdossa oli eri näkemyksiä talonpoikien käyttämisestä sodankäynnissä. Kustaa IV Aadolf ajoi itsepintaisimmin kansanarmeijan asiaa. Tärkeä liikkeellepaneva voima suomalaisten talonpoikien vastarinnassa oli pelko vapauden menettämisestä ja maaorjuudesta.¹¹⁴ Tulen tässä tutkimuksessa myöhemmin esittämään, mitä konkreettisia kostotoimia suomalaisten kapinoinnista aiheutui paikallisyhteisölle.

Napoleonin sodissa kansannousuja tapahtui eri puolilla Eurooppaa. Toukokuussa 1808 alkoi Espanjassa kansannousu Napoleonin miehitysjoukkoja vastaan. Kapina sitoi paljon Napoleonin joukkoja Espanjaan, ja huollon järjestämisessä oli suuria ongelmia. Tieto Espanjan kapinasta oli jo kesällä Tukholmassa. Kustaa IV Aadolfin suunnitelmana oli nostattaa Suomessa ruotsalaisten maihinnousujoukkojen tukema koko maan käsittävä kapina. On oletettavaa, että myös Venäjän ylin johto oli tietoinen Espanjan tapahtumista.¹¹⁵

2.2 Resurssien hyväksikäytön erot eri armeijoiden huoltojärjestelmissä

Tässä luvussa tutkin paikallisyhteisön huollollisten resurssien hyväksikäytön aste-eroja eri armeijoiden huoltojärjestelmissä varhaismodernin ajan lopulla. Ennen kuin esittelen eri armeijoiden huoltojärjestelmien piirteitä Napoleonin sodissa, on syytä esitellä neljä eri toimintatapaa, joiden avulla huolto elannon osalta voitiin järjestää näiden sotien aikana. Ne olivat Clausewitzin mukaan: 1) majoitusisäntien avulla tai paikallisesti 2) joukkojen itse suorittamin pakkotilauksin tai -otoin 3) säännönmukaisin pakkotilauksin tai -otoin 4) makasiinien avulla. Näitä kaikkia toimintatapoja voitiin käyttää samanaikaisesti, mutta yleensä joku näistä toimintavoista korostui. Kuitenkin oli myös niin, että vain yhtä toimintatapaa käytettiin.

Käytettäessä ensimmäistä toimintatapaa korostui paikallisväestön ruokavarastojen riittävyys, joka oli maaseudulla yleensä suhteessa asukastiheyteen. Mitä suurempi asukastiheys oli, sitä enemmän yleensä oli elintarvikkeita. Kysymys on myös siitä, miten pitkään joukot viipyivät

¹¹³ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 12, 16–17, Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808* s. 108.

¹¹⁴ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 241–242, 245; von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 424–427.

¹¹⁵ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 242–243; Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 35; Clausewitz, *Om kriget*, s. 357. Esdailen mukaan esim. Espanjan kansannousun syyt ovat moninaisia mm. sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia [jo ennen ranskalaisten miehitystä kasvanut tyytymättömyys omaan maan johdon toimintaan, ks. Charles J. Esdaile, *The Wars of Napoleon*, (London 1995), s. 108–142].

majoitusisäntiensä luona. Clausewitz päätyi siihen, että esimerkiksi väentiheyden ollessa normaali (Keski-Euroopassa–jj) eli noin 2000–3000 asukasta neliöpeninkulmaa¹¹⁶ kohden, asukkaat voisivat muonittaa noin 3–4 kertaa asukaslukua suuremman joukon muutaman päivän ajan ilman vaikeutta. Tämä perustui siihen, että talonpojan leipävarasto riitti karkeasti ottaen hänen perheelleen yleensä 8–14 päiväksi. Vihanneksia riitti seuraavaan satoon ja lihaa voitiin hankkia päivittäin. Tässä toimintatavassa esimerkiksi 30–40 sotilasta tunkeutui talollisen luokse ja ottivat kaiken minkä tarvitsivat. Talollisen rehuvarojen tuli riittää seuraavaan satoon. Rehutoimitukset tuli tehdä paikallisviranomaisten kautta – eikä suoraan majoitusisänniltä.

Täten 30 000 miehen marssirivistö tarvitsisi noin 3 neliöpeninkulman suuruisen alan. Jos joukot levitettiin kulkemaan rinnakkain lähellä toisiaan olevilla teillä, päätyi Clausewitz siihen, että tällaisen normaalin väentiheyden omaavassa maassa voitiin elättää 150 000 taistelujoukon armeija päivästä kahteen majoitusisäntien luona ja hyvin rajatulla alueella. Tämä mahdollisti joukkojen keskitetyn käytön.

Mainittu toimintatapa merkitsi mahdollisuutta pitää suurikin armeija keskeytyksettömällä marssilla tarvitsematta turvautua makasiineihin tai muihin järjestelyihin. Ranskan armeijoiden operaatiot vallankumoussotien ja Napoleonin sotien aikana perustuivat juuri tähän. Tilanne vaikeutui, jos väentiheys oli alhaisempi ja elintarvikkeita vastaavasti vähemmän tarjolla. Syntyi suuria vaikeuksia, jos näinkin suuri armeija joutui pysähtymään pidemmäksi aikaa, eikä muihin toimenpiteisiin ryhdytty. Tällä toimintatavalla oli suuria etuja armeijan kannalta: ei tarvittu kuljetusvälineitä ja se voitiin toteuttaa mahdollisimman lyhyessä ajassa.

Joukkojen itse suorittamia pakkotilauksia tai -ottoja Clausewitz piti mahdollisina vain pienempien yhtymien kyseessä ollen. Hänen mukaansa raja kulki 8000–10 000 sotilaan divisioonan kohdalla, ja tällöinkin toimintamallia tuli käyttää vain viimeisenä keinona. Sen sijaan pienempien joukko-osastojen elannon hankkiminen sujui helpommin. Tällä toimintatavalla saatiin vähemmän elintarvikkeita kerättyä kuin majoitusisäntiin turvautumalla. Sillä jos 30–40 sotilasta tunkeutui talollisen luo, he voivat ottaa kaiken minkä he tarvitsivat. Sen sijaan upseerilla, joka määrättiin parin sotilaan kanssa vaatimaan elintarvikkeita, ei ollut

¹¹⁶ Tämä tarkoittanee preussilaista neliöpeninkulmaa, jonka peninkulma lieene ollut lyhyempi (Saksan peninkulma oli 7,42 km) kuin Suomessa käytössä ollut peninkulma 10,688 km.

aikaa tai välineitä etsiä kaikkia varastoja. Usein myös kulkuneuvoja puuttui. Näin ollen hän sai kootuksi vain pienen osan siitä, mitä oli saatavilla.

Tavallisesti tällainen toimintatapa oli väistämätön joukoille, jotka olivat suoranaudessa yhteydessä viholliseen, kuten etujoukot ja -vartioasemat. Samoin oli tilanne vapaasti operoivien joukko-osastojen, joiden tuli itse vastata muonituksestaan, kuten myös kaikissa muissa tapauksissa, joissa satunnaisesti aika tai raha eivät sallineet muuta elannon hankintamuotoa.

Kolmas toimintatapa (säännönmukaiset pakkotilaukset ja -otot) oli Clausewitzin mukaan yksinkertaisin ja tehokkain. Se erosi edellisestä toimintatavasta ennen kaikkea siinä, että sota-alueen siviiliviranomaiset osallistuivat pakkotilausten toimeenpanoon. Tässä toimintamallissa ei pakolla hankittu itselle varastoja, missä ne sattuvat olemaankaan, vaan hankinta järjestettiin toimeenpanun jaon mukaisesti. Vain sota-alueen omat siviiliviranomaiset saattoivat tehdä tämän. Kysymys oli tässäkin yhteydessä ajasta. Mitä enemmän aikaa oli käytettävissä, sitä tasaisemmin jako voitiin määrätä ja sitä vähemmän se tuli rasittamaan siviiliväestöä, ja lisäksi tulos oli varmempi. Jopa käteisostoja voitiin soveltaa, jolloin toimintatapa läheni makasiinijärjestelmää.

Aikaa tällaisiin järjestelyihin oli vähän; yleensä vain sen verran, minkä etujoukko oli armeijaa edellä eli tavallisimmin yksi päivä. Etujoukot esittivät tällöin pakkotilaukset ruoka-annosten ja rehuannosten määristä ja sijaintipaikoista alueen siviiliviranomaisille. Aikataulusyistä kyseeseen tuli muonan ja rehun hankinta vain lähiympäristöstä. Jos aikaa oli useampi päivä, toimitukset voitiin suorittaa laajemmalla alueella, jolloin ne eivät rasittaneet asujaimistoa liikaa.

Koska virkamiehillä oli pakkotilauksia tai -ottoja suorittaessaan apunaan sotajoukkoja, toimitukset sujuivat yleensä ongelmitta. Mutta vielä enemmän merkitsi pelko siitä, että toimittaja olisi asetettu vastuuseen ja rangaistu sekä pahoinpidelty. Käytännössä uhka koski tällaisissa tapauksissa yleensä koko väestöä.

Napoleonin sotien aikana tällä tavalla saatettiin muonittaa jopa suurimmat armeijat – etenkin jos niillä oli muutaman päivän elintarvikkeet mukanaan. Toimintatapaa rajoitti vain se, että sota-alue näännytettiin, köyhdytettiin ja tuhottiin. Armeijan oleskelun muodostuessa pitempiaikaiseksi ylemmät viranomaiset pitivät huolta siitä, että elatustaakka pyrittiin

jakamaan niin tasan kuin mahdollista ja tilannetta helpotettiin ostoin. Clausewitzin mukaan miehittäjävaltiokaan ei yleensä ollut niin raaka ja häikäilemätön, että se velvoitti sota-alueen väestöä yksinään vastaamaan elannon järjestämisestä, jos miehittäjävaltio viipyi pitkään tällä alueella. Tämä toimintatapa erosi myös sikäli olennaisesti makasiinijärjestelmästä, että sota-alueen kuljetuskalustoa ja sen leipomoita käytettiin hyväksi. Näin armeijan oma suunnaton kuormasto supistui. Massiivinen kuormasto pikemmin ehkäisi kuin edisti armeijan toimintaa.

Neljäs toimintatapa oli makasiinijärjestelmä. Tämä huoltojärjestelmä oli käytössä 1600-luvun lopulta alkaen läpi 1700-luvun.¹¹⁷ Ancien régime aikana armeijoille oli tyypillistä pitkät kuormastot. Karkuruuden pelko ja halu säästää siviiliyhteiskuntaa sodan hävityksiltä vaativat, että rehustaminen oli kiellettyä tai että sitä ainakin rajoitettiin tiukasti. Armeijoita huollettiin valtavista kuormastokolonnista, jotka puolestaan olivat riippuvaisia makasiineista, jotka oli tavallisesti perustettu hyvissä ajoin ennen sotaretken alkua. Jotta voisi huoltaa 50 000 miestä 24 km:n päässä tukikohdastaan, se vaati 100 vaunua päivittäin ja 5–7 päivän marssietäisyyttä makasiineista (80–129 km) pidettiin käytännössä maksimi operaatioetäisyytenä. Yhteyslinjoilla ja niiden varrella olevilla makasiineilla oli siten ensiarvoisen tärkeä strateginen asema. Yhteyslinjojen suojaamiseksi ilmestyi kaikkialle Eurooppaan linnoituksia, joiden kimppuun hyökättiin ja joita piirrettiin. Linnoituksista tuli ensisijaisia strategisia kohteita, mutta niiden perustaminen hidasti edelleen operaatioiden suorittamista ja sitoi valloittajan voimia.¹¹⁸

Edellä esitetyn perusteella voi päätellä, että ensin mainittu toimintatapa kohdistui siviiliyhteiskuntaan hyvin paikallisena rasituksena. Se mitkä seuraukset armeijoiden elannon hankkimisesta aiheutuivat paikallisyhteisölle tätä menettelyä käyttäen, riippuivat paikallisyhteisön elintarvikeresursseista ja toisaalta siitä, miten suurista joukoista oli kyse ja miten pitkään ne viipyivät paikallisyhteisön luona. Tähän toimintamalliin liittyivät usein myös ryöstöt. Sen sijaan sotilaallisesta näkökulmasta tarkasteltuna tällaiseen toimintatapaan liittyi suuria etuja: 1) paikalliset elintarvikeresurssit saatiin maksimaalisesti käyttöön 2) joukot voitiin pitää keskitetysti koolla 3) kuljetuskalustoa ei juuri tarvittu elannon kuljettamiseen 4) liikkuvuus ja sitä kautta iskukyky kasvoivat. Joukoille edut olivat siis suuria, mutta niin myös haitat paikallisyhteisölle, jos elintarvikeresurssit olivat vähäiset ja/tai joukkojen määrä oli suuri ja/tai ne viipyivät seudulla pitkään.

¹¹⁷ von Clausewitz, *Om kriget*, s. 314–320.

¹¹⁸ Gunther E. Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (London 1977), s.13–14. van Creveldin mukaan tutkijoilla on eri käsityksiä 1700-luvun strategian luonteesta ja siitä, mitkä tekijät vaikuttivat sodankäynnin rajoihin. Ks. van Creveld, *Supplying War*, s. 36.

Joukkojen suorittamin pakko-otoin elintarvikkeita saatiin vähemmän, mutta vastaavasti tämä tapa rasitti paikallisyhteisöä, koska sille jäi enemmän elintarvikkeita omiin tarpeisiin ja koska elintarvikkeiden otot tapahtuivat organisoidusti.

Säännönmukaisten pakko-ottojen etuna oli paikallisyhteisön kannalta se, että rehun ja elintarvikkeiden jako voitiin suorittaa viranomaisten avustuksella tasaisemmin. Tämä oli mahdollista, koska maan omat siviiliviranomaiset suorittivat pakkotilatun muona- ja rehumäärän jaon. Tässäkin vaihtoehdossa oli kyse ajasta, jos aikaa oli vain päivä, ei jakoa voitu toteuttaa kovin laajana. Jos aikaa oli useampi päivä, taakka voitiin jakaa laajemman alueen väestön kannettavaksi. Tällöin joukot yleensä hajaantuivat myös laajemmalle alueelle. Yleensä tämän vaihtoehdon käyttö oli mahdollinen, jos joukoilla ei ollut välitöntä vaaraa joutua taistelukosketukseen. Tässä vaihtoehdossa käytettiin kuitenkin paikallisyhteisön resursseja (kuljetuskalustoa ja leipomoita) hyväksi. Tämä mahdollisti joukoille suuremman liikkuvuuden kuin makasiinijärjestelmä, mutta rasitti paikallisväestöä makasiinijärjestelmää enemmän.

Makasiinijärjestelmä oli toimintatapana periaatteessa vähiten paikallisyhteisön resursseista riippuvainen, koska ainakin muona toimitettiin siinä pääosin selustasta makasiineja ja kuormastoa hyväksikäyttäen. Tämä järjestelmä sopi sotilaallisesta näkökulmasta tarkasteltuna niukkaresurssisille alueille. Toimintatapa heikensi kuitenkin merkittävästi joukkojen liikkuvuutta, ja sitä kautta myös iskukykyä. Armeijalle se oli myös kallein elannon hankkimistapa. Joten varsinkin joukkojen määrän kasvaessa voimakkaasti Napoleonin sotien aikana vain harvalla valtiolla oli varaa siihen.

Seuraavaksi esittelen Napoleonin sotien merkittävimpien sotilaallisten toimijoiden huoltojärjestelmien piirteitä tutkimuskirjallisuuden perusteella. Lisäksi tämä on tarpeen tehdä Ruotsin osalta, jotta on mahdollista tutkia yhteyttä näiden huoltojärjestelmien piirteiden ja paikallisyhteisöjen tuhojen välillä. On myös otettava huomioon mahdolliset erot edellä mainittujen armeijoiden huoltojärjestelmien toimintatapojen soveltamisessa silloin kun kyseessä oli elannon hankinta vihollis-, liittolais- ja puolueettomissa valtioissa tai omassa valtiossa.

2.2.1 Ranska

Ranskan vallankumous toi makasiinijärjestelmään muutoksen. Vallankumousarmeijat toteuttivat käytännössä ranskalaisen sotataidon uudistajan kreivi Guibertin näkemystä, jonka mukaan tärkeintä oli liikkuvuus. Joukkojen tuli vieroksua kömpelöä makasiinijärjestelmää ja elättää itsensä maaseudun resursseilla. Armeijoiden nopeat liikkeet tulivat mahdolliseksi divisioonajärjestelmän kehittämisen myötä.

Vallankumousarmeijoilta puuttui kömpelö kuormasto, joukot elivät vallatun maan kustannuksella ja olivat siten kykeneviä nopeampaan liikkeeseen. Toisaalta tasavaltalaisarmeijat olivat kurittomia ja epäjärjestyksessä. Niissä esiintyi entistä enemmän karkuruutta ja ryöstelyä. Jo 1792–1793 Ranskan tasavallan nuoret joukot keksivät, että oli järkevää pysyä vihollisen maaperällä niin pitkään kuin mahdollista, koska ne näin paransivat mahdollisuuksiaan riittävän ruoan ja vaatetuksen hankkimiseen. Tämän toimintalinjan hallitus myöhemmin vahvisti joukoille. Sodan ei pitänyt pelkästään ruokkia sotaa, vaan sen piti tehdä Ranskasta rikkaampi systemaattisella taloudellisella ja rahoituksellisella riistolla.

Sodankäynnissä tapahtui muitakin muutoksia. Vallankumousarmeijoiden ja Napoleonin armeijoiden kenraalit pyrkivät innokkaasti taisteluun. Aiemmin sotilaat olivat olleet kalliita, ”yleisen” asevelvollisuuden jälkeen sotilaista oli tullut halpoja. Armeijoiden koon voimakas kasvu teki nopeat ratkaisut mahdollisiksi ja välttämättömiksi. Pää tavoitteeksi tuli vihollisvoimien tuhoaminen taistelussa.¹¹⁹

Uudessa liikkuvammassa sodankäyntitavassa, jonka edelläkävijöitä Ranskan armeijat olivat, luovuttiin teltojen käytöstä ja vähennettiin valtaisa kuormaston ja elintarvikkeiden määrää, jota vielä 1700-luvun armeijat kuljettivat mukanaan. Ranskan armeijat yöpyivät sotaretkellä ollessaan leiritulilla. Armeijoiden liikkuminen kevyemmin varustein antoi niille ratkaisevan edun. Niinpä teltoissa yöpyminen hävisi useimpien kenttäarmeijoiden käytänteistä vuoteen 1800 mennessä, ja leiritulilla yöpymisestä tuli sotaretkillä yleinen käytäntö ei ainoastaan Ranskan vaan myös sen vastustajien armeijoissa.

Kylmällä ja märällä ilmalla leirinuotioilla yöpymisestä oli kuitenkin haittaa joukkojen terveydelle, ja sairaudet lisääntyivät. Tämän vuoksi aina kun tilanne sen salli, joukot majoitettiin kaupunkeihin ja kyliin. Silti yöpyminen leiritulilla oli taistelukentällä sääntö ja

¹¹⁹ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 22–23, 36, 61; Geoffrey Best, *War and Society in Revolutionary Europe 1770–1870* (s.l. 1982), s. 88, 92–93.

leiriytyminen poikkeus kaikissa armeijoissa. Kuormastoiden koon vähetessä, miehet joutuivat kantamaan mukanaan painavampia kantamuksia.¹²⁰

Tarkastelen seuraavassa Napoleonin kahden sotaretken, Itävallan vuoden 1805 ja Venäjän vuoden 1812, logistisia järjestelyjä. Grande Armée pyrki elämään vuoden 1805 sotaretkellä pääosin paikallisten huoltoresurssien varassa. Tämä koski ennen muuta sotilaiden muonaa ja hevosten rehua, mutta myös sotilaiden lämmön tarpeen turvaamista polttopuita hankkimalla. Vieraalla maalla toimiessaan Napoleon pyrki varmistamaan huollon riittävyyden etukäteen. Tässä ei kuitenkaan suinkaan aina onnistuttu. Vaatimukset olivat joko liian suuria tai ruhtinailla oli vähäinen halu täyttää näitä vaatimuksia. Niin kauan kuin etäisyys viholliseen oli suuri, Napoleon levitti armeijakunnat suhteellisen laajalle alueelle, jotta ne voisivat paremmin turvata huoltonsa. Tämän menettelyn takana oli ilmeisesti se, että kullekin armeijakunnalle osoitettiin oma rehustusalue. Normaali menettely oli tällöin majoittaa sotilaat hevosineen paikallisten asukkaiden luo. Päiväannoksiksi sotamiehille ja aliupseereille määrättiin 1,5 naulaa leipää, puoli naulaa lihaa ja unssi riisiä. Myös polttopuiden hankinnasta vastasivat vastentahtoiset isännät. On muistettava, että Napoleonin joukkojen marssireitti Itävaltaan kulki pääosin suhteellisen vauraitten alueiden kautta, joista elintarvikkeita oli löydettävissä yli asukkaiden oman tarpeen. Tämä oli erittäin merkittävä edellytys tälle logistiselle menettelytavalle. Heti kun joukot tulivat niukkaresurssiselle alueelle tai joukkojen oli vihollisen läheisyyden tai teiden vähäisyyden vuoksi sullouduttava kapeammalle alueelle, huollollisia ongelmia ilmeni.

Kun armeijakunnat olivat ahtautuneet liian lähelle toisiaan eikä voitu menetellä edellä kuvatun kaltaisesti, armeijakuntien vastuulla oli suorittaa pakko-ottoja lähiseuduilta. Tämä tapahtui yhteistyössä paikallisviranomaisten kanssa. Maksua ei suoritettu, mutta eriteltyjä kuitteja otetuista tarvikkeista annettiin kaikissa tapauksissa – myös vihollismaassa. Antaessaan näitä ohjeita komentajat käskivät sotilaita kohtelevaan paikallisia asukkaita aivan kuin nämä olisivat ranskalaisia. Ainakin teoriassa järjestelmä poikkesi siis sangen paljon entisaikojen ryöstelevistä sotilasjoukoista. Napoleonin huoltojärjestelmä muistutti pikemminkin Marlboroughin herttuan huoltojärjestelmää siinä, että elintarvikkeita kerättiin etukäteen marssireittien varsille. Erona tosin oli se, että Marlborough maksoi käteisellä eikä paperisilla kuiteilla.

Kuitenkin, kun vihollinen oli lähellä, armeija joutui pakkautumaan vain muutamalle tielle ja marssikolonnat kasvoivat hirvittävän pitkiksi, mikä aiheutti strategisia ongelmia. Tällöin oli

¹²⁰ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 82–83, 86.

mahdotonta kerätä etukäteen varastoja suhteellisen rajatulle alueella ahtaantuneille joukoille. Huolto-ongelmia syntyi, käytettiin mitä menetelmää tahansa.¹²¹

Tarkastelemalla Napoleonin Venäjän sotaretkeä saamme selville, miten Napoleonin joukot menettelivät huollon järjestämisen suhteen niukkaresurssisilla alueilla. Euroopan puoleisen Venäjän raja-alueet lännessä olivat harvemmin asutut kuin Venäjän sisäosissa. Grande Armée ei voinut laskea maaseudulta tapahtuvan hankinnan varaan näissä harvaan asutuissa kuvernementeissa, joissa oli vain riittämättömiä varastoja. Tämän vuoksi Napoleonin oli kerättävä varastoja etukäteen hyökkäystä varten. Idän suuntaan olosuhteet paranivat yhä tiheämmin asutuilla ja taloudellisesti vauraammilla alueilla. Nämä seikat vaikuttivat siihen, että Napoleon hakeutui Moskovaan saakka, koska ei ollut saanut ratkaisevaa voittoa Venäjän armeijasta sotaretken alussa.¹²²

Napoleon oli hankkinut valtavat varastot elintarvikkeita Preussin ja Puolan kaupunkeihin ennen sotaretken alkua keväällä 1812. Hankinnat oli tehty osin pakko-otoin ja osin ostaen. Huoltosuunnitelman mukaan olennainen osa huollosta piti kuljettaa vesitse Itä-Preussin ja Puolan varikoista Veikseliltä Niemenin kautta Kovnoon ja sieltä edelleen Viliija-joen kautta Vilnaan. Kuljetusten piti tapahtua osittain vaunukuljetuksin. Kaikki tämä oli ratkaisevaa Napoleonin keskitysmarssin onnistumiselle ja sotaretken ensimmäisen tukialueen muodostumiselle.

Napoleonin keskitysmarssisuunnitelman mukaan muonitus keskitysmarssilla tuli kattaa osittain huoltokuljetuksin, osittain maaseudulta. Armeijoiden piti sitten ylittää Niemen ja tulla toimeen 24 vuorokautta omillaan. Huoltokuljetusten piti alkaa kesäkuun ensimmäisellä viikolla. Napoleon oli laskenut, että Kovnon ja Vilnan tukikohdat voitiin täyttää itäpreussilaisista varastoista ennen kuin armeija olisi kuluttanut mukaan ottamansa 24-päivän muonan. Napoleonin suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut jokikuljetusten osalta. Itä-Preussin valmiita varastoja ei voitu kuljettaa eteenpäin Vilnaan, jonne oli tarkoitus uusi huoltotukikohta.

¹²¹ van Creveld, *Supplying War*, s. 43–47, 52–53, 55, 57–61.

¹²² Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 207, 219.

Myös vaunukuljetukset itsenäisten kuljetuspataljoonien avulla epäonnistuivat pahoin.¹²³ Voidaan väittää Perjésin tavoin, että huoltokuljetuksiin liittyvät valmistelut olivat pintapuolisia ja liian myöhään laadittuja.

Napoleon pyrki siis varmistamaan huollon Venäjän sotaretken alussa paljolti sekä maantie- että vesitiekuljetusten avulla. Kun huolto sitten romahti näiden kuljetusten epäonnistumiseen, suuri osa joukoista elätti itsensä joko ryöstäen tai pakko-otoin. Huollon romahtamisella oli erittäin suuri merkitys sotaretken epäonnistumiseen. Toisaalta Venäjän sodanjohto oli ottanut nämä logistiset ongelmat huomioon omassa strategiassaan. Se perustui pitkälti ratkaisevan taistelun välttämiseen ja vetäytymiseen syvälle sisämaahan yhdessä kansan vastarinnan ja huollollisten resurssien tuhoamisen kanssa. On tosin myös esitetty, että sotaretken suuret miestappiot ja jopa koko sotaretken epäonnistuminen aiheutuivat epidemiasta, joka teki tuhojaan Grande Arméen riveissä.¹²⁴

Myös Espanja oli tutkittavana ajankohtana suhteellisen harvaanasuttu. Osa ranskalaisten joukkojen huoltotarpeista Iberian niemimaalla täytettiin paikallisesti ryöstämällä tai pakko-otoin. Koska siviiliväestö nousi vastarintaan miehittäjää vastaan, tarvittiin entistä enemmän joukkoja. Joukkojen huollon takaamiseksi paikalliset resurssit eivät riittäneet, vaan huollon yhteyslinja piti ylläpitää Ranskasta asti, jolloin makasiinijärjestelmään tukeutuminen oli välttämätöntä. Tämän yhteyslinjan turvaaminen sitoi paljon ranskalaisia joukkoja, joita olisi muuten voitu käyttää taistelutoimintaan.¹²⁵

Rothenbergin mukaan Napoleon ei koskaan kyennyt vapautumaan kokemuksesta, jonka hän sai ensimmäisellä Italian sotaretkellään 1796–1797 vallankumoussotien aikana. Tällöin pieni motivoitunut armeija, joka liikkui nopeasti maaseudulla, oli elättänyt itsensä paikallisilla resursseilla ja kaappaamallaan elintarvikkeilla. Liikkuvuuteen ja paikallisten resurssien hyödyntämiseen päästiin siirtämällä joukot vihollisen miehittämille hedelmällisille alueille Lombardian rikkaille tasangoille.

¹²³ Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 210–213, 222–224.

¹²⁴ van Creveld, *Supplying War*, s. 64–68; Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 222–232; Lena Huldén, *Den sextente fienden: leddjurens inverkan på västerländsk krigsföring* (Helsingfors 2006). Huldén piti alustuksen 22.2.2008 aiheesta "The Destruction the Grande Armée: an Epidemiological Approach" kansainvälisessä konferenssissa Europe in Upheaval – the Era of the Napoleonic Wars.

¹²⁵ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 156–158. Best, *War and Society in Revolutionary Europe 1770–1870* (s.l. 1982) s. 176; Perjés 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century', *Acta Historica*, Journal of the Hungarian Academy of Sciences, Tomus XVI (1970), s. 4.

Napoleonin strategisen päätavoitteena oli vihollisen päätaistelujoukkojen tuhoaminen. Tämä tapahtui pakottamalla vastustaja ratkaisevaan taisteluun, jota seurasi tarmokas takaa-ajo ja joka täysin heikensi vastustajien kyvyn ja halun vastarintaan nostaen samanaikaisesti omien joukkojen moraalia. Päästäkseen tähän strategiseen tavoitteeseen Napoleon pyrki joukkojen päävoiman keskittämiseen aikaansaadakseen lopullisen iskun ratkaisevaan kohtaan. Tähän kohtaan pyrittiin saamaan joukkojen määrällinen ylivoima.¹²⁶

2.2.2 Iso-Britannia

Käytettävissä olevan niukan tutkimuskirjallisuuden perusteella Iso-Britannian logistiikka erosi Iberian niemimaalla Ranskan vastaavasta merkittävästi. Eräät tutkijat ovat korostaneet merikuljetusten ratkaisevaa merkitystä brittien tehokkaalle logistiikalle. Kuljetusjärjestelmän toimivuus oli Royal Navyn ja Wellingtonin oman logistiikka-kiinnostuksen ansiota. On ilmeistä, että Wellington kiinnitti siihen enemmän huomiota kuin Napoleon. Wellington kytki logistiikan toimivuuden armeijan kurinalaisuuteen.

Brittien merikuljetusten häiriötön jatkuvuus oli mahdollista Trafalgarin meritaistelun 1805 jälkeen hankitun merten herruuden ansiosta. Merkittävää oli myös Amerikan halvan viljan saatavuus briteille. Sen sijaan Ranskan joukot olivat riippuvaisia maayhteyksistä Espanjan poikki, koska Ranska ei voinut kuljettaa elintarvikkeita meritse brittiläivaston meriherruuden vuoksi. Näin merivoima osoitti ratkaisevan roolinsa taatessaan logistisen jatkuvuuden konfliktin toiselle osapuolelle, kun taas logistisen joustavuuden puute vahingoitti toista osapuolta.

Brittien logistisessa ketjussa Iberian niemimaalla olivat merkittävässä asemassa myös kuormamuulit ja niiden paikalliset ajajat. Näiden avulla tarvikkeet saatiin perille armeijalle. Tärkeää oli Wellingtonin vaatimus, että joukot eivät ottaisi mitään maksutta, vaan suorittaisivat korvauksen käteisellä metallirahalla.¹²⁷

Brittiarmeijassa rehustaminen oli ankarasti kielletty ja rankaistu. Silti brittiarmeijan käyttäytyminen oli Wellingtonin alituinen valituksen aihe. Armeijaa oli erityisen vaikeaa

¹²⁶ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 130, 126, 147. Ks. myös David G. Chandler, *The Campaigns of Napoleon* (London 1967), s. 53–54, 60, 125 sekä Martin Boycott-Brown, *The Road to Rivoli* (s.l. 2001) s. 221, 234, 249–250, 253, 268–269, 274, 306, 334, 390, 408, 414–415, 420, 484–486.

¹²⁷ Donald D. Horward, 'Logistics and Strategy in the Peninsula: A Case Study, 1810–1811', *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers 1999*, s. 359, 361, 363; James P. Herson, 'Flour, Full Bellies, and Resupply: Campaign Logistics at Cadiz', *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers 1999*, s. 336, 343–345; Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (London 1977), s. 184–185.

käsitellä voittojen ja tappioiden yhteydessä. Brittiupseerit ja –sotilaat eivät liene olleet niin oma-aloitteisia muonan ja rehun hankkimisessa kuin ranskalaiset joukot.¹²⁸

Vaikeuttaakseen maahan tunkeutuvien ranskalaisjoukkojen huoltoa Wellingtonin joukot sovelsivat strategista tuhoamista eräissä Portugalin provinssissa 1810-1811. Tämä aiheutti suurta kärsimystä Portugalin siviiliväestölle, ja Portugalin väkiluku väheni merkittävästi.¹²⁹

2.2.3 Itävalta ja Preussi

Anglosaksinen tutkimuskirjallisuus, joka liittyy Itävallan ja Preussin huoltojärjestelmiin, on vielä edellistäkin niukempi. Ainakin vuoteen 1805 asti Itävallan armeijassa oli käytössä kömpelö makasiinijärjestelmä, joka rajoitti suuresti joukkojen liikkuvuutta. Tavara- ja palvelijamäärä johti kuormastojen paisumiseen, mukana sotaretkillä olivat teltat ja upseereilla jopa posliiniasiast. Napoleonin ensimmäisellä Italian sotaretkellä Itävallan joukoilla oli omat leipäannokset, ja raskaat kuormastot seurasivat joukkoja. Tämä epäilemättä hidasti itävaltalaiden operaatioita Italiassa. Koska arkkiherttua Kaarle vastusti elämistä vallatun maan kustannuksella ja koska Kaarle oli hovisotaneuvoston johdossa 1805-1809, on todennäköistä, että makasiinijärjestelmä oli Itävallan armeijassa käytössä vielä näinä vuosina.¹³⁰ Rothenbergin toteamuksesta, että Napoleonin sotien loppuun mennessä Itävallan armeija oli omaksunut Napoleonin strategian ja taktiikan voisi päätellä, että vasta vuosina 1813-1815 Itävalta olisi myös huollon osalta siirtynyt Napoleonin mallin mukaiseen järjestelmään eli elämään sota-alueen resursseilla. Tätä ei kuitenkaan ole suoraan todettu.

Epäsuorasti käy ilmi myös, että Preussin armeijassa oli käytössä makasiinijärjestelmä vielä Napoleonin vastaan 1806 käydyssä, katastrofiin päättyneessä sodassa. Tällöin preussilaisilla oli vielä massiivinen kuormasto. Se oli 8–10 kertaa suurempi kuin Ranskan kuormasto.

¹²⁸ Joidenkin tutkijoiden mukaan britit olisivat käyttäytyneet vastaavasti kuin ranskalaiset joukot Iberian niemimaalla Napoleonin sotien aikana. Ks. Linda S. Frey ja Marsha L. Frey, 'Introduction', *Daily Lives of Civilians in Wartime Europe, 1618–1900*, toim. Linda S. Frey ja Marsha L. Frey (Westport 2007), s. 6. Nähdäkseni tätä väitettä ei ole perusteltu uskottavasti; Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (London 1977), s. 86, 179–180; S.G.P. Ward, 'The Peninsular Commissary', *Journal of the Society for Army Historical Research [Great Britain]* 75 (1997), s. 236.

¹²⁹ Horward, 'Logistics and Strategy in the Peninsula: A Case Study, 1810–1811, *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers* 1999, s. 357; Michael Broers, 'Civilians in the Napoleonic Wars', *Daily Lives of Civilians in Wartime Europe, 1618–1900*, toim. Linda S. Frey ja Marsha L. Frey (Westport 2007), s. 165.

¹³⁰ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 167–170, 172–173. Boycott-Brown, *The Road to Rivoli* s. 43. Owen Connelly, *Blundering to Glory. Napoleon's Military Campaigns* (Wilmington 1987), s. 31, alaviite 2.

Napoleonin vastaan kärsitty tappio 1806 sai aikaan voimakkaat reformit Preussin armeijassa. Preussin armeijan joukkojen määrää nostettiin nopeasti vapaaehtois- ja miliisivoimin, kun sota Ranskaa vastaan alkoi uudestaan vuoden 1813 alkupuoliskolla. Uudistuksiin kuului myös kuormaston radikaali vähentäminen.

Heinsiuksen mukaan vasta Preussin ja sen liittolaisten huolellisesti rakentaman sotilaallisen huolto-organisaation avulla Britannian teollisuuskapasiteetti oli mahdollista ohjata suoraan sotilaalliseen käyttöön. Tämä koski kuitenkin vain varusteita. Elanto hankittiin sota-alueen resursseista pakko-otoin. Vuoteen 1813 mennessä Preussin kenttäarmeijat olivat täysin yhtä liikkuvia kuin Ranskankin.¹³¹

2.2.4 Ruotsi

Ruotsin armeijan huolto perustui elannon osalta Suomen sodassa 1808–1809 selväpiirteiseen makasiinijärjestelmään. Tämä makasiinijärjestelmä noudatti 1700-luvulla yleisesti käytössä olleita huollon periaatteita, joita olen edellä esitellyt. Tarkoituksena oli kerätä varastoja etukäteen armeijan operaatiosuunnassa. Joustavuus tuntuu olleen hyvin vähäistä ja sidonnaisuus varastoihin oli hyvin suuri. Perussy tähän oli, että ruotsalaiselta sotilalta ei odotettu, että hän itse hankkisi ruokansa vaan se oli sotakomissariaatin vastuulla.

Organisatorisesti huolto oli järjestetty hyvin keskitetysti. Sodan puhkeamisvaiheessa sotakollegioon (krikskollegium) perustettiin erillinen sotaosasto (kriksdepartement) hoitamaan kenttäarmeijoiden huoltoa sodan aikana. Sotaosasto jakautui kolmeen jaostoon (division), joilla jokaisella oli oma vastuualueensa. Sotaosaston kolmas jaosto vastasi kenttäarmeijan muonasta ja rehusta. Yleisellä makasiinijohtokunnalla oli merkittävä rooli huollon yhteistyökumppanina, koska se vastasi viljavarjoista kruununmakasiineissa.

Sotaosaston alaisuudessa armeijoiden huollosta vastasivat pääsotakomissariaatit tai vain sotakomissariaatit. Suomen armeijassa oli Suomen pääsotakomissariaatti (generalskrikskomissariatet), ja sen toiminnasta vastasi pääintendentti (generalintendenten). Suomen pääsotakomissariaatti oli alistettu Suomen armeijan päämajalle ja sen tehtävänä oli huolehtia Suomen armeijan muonituksesta ja rehun hankinnasta. Pääsotakomissariaatin

¹³¹ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (London 1977), s. 82, 190–191, 194–195. F. Loraine Petre, *Napoleon's Campaign in Poland 1806–7* (London 1907), s. 26; Paul Heinsius, 'Der Wandel der Logistik in den Napoleonischen Kriegen', *Die Bedeutung der Logistik für die militärische Führung von der Antike bis in die neueste Zeit*, Vorträge zur Militärgeschichte (Band 7, Herford 1986), s. 100, 102.

alaisuudessa oli useita alaosastoja. Pääintendentillä oli vastuu taloudellisista seikoista, ja hän teki selkoa ylipäällikölle kaikista huoltoon liittyvistä asioista.

Huolto näyttää olleen suunniteltu prikaatikohtaisesti, mutta sen sijaan elintarvikkeet on noudettu makasiineista pataljoonittain. Majoitus tapahtui suurelta osin prikaateittain. Sotilaan perusruoan muodosti Ruotsin armeijassakin leipä. Päiväannos oli 850 g pehmeää leipää tai 570 g kuivaa leipää (eräänlaisia korppuja). Sotilaan päivittäisestä kalorisaannista 2/3 tuli leivästä, ryyneistä ja jauhoista, jotka jälkimmäiset sisältyivät keittoruokaan.

Ouluun ja sen ympäristöön sijoitettiin Suomen armeijan huollon päämakasiini. Sitä puolsi sen sijainti maantieteellisesti Pohjanmaan rantatien ja Savoon johtavan tien risteyskohdassa, jonka arveltiin olevan riittävän kaukana, jottei se joutuisi venäläisten joukkojen haltuun. Muut makasiinit organisoitiin ja perustettiin lähinnä vaunujen avulla. Tärkeää oli sijoittaa makasiinit niin, että niitä voitiin puolustaa ja tarpeen tullen evakuoida nopeasti.

Makasiineihin kerättiin elintarvikkeita joko hyväksikäyttämällä paikallisia resursseja tai sotaosastolta suoritetuin toimituksin. Edellisessä tapauksessa käytettiin kruunun alueellisia ja paikallisia elintarvikkeita – ennen kaikkea kruunun aitoissa olevaa vero- ja kymmenysviljaa. Varastojen täydentämiseksi tuli tehdä paikallisia hankintoja joko huutokaupalla tai sopimuksin eri tavarantoimittajien kanssa. Elintarvikkeiden otto rahvaalta käteistä vastaan tai (pakko-otto) tilauksin muodostui tärkeäksi osaksi huoltoa.

Paikallisresurssein turvautumalla hankittiin ehdottomasti suurin osa Suomen armeijan tarvikkeista. Lukuun ottamatta suolakalaa, paikallisten resurssien osuus oli Suomen armeijan varastojen kokonaismäärästä 80–100 %. Myös leipä leivottiin (81%) ja jauhot jauhettiin (65 %) voittopuolisesti paikallisesti sota-alueella. Kaikki tarvikkeet – tulivatpa ne ulkoa tai lähialueilta – sisällytettiin makasiinijärjestelmään. Tämän hallinnon keskusjohtoinen ohjaus oli aikaa vievää ja vaati hyvää tilanteen ennakkointia. Äkillisille siirroille ja tilapäisiin ratkaisuihin ei ollut tilaa. Makasiineista tuli edellytys kaikelle sotilaalliselle toiminnalle.

Suomen sodan syttymisen aikaan Ruotsin sota-organisaatiossa ei ollut erityisiä huoltojoukkoja, jotka olisivat voineet huolehtia joukkojen ja materiaalin kuljetuksista. Ruotsin Suomen armeijassa oli kuormasto. Sen määrää vähennettiin radikaalisti keväällä 1808. Joukoilla oli elintarvikkeita neljästä kuuden päivän tarpeeseen. Sotilaan tuli kantaa kahden päivän muona mukanaan. Loppu säilytettiin komppanian kuormastossa. Kruununkyydit ja paikallisväestön mahdollisuus kyyditä olivat sotavoimien siirtojen ja

huollon kannalta tavattoman tärkeitä. Toisin sanoen armeijan huollon tehokas järjestäminen oli voimakkaasti sidoksissa siviiliväestön kykyyn ja haluun kyyditä. Järjestelmän Akilleen kantapääksi muodostui paikallishallinnon hallinnoima ja talonpoikien suorittama kyyditys. Ongelmaksi muodostuivat suuret siirrot: kuljetukset eivät yksinkertaisesti ehtineet mukaan. Makasiineissa oli tarvikkeita, mutta niitä ei saatu tarpeeksi nopeasti sinne, missä niitä eniten tarvittiin.¹³²

Hårdstedt nostaa esiin sen, että Ruotsin armeija oli voimakkaasti sidoksissa makasiinihuoltojärjestelmästä muun muassa kevätkesän 1808 vastahyökkäyksessään. Myös muut tutkijat, kuten Waller ja Jahnukainen, ovat nostaneet esiin armeijan sidonnaisuuden makasiineihin. Sidonnaisuus makasiineihin oli Jahnukaisen mukaan tärkein selitys ongelmiin Suomen sodassa 1808. Jahnukaisen näkemyksen mukaan ylipäällikkö Wilhelm Mauritz Klingspor kantoi ensi sijassa huolta siitä, että armeija selvisi hengissä, ja vasta tämän jälkeen venäläisten joukkojen voittamisesta. Klingspor kiinnitti liikaa huomiota Ouluun huollon päämakasiinina. Kaiken kaikkiaan Jahnukainen on sitä mieltä, että juuri makasiinijärjestelmän ongelmat aikaansaivat sen, että Klingspor ei koskaan saanut riittävää nopeutta etenemiseensä.¹³³

2.2.5 Venäjän huoltojärjestelmän yleiset piirteet

Venäjän armeijan varhaismodernin ajan lopun huollosta on julkaistu tutkimuksia kansainvälisen tutkimuksen valtakielillä erittäin niukasti – huolimatta viime vuosikymmeninä lisääntyneestä sotahistorian logistisesta tutkimuksesta. Tarkoitukseni oli alun perin tutkia ja vertailla, miten Venäjän armeijan huoltojärjestelmä toimi Napoleonin sotien aikana niukkaresurssisilla alueilla Euroopassa. Poikkesiko venäläisten joukkojen huoltojärjestelmä Suomen sodan aikana siitä, miten se toimi muilla vastaavilla niukkaresurssisilla sota-alueilla Napoleonin sotien aikana.

Kuitenkaan mitään tutkimuksen valtakielillä kirjoitettua monografiaa, joka olisi keskittynyt tähän aihealueeseen, en löytänyt kansainvälisistä tieteellisten kirjastojen viitetietokannoista. Näin ollen on tyydyttävä siihen tutkimuskirjallisuuteen, mitä on käytettävissä etsittäessä vastausta edellä esitettyyn tutkimuskysymykseen. Tällöin tarkoitan nimenomaan tutkimuskirjallisuutta, joka osoittaisi miten huoltojärjestelmä todellisuudessa toimi eikä sitä, miten sen olisi tullut toimia ohjesääntöjen mukaan. Jälkimmäistä kirjallisuutta kyllä löytyy ja

¹³² Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 82–90, 106, 161–163.

¹³³ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 100–102; S. Jahnukainen, 'Magasinsystemets inverkan på Klingspors krigsföring i Finska kriget 1808–1809', *Sotamuseo IV* (1951), s. 124–131, 136.

sitä tulen esittelemään tarvittavassa määrin. Tämän takia esitykseni on pakostakin tietyiltä osin fragmentaarinen ja joudun esittämään, miten huoltojärjestelmä toimi seitsenvuotisen sodan aikana Puolassa ja Itä-Preussissa, koska tämän sodan osalta huoltojärjestelmän toimintaa on tarkemmin tutkittu. Tätä menettelyä voidaan perustella myös sillä, että Venäjän armeijan huoltojärjestelmä ei kokenut mainittavaa muutosta ennen Suomen sodan 1808 alkua. Näin ollen huollon toimintamallia voidaan verrata Suomen sodassa noudatettuun.

Tiedämme kuitenkin, millainen venäläinen huoltojärjestelmä oli teoriassa eli miten elanto piti ohjesääntöjen mukaan hankkia sotaretkellä. Toisaalta meillä on myös tutkimustietoa epäkohdista, jotka liittyivät tämän huoltojärjestelmän tosiasialliseen toimintaan. Esittelen ensiksi lyhyesti, miten venäläisen historian tutkijan mukaan huoltojärjestelmä oli organisoitu 1800-luvun alussa.

Beskrovnyn mukaan 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenen melkein tauotta jatkuneet sodat vaikuttivat merkittävästi Venäjän sotilaallisen huoltojärjestelmän organisointiin ja hallintoon. Koska sotaretket käytiin pääosin ulkomailla, huolto perustui lähinnä paikallisiin ostoihin pikemmin kuin toimituksiin luontoistuotteina. Hankinta tapahtui markkinahintaan. Ongelmia ilmaantui Beskrovnyn mukaan esimerkiksi Napoleonin vastaisessa sodassa 1805, kun itävaltalaiset eivät pystyneet toimittamaan venäläisille joukoille elantoa ja ammuksia niiden toimiessa Itävallan maaperällä. Venäläisillä joukoilla oli oma 10 päivän muonareservi mukanaan. Sama ongelma toistui myös Itä-Preussissa Preussin kärsittyä tappion Napoleonille Jenan ja Austerlitzin taisteluissa.¹³⁴

Venäjän ja Ruotsin välisessä sodassa (Suomen sota) 1808–1809 venäläisiä armeijan joukkoja huollettiin Suomen vastaisella rajalla sijainneista tukikohdista ja Pietarin keskusvarastosta ja vastaavasti laivastoa sen Pietarin, Kronstadtin, Tallinnan ja Riikan tukikohdista. Tarvikkeita kuljetettiin liikkuvan 500 vaunun varaston avulla. Pakko-otot ja rehustaminen paikallisväestön kustannuksella oli kielletty. Lisäksi Beskrovnyn toteaa Venäjän-Turkin sodan 1806-1812 huollosta Tonavan ruhtinaskuntien osalta, että yhteisten hallinnollisten periaatteiden ja huollon organisoidun komentorakenteen puute vaikeuttivat suuresti strategisten ja taktisten tavoitteiden saavuttamista.¹³⁵

Toiset tutkijat ovat tuoneet esiin myös venäläisen huoltojärjestelmän raadollisempia piirteitä. 1800-luvun alun venäläinen sotilas oli – toisin kuin esimerkiksi Ruotsin armeijan ruotusotilas

¹³⁴ L.G.Beskrovnyn, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century. Handbook of Armaments, Personnel and Policy* (1973, eng. s.l. 1996), s. 269–270.

¹³⁵ L.G.Beskrovnyn, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century. Handbook of Armaments, Personnel and Policy* (1973, eng. s.l. 1996), s. 270.

– kokenut ammattisotilas. Rekrytointi perustui sotaväenottoon. Ei tarvinnut käyttää kalliita palkkasoturiarmeijoita. Palvelusaika oli 25 vuotta, mutta käytännössä sotilas palveli niin pitkään kuin kykeni. Venäläisen sotilaan palkka oli kansainvälisiin standardeihin verrattuna alhainen. Jos yksikkö lähetettiin sotaretkelle ulkomaille, miehistön palkka kasvoi kaksinkertaiseksi.

Venäläisen sotilaan virallinen muona-annos maksoi valtiolle noin neljä ruplaa miestä kohden vuodessa. Muona-annos jaettiin kuukausittain – oletettavasti ennemmin keittokunnan eli arttelin hoitajille kuin yksilöllisesti sotilaille. Sotilaan päiväannos vuoden 1758 määräysten mukaan oli marssilla 1 kg viljan jyviä (jauhettuna tai jauhamattomana) tai 0,7 kg sukharia¹³⁶ ja 2,05 kg ryynejä kuukaudessa (68 g päivässä). Ryynien määrää nostettiin Katariina II:n aikana vaatimattomasti. Nämä määräykset olivat edelleen voimassa 1800-luvun alussa. Taistelujoukkojen sotilaan piti saada lisäksi Aleksanteri I:n kaudella 34 kg lihaa ja 8 kg suolaa vuodessa (vastaavasti 93 g ja 22 g päivässä). Samoin hänen tuli saada 0,375 l viina-annos (ei ilmoitettu kuinka usein), kun joukot olivat sotaretkellä tai leireillä. Tämä sotilaan annos oli Keepin mukaan riittävä hiilihydraateiltaan, mutta vitamiinien suhteen vajavainen. Lisäksi on otettava huomioon, että 1780-luvulla arvioitiin, että joukot saivat noin kolme neljäsosaa siitä mitä niiden olisi kuulunut saada. Marssilla sotilaan oletettiin kantavan neljän päivän ruoan mukanaan, kun taas kuuden päivän muona tuotiin rattailla.¹³⁷

Ruoka ja juoma olivat tärkeitä venäläiselle sotilaalle niin psykologisesti kuin fyysisestikin: ruoan valmistaminen, keittäminen ja sen kuluttaminen olivat hänen harvoja vapaa-ajan toimia. Ongelma siitä, miten täyttää vatsansa nousi tavallisesti etualalle. Sotilaan ruokavalio koostui suurelta osin viljatuotteista, ellei hän sitten ollut niin onnekas, että saattoi täydentää virallista annostaan siviileiltä hankkimilla kasviksilla tai lihalla.

Venäjä armeijan huollolle ominainen laitos olivat sotilaiden arttelit. Arttelit oli organisoitu komppaniatasolle tai sitä alemmas. Arttelin toimintaa valvoi aliupseeri. Jokainen osallistui tietyllä summalla arttelin rahoittamiseen (v. 1812 se oli 3 ruplaa/v). Rahastoa laajennettiin muun muassa käyttämättömillä ruoka-avustuksilla ja sotasaaliilla. Rahaa saatettiin kuluttaa lisäruokaan (liha, kasvikset) tai hevosiin ja rattaisiin, joilla kuljetettiin arttelin jäsenten

¹³⁶ Sukhari olivat kovia korppuja, jotka oli valmistettu leipomalla kaksi kertaa ja joita sotilaat murensivat ja keittivät suolan ja yrttien kera. Korput olivat kevyempiä kuin tavallinen leipä ja ne säilyivät pitempään menettämättä ravintoaineita. Keep, *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia 1462–1874*, s. 183; Generalstaben II, s. 42.

¹³⁷ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s.185–186; Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War', *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1/1987, s. 27.

kantamuksia marssilla. Rahat pysyivät komppanian päällikön tai hänen nimeämänsä henkilön hallussa, mikä mahdollisti väärinkäytöksiä.

Artteleissa oli ala-artteleita, 8–10 miehen kaveriporukoita. Arttelin jäsenet omistivat yhdessä sen omaisuuden, he tekivät työtä, söivät ja taistelivat yhdessä. Niinpä arttelit olivat armeijan sosialisaaion tärkein väline. Tulituksen aikana joukkojen lujuus perustui arttelien luomaan yhteishenkeen. Arttelit ja ala-arttelit olivat Venäjän armeijan huollon perusta. Arttelin toiminta oli monta kertaa edellytyksenä, että sotilaat saattoivat säilyä hengissä eivätkä kuolleet nälkään.¹³⁸

Kun armeija oli marssilla, sitä seurasivat kenttäkaupustelijat (markitanty), mutta heidän tuotteensa olivat usein liian kalliita rivisotilaan kukkarolle. Myös muita kauppiaita seurasi armeijan perässä ostaakseen sotilailta sotasaalista. Onnistuneen taistelun jälkeen vihollisen karjaa saattoi joutua yksikön käsiin. Tällaisissa tapauksissa artteli piti huolta, että liha jaettiin tasan.¹³⁹

Suurelta osin miehet jätettiin oman neuvokkuutensa varaan. Suuria valmisteluja ei tehty sotilaiden ruokkimiseksi. Heille jaettiin jauhoja, ja heti kun he olivat pystyttäneet leirin, he kaivoivat maauneja, joissa he leipoivat leipänsä. Jos vilja jaettiin jyvänä, niin sotilaat jauhoivat sen itse pienillä käsimyllyillä, jollaisia jokaisella komppanialla oli. Tietynlainen omavaraisuus ja sotilaan ruokavalion yksinkertaisuus johtivat siihen, että erillisastoja oli helppo lähettää operaatioihin vähäisellä valmistautumisella. Tämä lisäsi joukkojen liikkuvuutta ja sitä kautta niiden iskukykyä.¹⁴⁰

Vasta Pietari Suuren aikana perustettiin sotakomissariaatti ja komissaareja asetettiin joka joukko-osastoon. Sotakomissaarit suorittivat pakko-otot, pitivät kirjaa perityistä tavaroista sekä jakoivat tarvikkeet joukoille.¹⁴¹ Huoltojärjestelmä koki tämän jälkeen muutoksia, mutta tyytymättömyys sen toimintaan jatkui. Jännitteitä esiintyi ainakin 1700-luvulla huoltoviranomaisten ja esikuntaupseerien välillä. Huoltoviranomaisia epäiltiin myös korruptiosta – ilmeisen perustellusti.

Perussyy on todennäköisesti kuitenkin toinen. Toimivan huoltojärjestelmän rakentamiseen ei myönnetty tarpeeksi rahoitusta. Tämä vaikutti toistuvasti Venäjän käymissä sodissa. Yksi

¹³⁸ William C. Fuller Jr, *Strategy and Power in Russia 1600–1900* (New York 1992) s. 172–173; Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 95.

¹³⁹ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s. 183.

¹⁴⁰ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s.183–185; Christoffer Duffy, *Russia's Military Way to West. Origins and Nature of Russian Military Power 1700–1800* (London 1981), s. 131.

¹⁴¹ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 71.

harvoja yksityiskohtaisia kuvauksia Venäjän armeijan huoltojärjestelmän toiminnasta on John Keepin artikkeli venäläisten joukkojen muonittamisesta seitsenvuotisen sodan aikana.¹⁴² Siihen on syytä perehtyä tarkemmin.

Keepin mukaan päämajoituspäällikön toimintaa ei rahoitettu riittävästi. Niinpä se ei kyennyt maksamaan velkojaan ruokatarvikkeiden toimittajille edes seitsenvuotista edeltävinä vuosina. Toimintaa leimasi piittaamattomuus joukkojen hyvinvoinnista. Ylempien sotilasviranomaisten mukaan sotilaat pystyivät kyllä huolehtimaan itse ravintonsa hankinnasta. Venäjän armeijan sotilasjohtajat ovat saattaneet uskoa, että sen läntisissä naapurimaissa oli runsaat muonavarat, joita venäläiset joukot voisivat ostaa tai hankkia pakko-otoin. Eläminen vallatun vihollismaan resursseilla hyväksyttiin yleisesti osaksi doktriinia.

Huollon epäonnistuminen heijastui useaan otteeseen seitsenvuotisen sodan aikana vaikeuksina käydä sotaa. Sodan alussa 1757 Venäjän armeijalla ei ollut riittävästi varustusta muonituksen järjestämiseksi. Tämän vuoksi oli käännyttävä paikallisväestön puoleen. Kasakoiden suorittamat ryöstöt synnyttivät spontaanin sissiliikkeen vallatulla alueella Itä-Preussissa. Talvella 1758 Venäjän viranomaiset syyllistyivät katteettomiin lupauksiin. Venäjän päämajoituspäällikö julkaisi manifestin, jonka mukaan kaikki, jotka olivat valmiita toimittamaan heinää ja viljaa venäläisille joukoille saisivat tietyn summan etukäteen. Kuitenkin venäläiset olivat vielä saman vuoden syksyllä velkaa huomattavan summan toiselle tarvikkeiden päätoimittajista ja silloinen ylipäällikkö lausui pelkonsa, että venäläiset menettäisivät kaiken luottonsa puolalaisten keskuudessa, jos velkaa ei maksettaisi.¹⁴³

1759 Puolassa otettiin käyttöön käteisen asemesta erityisiä maksuseteleitä (engl. Vouchers), joita voitiin vaihtaa rahaksi ainoastaan Pietarissa sen jälkeen, kun ne oli verifioitu. Puolalaiset olivat niin loukkaantuneita tällaisten epävarmojen maksusetelien käytöstä, että Sejm keskeytti istuntokautensa estääkseen tyytymättömyyden leviämistä julkisuuteen. Venäläisten väitettiin myös yrittäneen lahjoa puolalaisia, jotta maksuseteleitä koskeva kritiikki olisi saatu vaimennettua – tämäkin on venäläisen diplomatian koeteltu keino.

Perussyy näiden maksusetelien käyttöön ottoon oli se, että armeijan huollosta vastaavat kärsivät jatkuvasti käteisen – varsinkin ulkomaanvaluutan – puutteesta. Tällä valuutalla olisi kuitenkin pitänyt maksaa ruokatarvikkeiden ja rehun toimittajille. Keepin mielestä Venäjän

¹⁴² John Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War, *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1/1987, s. 24–44.

¹⁴³ John Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War, *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1/1987, s. 24–33.

poliittinen johto toimi tekopyhästi. Se ei suoraan ilmaissut armeijan huollosta vastaavalle viranomaiselle, mitä tuli tehdä. Epäsuorasti suositeltiin kuitenkin pakko-ottoja aina kuin vain tarvetta oli. Muuta vaihtoehtoa huollosta vastaaville ei jäänyt, koska rahaa ei lähetetty ja joukot eivät saaneet kärsiä muonan puutteesta. Pahimmillaan miehitys merkitsi kovia koettelemuksia sotatoimialueen paikallisyhteisöille. Kaupunkeja ympäröivää maaseutua kohtasi hirvittävä hävitys: kirkkoihin murtauduttiin ja sieltä varastettiin hopeat ja kultaesineet. Samoin pappeja ja opettajia ryöstettiin sekä hakattiin. Hevosten ja kulkuneuvojen pakko-otot aiheuttivat ankaran iskun maataloudelle.

Huoltojärjestelmän puutteista seitsenvuotisessa sodassa ei kuitenkaan opittu, vaikka varastoja jatkossakin rakennettiin. Siksi myöhemminkin venäläiset sotilaat olivat nälkäisiä – varsinkin taistellessaan ulkomailla.¹⁴⁴ Tämä kävi ilmi myös vallankumoussotien aikana. Esimerkiksi kun Suvorovin venäläiset joukot marssivat 1799 Italiasta Sveitsiin, niin muonitus oli täysin järjestämättä. Tämä ”oikeutti” ja jopa rohkaisi sotilaita ryöstelyyn. Samoin toisen liittokunnan sodan aikana venäläiset osallistuivat liittokunnan maihinnousuun Hollantiin syksyllä 1799. Tällöin venäläiset joukot syyllistyivät laajamittaiseen ryöstelyyn, joka vieraannutti hollantilaisen väestön liittoutuneista. Uutiset venäläisten käyttäytymisestä aiheuttivat sensaation kaikkialla Euroopassa.¹⁴⁵

Myös Napoleonin sotien aikana toimintamallista löytyy esimerkkejä. Venäjän-Turkin sodassa 1806–1812 Tonavan ruhtinaskunnat Moldavia ja Valakia joutuivat hävityksen kohteeksi. Venäläiset joukot olivat huollon suhteen täysin riippuvaisia ruhtinaskunnista. Tämä koski muun muassa ruokaa, rehua, viljaa ja polttopuita. Venäläisillä joukoilla oli sodan loppuun asti alituinen pula ruokatarvikkeista ja joukot ottivat näitä laittomasti paikalliselta väestöltä. Tämä siitä huolimatta, että venäläisillä oli alusta alkaen tiukat ohjeet, ettei elintarvikkeita saanut ryöstää, koska se johtaisi väestön vieraantumiseen. Silti armeijan oli pakko ottaa talonpojilta tarvitsemansa. Kuuden sotavuoden ajan Venäjän armeijan huollon painolasti asetui talonpoikien harteille. Ryöstely johti siihen, että ruhtinaskunnista pakoon lähtevien talonpoikien lukumäärä kohosi voimakkaasti. Samalla Venäjä menetti ruhtinaskuntien väestön tuen.

¹⁴⁴ Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War, *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1/1987, s. 33–44; M.S. Anderson, 'The Rise of Modern Diplomacy 1450–1919, (London 1993), s. 185.

¹⁴⁵ Christoffer Duffy, *Russia's Military Way to West. Origins and Nature of Russian Military Power 1700–1800* (London 1981), s. 222; John A. Lukacs, 'Russian Armies in Western Europe: 1799, 1814, 1917', *American Slavic and East European Review* 13 (1954), s. 324.

On esitetty arvioita, joiden mukaan yli puolet ruhtinaskuntien sodanaikaisista tuloista käytettiin Venäjän armeijan huoltoon. Näin ruhtinaskuntien miehitys sai aikaan suuria kärsimyksiä talonpojille ja vahingoitti alueen haurasta taloutta suuresti. Balkanin ”vapautettujen” alueiden väestön oletettiin huoltavan keisarillisen armeijan sen sijaan, että Venäjä itse olisi vastannut sen huollosta. Huollon epäonnistuminen oli siis perussyy ryöstelyyn.¹⁴⁶

Huolto epäonnistui pahasti myös Puolan sotaretken aikana 1806–1807. Huollosta vastaavan komissariaatin toiminta oli aikalaistodistajan, kenraali Wilsonin mukaan kurjaa. Syynä oli rahan puute. Ilman rahaa oli vaikeaa järjestää varastoja ja kuljetuksia. Puola oli niukkaresurssista aluetta. Tosin Etelä-Puola oli harvemmin asuttu ja köyhempi kuin tiheämmin asuttu ja vauraampi Pohjois-Puola.

Venäläiset sotilaat olivat tottuneet äärimmäisiin vaikeuksiin ja säihin sekä olemattomaan ja keuhon ruokaan. Koska huoltohallinto oli huonosti järjestetty, niin sotilaan vähäinenkin annos oli epävarma. Huoltotarvikkeita ei siis ollut paljon, ja nälkää näkevät divisioonat sieppasivat omia saattueita matkareitin varrella. Lisäksi ryöstö ja väkivalta tuhosivat kaikki huoltotarvikkeet, jotka oli asianmukaisesti kerätty sota-alueelta. Tämän seurauksena epäjärjestys oli mitä suurinta ja kurjuus jatkuvaa. Oli siksi outoa, että armeija ei hajonnut vallinneen hätätilanteen vuoksi.

Kaikki kynnelle kykenevät asukkaat Puolassa olivat lähteneet sotaa pakoon. Paetessaan talonpojat kantoivat mukanaan kaiken siirrettävän omaisuuden. Kaikki, mitä ei voitu viedä mukana, pyrittiin hautaamaan joukoilta piiloon. Sotilaat saattoivat hankkia elantonsa vain ryöstämällä ja kaivamalla esiin asukkaiden piilottamia varastoja. Sotilaiden toimeentulo riippui siis heidän omasta utteruudestaan – tai pikemminkin ryöstöistä.

Kasakoilla oli velvollisuus huoltaa itsensä sekä hevosensa ja varahevosensa. Tämä toteutettiin ryöstämällä muona ja rehu paikallisista resursseista. Se aiheutti pelkoa talonpojissa. Kasakat olivat vahingollisia maissa, joissa kohtuullisuus ja säännöllisyys saattoivat taata armeijoille niiden toimeentulon. Venäjällä ei kuitenkaan ollut taloudellisia resursseja huoltaa vastaavaan toimintaan kykenevää säännöllistä ratsuväkeään.

On ilmeistä, että jalkaväen yöpyminen tapahtui leiritulilla ilman suojaa. Venäläinen ratsuväki oli yli puoli vuotta pikettiasemissa Puolan talvessa aina vailla mitään suojaa. Ratsuväen

¹⁴⁶ George F. Jewsbury, ‘The Russian Army’s Role in the Danubian Principalities, 1806–1812, *Southeastern Europe*, II (1975), s. 151–153; George F. Jewsbury, *The Russian Annexation of Bessarabia 1774–1828. A Study of Imperial Expansion. East European Monographs. NO. XV* (New York 1976), s. 50–53.

hevosilla ei ollut moneen kuukauteen muuta ravintoa kuin paikallisväestön mökkien katto-oljet. Tämän seurauksena Puola muuttui vähitellen asutukseen kelpaamattomaksi, ja sota näytti pelottavimmat puolensa. Samalla kun sotänäyttämö muodostui pitkäaikaiseksi, niin seurauksena oli väistämättä nälänhätä, joka tuhosi siviiliväestöä.

Venäjän armeijalla oli paras mahdollinen elintarvikkeiden kuljetusvaunusto. Syntyperäiset ja luotettavat venäläiset kuljettajat ja voimakkaat parihevoset hyvän johdon alaisena takasivat täysin riittävän kuljetuskaluston sekä liikuteltavien että kiinteiden varastojen kuljetukseen. Vaunujen lukumäärä oli Wilsonin mukaan yksi vakavimmista liikkumisen esteistä ja merkitsi iskukyvyyn heikkenemisestä. Myös tykkien määrä oli ajoittain haitta ja viivytti armeijan liikkeitä.

Kehnoilla logistisilla järjestelyillä oli myös suoranaisia vaikutuksia ratkaisutaisteluihin Puolan sotaretkellä. Eylaun taistelun 7.–8.2.1807 ratkaisi se, että Bennigsenin johtamalla venäläisillä joukoilla ei ollut ruokaa eikä ampumatarvikkeita.¹⁴⁷

Seuraavan kerran venäläiset joukot saapuivat Länsi-Eurooppaan 1813–1814 talvella. Venäläisten käyttäytyminen oli ala-arvoista Itä-Ranskassa. Väestö pakeni metsiin. Napoleonin mukaan vihollinen söi kaiken, otti kaikki hevoset, kaiken karjan, kaikki vaatteet – jopa talonpojan ryysyt. Saman lähteen mukaan venäläiset sotilaat löivät kaikkia, sekä miehiä että naisia ja syyllistyivät kaikenlaisiin rikoksiin. Vaikka tähän varmaankin sisältyy liioittelua, niin vailla perää tiedot eivät olleet. Voidaanko tällöin puhua venäläisten joukkojen koston? Olivathan Napoleonin joukot ryöstäneet Venäjän vuoden 1812 sotaretken aikana. Koska venäläisten joukkojen ryöstely aikaisemmilla Länsi- ja Keski-Eurooppaan suuntautuneilla sotaretkillä Napoleonin ja vallankumoussotien aikana näyttää ennen muuta perustuneen huoltojärjestelmän riittämättömään rahoittamiseen ja organisointiin, on vaikea vetää johtopäätöstä, että vuosina 1813–1814 olisi vaikuttimena ollut kosto.

Moniteur-lehti julkaisi 28.2.1814 pitkän listan rikoksista, joihin venäläiset olivat syyllistyneet miehityksellä alueilla Ranskassa. Tästä oli myös poliittisia seurauksia, kun venäläisten joukkojen toiminta sai Ranskan maaseudun väestön pitämään Napoleonin suojelijanaan. Eräällä paikkakunnalla talonpojat kapinoivat aseistautuneina venäläistä varuskuntaa vastaan.

¹⁴⁷Sir Robert Wilson, *Brief Remarks on the Character and Composition of the Russian Army and a Sketch of the Campaigns in Poland in the years 1806 and 1807* (London 1810), s. 9, 17, 31–32, 49, 51–52, 87, 94, 107–108; F. Loraine Petre, *Napoleon's Campaign in Poland 1806–7* (London 1907), s. 31–32, 34, 36, 53, 202; G. Perjés, 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century' *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI* (Budapest 1970), s. 4. Piketti on lähtövalmiina oleva sotilasjoukko.

Kun venäläiset joukot osallistuivat maalís-huhtikuun vaihteessa 1814 Pariisin miehittämiseen, Aleksanteri I säänteli itse pikkutarkasti näiden joukkojen käytöstä. Mitään ryöstelyä ja omaisuuden tuhoamista ei suvaittu. Aleksanterille oli poliittisista syistä tärkeää taata ja pitää yllä Venäjän arvovaltaa.

Venäläiset joukot saapuivat Pariisiin Waterloon taistelun jälkeen heinäkuussa 1815. Tällöinkään ongelmana ei ollut venäläisten joukkojen käyttäytyminen, johon Aleksanteri I edelleen kiinnitti erityistä huomiota tavoitellessaan poliittisia sympatioita puolelleen. Myös venäläisten joukkojen määrä oli pieni.¹⁴⁸ Edellä mainitun perusteella voidaan päätellä, että aluksi venäläiset joukot syyllistyivät laajamittaiseen ryöstelyyn Ranskassa todennäköisesti puuttuvan huollon ja sen rahoituksen seurauksena. Kun tästä aiheutui myöhemmin Venäjän keisarille poliittinen painolasti, hän kiinnitti asiaan erityistä huomiota, ja joukkojen käyttäytyminen muuttui asialliseksi.

Myös joidenkin muiden tutkijoiden mukaan venäläiset joukot ryöstelivät yleisesti Keski- ja Itä-Euroopassa Napoleonin sotien aikana – erään lähteen mukaan venäläiset olisivat olleet pahimpia ryöstäjiä.¹⁴⁹ Silti eri komentajat saattoivat suhtautua ryöstöihin muita pidättyvämmiin, ja tiettyjen joukkojen – kuten kasakkojen – huolto perustui lähes pelkästään ryöstöihin.

Ryöstely oli ongelma esivallalle silloinkin, kun armeija puolustautui Venäjän omalla maaperällä. Näin tapahtui Napoleonin Venäjän sotaretken vetäytymisvaiheen aikana. Joukkojen olisi tullut maksaa kaikesta, jonka he ottivat siviiliväestöltä. Näin ei suinkaan aina menetelty. Vuonna 1812, jolloin Venäjällä oli puute rahavaroista, jaeltiin kuitteja korvaukseksi maataloustuotteista. Näitä kuitteja ei laadittu kuin murto-osasta vietyä omaisuutta, ja maksun saaminen näistäkin oli epävarmaa tai se tapahtui hinnan, joita viranomaiset itsekin pitivät liian alhaisina. Lähteet viittaavat siihen, että venäläiset joukot

¹⁴⁸ Lukacs, 'Russian Armies in Western Europe: 1799, 1814, 1917', *American Slavic and East European Review* 13 (1954), s. 328–331. Beskrovnyn mukaan vuoteen 1815 ei juurikaan ollut ruoan suoria toimituksia Venäjältä, vaan elintarvikket ostettiin käteisellä. Sen sijaan 1815 kuljetettiin Venäjältä sekä maitse että meritse muonaa ja rehua joukoille. Ks. Beskrovny, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century. Handbook of Armaments, Personnel and Policy* (1973, eng. 1996) s. 271.

¹⁴⁹ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s. 220; Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte*, 39 (1956), s. 77.

ryöstivät ja vahingoittivat omaa siviiliväestöä koko Napoleonin Venäjän sotaretken 1812 ajan.¹⁵⁰

Yhteenvetona voidaan todeta, tosin karkeasti yksinkertaistaen, että Napoleonin armeijoiden huoltojärjestelmälle oli ominaista huollon voimakas alisteisuus strategisille tavoitteille. Ensiarvoisen tärkeää oli liikkuvuus. Edellytys tavoitteiden saavuttamiselle oli myös paikallisten elintarvikeresurssien käyttö. Napoleonin armeijat olivat pääosin aina Puolan sotaretkeen asti tottuneet taistelemaan runsasresurssisilla alueilla Euroopassa. Niukkaresurssisella alueella, jossa etäisyydet olivat suuret, Napoleonin strategiaa oli vaikeaa toteuttaa, koska se edellytti suurta joukkojen määrää. Niukkaresurssisilla alueilla Napoleonin joukot suurelta osin ryöstivät ja tekivät pakko-ottoja. Espanjassa myöhemmässä vaiheessa osa huollosta jouduttiin hankkimaan käyttämällä myös makasiinijärjestelmää.

Venäjän armeija taas oli tottunut taistelemaan niukkaresurssisilla alueilla. Venäläiset joukot ryöstelivät valloittamillaan alueillaan Euroopassa yleisesti varhaismodernin ajan lopulla. Perussyy ryöstelyyn näyttää olleen se, että huollon järjestämiseen ei myönnetty tarpeeksi rahaa. Venäjän armeija otti yksinkertaisesti kaiken sen minkä tarvitsi eikä kuitteja pääosin kirjoitettu – kuten ranskalaiset joukot tekivät. Venäjän armeijalla oli suhteellisen suuri kuormasto, ja erinomainen kuljetusvaunusto. Tämä takasi tietyn huoltovarmuuden niukkaresurssisilla alueilla. Vaunujen lukumäärä heikensi toisaalta niiden liikkuvuutta. Strategia ei kuitenkaan ollut niin sidoksissa liikkuvuuteen kuin Napoleonilla.

Preussin ja Itävallan huoltojärjestelmät ennen Napoleonin vastaan kärsittyjä tappioita perustuivat makasiinijärjestelmään. Tappioiden jälkeen Preussi – ja todennäköisesti myös Itävalta – siirtyivät elannon osalta sota-alueen paikallisten resurssien hyväksikäyttöön. Myös Ruotsin huoltojärjestelmä perustui Suomen sodassa elannon osalta selväpiirteiseen makasiinijärjestelmään. Iso-Britannian huoltojärjestelmä Iberian niemimaalla pohjautui pitkälti selustasta tehtyihin merikuljetuksiin, jotka olivat mahdollisia meriherruuden ansiosta. Merikuljetukset mahdollistivat paljon suurempien tarvikemäärien kuljetuksen kerralla kuin hevosvetoiset maakuljetukset. Joukkojen ylipäällikkö kiinnitti huomiota huollon yksityiskohtaiseen suunnitteluun, ja käteismaksu hankituista tarvikkeista ja palveluksista oli yleisesti käytössä – silti ryöstelyäkin esiintyi tietyissä tilanteissa.

¹⁵⁰ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s. 218–219; John Keep, 'The Russian Army's Response to the French Revolution' *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 28 (1980), s. 504; William C. Fuller Jr, *Strategy and Power in Russia 1600–1900* (New York 1992) s. 216.

2.3 Alueelliset haasteet

Tutkin tässä luvussa niukkaresurssisen, perifeerisen alueen aiheuttamia haasteita valloittavan armeijan logistiikalle. Pohdittaessa tekijöitä, jotka vaikuttivat armeijoiden huollon järjestämiseen Euroopassa käytävissä sodissa varhaismodernin ajan lopulla, on otettava huomioon paitsi aiemmin mainittu ”sotilaalliseen vallankumoukseen” liittyvä armeijoiden koon valtava kasvu myös väestötiheys ja sen kehitys.

Vasta 1800-luvun alkupuoliskolla saatiin hankittua tilastotietoja sotilasjohdon päätöksenteon pohjaksi koskien eri sotänäyttämöjen resursseja. Näiden tilastotietojen perusteella voitiin tehdä väestötiheyteen liittyviä laskelmia, jotka mahdollistivat Euroopan jakamisen alueellisesti sotilaallisten operaatioiden suhteen.¹⁵¹

Perjésin lainaama venäläinen armeijan komissaari Kancrin osoitti, että armeija saattoi operoida ilman etukäteen perustettuja makasiineja alueilla, joiden asukastiheys oli yli 35 asukasta/km². Myös Perjés yhtyy tähän käsitykseen. Perjésin mukaan olennaisesti samoja faktoja käytti myös Clausewitz. Hän totesi, että tietty alue voisi elättää muutaman päivän ajan armeijan, joka oli suuruudeltaan kolmin- tai nelinkertainen alueen väestömäärään nähden (ks. luku 2.2, ingressi). Tämän näkemyksen perustana oli havainto siitä, että tietyn alueen väestötiheyden ja sen resurssien välillä vallitsi läheinen korrelaatio. Armeija saattoi laskea saavansa enemmän ruokaa tiheästi asutulta alueelta kuin harvaan asutulta alueelta. Siten oli mahdollista tietyn tilastollisen pohja-aineiston perusteella tehdä laskelmia siitä, kuinka paljon ruokaa armeija saattoi löytää tietyltä alueelta.¹⁵²

Lähtökohdaksi voidaan esittää seuraava asetelma. Euroopan väestötiheys (asukasta/km²) oli pääosin seuraavankaltainen 1600- ja 1700-luvuilla (suluissa vuosi, jolta tieto on peräisin, silloin kun se on ollut saatavilla):

¹⁵¹ G. Perjés, ‘Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century’ *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI* (Budapest 1970), s. 1–3.

¹⁵² G. Perjés, ‘Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century’ *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI* (Budapest 1970), s. 3–4, alaviite 11. Kancrin oli kirjoittanut kirjansa 1823.

Turkki (1700)	5
Venäjä	6
Puola	8
Pommeri (1720)	9
Preussi (1700)	15
Espanja (1700)	16
Saksi (1700)	31
Sleesia (1740)	31
Itävalta (1754)	34
Ranska (1700)	39
Reininmaa (1768)	39
Belgia (1700)	50
Westfalen (1707)	52
Lombardia (1700)	55 ¹⁵³

Ruotsin valtakunnan itäisessä osassa Suomessa oli väestötiheys 1800-luvun alussa 2,7 asukasta/km².¹⁵⁴

Asetelmasta käy ilmi, että 1600-luvun loppupuolelta noin 1700-luvun puoliväliin ulottuvana ajanjaksona väentiheys oli yli 35 asukasta/km² ainoastaan Ranskassa, Reininmaalla, Belgiassa, Westfalenissa ja Lombardiassa. Vain näillä alueilla armeija olisi tuolloin periaatteessa voinut toimia ilman etukäteen perustettuja makasiineja eli pääosin paikallisin elintarvikeresurssein. Muualla alueen elintarvikeresurssit eivät siihen riittäneet.

Kuitenkin on otettava huomioon, että ennen 1800-luvun alkua sotilas- ja poliittisella johdolla ei ollut käytettävissä näin tarkkoja tietoja. Lisäksi monet seikat vaikuttivat siihen, että ainoastaan osa sota-alueen resursseista voitiin hyödyntää. Tällaisia olivat muun muassa huollon heikko koordinointi, eräät makasiinijärjestelmän piirteet (rehustaminen, jauhaminen, leipominen ja kuljetukset joukoille) veivät tavattomasti aikaa ja se, että joukot viipyessään pitkään sota-alueella tyhjensivät alueen resurssit.

1700-luvulla voitiin Perjésin mukaan puhua strategian kriisistä, koska vihollisen asevoimia ei voitu tuhota tai vihollismaata miehittää taikka murskata vihollisen tahtoa. Tätä ei voitu tehdä strategian keinojen riittämättömyyden vuoksi. Strategian kriisin taustalla Perjés näkee ennen muuta armeijan muonitusongelman. Tämä kärjistyi armeijoiden koon kasvaessa.¹⁵⁵

¹⁵³ G. Perjés, 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century' *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI* (Budapest 1970), s. 4–5. On myös otettava huomioon, että valtion sisällä väestötiheys saattoi vaihdella huomattavasti – näin esimerkiksi Venäjän osalta.

¹⁵⁴ Ali Pykkänen, 'Finland år 1808 – en exceptionell europeisk krigsskådeplats', *Finsk Tidskrift*, Häfte 2–3 (2008), s. 83.

¹⁵⁵ G. Perjés, 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century' *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI* (Budapest 1970), s. 33–38.

On kuitenkin erittäin tärkeätä huomata, että samaan aikaan kun armeijoiden koko kasvoi, myös väkiluku kohosi ja väestötiheys kasvoi 1700-luvun toisella puoliskolla. 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa ylitettiin väestötiheyden osalta 35 asukkaan raja neliökilometriä kohden huomattavan useissa maissa. Tämä tarkoitti Napoleonin sotien keskeisillä sotanäyttämöillä parempia muonitusolosuhteita, jolloin makasiinit kävivät osin tarpeettomiksi. Sotilasiantuntijat pitivät kuitenkin välttämättömänä, että armeijalle annettaisiin mukaan kahdeksan päivän muona myös tiheästi asutuissa maissa. Niillä alueilla, joissa väestötiheys pysyi alhaisena, ja jotka olivat niukkaresurssisia, makasiinit olivat edelleen välttämättömiä. Tällaisia valtioita olivat Napoleonin sotien aikana muun muassa Venäjä ja Espanja.¹⁵⁶

Harvempaan asutuissa maissa pidettiin 24–28 päivän muonavarastoa välttämättömänä – kuten myös lisämakasiinien perustamista. Silti tämä muonavarasto ei tarkoittanut, että armeija olisi voinut vastaavasti edetä 24–28 päivää (n. 480–560 km). Armeija saattoi laskea etenevänsä pikemminkin 14–15 päivämarssia, sillä ajoneuvojen oli palattava makasiineihin hakemaan uutta muonitusta, koska elintarvikkeita ei voinut riittävässä määrin hankkia kyseiseltä maaseudulta. Armeijan oli siis pysähdyttävä aiemmin kuin varastot olisivat sallineet, koska muuten ajoneuvot eivät olisi riittäneet. Etäisyyttä, jonka armeija saattoi edetä makasiineistaan, nimitettiin muonitusrajaksi (Verpflegungsgrenze).¹⁵⁷

Ranskan vallankumous toi muutoksen makasiinijärjestelmän käyttöön Euroopan tiheästi asutuilla alueilla. Napoleonin Italian-sotaretkellä 1796–1797 saamat kokemukset huollon järjestämisestä ovat todennäköisesti vaikuttaneet merkittävällä tavalla hänen strategiseen ajatteluunsa. Napoleonin johtama armeija saavutti merkittävän strategisen edun vastustajaansa Itävallan armeijaan nähden suuremman liikkuvuutensa ansiosta. Napoleonin armeijan kuormasto oli minimaalinen Itävallan vastaavaan verrattuna myös sen takia, että armeija liikkui kevyemmin varustettuna: telttamajoituksesta ja ylimääräisistä tavaroista oli luovuttu. Itävallan armeija sen sijaan oli huoltonsa osalta täysin riippuvainen makasiinijärjestelmästä.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Géza Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 203, 205; Géza Perjés, 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century' *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences*. Tomus XVI (Budapest 1970), s. 4.

¹⁵⁷ Géza Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 205.

¹⁵⁸ Boycott-Brown, *The Road to Rivoli*, s. 43; Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 130; Owen Connolly, *Blundering to Glory. Napoleon's Military Campaigns*, s. 31; ¹⁵⁸ Chandler, *The Campaigns of Napoleon* s. 125.

Luvussa 2.2 on myös todettu, että Napoleon pyrki strategiassaan ratkaisutaisteluun, jossa päätavoitteena oli vihollisen pääjoukkojen tuhoaminen. Napoleon pyrki saamaan ratkaisevaan kohtaan ratkaisutaistelussa joukkojen määrällisen ylivoiman. Tuhoamisen edellytyksenä oli tarmokas takaa-ajo, joka osaltaan heikentäisi vastustajan halua vastarintaan.

Kyky pakottaa vihollinen ratkaisutaisteluun ja tehokas takaa-ajo edellyttivät joukkojen suurta liikkuvuutta.¹⁵⁹ Hieman yksinkertaistettuna voidaan siis todeta, että päästääkseen strategiaan tavoitteisiin Napoleon oli sidoksissa huoltojärjestelmäänsä, ja siinä ennen muuta paikallisten elintarvikeresurssien käyttöön.

Niin kauan kuin taisteltiin Euroopan tiheästi asutuilla alueilla ja vihollisvaltiot käyttivät pelkästään kömpelöä makasiinijärjestelmää huoltojärjestelmänään, huoltojärjestelmien erosta aiheutuva suurempi liikkuvuus takasi Napoleonin armeijoille merkittävän edun vihollisarmeijoihin nähden.

Napoleonin strategiset tavoitteet oli mahdollista saavuttaa Länsi- ja Keski-Euroopan runsasresurssisilla alueilla, mutta ne vaarantuivat tai kävivät suorastaan mahdottomaksi saavuttaa lähinnä Itä- ja Etelä-Euroopan niukkaresurssisilla alueilla, joissa joukkoja ei voitu huoltaa pelkästään paikallisista resursseista käsin – varsinkin jos vastustajalla oli runsaasti tilaa käytettävissä hyökkääjän väistämiseen ja ratkaisun viivyttämiseen.

Jos vastustajan vetäytyminen haluttiin estää, hyökkääjän oli edettävä nopeasti suurella armeijalla ja pakotettava tämä ratkaisutaisteluun, sillä muuten aika loppui ja selustayhteydet venyivät liikaa. Jos vastustaja kaikesta huolimatta pystyi vetäytymällä estämään ratkaisutaistelun synnyn, niin tällöin yhteyslinjoja pitkin tapahtuva osa huollosta jäi jälkeen joukkojen nopeista hyökkäysliikkeistä. Kuormasto ei yksinkertaisesti voinut pysyä joukkojen tahdissa.

Perjésin artikkelin (1968) mukaan tällaisissa tilanteissa huollon ja huoltokuljetusten vaikeuksista oli seurauksena seuraavat ristiriitaisuudet:

- 1) Nopea eteneminen oli selvästi vastakohtainen huoltokuljetusten mekanismin kanssa.

Jos armeija eteni nopeasti, huoltokolonnat eivät saavuttaneet sitä; jos armeijan

¹⁵⁹ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 126, 147.

etenemisvauhtia sovitettiin huoltokuljetusten mahdollisuuksien mukaiseksi, vihollista ei voitu saavuttaa.

- 2) Pyrkimys ratkaisevaan taisteluun vaati armeijan tiukkaa yhdessä pitämistä. Turvataksaan hevosten rehun saannin armeijan täytyi hajaantua. Tämä edelleen vaikeutti armeijan keskittämistä ratkaisevaan taisteluun. (Niin kauan kuin vilja oli korjaamatta, hevosille annettiin pääosin tuorerehua).
- 3) Nämä vaikeudet kasvoivat taisteluvoimien lukumäärän vastaavasti. Nopeaan ja varmaan ratkaisuun tarvittavan ylivoiman saavuttaminen kärjisti ristiriidat äärimmilleen.

Nopean etenemisen seurauksena joukot jäivät puutteellisen huollon varaan ja vaihtoehtona olivat tällöin vain ryöstöt tai varastelu paikallisväestöltä. Kun nämä paikalliset resurssit olivat riittämättömiä tarpeeseen nähden, seurauksena oli sotilaiden aliravitseminen ja siitä edelleen pitkällä aikavälillä taistelukunnon heikkeneminen, suurempi alttius sairauksille ja viime vaiheessa kuolema. Mitä pidempään jouduttiin operoimaan niukkaresurssisella alueella, sitä vaikeammaksi strategisen tavoitteen saavuttaminen muodostui. Vastustajan pyrkimys välttää ratkaisutaistelua ja tuhota elintarvikevarastot hyökkäävän armeijan edestä edesauttoivat hyökkäävän armeijan huollon romahdusta. Näin kävi Napoleonin Grande Armée:lle Venäjän sotaretkellä 1812.

Maantieteelliset tekijät edesauttoivat venäläisten vetäytymistaktiikan toteuttamista. Venäjän laajuudesta aiheutui Napoleonin armeijan logistiikan riittämättömyys huoltaa sellaista sotajoukkoa, joka olisi tarvittu voiton saavuttamiseen. Shapiro lainaakin Clausewitzia, jonka mukaan jokainen maahantunkeutuja menettää sotajoukkoaan siinä suhteessa kuin etäisyys kasvaa. Maahan tunkeutuva sotajoukko heikkenee suhteessa enemmän, jos vetäytyvää vihollista ei ole lyöty, vaan puolustaja vetäytyy omasta halustaan joukot hyvässä kunnossa ja tarjoaa alituisesti vakaan vastarinnan taisteluihin. Napoleonin armeijan keskusta heikkeni voimakkaasti Venäjän sotaretkien edetessä ja lähellä Moskovaa venäläiset saavuttivat jo selvän ylivoiman voimasuhteissa. Se teki itsessään käänteen väistämättömäksi. Näin välimatkasta tulee sotajoukkojen tasaaja.¹⁶⁰

Niukkaresurssisella alueella, jossa etäisyydet olivat vielä pitkiä, muodostivat pitkät yhteyslinjat, joita pitkin huolto makasiineista käsin tapahtui, valloittavan armeijan Akilleen

¹⁶⁰ Géza Perjés, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 205–206; Leonard Shapiro, *Logistic. In History and in Russia*, painamaton tutkielma, Graduate School, Georgetown University 1948, s. 94, 109, 112–113.

kantapään. Toisin sanoen yhteyslinjojen merkitys korostui merkittävästi verrattuna sotimiseen resursseiltaan runsaammilla alueilla, koska yhteyslinjat olivat elintärkeitä huollon takaamisessa. Näiden yhteyslinjojen ja niiden varrella olevien huoltovarikkojen vartiointiin ja ylläpitämiseen sitoutui erittäin merkittävä määrä joukkoja – näin kävi Napoleonin Venäjän sotaretkellä. Juuri tätä kautta hyökkääjän voima kutistui laajassa vihollismaassa hyökkäävän armeijan sisäisiin tarpeisiin¹⁶¹. Nämä joukot olivat tietenkin poissa taistelutehtävistä, joissa niitä olisi tarvittu, mutta huoltoyhteyksien turvaaminen esti niukkaresurssisella alueella niiden siirtämisen muualle.

Saman ongelman Napoleon kohtasi Espanjassa, jossa yhteyslinjan ylläpitäminen tukialueelle Ranskaan satoi tavattomasti joukkoja. Lopulta Napoleon joutui lähettämään 300 000 miehen armeijan Espanjan sotänäyttämölle. Tämä heikensi vakavasti Napoleonin myöhempiä operaatioita ja pakotti hänet tukeutumaan yhä enemmän omien liittolaistensa joukkoihin. Silti joukot eivät saavuttaneet voittoa sisseistä, Espanjan armeijasta tai Wellingtonin joukoista. Ranskalaisten joukkojen dilemma Espanjassa liittyi juuri pitkien maayhteyslinjojen turvaamisen välttämättömyyteen puolihedelmättömillä tasangoilla ja vuorilla. Clausewitz korostaakin sitä, että yhteyslinjat eivät saaneet olla liian pitkiä tai hankalia käyttää. Ranskalaisten yhteyslinjat muodostuivat Iberian niemimaalla juuri tällaisiksi.

Lyödäkseen Wellingtonin joukot Iberian niemimaalla ranskalaisten olisi pitänyt keskittää joukkonsa ja voidakseen tehdä tämän heidän olisi pitänyt luopua selusta-alueiden hallinnasta. Tällöin he olisivat kuitenkin vaarantaneet elintärkeät yhteyslinjansa Ranskasta. Espanja oli väentiheydeltään, ja niin muodoin elintarvikeresursseiltaan riittämätön alue, jotta suurilukuiset joukot olisivat voineet elää pelkästään sota-alueen elintarvikeresurssien varassa. Samalla pitkät yhteyslinjat olivat otollinen ja haavoittuva kohde sissien hyökkäyksille.¹⁶²

Ilmasto muodosti lisähaasteen osassa niukkaresurssisia alueita. Jos ilmasto oli kylmä, niin sodankäynnissä oli varauduttava tähän etukäteen. Sotilaiden vaatetuksen tuli olla riittävä, jos sotaretki aloitettiin kylmänä vuodenaikana. Ja vaikka sotaretki olisi aloitettu kesällä, niin jos sotaretki kestitkin huomattavasti pitempään kuin oli oletettu, ja vaatetus ei ollut talvikauden mukainen, sotilaat paleltuivat tai sairastuivat huomattavasti helpommin kuin jos vaatetus olisi ollut riittävä. Tästäkin esimerkkinä oli Napoleonin sotaretki Venäjälle 1812. Pitkien

¹⁶¹ Shapiro, *Logistic. In History and in Russia*, painamaton tutkielma, Graduate School, Georgetown University 1948, s. 94

¹⁶² Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 156–158; Clausewitz, *Om kriget*, s. 328–330; Herson, 'Flour, Full Bellies, and Resupply: Campaign Logistics at Cadiz', *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers* 1999, s. 336.

huoltoyhteyksien vallitessa oli käytännössä mahdotonta jälkikäteisen vaatettaa kokonaista armeijaa. Vaihtoehtoisiksi tulivat tällöinkin paikalliset resurssit eli käytännössä lähinnä siviiliväestöön kohdistuneet ryöstöt. Rehun saanti muodostui yleensä talvikaudella ongelmallisemmaksi, jos valloittajan armeijassa oli paljon hevosia ja yhteyslinjat maitse muodostuivat pitkiksi.

Jos liikkuvuus oli Napoleonin Venäjän sotaretkien luokkaa, niin yöpyminen tapahtui lähinnä leirivalkealla tai ladoissa tai vastaavissa tilapäissuojissa jopa kovilla pakkasilla. Tällöin korostui polttopuun tarve, jota tietysti tarvittiin leudompinaikin vuodenaikoina. Tähän tarkoitukseen kelpasi mikä tahansa palava puumateriaali, joka otettiin aina paikallisista lähteistä, esimerkiksi aidoista, ladoista, asuinrakennuksista, muista rakennuksista tai näiden rakenteista.¹⁶³

Hyökkäävän armeijan logististen järjestelyjen ja kansannousujen – tai yleensä paikallisväestön aseellisen vastarinnan – keskinäistä yhteyttä niukkaresurssisella alueella Napoleonin sotien aikana ei mielestäni ole osattu riittävästi nähdä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa, vaikka hajanaisia mainintoja tällaisesta yhteydestä esiintyykin.

Rothenbergin mukaan ranskalaisten joukkojen rehustus ja ryöstely Espanjassa olivat sodan alusta alkaen pääsyitä espanjalaisten vihaan. Osittain ryöstelyä tapahtui jo niinkin varhain kuin 1807, jolloin Espanja oli virallisesti vielä Ranskan liittolainen. Jopa Esdailekin viittaa tähän epäsuorasti todetessaan, että ranskalaisten joukkojen tavanomainen käyttäytymismalli aiheutti väestössä vakavaa suuttumusta. Silti juuri Esdaile mielestäni vähättelee ryöstelyn merkitystä vastarinnan syntyemisessä.¹⁶⁴

Fullerin mukaan tärkein syy, miksi venäläiset talonpojat tarttuivat aseisiin Napoleonin joukkoja vastaan tämän Venäjän sotaretkellä 1812, oli huono kohtelu, jonka kohteeksi he joutuivat. Tämä tarkoitti ennen muuta elintarvikkeiden ryöstöjä. Fullerin lainaaman Caulaincourtin mukaan Napoleonin joukkojen pikamarssit aiheuttivat väistämättä epäjärjestystä ja tuhoa, jotka siis vieraannuttivat talonpojat maahantunkeutujista. Venäläiset talonpojat myös kätkivät ja polttivat ruokatarvikkeitansa ja hylkäsivät asumansa kylät. Tämä puolestaan hankaloitti suuresti joukkojen mahdollisuutta suorittaa suunniteltuja paikallisia

¹⁶³James R. Myers, *An Army Dies on its Stomach: Napoleon's Retreat from Russia, 1812* (Hunt Valley 1991) s. 100–110; Wilson, *Brief Remarks on the Character and Composition of the Russian Army and a Sketch of the Campaigns in Poland in the years 1806 and 1807*, s. 17.

¹⁶⁴Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 130, 157; Esdaile, *The Wars of Napoleon*, s. 126, 129, 141. Esdaile näkee kapinoinnin taustalla Espanjassa ennen kaikkea muut sosioekonomiset seikat.

pakko-ottoja. Myös Puolan-sotaretken aikana 1806–1807 sekä venäläisten että ranskalaisten joukkojen ryöstely aiheutti siviiliväestön paon. Molemmista paikallisväestön reaktioista aiheutui se, että joukkojen huolto vaikeutui ja että joukkoja sidottiin entistä enemmän sota-alueelle. Tätä kautta hyökkääjän strateginen tavoite vaarantui tai estyi. Ryöstöt johtivat myös elintarvikkeiden suureen hukkaamiseen ja näin resurssien tehottomaan käyttöön.¹⁶⁵

Esdailen mukaan Calabriassa väestö olisi luultavasti pysynyt rauhallisena, kun ranskalaiset joukot saapuivat sinne 1806, elleivät nämä joukot olisi ryhtyneet pakko-ottoihin. Siksi epäsuosittu Bourbon-dynastia oli. Sen lisäksi joukot alkoivat liehitellä, jolleivät peräti ahdistella paikallisia naisia. Seurauksena oli kapinointia useissa kaupungeissa, mihin ranskalaiset joukot vastasivat joukkoteloituksin ja polttamalla seutua laajamittaisesti. Ranskalaisten joukkojen kostotoimet puolestaan johtivat kalabrialäisten vastakostoiskuihin.

Myös Espanjassa ranskalaisten joukkojen voimakkaat kansannousun kukistamistoimet synnyttivät murhien, kidutusten, julmuuksien ja kostotoimien kierteen, jolle ei ollut loppua.¹⁶⁶ Tällaisessa tilanteessa valloittajalla ei ollut muuta keinoa kapinoitsijoita vastaan kuin varustaa huoltokuljetukset voimakkain saattojoukoin ja miehittää sotilaiden levähdyspaikat, solat, sillat jne. Tästä seurauksena oli, että entistä enemmän valloittajan joukkoja sidottiin paitsi yhteyslinjojen turvaamiseen myös alueiden miehittämiseen.

Clausewitz tuokin esiin, että jos ei yhteyslinjojen lähellä ollut valloitettavia linnoituksia, soveliaat kohdat oli syytä linnoittaa ja kohdella siviiliväestöä hyvin ja pidettävä yllä tiukkaa sotakuria näillä yhteyslinjoilla.¹⁶⁷ Toisin sanoen, jos siviiliväestöä kohteli kaltoin, saattoivat yhteyslinjat vaarantua.

Valloittajalla oli eräs keino, jolla oli erityistä merkitystä niukkaresurssisella alueella, ja se oli sotapropaganda. Propagandalla pyrittiin rauhoittamaan maan väestöä. Rauhoittamisella koetettiin toisaalta taata valloittajan huolto, toisaalta estää mahdolliset kansannousut. Harvaanasutuilla alueilla ei olisi voitu käyttää paikallisyhteisön jäseniä valloittajan huoltokuljetuksiin, jos siviiliväestöä olisi suuressa määrin lähtenyt pakoon asuinsijoiltaan. Myös rehun ja muonan saanti olisi suuresti vaikeutunut, jos talonpojat olisivat paenneet

¹⁶⁵ Fuller, *Strategy and Power in Russia 1600–1900*, s. 196, 212; Wilson, *Brief Remarks on the Character and Composition of the Russian Army and a Sketch of the Campaigns in Poland in the years 1806 and 1807*, s. 9, 51–52; Petre, *Napoleon's Campaign in Poland 1806–7*, s. 29, 31.

¹⁶⁶ Esdaille, *The Wars of Napoleon*, s. 118–119; Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 156–157.

¹⁶⁷ Clausewitz, *Om kriget*, s. 330, 480.

kaukaisiin paikkoihin elintarpeet ja karja mukanaan. Tämän takia valloittaja yritti uskotella siviiliväestölle, että sen ottamat elintarvikkeet ja sen tarvitsemat palvelut ja kuljetukset korvataan. Luomalla tällainen illuusio voitiin olettaa, että siviiliväestön vastustus olisi vähäisempää.

Venäläiset käyttivät tällaista sotapropagandaa Suomen sodassa 1808–1809. Jo seitsenvuotisessa sodassa venäläiset olivat antaneet huollon maksamiseen liittyviä katteettomia lupauksia ja käyttäneet epävarmoja maksusesteleitä. Myös Napoleonin joukot kirjoittivat kuitteja pakko-otolla otetuista tarvikkeista.¹⁶⁸

Koska Venäjän armeijan huoltoa varhaismodernin ajan lopussa on tutkittu sangen niukasti kansainvälisen tutkimuksen valtakielillä, tämänkin luvun tarkastelu painottuu pakosta Napoleonin armeijoiden huoltoon niukkaresurssilla alueilla. Silti samat haasteet koskivat luonnollisesti myös Venäjän armeijan logistiikkaa. Kuitenkin on muistettava, että Napoleonin vastustajien strateginen ajattelu poikkesi joltisestikin Napoleonin vastaavasta. Samanlaista pyrkimystä pakottaa nopeilla joukkojen liikkeillä vastustaja ratkaisutaisteluun, ja joukkojen määrällisen ylivoiman takaamista siinä, ei ole vastaavassa määrin havaittavissa Napoleonin vastustajien strategioissa. Ylipäättään Napoleon oli taistelussa osapuoli, joka hyökkäsi.¹⁶⁹

Näin ollen voidaan arvioida, että Napoleonin vastustajat eivät olleet niin alttiita strategisen tavoitteen ja logistiikan väliseen ristiriitaan vähäresurssisella alueella kuin Napoleon.

Kun Ranskan armeijat olivat tottuneet käymään Ranskan vallankumouksesta alkaen Euroopan väkirikkailla, ja siis resurssiltaan runsailla alueilla, niin venäläiset joukot olivat tottuneet operoimaan pääasiassa Itä- ja Kaakkois-Euroopan niukkaresurssisilla alueilla¹⁷⁰.

Aiemmin esitetystä seuraa, että niukkaresurssisella alueella valloittava armeija ei voinut kasvattaa joukkojensa ja ennen kaikkea hevostensa määrää rajattomasti, koska jos näin tehtiin,

¹⁶⁸ Suomen sodan osalta ks. Jussi Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*. Venäläisten sotajoukkojen toiminnasta aiheutuneet sotavahingot Turun ja Porin läänissä Suomen sodan aikana, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, Historian laitos, Turun yliopisto, Turun yliopiston kirjasto, s. 127–128; seitsenvuotisen sodan osalta ks. Keep, 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War', *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No. 1/1987, s. 24–44; Ranska joutui hävittyään ja koska ranskalaiset olivat tukenet Napoleonin uudelleen valtauspääsyä maksamaan merkittävät sotakorvaukset ja myös ulkomaan kansalaisille, joilla oli sodan aikaisia saatavia mm. pakko-ottojen vuoksi, ks. Eugene N. White, 'Making the French pay: the costs and consequences of the Napoleonic reparations', National Bureau of Economic Research, Inc. *Working paper series*, Working paper 7438, (Cambridge, MA 1999).

¹⁶⁹ Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, s. 147, 149.

¹⁷⁰ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s. 215–218.

näiden huolto ja liikkuvuus vaikeutuivat. Toisin sanoen joukkojen määrän kasvattaminen ei tuonut niitä strategisia etuja, joita joukkojen määrän lisäyksellä haettiin. Tämä oli keskeinen ero suhteessa sotimiseen väkirikkaammilla alueilla Euroopassa. Ongelma korostui sitä enemmän, mitä pitempiaikaiseksi sotatoimet muodostuivat ja mitä pidemmiksi yhteyslinjat maitse muodostuivat ja mitä suuremmasta armeijasta oli kyse suhteessa sota-alueen resursseihin. Kysymys oli pohjimmaltaan siitä, kuinka paljon valloittava armeija saattoi ottaa vähäresurssiselta alueelta sekä kuinka nämä resurssit otettiin.

Jos muona ja osittain myös rehu tuotiin pelkästään tukialueelta yhteyslinjoja myöten, joukkojen liikkuvuus heikkeni oleellisesti. Näin armeijan iskukyky oli heikompi, koska alhaisemman liikkuvuuden vuoksi vastustajaa ei juuri voitu pakottaa ratkaisutaisteluun eikä liioin tuhota sitä taistelua seuraavassa takaa-ajossa.

Jos resurssit pyrittiin ottamaan pelkästään paikallisväestöltä, seurauksena oli väestön vihamielinen suhtautuminen, sen pako ja eräissä tapauksissa myös kapinointi. Tällöin huollon edellytykset vaarantuivat pidemmällä aikavälillä samoin kuin alueen valloitus ja sen rauhoittaminen. Myös joukkojen terveys vaarantui pitkään jatkuvan aliravitsemuksen myötä ja sitä seuraavien tartuntatautien leviämisen myötä.

Jos resurssien ottaminen toimitettiin yhdessä paikallisten viranomaisten kanssa, lievennettiin seurausvaikutuksia siviiliväestöön. Suhteet väestöön pysyivät parempina, mutta toisaalta pakko-ottojen suorittamiseen kului tällöin enemmän aikaa. Tämä oli taas liikkuvuuden ja iskukyvyn kannalta kielteistä. Nopein tapa oli elannon hankkiminen majoitusisäntien avulla tai paikallisesti. Käytännössä tämä tarkoitti usein ryöstöjä.

Edellä olen tarkastellut niukkaresurssisen alueen haasteita valloittavan armeijan logistisesta näkökulmasta ja sen vaikutuksesta strategiaan. Tietenkään huoltojärjestelmä ei välttämättä ollut pelkästään joku aiemmin esitetystä toimintatavasta, vaan se saattoi olla niiden yhdistelmä. Silti tietty toimintatapa saattoi painottua.

Kun tarkastelen valloittavan armeijan paikallisten elintarvikeresurssien käyttöä paikallisyhteisöjen näkökulmasta, päädyn siihen, että paikallisyhteisön aineellisen hyvinvoinnin edellytykset olivat sidoksissa suuresti siihen, miten joukkojen huolto organisoitiin niukkaresurssisella sota-alueella. Mitä kontrolloimattomampaa paikallisten resurssien hyväksikäyttö oli, sitä tuhoisimmat seuraukset olivat yleensä paikallisyhteisölle.

Tällöin resurssien hankinta kohdistui pistemäisesti tiettyihin osiin sota-aluetta tai sotatoimialuetta.

Lisäksi juuri ryöstöihin liittyi yleensä myös resurssien suurta tuhlausta. Kun väestö eli jo normaaliaikoina elintasominimissä näillä alueilla, sota ja valloittavan armeijan ryöstöt ja rehunhankinnat saattoivat aiheuttaa suoranaisen nälänhädän. Tästä puolestaan oli usein seurauksena se, että osa väestöstä lähti liikkeelle kerjätäkseen, mikä edesauttoi epidemioiden leviämistä.¹⁷¹ Pahimmillaan kaikesta tästä seurasi kuolleisuuden kasvu ja väestön väheneminen. Silti myös siviiliviranomaisten suorittamat pakko-otot, jotka tasasivat tasaisemmin resurssien oton, saattoivat liiallisina ja pitkään jatkuessaan autioittaa alueita. On myös otettava huomioon, että makasiinijärjestelmän rasitti jossain määrin paikallisyhteisöä. Tällöin on kysymys ennen kaikkea armeijoiden tarvitsemien kuljetusten järjestämisestä, mutta myös sota-alueella tehtävistä elintarvikeostoista tai -hankinnoista. Kuljetusten osalta ratkaisevaa oli epäilemättä armeijan oman kuormaston tai huoltojoukkojen määrä – tai pikemminkin niiden puute. Vähäresurssisella alueella tarpeeksi suuri kuormasto takasi riittävän muonan sotilaille, vaikkakin osaltaan oli hidastamassa liikkuvuutta. Jos kuormasto oli vähäinen, huoltokuljetukset jäivät paikallisyhteisön suoritettaviksi.

Täten voidaan todeta, että valloitusarmeijan, joka pyrki käymään menestyksellisesti sotaa, ja sotatoimialueen paikallisyhteisöjen intressien välille oli sisäänrakennettu ristiriita.

Paikallisyhteisön kannalta olisi ollut parempi, että armeijan elannon hankinta ei olisi juuri lainkaan kohdistunut sotatoimialueelle tai että se olisi kohdistunut mahdollisimman laajalle sota-alueelle, jotta rasitus olisi ollut paikallisesti keveämpää. Tämä olisi kuitenkin merkinnyt ajanhukkaa hyökkäysoperaatioiden nopeissa vaiheissa joko selustakuljetusten tai organisoitujen pakko-ottojen muodossa. Ajanhukasta olisi ollut seurauksena operaatioiden vaarantuminen alhaisemman liikkuvuuden vuoksi. Siksi paikallisyhteisön etu jäi usein sotilaallisten menestysvaateiden jalkoihin. Tavallaan paikallisyhteisöstä tuli valloittavan armeijan sotilaallisen menestyksen maksaja. Viime kädessä ratkaisu oli sidoksissa valtion tai armeijan ylimmän päätöksentekijän ratkaisuihin ja käytössä olleeseen huoltojärjestelmään.

Seuraavissa pääluvuissa tulen esittämään, mitä merkitystä edellä esitetyllä teoreettisella pohdinnalla ja käytännön esimerkeillä eri armeijoiden toimintamalleista niukkaresurssisilla, perifeerisillä alueilla on tapaustutkimukselleni. Tapaustutkimukseni kohteena on Ruotsin

¹⁷¹ Myron P. Gutman, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries* (Van Gorcum 1980), s. 4, 6; Oiva Turpeinen, 'Katastrofaalinen kuolleisuus Suomen kaupungeissa 1808–1809', *Nälkä. Talous. Kontrolli. Näkökulmia kriisin ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*, toim. Kari Pitkänen (Helsinki 1988), 131.

valtakunnan itäinen osa Suomen sodan 1808–1809 aikana ja siellä edelleen sotatoimien keskeinen painopistealue (Vaasan lääni), jonka pahimmille tuhoalueille syvätutkimus kohdistuu.

Tarkastelen aluksi asiaa paikallisyhteisön näkökulmasta. Mitä aineellisia seurauksia paikallisyhteisön resurssien täysimittaisesta hyödyntämisestä oli tapaustutkimuksen kohdealueella? Mitkä alueet sota-alueella joutuivat kärsimään muita alueita enemmän? Esittelen sotavahinkojen laajuuden aluksi koko kohdealueen osalta ja sitten läänikohtaisesti. Kyseessä on tällöin vain vahinkojen suuruuksiin perustuva tarkastelu korvattujen sotavahinkojen osalta. Muilta osin problematiikka keskittyy sodan painopistealueelle eli Vaasan lääniin, ja siellä erityisesti syvätutkimuksen kohteisiin.

Vaasan läänin osalta tutkin paitsi, mitkä läänin alueet joutuivat eniten tuhojen kohteeksi, myös sitä, miksi juuri nämä alueet tässä läänissä joutuivat muita enemmän sodan kurimukseen. Voidakseni vastata jälkimmäiseen kysymykseen on tutkimuksen fokusta kohdennettava. Kihlakuntatasolta tutkimus siirtyy paikallistasolle. Lopuksi huomio siirtyy vahinkojen laajuuteen pitäjien sisällä. Syvätutkimuksen kohteeksi on valittu Kuortaneen ja Närpiön pitäjät pahimpina tuhoalueina. Näiden osalta tutkimus ulottuu jopa tilatasolle.

3. SOTAVAHINKOJEN LAAJUUS RUOTSIN VALTAKUNNAN ITÄISESSÄ OSASSA SUOMEN SODAN 1808–1809 AIKANA

3.1 Sotavahingot koko maan osalta ja läänikohtainen jakauma

Esitän seuraavassa läänikohtaisen jakauman korvattavien sotavahinkojen korvauksen piiriin kuuluvasta osuudesta. Samoin esitän arvion koko maan sotavahinkojen suuruudesta. Tätä ennen selvitän, millä reunaehdoilla olen päätenyt näihin tuloksiin.

Aiemmassa tutkimuksessa ei ole esitetty arviota koko maan sotavahinkojen suuruudesta. Senaatin talousosaston pöytäkirjojen, senaatin kamaritoimituskunnan laatimien laskelmien, ja aiemman tutkimuksen perusteella tiedämme vain sen, kuinka paljon sotavahinkoihin myönnettiin korvauksia Suomen suuriruhtinaskunnan valtionrahastosta kahden keisarillisen

reskriptin perusteella. Summa oli 242 757,74 seteliruplaa, mikä vastasi 10 %:a todennettujen, korvattavien sotavahinkojen korvauksen piiriin kuuluvasta osasta sotavahinkoja.

Koko maan sotavahingoista korvauksen piiriin kuului 2 427 578,62 seteliruplan suuruinen summa.¹⁷² Tämä ei siis ole sama asia kuin yksityisten henkilöiden kärsimien sotavahinkojen kokonaismäärä koko maassa, koska alle sadan seteliruplan vahingot ja toisaalta tuhannen seteliruplan ylittävä osa on jäänyt näistä laskelmista huomioimatta. Näin ollen edellä mainittu rahamäärä on eräänlainen erittäin laaja ja merkittävä otos koko maan sotavahinkojen määrästä. Lisäksi korvauksen saamiseksi edellytettiin, että anoja oli joutunut taloudelliseen perikatoon (blifwit ruinerade) sodan vuoksi, mikä vaikeuttaa lopullisen arvion tekemistä¹⁷³.

Nämä korvausanomukset tehtiin perustuen venäläisten joukkojen ylipäällikkö von Buxhoevidenin sodan alussa antamiin lupauksiin, että venäläisten joukkojen tarvitseman huollon aiheuttamat vahingot korvattaisiin.¹⁷⁴ Näin sotavahingot, joista pyydettiin korvausta, olivat tästäkin johtuen lähtökohtaisesti venäläisten joukkojen aiheuttamia. Kuitenkaan hallituskonselji ei edellyttänyt, että sotavahingot olisivat nimenomaan venäläisten joukkojen aiheuttamia. Pro gradu -tutkielmassani, joka käsitti Turun ja Porin läänin sotavahingot (ottamatta lukuun Ahvenanmaata), oli muutama korvausanomus, jotka oli hyväksytty korvausten piiriin, vaikka ne koskivat Ruotsin armeijan aiheuttamia vahinkoja. Näiden vahinkojen suuruus oli koko läänin vahingoista kuitenkin häviävän pieni.¹⁷⁵ Pääsääntöisesti Ruotsin kruunulle esitetyt korvausanomukset on sijoitettu senaatin kamaritoimituskunnan arkistossa eri yhteyteen kuin venäläisten joukkojen aiheuttamista sotavahingoista laaditut korvausanomukset.¹⁷⁶

On huomattava, että edellä mainittu liki 2,5 miljoonaa seteliruplaa kuuluu lähes täysin yksityishenkilöiden sotavahinkojen korvauspiiriin. Sen lisäksi Suomen suuriruhtinaskunnan valtionrahastosta ehdotettiin maksettavaksi erityiskorvauksia sodan aiheuttamista vahingoista

¹⁷² Kamreeri Nordensvanin 6.11.1813 laatima laskelma korvaussummista, Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA; hallituskonseljin tal.os.ptk 28.1.1814 (mf SEN 96); Ks. myös, Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 285.

¹⁷³ Hallituskonseljin tal.os. ptk. 21.3.1811 (mf SEN 83); kenraalikuvernööri Steinheilin tiedoksianto 24.2.1811 hallituskonseljin talousosastolle keisarin sotavahinkoja koskevasta reskriptistä, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

¹⁷⁴ Ätöäriga minnen, proklamation 18.2.1808, kungörelse 28.2.1808, proklamation 24.3.1808 (Helsingfors 1890), s. 7, 10, 11; Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 207.

¹⁷⁵ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 3. Liitteessä 7, taulukossa 16 on lueteltu Turun ja Porin läänin myönnetty sotavahinkokorvaukset. Niiden joukossa eurajokelaisten Juho Wesan ja talollisen lesken Liisa Sutelan sekä Marja Mikontyttären sotavahingot olivat Ruotsin armeijan aiheuttamia (yht. n. 138 pankinriksiä)

¹⁷⁶ Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Ruotsin valtiolle esitetyt vaatimukset 1808–1811, Ed 27–Ed28, KTMK, SEN, KA.

yhteensä 144 069 seteliruplaa lähinnä julkiseen rakentamiseen, mutta se sisälsi erityiskorvauksia myös Ahvenanmaalle ja kanslianeuvos Bladhille.¹⁷⁷ Koska nämä erityiskorvausten laskentaperusteet ovat erilaisia, en ole ottanut näitä mukaan seuraavaan taulukkoon.

Lisäksi on todettava, että jo vuoden 1810 budjettiin oli hyväksytty 50 000 hopearuplaa ylimääräisten verojen lyhentämisiin niiden hyväksi, joilla joko sodan seurausten tai muiden vaikeiden seikkojen nojalla saattoi olla laillinen oikeus lievennysten saantiin verotuksessa. Nämä lyhennykset oli otettu budjettiin sodan tuottaman köyhyyden aiheuttaman veronmaksukyvyttömyyden vuoksi. Hallituskonselji oli vuoden 1810 budjetin valmistellessaan tullut siihen käsitykseen, että Ahvenanmaa, suuri osa Vaasan ja Kuopion läänejä sekä monet muut seudut olivat sodasta kärsineet niin voimakkaasti, etteivät asukkaat moneen vuoteen kykenisi veronmaksuun.¹⁷⁸

On syytä korostaa, että tutkimukseni sotavahinkojen jakautumisesta maan eri osien välillä pohjautuu ainoastaan aiemmin mainittuihin sotavahinkojen korvauksiin, jotka keisari kahdella reskriptillään (v. 1811 ja v.1816) myönsi Suomen suuriruhtinaskunnan valtionrahastosta. Näiden sotavahinkojen korvausten läänittäinen jakautuminen esitetään taulukossa 1. Vaikka kyseessä on otos laillisesti hyväksytyistä sotavahingoista, se antaa nähdäkseni melko luotettavan kuvan siitä, kuinka venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat sotavahingot jakaantuivat eri läänien välillä. Ainoa varaus koskee Turun ja Porin läänin, jonka luvut eivät sisällä juuri lainkaan Ahvenanmaan sotavahinkoja.¹⁷⁹ Koska tutkin venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja, ja suurin osa Ahvenanmaan sotavahingoista aiheutui Ruotsin joukkojen toimista, on hyvä, etteivät Ruotsin armeijan aiheuttamat sotavahingot tältä osin vääristä jakaumaa. Joka tapauksessa Ahvenanmaan sotavahingot olivat suhteellisesti ottaen

¹⁷⁷ Kamreeri Nordensvanin 6.11.1813 laatima laskelma korvaussummista, Luettelot sotavahingoista ja korvausasiainvalmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

¹⁷⁸ Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 162,170.

¹⁷⁹ Siinä on mukana vain kolmen henkilön sotavahingot Jomalan Södersundan ja kahdeksan henkilön sotavahingot Kumlingen Björkönen kylästä. Näiden henkilöiden sotavahingot ovat sen takia mukana, että heille maksettiin korvausta reskriptien 1811 ja 1816 perusteella. Vain yksi ei heistä saanut korvausta, sen vuoksi, että hänen vahinkonsa jäivät alle 100 seteliruplan. Yhteensä näiden sotavahinkojen määrä oli 1910 pankinriksiä. Näistä ainakin edellä mainittujen Jomalan Södersundan kolmen henkilön sotavahingot olivat venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat. Kun jatkossa mainitsen Turun ja Porin läänin sotavahingoista, että ne eivät sisällä juuri lainkaan Ahvenanmaan sotavahinkoja, tarkoitan tällä sitä, että edellä mainitut Ahvenanmaan sotavahingot on kuitenkin otettu mukaan. Muille kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloissa mainituille Ahvenanmaan sotavahingon kärsineille myönnettiin korvausta (tai verovapautta) eri määrärahoista ja eri perustein.

suuret. Niitä on kuitenkin erikseen tutkittu.¹⁸⁰ Alle sadan seteliruplan (34,72 pankinriksiä) sotavahingot eivät sisälly taulukon lukuihin. Joten jos jossakin läänissä on ollut muita läänejä enemmän alle 100 seteliruplan vahinkoja, voi tämä vääristymä sisältyä edellä mainittuun jakaumaan. Toisaalta tämän suuruusluokan vahinkoja ei juurikaan laillisesti todennettu tai selvitetty, joten ne eivät kuulu tutkimuksen puitteisiin.

Lisäksi on otettava huomioon, että myös suurten vahinkojen yläpään (siis yli 1000 seteliruplan – 347,20 pankinriksin – osuuden) leikkautuminen pois vähentää edellä mainitun vääristymän vaikutusta. Siis jos läänissä, jossa ei ollut suuria sotavahinkoja, vähäisemmät vahingot eivät kirjaudukaan edellä olevaan jakaumaan, niin vastaavasti läänissä, jossa oli suuria vahinkoja, suurimpien vahinkojen osittainen leikkautuminen tasoittaa tätä vääristymää. Silti on mahdollista, että jossakin läänissä muita enemmän sotavahingot osuvat korvauksen 100:n ja 1000:n seteliruplan puitteisiin. Tältä osin jonkinlainen vääristymä on mahdollinen.

¹⁸⁰ Andersson, 'Östäländska skärgården under kriget 1808–1809', *Budkavlen* 1(1945), årg. XXIV, s. 15–32. Andersson on tässä artikkelissaan tutkinut sekä venäläisten että ruotsalaisten aiheuttamia sotavahinkoja ja niistä suoritettuja korvauksia viranomaislähteisiin nojautuen. Hän ei ole ilmoittanut kuitenkaan suoranaisesti sotavahinkojen kokonaissuuruutta Ahvenanmaalla, mutta se on laskettavissa hänen ilmoittamistaan luvuista. Sivulle 29 jäljennetyn yhteenvetotaulukon mukaan ruotsalaisten (ja ahvenanmaalaisten itsensä Ruotsin kuninkaan käskystä) aiheuttamat sotavahingot olisivat olleet 67 138 hopearuplaa (46 623,61 pankinriksiä). Tästä laskelmasta puuttui kuitenkin tilattomalle väestölle aiheutetut sotavahingot. Samoin siitä puuttui Asterholman, Björköns, Fiskön, Lapon ja Torsholman kylien talollisten vahingot. Hän on ilmoittanut nämä tiedot kylittäin sivuilla 17–21. Olen nämä laskenut yhteen ja lisännyt edellä mainittuun summaan. Tällöin päädyn siihen, että ruotsalaisten toimesta tai käskystä aiheutetut sotavahingot Ahvenanmaalla olivat edellä mainittujen tietojen perusteella 57 996,93 pankinriksiä (83 515,58 hopearuplaa). Erikseen Andersson ilmoittaa venäläisten aiheuttamat sotavahingot Ahvenanmaalla sivuilla 22–24. Kun hänen sivulla 22 lainaamansa yhteenvedon luvut lasketaan yhteen päädytään siihen, että venäläisten aiheuttamat sotavahingot Ahvenanmaalla olivat vähintään 16 065,60 pankinriksiä. Anderssonin mukaan tässä luvussa ovat vain talollisille aiheutetut sotavahingot ja niidenkään osalta ei ole varmaa sisältävätkö ne myös irtaimelle omaisuudelle aiheutetut sotavahingot. Mutta kun otamme toisaalta huomioon, että ruotsalaisten aiheuttamissa sotavahingoissa eivät tilattoman väestön sotavahingot olleet mitenkään suuret suhteessa näiden vahinkojen kokonaissuuruuteen ja toisaalta talollisille aiheutetuissa sotavahingoissa muodostivat kiinteän omaisuuden vahingot ehdottomasti suurimman osan vahingoista, voidaan päätyä siihen, että loppusumma ei kovinkaan merkittävästi tästä kasvaisi. Edellä olevan perusteella voidaan laskea, että sotavahingot olivat Ahvenanmaalla vähintään 74 062,53 pankinriksiä. Miten nämä sotavahingot on todennettu siitä ei ole tietoa. Selvää kuitenkin on, että nämä ovat viranomaisten keräämiä tietoja, koska Andersson ilmoittaa käyttäneensä lähteinään Ahvenanmaan kruununvoudin laatimia tilityksiä (yhteenvetotaulukko on laadittu Turun lääninkonttorissa). Nämä edellä mainitut luvut pitävät sisällään myös alle 100 seteliruplan sotavahingot, joten ne eivät ole tältäkin osin täysin vertailukelpoisia kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloiden (Ed 29) tietoihin. Jos näistä kamaritoimituskunnan luetteloista lasketaan Ahvenanmaan sotavahingot yhteen päädytään 42 050 pankinriksiin. Näistä maksettiin korvausta vuosien 1811 ja 1816 reskriptien perusteella vain yllä olevassa alaviitteessä mainituille henkilöille. Kaikki muut luetteloissa mainitut vahingonkäräjät saivat korvauksen eri määrärahoista (ja ehkä eri perusteinkin). Kamaritoimituskunnan luetteloista puuttuivat alle 100 seteliruplan sotavahingot lähes poikkeuksetta. Lisäksi niistä puuttuivat ilmeisesti ne, jotka saivat korvauksia ruotsalaisten aiheuttamista sotavahingoista (!) Venäjän valtiorahastosta. Tämän korvauksen määrä ei kuitenkaan ollut suuri verrattuna korvausten (mukaan lukien verovähennykset) kokonaissuuruuteen.

Taulukko 1.

Suomen sodan sotavahingot.

Korvauksen piiriin hyväksytty osa vahingon arvosta:

lääni-kohtainen jakauma.

<i>Lääni</i>	<i>korv:n piiriin hyv. osa, set.rpl.</i>	<i>% korv:n piiriin hyv. osasta</i>
Turun ja Porin	56 357,71	2,3 %
Vaasan	1 826 626,69	75,2 %
Kuopion	426 863,43	17,6 %
Oulun	102 755,20	4,2 %
Uudenmaan ja Hämeen	10 279,75	0,4 %
Kymenkartanon	4 695,84	0,2 %
YHTEENSÄ	2 427 578,62	100,0 %

Lähde: G.G. Nordensvanin 6.11.1813 laatima yhteenveto korvauksiin oikeutetuista sotavahingoista, Ed 29, KTMK, Senaatti, KA.

Huomautukset:

Taulukossa on yhdistetty yllä mainitussa yhteenvedossa mainitut kaksi luetteloa korvauksen piiriin hyväksytyistä/hyväksyttävistä sotavahingoista. Ensimmäisen muodostivat ne sotavahingot, joihin keisari oli hyväksynyt reskriptillään helmikuussa 1811 määrärahan ja joille hallituskonselji oli myöntänyt korvausta kirjeellään 4.6. ja 2.9.1812. Toisen laskelman muodostivat ne edellä mainitun hallituskonseljien kirjeen jälkeen tulleet korvausanomukset sotavahingoista, joihin ei edellä mainitun reskriptin perusteella myönnetty määräraha (50 000 hopearuplaa) riittänyt. Näitä sotavahinkoja varten keisari hyväksyi uudella reskriptillä v. 1816 lisämäärärahan.

Sarakkeiden selite:

Korvauksen piiriin hyväksytty osa sotavahingoista, seteliruplia.
Prosenttia korvauksen piiriin hyväksytystä osasta sotavahinkoja.

Taulukko paljastaa, että sotavahingot keskittyivät voimakkaasti ennen kaikkea Vaasan lääniin. Noin kolme neljäsosaa korvattavien sotavahinkojen suuruudesta keskittyi tähän lääniin. Vajaa viidennes sotavahingoista keskittyi Kuopion lääniin. Molemmat läänit olivat Suomen sodan keskeisiä sotaanäyttämöjä. Läntinen sotaanäyttämä oli kuitenkin näistä kahdesta keskeisempi.¹⁸¹ Tältä osin tutkimustulos on odotetun kaltainen. Sotavahingot keskittyivät alueille, jotka ennen muuta ovat toimineet sodankäynnin alueina. Mutta taistelut yksinään eivät riitä selittämään sotavahinkojen syntymekanismeja. Seuraavissa luvuissa analysoin tarkemmin sotavahinkoja aiheuttavia tekijöitä.

¹⁸¹ Hårdstedt, Backman, Smedberg, 'Krig kring Kvarken – en introduktion till finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais', *Krig kring Kvarken*, s.14.

Vähän yli 4 % korvattavista sotavahingoista kohdistui Oulun lääniin ja hieman yli 2 % Turun ja Porin lääniin (jollei mukaan oteta juuri lainkaan Ahvenanmaan vahinkoja). Sekä keväällä että syksyllä 1808 Venäjän armeija seurasi vetäytyvää Ruotsin armeijaa Oulun lääniin. Oulun läänissä käytiin myös keväällä 1808 taisteluja (Ypperi-Viirret-Pyhäjoki, Siikajoki ja Revonlahti).¹⁸² Saaristolaivastojen väliset taistelut ja osa maihinnousuista tapahtuivat puolestaan Turun ja Porin läänissä – samoin osa Rothin ja Spoofin retkikunnan toiminnasta.¹⁸³ Silti pro gradu -tutkielmani johtopäätös oli, että Turun ja Porin läänissä venäläisten joukkojen aiheuttamat sotavahingot liittyivät ennen muuta joukkojen huoltoon.¹⁸⁴ Vain murto-osa kaikista korvauksen piiriin kuuluvista sotavahingoista keskittyi Kymenkartanon sekä Uudenmaan ja Hämeen lääneihin. Nämä läänit vallattiin nopeasti sodan alussa.

Vaikka Ahvenanmaan sotavahingot otettaisiin mukaan, ei tilanne tästä paljon muuttuisi. Turun ja Porin läänin osuus taulukossa 1 nousisi tällöin lähes 7 %:iin. Edelleen aivan ylivoimaisesti suurin osa sotavahinkokorvausten piiriin kuuluvista vahingoista keskittyisi Vaasan lääniin (lähes 72 %).¹⁸⁵ Ja vaikka otettaisiin mukaan kaikki Ahvenanmaalle aiheutetut sotavahingot (mukaan lukien Ruotsin joukkojen ja kuninkaan käskystä asukkaiden itsensä aiheuttamat) sen pohjalta kuin Andersson on artikkelissaan esittänyt, ja näiden vahinkojen suuruus lisättäisiin muihin Turun ja Porin läänin korvauksen piiriin kuuluvaan osaan, ei tilanne muuttuisi juuri lainkaan Vaasan läänin osalta.¹⁸⁶ Vaasan läänin osuus olisi yhä yli 69 %.

Lopuksi aion esittää arvion, kuinka suuret todennetut sotavahingot olivat koko maassa. Sitä varten olen laskenut, kuinka suuri osa sotavahingoista sisältyi korvauksen piiriin Vaasan läänissä. Kaikkiaan edellä mainittujen kamaritoimituskunnan sotavahinkoluettelujen todennettujen sotavahinkojen arvo Vaasan läänissä oli noin 2,48 miljoonaa seteliruplaa, josta korvausten piiriin kuului edellä mainitun kamaritoimituskunnan yhteenvedon mukaan noin 1,83 miljoonaa seteliruplaa. Siis vajaa 74 % Vaasan läänin näihin luetteloihin sisältyvistä todennetuista, korvattavista sotavahingoista kuului korvausten piiriin. Vastaavasti Turun ja Porin läänin osalta suhdeluku oli 65 % (ei sisällä juuri lainkaan Ahvenanmaan

¹⁸² Eirik Hornborg, *När riket sprängdes* (Helsingfors 1955), s. 63–71, 87–99.

¹⁸³ *Ibid.*, 175–192.

¹⁸⁴ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 133.

¹⁸⁵ Kamreeri G.G. Nordensvanin 6.11.1813 laatima yhteenveto korvauksiin oikeutetuista sotavahingoista, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

¹⁸⁶ Tällöin Ahvenanmaan osalta otettaisiin mukaan sotavahingot täysin siltä osin kuin ne on laskettavissa Anderssonin artikkelin pohjalta (74 062,53 pankinriksiä – ks. alaviite 215). Myös se osuus vahingoista joka ylitti 1000 seteliruplaa tai alitti sata seteliruplaa. Eli tällöin Ahvenanmaan sotavahingot otettaisiin huomioon niin täydellisesti kuin se on mahdollista, mutta muun maan osalta vahingoista huomioitaisiin vain 100:n ja 1000:n seteliruplan välinen osa, ts. luvut eivät olisi vertailukelpoisia.

sotavahinkoja). Kuitenkin alle sadan seteliruplan sotavahingot puuttuvat edellä mainituista luvuista.

Toisaalta olen Kuortaneen pitäjän osalta laskenut myös näiden alle sadan seteliruplan vahinkojen osuuden kokonaisvahingoista, jotka olivat todennäköisesti maan suurimmat. Alle sadan seteliruplan sotavahinkoja Kuortaneella oli yhteensä 4417 seteliruplaa eli 1 % Kuortaneen sotavahinkojen kokonaissuuruudesta. Vastaavasti Närpiössä alle sadan seteliruplan sotavahinkojen suuruus oli 3468 seteliruplaa eli vajaa 4 % kokonaissuuruudesta. Kuortaneella, jossa oli paljon suuria yksittäisiä korvausanomuksia, korvauksen piiriin kuului silti 65 % kaikista todennetuista sotavahingoista – Närpiössä vastaava luku oli vain 45 %.¹⁸⁷ Koko Vaasan läänin osalta voisi karkeasti olettaa että vähän yli 70 % todennetuista sotavahingoista kuului korvauksen piiriin, koska alle sadan seteliruplan todennettujen sotavahinkojen prosenttinen osuus kokonaisvahinkojen suuruudesta oli ilmeisen pieni.

Siksi on todennäköistä, että keskimäärin noin 70 % todennetuista, korvattavista sotavahingoista kuului sotavahinkokorvausten piiriin myös koko maassa, koska Vaasan läänin vahingot muodostivat kolme neljäsosaa korvauksen piiriin kuuluvista vahingoista koko maassa. Koska kaikkiaan korvauksen piiriin kuului sotavahinkoja noin 2,43 miljoonan seteliruplan arvosta, on tämä luku kerrottava suunnilleen kertoimella 1,43 ($1 : 0,7 = 1,43$), jotta päästään sotavahinkojen kokonaissuuruuteen.

Tämän perusteella arvioin venäläisten sotajoukkojen aiheuttamien sotavahinkojen suuruudeksi koko maassa karkeasti 3,4–3,5 miljoonaa seteliruplaa (1,18–1,22 miljoonaa pankinriksiä). Tämä summa käsittäisi silloin ennen muuta yksityisten kärsimät, venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat todennetut sotavahingot. Kyseessä on todella merkittävästä vahinkojen määrästä, jos vertailukohdaksi otetaan Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäisen, vuoden 1810 budjetin tulopuoli noin 2,45 miljoonaa hopearuplaa¹⁸⁸ eli 4,9 miljoonaa seteliruplaa¹⁸⁹. Ei ihme, ettei näitä vahinkoja korvattu täysimääräisinä. Siihen ei yksinkertaisesti ollut varaa, ei Suomen valtionrahastosta ja tuskin myöskään Venäjän keisarikunnan valtakunnanrahastosta.

Tämäkin summa edustaa ilman muuta vain sotavahinkojen minimisuuruutta. Sotavahinkoja ei korvattu, jos niitä ei ollut selvitetty ja todennettu. Sotavahinkojen todentaminen edellytti

¹⁸⁷ Vaasan läänin muiden yli 10 000 pankinriksin sotavahinkojen omaavien pitäjien osalta korvauksen piiriin kuuluvien sotavahinkojen prosenttiosuus vaihteli voimakkaasti (48 %–96 %; mukana ei alle 100 seteliruplan vahinkoja)

¹⁸⁸ Neovius, *Suomen raha-asiajn järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 162.

¹⁸⁹ 29.12.1809 rahamanifestin kurssin mukaan 1 hopearupla = 2 seteliruplaa, ks. Neovius, *Suomen raha-asiajn järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 120–121.

yleensä vahinkojen vahvistamista valaehtoisesti oikeusistuimissa. Jälkimmäisen reskriptin perusteella ei sotavahingosta maksettu korvausta ilman tällaista sotavahingon verifiointia. Valtaosa vähäisistä sotavahingoista puuttuu edellä mainitusta arviosta, koska niitä ei ole korvauksen saannin epävarmuuden vuoksi ja vahvistamisesta aiheutuneiden kustannusten vuoksi kannattanut vannon oikeiksi oikeusistuimissa. Viranomaiset edellyttivät kuitenkin vahingon todentamista, muuten korvausta ei ollut mahdollista saada.

Lopuksi huomautan maksatusrahalajin – seteliruplien (pankkoassignaattien) – rahanarvon heikkenemisestä suhteessa muihin käytössä olleisiin rahalajeihin. Nimittäin sotavahinkojen arvioinnit, jotka lähes kaikki tapahtuivat Ruotsin rahassa, on muutettu Venäjän setelirupliksi (pankkoassignaateiksi) keisarillisen rahamanifestin 29.12.1809 mukaan. Sen jälkeen kun seteliruplien arvo heikkeni vuoden 1810 jälkipuoliskolla, annettiin uusi rahamanifesti 23.2.1811. Sen mukaan 1 hopearupla vastasi 3:a seteliruplaa.¹⁹⁰ Kun korvauksia aikanaan (jopa vuonna 1817¹⁹¹) maksettiin seteliruplina rahamanifestin 29.12.1809 kurssin mukaisesti, oli tästä seurauksena, että korvauksen saajat saivat vähemmän korvausta (tai vähennyksiä verorästeistä tai veroista) maksatusrahalajin heikkenemisen seurauksena kuin jos maksatus olisi tapahtunut maksatuksen aikana voimassa olleen vuoden 1811 kurssin mukaisesti. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kukaan ei saanut näiden reskriptien perusteella sotavahinkokorvauksena kymmentä prosenttiakaan todennetusta sotavahingostaan.

3.2 Tutkimusalueen maantieteellinen, taloudellinen ja sosiaalinen asema

Maantieteellinen asema

Keskeisin tutkimusalueeni käsittää sodan painopistealueen eli käytännössä 1800-luvun alun Vaasan läänin. Siihen kuului tuolloin Etelä-Pohjanmaa, suurin osa Keski-Pohjanmaata, koillinen kulma Satakunnasta (Virrat, Keuruu) sekä luoteinen osa Pohjois-Hämettä (Laukaa, Saarijärvi). Painopiste tutkimusalueen taloudellisen ja sosiaalisen taustan esittelyssä tulee keskittymään alueen pohjalaiseen osaan. Tämä osa muodosti Vaasan läänin alueen ydinosan. Tuolloin voimassa ollut läänijako toteutettiin 1776. Sen mukaan Pohjois-Pohjanmaa kuului

¹⁹⁰ Kamaritoimituskunnan kamreeri G.G.Nordensvanin kertomus 11.5.1812 sotavahinkojen korvaamisesta (Underdånig Berättelse, rörande ersättningar för de, af Landets Innevånare, under kriget lidne förluster), Ed 29, KTMK, SEN, KA; Neovius, *Suomen raha-asiaain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 120–121, 277. Nordensvan on perustellut päiväämättömässä muistiossaan 29.12.1809 rahamanifestin rahanarvon käyttöä laskelmissa sillä, että se oli voimassa kun hallituskonseljin alistus hallitsijalle tehtiin (Ed 29, KTMK, SEN, KA). Esim. 100 pankinriksin sotavahingosta (=288 seteliruplaa) sai korvausta 28 ruplaa 80 kopekkaa seteleinä (pankkoassignaateina). Jos kurssi olisi ollut v. 1811 manifestin mukainen, olisi vahingon suuruus ollut 432 seteliruplaa ja korvaus 43 ruplaa 20 kopekkaa seteleinä. Toisin sanoen korvaus olisi ollut 1,5 kertainen verrattuna siihen kurssiin, jota korvausta maksettaessa käytettiin.

¹⁹¹ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 122.

jo Oulun lääniin.¹⁹² Kannattaa muistaa, ettei nykyistä pohjalaista maakuntajakoa tule sekoittaa edellä mainittuihin historiallisiin maakuntiin.

Läänin pintamuodot ja korkeussuhteet olivat vaihtelevia. Karkeasti ottaen voitiin erottaa kaksi laajaa aluetta: verraten alava tasankomaa lännessä ja ylävämpi mäkimaata idässä. Syvätutkimuksen kohdepiiristä Närpiö kuului edelliseen ja Kuortane jälkimmäiseen alueeseen. Mainittujen alueiden raja seuraili jokseenkin tarkasti Suomenselän vedenjakajaa, joka erottaa toisistaan ”eteläpohjalaisen” ja ”hämäläisen” eli ”keskisuomalaisen” maiseman. Pohjanmaan tasankomaasta voidaan vielä tarvittaessa erottaa sen rannikko- ja saaristoseutu omana alueenaan.

Vaasan lääni oli luontonsa puolesta hyvin erilainen eri osissaan. Täällä oli luonteenomaisia hämäläisiä järvimaisemia, soistuneita metsäisiä eräseutuja Suomenselän liepeillä, eteläpohjalaisia viljelysaukeita jokien ympärillä, kivikkoisia rannikkoseutuja, jotka varsinkin Merenkurkun tienoilla laajenevat pirstoutuneiksi ”arkkipelaageiksi”.¹⁹³

Aivan tasaista lakeutta ei ”Pohjanmaan tasanko” ole. Jokilaaksot halkovat pitkinä vöinä seutuja. Suurin piirtein katsoen alue tekee kuitenkin tasaisen tai aaltoilevan vaikutuksen. Tämä koskee ennen muuta varsinkin Etelä-Pohjanmaata. Asutus sijoittui jokilaaksoihin. Etelä-Pohjanmaan asutukseen kuuluivat jokivarsia nauhamaisina seuraavat kylät.

Jokimaan tärkeimmät joet olivat Isojoki eli Lapväärtinjoki, Kyrönjoki, Lapuan eli Uudenkaarlepyynjoki, Ähtävänjoki, Kruunupyynjoki, Perhonjoki sekä Lestijoki (Raumanjoki). Etelä-Pohjanmaan pisin joki on Kyrönjoki. Myös Uudenkaarlepyynjoki on mahtava virta. Sekin alkaa Suomenselän vedenjakajalta ja laskee – virraten yläjuoksullaan läpi mm. Kuortanejärven – Pohjanlahteen lähellä Uudenkaarlepyyn kaupunkia. Edellä mainitut jokien sijainti selviää oheisesta kartasta.

Rannikkoalue käsittää osaksi viljavia lietemaita jokien suuseuduilla, osaksi kivisiä, hiekkaisia tai kallioisia aloja suistojen välissä. Kaikkialla on maankohoaminen hyvin voimakasta – nopeampaa kuin muilla Suomen rannikoilla. Saaristo alkaa oikeastaan vasta Vaasan tienoilla, jossa se on laaja. Vielä Pietarsaaren-Kokkolan tienoilla saaristo on runsas, mutta vähenee pohjoisempana huomattavasti.¹⁹⁴

¹⁹² Suomenmaa, Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja, toim. J.E.Rosberg, Kaarlo Hildén, Kustavi Grotenfelt, VII osa, (Porvoo 1925), s. 3, 28.

¹⁹³ Suomenmaa, VII osa, s. 5, 7, 8, 19.

¹⁹⁴ Ibid., s. 10–11, 12–13, 24; Ismo Björn, ’Kytösavujen Pohjanmaa, tuntureiden Lappi’, *Suomen maatalouden historia I*, s. 603–604.

VAASAN LÄÄNIN JOKIA 1808-1809

Keskisuomalaiselle alueelle on tyypillistä vuorien ja mäkien vaihtelu alempana olevien laaksojen kanssa. Laaksoissa sijaitsevat järvet ja joet. Maisemat näyttävät metsäisinä mäkimaina. ”Keskisuomalainen järvimaa” on erittäin vesirikasta seutua. Miltei huomaamatta keskisuomalainen maisema-alue korkeussuhteittensa puolesta muuttuu Suomenselän vedenjakajaseuduksi. Se on ylävää seutua, jolle mäkien ohella autiot soistuneet metsät, laajat nevat, harva asutus ja vähäiset viljelykset antoivat leimansa. Luonteenomaisimpana Suomenselän maisemat näyttävät 1800-luvun alussa Lestijärvellä, Perhossa, Soinissa, Lehtimäessä ja Töysässä.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Suomenmaa, VII osa, 1925, 7–8, 22–23.

Ruotsi ja siihen kuulunut Suomi oli pääosin 1800-luvulle saakka luontoistaloudessa elävä yhteiskunta. Tällaisessa perinteisessä maataloudessa pyrittiin ensisijaisesti tuottamaan kotona ruoka – samoin tekstiilien ja jalkineiden raaka-aineet. Myynti tuli kyseeseen vain, jos tuotettiin yli kotitarpeen. Omavaraisuudenkin saavuttamisessa oltiin luonnon armoilla. Kuvaa on kuitenkin korjattava tältä osin Pohjanmaan osalta. Pohjalainen talous ei ollut täysin omavaraistaloutta. Huonoina vuosina talonpoikaispurjehduksella täydennettiin viljavarastoja. Rahvaalle myönnettiin purjehdusvapaus 1766. Tämän mukaan maamies saattoi valita missä kävi kauppaa omilla tuotteillaan. Vaihtokauppaa käytiin Pohjanmaan ja Länsi-Pohjan välillä yli Merenkurkun. Vaihtotuotteina olivat pohjalaisten vilja ja länsipohjalaisten kala.¹⁹⁶ Kaiken kaikkiaan Suomi oli vuonna 1800 yhtä agraarinen maa kuin vuosisata aiemmin, vain 4,5 % väestöstä oli 1810 kaupunkiväestöä.¹⁹⁷

Suomen väkiluku lähes kaksinkertaistui noin 50:ssä vuodessa vuoteen 1800 mennessä. Suomessa väestön kasvu oli Pohjolan suurin ajanjaksolla 1750–1850. Valtakunnan väestönkasvun taustalla oli perheen perustamismahdollisuuksien lisääntyminen. Nämä puolestaan kytkeytyivät tiettyihin institutionaalsiin muutoksiin, joita olivat isojako, mahdollisuus tilojen halkomiseen ja torppien perustamiseen, verotuksen uudelleen järjestäminen Pohjanmaalla sekä viljan nouseva reaalihinta. Selvästi voimakkainta väestönkasvu Suomessa oli juuri Etelä-Pohjanmaalla. Etelä-Pohjanmaalla korkea avioitumisaste, hedelmällisyys ja väestönkasvu olivat tulosta laajasta sisäisestä asutustoiminnasta.¹⁹⁸ Sodan painopistealueella eli Vaasan läänissä oli vuonna 1805 asukkaita 141 275, joista noin 5,4 % oli kaupunkiväestöä. Vaasan läänissä kaupunkilaisten määrä oli siis korkeampi kuin valtakunnan itäisessä osassa keskimäärin.¹⁹⁹

Edellä mainitut institutionaaliset muutokset johtivat myös merkittävään uudisraivaukseen ja talomäärän kasvuun. Suurin osa talomäärän kasvusta oli tapahtunut talonpoikien omaehtoisen tilanhalkomisen kautta. Runsaan vuosisadan aikana vuoteen 1805 mennessä taloluku oli

¹⁹⁶ Nils Erik Villstrand, 'Allmogeseglation och bottniskt handelstvång. Regional intressekamp i en förskriftligad politisk kultur', 'Kvarken tvärs. Bondehandel mellan Väster- och Österbotten före 1809', *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts (Vasa 2002), s. 107, 117–119.

¹⁹⁷ Ilkka Teerijoki, 'Pitäjänmakasiinit maalaisyhteiskunnan turvana', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 396; Eino Jutikkala, 'Tilalliset ja tilattomat', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 455; Eino Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria 1*, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (Helsinki 1980), s. 153.

¹⁹⁸ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria 1*, s. 152; Martti Rantanen, *Tillväxt i periferin. Befolkning och jordbruk i Södra Österbotten 1750–1890*. Meddelanden från Ekonomisk-historisk institutionen vid Göteborgs Universitet 72 (Göteborg 1997), s. 60, 71–73; Viljo Rasila, 'Talousopillisten aatteiden muutokset', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 335.

¹⁹⁹ G.Fougstedt-A.Raivio, 'Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751–1805. Tilastollisia tiedonantoja 40 (Helsinki 1953), s. 46–47.

voimakkaimmin kasvanut Etelä-Pohjanmaalla, jossa taloluku oli miltei kolminkertaistunut. Yksityisistä myöhemmistä pitäjistä Alavuden tilaluku viisinkertaistui ja Töysän nelinkertaistui. Näissä pitäjissä tilaluvun kasvu aiheutui ennen muuta kruunun uudistilojen perustamisista.²⁰⁰ Kattavat tiedot asutuksesta Vaasan läänin osalta puuttuvat. Kuitenkin eri lähteitä yhdistelemällä voidaan esittää, että taloluku olisi ollut noin 8400–8700 vuosina 1808–1810.²⁰¹

Näin peltoalat ja samalla viljantuotanto kasvoivat. Etelä-Pohjanmaalla olikin luontaiset edellytykset kaupalliseen viljanviljelyyn. Isojaon varhainen toteuttaminen Etelä-Pohjanmaalla edisti tilan halkomista ja torppien syntyä sekä väestönkasvua. Täällä voidaan puhua peltoviljelyn huomattavasta reaalikasvusta. Voimakas väestönkasvu voidaankin selittää viljanviljelyn laajentumisella, jolle pohjan olivat luoneet valtiovallan väestölliset ja taloudelliset institutionaaliset uudistukset.²⁰²

Isojako oli koko maassa laajuudeltaan ja vaikutuksiltaan 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun loppupuolelle ulottuneen ajanjakson merkittävin maataloudellinen reformi. Etelä-Pohjanmaa ei kuulunut sarkajakoaalueeseen, mutta sen vanhimmilla viljelysseuduilla Kyrönmaalla ja Lapuan suurpitäjässä tilussekaannus oli ennen isojakoa suuri. Käytännössä täälläkin vallitsi vainiopakko, joten isojaon merkitys oli suuri. Sen sijaan Etelä-Pohjanmaan syrjäseuduilla peltojen jaolla oli vähäisempi merkitys. Niittyjen jakamista ei pidetty yhtä tärkeänä kuin tilussekaannuksen lopettamista viljelysmailla. Erityisen pahaan haja-asemaan niityt jäivät Etelä-Pohjanmaalla. Suuri osa niityistä sijaitsi täällä etäällä tiluksista.²⁰³

Jutikkalan mukaan Etelä-Pohjanmaan suomalaisissa pitäjissä oli käytössä kaksivuoroviljely. Sen sijaan ruotsinkielisellä Etelä-Pohjanmaalla näyttäisi olleen käytössä kolmivuoroviljely, jossa vuorottelivat kesanto, ruis ja ohra. Ruis ja kesanto saivat taas vuoron kaksivuoroviljelyssä. Rukiiseen Etelä-Pohjanmaa oli siirtynyt jo 1600-luvulla. Kaskeaminen ei ollut enää 1700-luvulla Teppo Korhosen mukaan Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla laajaa.

²⁰⁰ Eino Jutikkala, 'Maatalouspolitiikka', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 343–345; Eero Kojonen, *Alavuden historia I. Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918* (Jyväskylä 1963), s. 119–126; Eero Kojonen, 'Töysän asutus ja väestöolot esihistorialliselta ajalta vuoteen 1810', *Töysän historia* (Töysä 1989), s. 45–47.

²⁰¹ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 269; Kurt Jern, 'Näringsliv och levnadsvillkor i Svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår', *Svenska Österbottens historia III* (s.l. 1980), s. 109–110; Pentti Virrankoski, *Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa. Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa* (Kokkola 1997), s. 112–113. Alasen mukaan suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan taloluku oli 2018, ruotsinkielisellä Pohjanmaalla oli v. 1810 talonluku 5709 (sisältäen ruotsinkieliset osat Keski-Pohjanmaasta), Virrankosken mukaan Lohtajan suurpitäjässä oli 540 taloa. Kälviän suurpitäjän taloluvusta ei ole tietoa, vaan se sisältyy arvioon.

²⁰² Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 277–278, 272.

²⁰³ Juhani Saarenheimo, 'Isojako', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 350, 356–358.

Maanviljelystekniikan innovaatioista tärkeimmät olivat ennen 1700-luvun loppupuolta uudet kyntövälineet, salaojat ja kydönpoltto. Eräissä Etelä-Pohjanmaan pitäjissä korjattiin 1600-luvun lopulla kydöistä kymmenesosa viljasadoista. Peltomaan voimakas laajeneminen Etelä-Pohjanmaan rintapitäjissä 1700-luvun jälkipuoliskolla toteutettiin Jutikkalan mukaan melkoiselta osalta ottamalla käyttöön soit.²⁰⁴ Viljan tarjonta Pohjanmaalla parani nopeasti 1780-luvulta lähtien juuri kytöviljelyn ansiosta. Kytöviljely oli eräs syy siihen, että Pohjanmaa oli valtakunnan itäisen osan hyvinvoivin alue vuosisadan vaihteessa 1800.²⁰⁵

Kyntövälineiden vetäjinä käytettiin tavallisesti hevosia, mutta kutakuinkin Keski-Uudeltamaalta Etelä-Pohjanmaan pohjoisosiin vedetyn linjan länsipuolella käytettiin myös härkiä. Köyhin ja pieninkään talo ei tullut toimeen ilman hevosta.²⁰⁶ Laihialla oli 1750-luvulla keskimäärin 1,25 hevosta neljännesmanttaalin tilaa kohden.²⁰⁷

Syysruis kylvettiin Suomessa 1800-luvun alussa Laurin (10.8.) ja Pertun (24.8) päivän välillä. Sato korjattiin yleensä Ollin päivän (29.7.) ja Laurin (10.8.) välillä – ottamatta lukuun naurista ja perunaa, joiden ylösotto tapahtui viimeistään mikkeliin (29.9.) mennessä.

1700-luvun puoliväliin asti karjanhoidolla oli dominoiva osuus maataloudessa. Heinät korjattiin luonnonniityiltä. Pohjanmaalla olivat parhaat niityt ja laitumet. Jo edellisellä vuosisadalla karjavarallisuus oli suurinta Ahvenanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla. Silti kaikkialla Etelä-Pohjanmaallakaan karjavarallisuus ei ollut suurta. Esimerkiksi Alavudella 1805 oli keskimäärin 1–2 hevosta, 4 lehmää, 2 päätä nuorta karjaa ja 5 lammasta taloa kohden. Peltoviljelyalueella lannan niukkuus oli vanhakantaisen maatalouden kehittämisen pullonkaula. Lantaa tarvittiin siis viljapelloille.

Perinteisen karjanhoidon suurin ongelma oli ruokinnan järjestäminen noin seitsemän kuukauden mittaisen talvikauden aikana. Luonnonniityltä saatu heinä leikattiin ja koottiin Hermannin päivän (12. heinäkuuta) ja Laurin päivän (10. elokuuta) välillä.²⁰⁸

²⁰⁴ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 182, 184, 190–192, 188; Björn, 'Kytösavujen Pohjanmaa, tuntureiden Lappi', *Suomen maatalouden historia I*, s. 604; Teppo Korhonen, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa', *Suomen maatalouden historia I*, s. 407–410

²⁰⁵ Nils Erik Villstrand, 'Kvarken tvärs. Bondehandel mellan Väster- och Österbotten före 1809', *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts (Vasa 2002), s. 119.

²⁰⁶ Teppo Korhonen, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa', *Suomen maatalouden historia I*, s. 412; Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 215.

²⁰⁷ Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 203, 244.

²⁰⁸ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 190–191, 210–214; Korhonen, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa', *Suomen maatalouden historia I*, s. 417, 419, 425, 429; Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 226.

Pohjanmaan taloudellis-maantieteellinen erikoisasema oli perinteisesti rakentunut metsän ja meren varaan. Jo keskiajalla Pohjanlahden kauppa-alue toimitti Tukholmaan turkiksia, kalaa, voita ja hylkeenrasvaa. Talonpoikaispurjehduksella oli suuri merkitys tässä kaupankäynnissä. Sivuelinkeinoilla oli aina ollut merkittävä osa suomalaisten maanviljelijöiden taloudessa. Tämä koski peltoviljelyn äärialueita, harvaan asuttuja metsäseutuja sekä rannikkoa ja saaristoa, missä erityisesti pyyntielinkeinot kilpailivat maanviljelyksen kanssa.

Kun Pohjanlahden kaupungeille myönnettiin 1760-luvulla tapulioikeudet, niissä alkoi vilkas ulkomaanpurjehdus. Huolimatta tästä ei talonpoikaispurjehdus vielä mitenkään näivettynyt. Maataloustuotteita, kalaa ja halkoja kuljetettiin lisääntyvässä määrin Tukholmaan ja Viroon. Polttopuun kuljetus Tukholmaan ei voinut olla enää mitään jokamiehen kulkukauppaa. Usein naapuritilat hankkivat yhdessä laivan, mutta varakkaimmilla talollisilla oli myös omia laivoja.²⁰⁹

Kulkuyhteyksistä tärkeitä olivat myös yleiset maantiet. Niiden merkitys korostui esim. joukkojen siirroissa sodan aikana. Tärkeimmät maantiet Vaasan lääniin olivat 1800-luvun alussa: Pohjanmaan rantatie, Uudenkaarlepyyn–Ruoveden tie, Kuopion–Vaasan tie, Lintulahden–Kokkolan tie, Alavuden–Jyväskylän tie sekä Kyrönkankaan kesätie (Korsholma–Ylistaro–Kauhajoki–Hämeenkyrö). Näiden kulku on esitetty sivun 94 kartassa. Vuoden 1734 laki edellytti, että yleiset maantiet olivat kestikievarein varustettuja ja vähintään 10 kyynärää (vajaa 6 m) leveitä. Lisäksi niiden oli kuljettava maan halki tapulikaupungeista ylämaankaupunkeihin. Ylipäätään Suomen tieverkko oli 1800-luvun alussa heikosti kehittynyt ja huonossa kunnossa. Joukkojen liikkuminen ja huoltaminen sitä pitkin oli vaikeaa.²¹⁰

1700-luvulla terva oli Suomen päävientitavara. Lähes kaikki Ruotsin myymä terva tuli Suomesta. Pohjanmaalla oli luontaiset edellytykset tervantuotantoon ja tervakauppa oli vilkasta Pohjanlahden rannikkokaupungeissa. Tervanpoltto ei ollut altis vuodentulojen vaihteluille – toisin kuin maatalous. Tervakauppa nosti Pohjanmaan kaupunkien ja samalla myös talonpoikien vaurautta.²¹¹ Tervan polttamisella oli tärkeä merkitys Kuortaneelle, Alavudelle ja Töysälle. Tervanpoltoa voidaan pitää jopa Alavuden ja Kuortaneen

²⁰⁹ Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 26; Yrjö Kaukiainen, 'Talonpoikaispurjehdus', *Suomen maatalouden historia I*, s. 553, 555–556, 559–560.

²¹⁰ Aulis J. Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721–1809* (Vaasa 1949), s. 443–460; Juhani Viertola, 'Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana', *Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen* (Helsinki 1974), s. 61–76, 86; G. Zaharov, 'Venäjän ja Ruotsin välinen sota vuosina 1808–1809', *Sotahistoriallisia tutkimuksia no 2*, s. 16.

²¹¹ Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 26; Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 229–231, 233; Raimo Ranta, 'Ulkomaan- ja kotimaankauppa', *Suomen taloushistoria I*, s. 272; Anneli Mäkelä-Alitalo, 'Tervanpoltto', *Suomen maatalouden historia I*, s. 550–552.

pääelinkeinona 1800-luvun alussa.²¹² Myös laivanrakennuksesta tuli tärkeä elinkeino pohjalaisille. Rakennustoiminta keskittyi etupäässä Keski-Pohjanmalle.²¹³

On mainittava vielä eräs pohjalaisille merkittävä elinkeino. Salpietarista oli muodostunut tärkeä elinkeino ja lisätulon lähde Vaasan läänin talonpojille Suomen sotaa 1808–1809 edeltäneen puolen vuosisadan aikana. Ruotsin vallan päättyessä Vaasan lääni vastasi lähes puolesta Ruotsin valtakunnan salpietarin tuotannosta. Salpietari oli mustan ruudin tärkein ainesosa.²¹⁴

Maalaisvarallisuudesta on saatavissa läpileikkaus vuodelta 1800, jolloin kannettiin kertakaikkista omaisuusveroa. Varallisuus henkeä kohden väheni lännestä itään ja rannikolta sisämaahan, muttei etelästä pohjoiseen. Yli tuhannen riksien omistajia oli verrattomasti runsaammin Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Länsi-Uudellamaalla ja paikoin Pohjanmaalla kuin muilla seuduilla. Maan vauraimmat talonpojat asuivat pääasiallisesti Helsinki-Pori -linjan lounaispuolella sekä lisäksi Ylä-Satakunnassa ja Pohjanmaan rannikolla. Pohjanmaan ja Lounais-Suomen välillä oli kuitenkin jonkin verran eroa, sillä omaisuus oli Pohjanmaalla tasaisemmin jakaantunut ja sieltä puuttuivat arvokkaat ratsutilat ja rälssitilat.²¹⁵

Pohjanmaalla Ilmajoen, Laihian, Mustasaaren, Närpiön ja Lapväärtin seutu oli varakkainta, Kyrön seudut Suur-Lapua ja Vöyri toisella tilalla, Suur-Pietarsaari ja Keski-Pohjanmaa hyvänä kolmosena mutta Keski-Suomen puoli oli muita tuntuvasti jäljessä. Täällä kuitenkin eteläpohjalaiset pitäjät Kuortane, Alavus ja Alajärvi ilmeisesti edustivat varakkainta asutusta.²¹⁶

Sosiaalinen asema

Käsittelen tässä luvussa sosiaalista kerrostuneisuutta ennen muuta tutkimusalueen keskeisimmän väestönosan, maatalousväestön osalta. Maatalousväestön ylimpänä kerrostumana olivat aateliset tai aatelittomat virkamiehet, joista enimmillä oli maatila. On kuitenkin huomattava, että Pohjanmaalta puuttuivat ratsutilat ja rälssitilat. Sosiaalinen kerrostuneisuus oli Pohjanmaalla ylipäättään homogeenisempaa kuin muualla Suomessa.

²¹² Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 229–234; Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2*, s. 189; Ilmari Laukkonen, *Töysän historia*, s. 67–75.

²¹³ Ranta, 'Ulkomaan- ja kotimaankauppa', *Suomen taloushistoria I*, s. 272–273; Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 234; Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 27.

²¹⁴ Nils Erik Villstrand, 'En sjudande patriot. Kapten Carl Theodor Edman (1771–1820), krigen och salpeter', *Medströms – Motströms. Individ och struktur i historien*, red. Tom Gullberg & Kaj Sandberg (Helsingfors 2005), s. 436, 439.

²¹⁵ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 228; Jutikkala, 'Maatalouspolitiikka', *Suomen maatalouden historia I*, s. 348.

²¹⁶ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 469–470.

Valitettavasti koko ammatissa toimivan maatalousväestön jaottelu eri sosiaalisiin ryhmiin on täysin mahdotonta tilastollisten syiden vuoksi. Joka tapauksessa palkollisten luokka oli suurin tilastollinen ryhmä v. 1805 Suomessa. Tässä ryhmässä kuitenkin talollisten lapsia oli ilmeisesti enemmän kuin palkollisia. Toiseksi suurin ryhmä oli maanomistajat. Näistä ehdoton valtaosa oli perintö- ja kruununtalonpoikia.²¹⁷

Kruununtilojen perinnöksiosto, so. kruununtilojen lunastaminen niiden haltijan täydeksi omaisuudeksi, yleistyi 1700-luvun loppupuolella. Vuonna 1805 perintötiloja oli kruununtiloja enemmän kaikkialla Suomessa – joitakin pitäjiä lukuun ottamatta.

Ruotsin vallan lopussa perintötilojen luku lisääntyi huomattavasti Etelä-Pohjanmaalla, silti valtavan uudisasutuksen vuoksi kruununtilat muodostivat lähes 30 % tilojen luvusta. Kuitenkin jos tilannetta tarkastellaan manttaaliosuuksina, voidaan Alasen mukaan todeta, että edellä mainittuna ajankohtana Etelä-Pohjanmaalla oli suhteellisesti eniten perintömaata koko Suomessa.²¹⁸ Isojaon seurauksena tilattomien riippuvuus maanomistajista lisääntyi kaikkialla. Isojako vaikutti osaltaan siihen, että maata omistavien asema vahvistui ja maaseudun tilattoman väestön asema vähitellen heikkeni.²¹⁹

Maataomistavan luokan alapuolella maatalousväestön yhteiskunnallisessa hierarkiassa tulivat lampuodit, torpparit, palkolliset sekä mäkitupalaiset ja loiset.²²⁰ Lampuotitila oli vuokralle annettu kokotila eli manttaaliin merkitty tila, jonka vuokrasta ainakin osa maksettiin päivätöinä. Niiden määrä oli koko maassa suhteellisen rajallinen.

Torpparien määrä kasvoi merkittävästi sata vuotta kestäneellä ajanjaksolla, jonka alku ajoittuu 1700-luvun puoliväliin. Torppari oli oman aikansa pienviljelijä, joka viljeli vuokramaata ja sai siitä toimeentulon perheelleen. Torppari ei ollut suinkaan aikansa yhteiskunnan alinta luokkaa, vaan kuului aikansa laveaan keskiluokkaan.²²¹ Mahdollisuus torppien perustamiseen talonpoikaistiloille kuului osana niihin institutionaalisiin muutoksiin, joita hallitus teki 1750-luvun puolivälissä ja joilla pyrittiin lisäämään valtakunnan väestönkasvua.²²²

²¹⁷ Jutikkala, 'Tilalliset ja tilattomat', *Suomen maatalouden historia I*, s. 447–449; Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 28.

²¹⁸ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutuseksansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 228; Jutikkala, 'Maatalouspolitiikka', *Suomen maatalouden historia I*, s. 346–348; Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 279, 289.

²¹⁹ Saarenheimo, 'Isojako', *Suomen maatalouden historia I*, s. 364.

²²⁰ Jutikkala, 'Tilalliset ja tilattomat', *Suomen maatalouden historia I*, s. 447–449.

²²¹ Viljo Rasila, 'Torpparijärjestelmä', *Suomen maatalouden historia I*, s. 368, 370, 365, 380, 383.

²²² Rantanen, *Tillväxt i periferin*, s. 71–73; Jutikkala, 'Maatalouspolitiikka', *Suomen maatalouden historia I*, s. 340–341.

Maanviljelyksen työväki, palkollisväestö, oli sidottu vuosipalvelukseen ja ympäriviikkoiseen työvelvollisuuteen, joten sen asema oli epävapaa ja arvostus alempi kuin torppariväestön. Palkollisia olivat isäntäperheisiinsä vuosisopimuksin pestautuneet rengit ja piit, joista suuri osa oli naimattomia. Isommissa taloissa oli lisäksi perheellisiä muonamiehiä. Palkollisväestö oli pestattu tekemään viljelyn ja karjanpidon vuotuiskierron tavallisia työaskareita.²²³ Etelä-Pohjanmaalla oli verraten runsaasti palvelusväkeä jo Ruotsin vallan lopulla 1801, jolloin noin joka viides kuului siellä palvelusväkeen.²²⁴

Mäkitupalaiselle oli tyypillistä, ettei hän ollut kenenkään vakinaisessa vuosipalveluksessa eikä saanut päätoimeentuloaan maanviljelyksestä ja että hän asui erillisessä asumuksessa vuokramaalla. Mäkitupa oli lähinnä asuntotontiksi tarkoitettu vuokra-alue. Mäkitupalainen oli usein itsellinen, joka sai toimeentulonsa erilaisista sekalaisista töistä, mutta yleistä oli myös, että mäkituvan asuja oli käsityöläinen, jolla ei ollut mestarinkirjaa. Mäkitupien lukumäärä alkoi varsinaisesti kasvaa vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Eniten itsellisiä ja mäkitupalaisia oli Vaasan läänissä Korsholman itäisen kihlakunnan köyhillä perukoilla.²²⁵

3.3 Sotavahingot kihlakunnittain

Oheisesta taulukosta 2 näemme, miten sotavahingot jakaantuivat Vaasan läänissä kihlakunnittain.²²⁶ Suurimmat sotavahingot aiheutettiin Korsholman itäisessä (n. 41 %) ja eteläisessä kihlakunnassa (n. 28 %). Näiden kihlakuntien sotavahinkojen osuus koko läänin sotavahingoista oli yli kaksikolmasosaa. Kolmanneksi suurimmat sotavahingot olivat Korsholman pohjoisessa kihlakunnassa (19 %). Korsholman keskisen kihlakunnan sotavahingot olivat kihlakunnista pienimmät (12 %). Silti on muistettava, että niidenkin määrä (n. 107 100 pankinriksiä) oli yli kolme kertaa suurempi kuin koko Turun ja Porin läänin todennetut sotavahingot (ei sisällä juuri lainkaan Ahvenanmaan sotavahinkoja).²²⁷

²²³ Jutikkala, 'Tilalliset ja tilattomat', 'Kartanot', *Suomen maatalouden historia I*, s. 450, 453, 395; Rasila, 'Suomalainen yhteiskunta 1865', *Suomen maatalouden historia I*, s. 451; Jorma Wilmi, 'Palkolliset ja tilaton väestö', *Suomen maatalouden historia I*, s. 224, 227–228.

²²⁴ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 314.

²²⁵ Rasila, 'Torpparijärjestelmä', *Suomen maatalouden historia I*, s. 368, 377; Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 315.

²²⁶ Korvauksen piiriin hyväksytty seteliruplammäärä on hieman pienempi kuin Vaasan läänin osalta taulukossa 1. Tämä johtuu pääosin siitä, että ne on laskettu suoraan sotavahinkoluetteloista eikä niihin ole tehty niitä korjauksia, jotka myöhemmin, luetteloiden laatimisen jälkeen on tehty niiden pohjalta laadittuun yhteenvetoon. Toisaalta taulukon luvuista on poistettu syvätutkimuksessa havaittu päällekkäisyys Närpiön osalta (9:n vahingonkäräjän sotavahingot oli merkitty kahteen kertaan eri puolille luetteloita, yht. 1427,69 pankinriksiä)

²²⁷ Luettelot sotavahingoista, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Tämän alaluvun tiedot ovat peräisin tästä lähteestä, jos erikseen ei ole muuta mainittu.

Taulukko 2.

Vaasan läänin sotavahingot kihlakunnittain

<i>Kihlakunta</i>	<i>vah:n arvo pank.riks,</i>	<i>%-osuus</i>	<i>vah:n arvo set.rpl.</i>	<i>korv:n piiriin hyv.määrä set.rpl.</i>	<i>korv.summa, set.rpl.</i>
Korsholman itäinen	354 749	41	1 021 676	728 176	72 816
Korsholman eteläinen	238 296	28	686 294	394 856	39 486
Korsholman keskinen	107 091	12	308 422	282 954	28 295
Korsholman pohjoinen	161 261	19	464 431	420 315	42 031
YHTEENSÄ	861 397	100	2 480 822	1 826 301	182 628

Lähde: Luettelot sotavahingoista, Ed 29, KTMK, Senaatti, KA.

Sarakkeet:

Vahingon arvo pankinrikseinä.

Prosenttiosuus läänin sotavahingoista.

Vahingon arvo seteliruplina (=pankkoassignaatteina).

Korvauksen piiriin hyväksytty määrä sotavahingoista seteliruplina.

Korvaussumma seteliruplina.

Vuonna 1790 Vaasan läänin eri kihlakuntiin kuuluivat seuraavat suurpitäjät ja kappelit: 1. Korsholman itäiseen kihlakuntaan kuuluivat Viitasaari, Saarijärvi, Laukaa, Petäjävesi, Keuruu, Virrat, Kuortane, Alavus ja Alajärvi, 2. Korsholman eteläiseen kihlakuntaan Lapväärtti, Närpiö, Maalahti, Mustasaari, Laihia ja Ilmajoki²²⁸, 3. Korsholman pohjoisen kihlakuntaan Lohtaja, Kälviä, Kokkola, Kruunupyö ja Pietarsaari sekä 4. Korsholman keskiseen kihlakuntaan Uusikaarlepyy, Lapua, Vöyri, Isokyrö ja Vähäkyrö.²²⁹

Korsholman itäisen kihlakuntaan kuuluneista pitäjistä ja kappeleista vain Viitasaarella ei kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloiden mukaan ollut todennettuja sotavahinkoja. Kihlakunnan vahingoista suurimmat keskittyivät Kuortaneelle (sisältäen Alavuden kappelin) ja Saarijärvelle. Kuitenkin myös Laukaalla, Ruovedellä (sis. Virrat-Ähtärin) ja Keuruulla sotavahingot olivat merkittävät.

Vaasan läänin maaherra Carl de Carnallin muistiosta käy ilmi sotavahinkojen suuruus itäisessä kihlakunnassa. Hän toteaa 30.5.1812 hallituskonseljille, että Saarijärven, Laukaan, Keuruun ja Kuortaneen pitäjien asukkaat ovat joukkojen marssien aikana – osittain ryöstöjen ja osittain palojen johdosta – joutuneet niin puille paljaille, ettei heillä ole mitään

²²⁸ Käsittääkseni myös Teuva kuului tähän kihlakuntaan. Teuvasta tuli itsenäinen seurakunta 1795. Suomenmaa, VII osa, s. 82.

²²⁹ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 395–396.

mahdollisuutta verojen maksamiseen. Näin on tapahtunut erityisesti Saarijärven ja Kuortaneen pitäjissä käytyjen taistelujen yhteydessä. Myös useat rakennukset Virtojen ja Ähtärin kappeliseurakunnissa ovat kokeneet saman. Tämän vuoksi suuri osa asukkaista on jättänyt autioksi ja asumattomaksi monet – hiljattainkin perustetut – tilansa. Tämä sama kohtalo on edessä useille muille tiloille, jos niiden asukkaita ei avusteta antamalla anteeksi veroja tai muulla keinoin – sen mukaan kuin ne ovat vahinkoja kärsineet.

Maaherran mukaan Saarijärven, Laukaan, Keuruun ja Kuortaneen pitäjät olivat suurimmaksi osaksi vähemmän varakkaita ja köyhimpiä. Myös Alajärven kappeliseurakunnan asukkaiden kruunun verorästejä olisi annettava anteeksi näiden köyhyyden vuoksi, vaikka Alajärven vahingot eivät olleet yhtä suuria kuin yllä mainittujen pitäjien.²³⁰

Korsholman eteläiseen kihlakuntaan kuuluneista pitäjistä vain Laihialla ei kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloiden mukaan ollut todennettuja sotavahinkoja. Kihlakunnan selvästi suurimmat sotavahingot esiintyivät Närpiössä. Toiseksi suurimmat vahingot olivat Lapväärtissä. Ilmajoen vahingot olivat lähes Lapväärtin luokkaa.

Maaherra toteaa muistiossaan, että närpiöläisistä erityisesti ne kyläläiset ovat verojen anteeksiannon tarpeessa, joiden rakennukset on poltettu ja jotka sen ohella ovat menettäneet kaiken irtaimen omaisuutensa palossa ja ryöstöissä. Nämä henkilöt ovat tämän vuoksi joutuneet mitä suurimpaan kurjuuteen ja köyhyyteen. Ilman verojen anteeksiantoa he eivät mahdollisesti kykene maksamaan veroja joutumatta perikatoon. Lapväärtin pitäjäläisistä mainitaan Ömossan kyläläiset, joiden talot – Porista lähtevän Rantamaantien varrella sijaitsevana – oli suurimmaksi osaksi tuhottu niin, että asukkaat palattuaan paon jälkeen koteihinsa eivät voineet asua niissä. Tämän lisäksi asukkaat menettivät kahden vuoden laihon, ja heidän niittynsä tallottiin ja laidunnettiin.

Samoin Lapväärtin ja Tiukan kylien asukkaille oli aiheutettu paljon kärsimystä. Karijoen (kuului Lapväärtiin) kyläläisistä mainitaan kahden tilallisen tilojen rakennukset poltetuiksi. Nämä tilat sijaitsivat lähimpänä Kauhajoen kappeliseurakunnasta Lapväärtiin johtavan tien varrella. Myös muille Karijoen kylän, ja muiden Lapväärtin pitäjän kylien, talollisille ja asukkaille oli aiheutettu paljon kärsimystä ryöstöin. Ilman verojen anteeksiantoa tai muuta korvausta he tuskin saattoivat jäädä hallitsemaan tilojaan.

²³⁰ Maaherra Carl de Carnallin muistio 30.5.1812 hallituskonseljille liittyen Vaasan läänin koskevien sotavahinkoluetteloiden lähettämiseen, Korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 14, KTMK, SEN, KA. Maaherralta oli pyydetty lausunto siitä, ketkä luetteloihin merkityistä henkilöistä kipeimmin tarvitsisivat verojensa anteeksiannon.

Ilmajoen pitäjän sotavahinkoja kärsineistä maaherra mainitsee erityisesti Kauhajoen kappelin Kauhajoen, Miedon ja Pöntäneen kylät, joiden kylien useat talot oli poltettu, ja sato sekä irtain omaisuus tuhottu kesällä 1808 siellä käytyjen taistelujen aikana. Nämäkin tilalliset olivat välttämättömän avun tarpeessa, jos heidät aiotaan pitää tiloillaan.²³¹

Jokaisessa Korsholman pohjoiseen kihlakuntaan kuuluneessa pitäjässä oli kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloiden mukaan todennettuja sotavahinkoja. Kihlakunnan suurimmat vahingot esiintyivät Kokkolan pitäjässä. Toiseksi suurimmat vahingot olivat Lohtajalla. Kihlakunnan pienimmät vahingot olivat Kruunupyssä.

Vaasan läänin maaherran mukaan Korsholman pohjoisen kihlakunnan vahingot ovat suurelta osin huomattavia. Asukkaista monet elävät hyvin köyhissä ja säällittävissä olosuhteissa, vaikka suurin osa veroista onkin kihlakunnassa maksettu. Erityisen säällittävissä olosuhteissa ovat ne, joiden pellot ja niityt on tallottu ja tuhottu. Tämän ohella hevosia, karjaa sekä muuta irtainta omaisuutta on viety pois. Erikseen maaherra nimeää Perhon kyläläiset Lintulahden-Kokkolan tien varrella. Tätä tietä pitkin joukot kulkivat pitkään edestakaisin kesällä 1808, minkä takia kaikki heidän peltonsa ja niittynsä tallottiin ja laidunnettiin. Maaherran mukaan nämä perholaiset ovat niin puilla paljailla, että he tuskin voivat toipua, jos he eivät saa tukea. Jos kruunun verorästit peritään heiltä, välttäisi ilmeisesti vain harva tila autioitumisen.²³²

Myös Korsholman keskisen kihlakunnan jokaisessa pitäjässä oli kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloiden mukaan todennettuja sotavahinkoja. Keskisen kihlakunnan suurimmat vahingot aiheutettiin Lapuan pitäjäläisille. Toiseksi suurimmat vahingot esiintyivät Isokyrössä. Pienimmät vahingot olivat Vähäkyrössä.

Maaherra toteaa muistiossaan, että suurelle joukolle Korsholman keskisen kihlakunnan ja Lapuan maantien varren asukkaista on aiheutettu merkittävää kärsimystä, kun joukot oleskelivat tai marssivat edestakaisin täällä pitkähkön ajan sotavuonna 1808. Erityisesti maaherra nostaa esiin korvauksen tarpeessa oleviksi Tiistenjoen-Haapakosken-Liuhтарin kirkonkylän ja Alanurmon kyläläiset. Tämän lisäksi hän mainitsee yksittäisiä sotavahingon kärsineitä Kauhavan ja Naarasluoman kylistä, joiden talot oli poltettu ja laiho menetetty.²³³

²³¹ Maaherra Carl de Carnallin muistio 30.5.1812 hallituskonseljille liittyen Vaasan läänää koskevien sotavahinkoluetteloiden lähettämiseen, Korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

²³² Maaherra Carl de Carnallin muistio 30.5.1812 hallituskonseljille liittyen Vaasan läänää koskevien sotavahinkoluetteloiden lähettämiseen, Korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

²³³ Ibid.

3.4 Sotavahingot pitäjittäin

Taulukosta 3 näemme, miten sotavahingot jakaantuivat Vaasan läänissä pitäjittäin suuruuden mukaan.²³⁴ Sotavahingot on esitetty lisäksi graafisesti kartan muodossa. Vaasan läänin kaupungit eivät ole tässä taulukossa mukana, koska niille ei maksettu korvauksia näiden kahden keisarillisen reskriptin (v. 1811 ja v. 1816) perusteella. Myöhemmin tässä luvussa esitän eri lähteistä saatavia tietoja kaupunkien sotavahinkojen suuruudesta.

Taulukosta käy selville, että sotavahingot keskittyivät aika voimakkaasti tiettyihin pitäjiin. Viidelle suurimmat sotavahingot kärsineelle pitäjälle kertyi yli puolet (n. 54 %) koko Vaasan läänin sotavahinkojen suuruudesta. Nämä pitäjät olivat vahinkojen suuruusjärjestyksessä Kuortane, Närpiö, Saarijärvi, Kokkolan pitäjä ja Lapväärtti. Lisäksi Ilmajoella oli lähes yhtä suuret vahingot kuin Lapväärtissä. On tietenkin muistettava, että kyse on näistä pitäjistä siinä laajuudessa kuin ne olivat vuonna 1808. Niinpä Kuortaneen sotavahinkoihin sisältyivät sen kappeliseurakunnan Alavuden ja tämän saarnahuonekunnan Töysän vahingot.

Huomio kiinnittyy myös Kuortaneen sotavahinkojen suuruuteen. Ne olivat selvästi Vaasan läänin suurimmat, mutta lisäksi todennäköisesti maan suurimmat. Kuortaneen sotavahinkojen suuruus oli luettelotasoisesti laskien hieman yli 150 000 pankinriksiä. Tulen seuraavassa luvussa tarkemmin selvittämään, miten Kuortaneen sotavahingot jakautuivat

²³⁴ Taulukon luvut on saatu laskemalla sotavahinkoluetteloista kunkin pitäjän sotavahingot yhteen. Kyseisissä luetteloissa on sivuja yhteensä yli 200. Tiettyä pitäjää koskevat tiedot eivät ole keskitetyt vain yhdessä kohdassa luetteloa/luetteloja. Tämän vuoksi olen joutunut kokoamaan yhtä pitäjää koskevat tiedot yhteen näiden kahden luettelon eri sivuilta. Sotavahinkoja ei ilmeisestikään ole laskettu kamaritoimituskunnassa pitäjittäin yhteen. Tähän ei ole ollut syytä, koska korvauksia ei ole maksettu pitäjittäin vaan henkilöittäin. Luetteloissa on kunkin läänin osalta merkitty ensin pitäjä, sitten kylä, tilan nimi (korvauksen anojan nimi), aktin numero, sotavahingon arvo (yleensä pankinrikseinä), tästä korvauksen piiriin kuuluva osa (sadan ja tuhannen seteliruplan välinen osuus vahingosta), vahingonkorvaus (10 % korvauksen piiriin kuuluvasta osasta vahinkoa). On huomattava, että kaikkien pitäjien osalta ei suinkaan ole käytettävissä kylä-tietoa, ts. luetteloista ei voi päätellä, miten sotavahingot ovat jakautuneet kaikissa pitäjissä kylittäin. Olen lähtenyt siitä, että pitäjätiedot ovat oikein näissä luetteloissa. Kylien kuulumista v. 1808 eri pitäjiin ei ole ollut työekonomisista syistä mahdollista systemaattisesti tarkistaa. Kuitenkin, joissakin muutamissa selvissä tapauksissa olen niitä joutunut jonkin verran korjaamaan. Lähteistä ei myöskään luettelotasolla voi aina päätellä, onko kyseessä kirkkopitäjä vai hallintopitäjä. Syvä tutkimuksessa esim. Kuortaneen osalta on selvää, että vahinkoja tutkittiin kärkeillä nimenomaan kirkkopitäjän eli Kuortaneen kirkkoherrakunnan osalta, johon kuuluivat emäseurakunnan lisäksi Alavuden kappeliseurakunta ja Töysän saarnahuonekunta, joka muodollisesti kuului Alavuden kappeliseurakuntaan, mutta oikeuden pöytäkirjoissa mainitaan kappelina. Kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloissa melkein kaikki sotavahingot – siis myös Alavuden ja Töysän osalta – oli kirjattu Kuortaneen pitäjälle, vain noin 1791 pankinriksin edestä sotavahinkoja oli kirjattu Alavudelle. Tästä ja muustakin voisi päätellä, että kamaritoimituskunnassa on pyritty merkitsemään sotavahingot ehkä hallintopitäjittäin, mutta koska pohjatiedot on usein annettu kirkkopitäjittäin ei hallintopitäjittäseen jakoon ole voitu päästä. Taulukko 3:een olen pääosin merkinnyt pitäjät siten kuin ne ovat lähteissä (sotavahinkoluetteloissa). Joitakin yhdistämisistä kirkkopitäjän tietoihin on tehty (esim. Alavuden tiedot Kuortaneeseen ja Virrat-Ähtärin tiedot Ruoveden tietoihin). Taulukon luvuista on poistettu syvä tutkimuksessa havaittu päällekkäisyys Närpiön osalta (9:n vahingonkärsijän sotavahingot oli merkitty kahteen kertaan eri puolille luetteloita, yht. 1427,69 pankinriksiä)

Taulukko 3.

Vaasan läänin sotavahingot pitäjittäin suuruuden mukaan

<i>Pitäjä/kappelisrk</i>	<i>vah:n arvo pank.riks</i>	<i>% läänin sotava- hingoista</i>	<i>vah:n arvo set.rpl.</i>	<i>korv:n piiriin hyv. osa set.rpl</i>	<i>korv.summa set.rpl.</i>
Kuortane	150 595	17,5	433 713	286 206	28 621
Närpiö	93 009	10,8	267 865	117 757	11 776
Saarijärvi	81 652	9,5	235 158	169 446	16 945
Kokkolan pit.	75 072	8,7	216 209	186 977	18 698
Lapväärtti	62 612	7,3	180 321	138 123	13 812
Ilmajoki	58 097	6,7	167 321	79 487	7 949
Lapua	44 948	5,2	129 449	114 569	11 457
Lohtaja	40 759	4,7	117 386	108 668	10 867
Laukaa	38 766	4,5	111 645	99 478	9 947
Ruovesi	37 830	4,4	108 952	70 219	7 022
Keuruu	28 081	3,3	80 875	54 666	5 466
Kälviä	21 588	2,5	62 173	58 155	5 816
Mustasaari	20 855	2,4	60 061	53 826	5 383
Isokyrö	20 043	2,3	57 724	55 981	5 598
Pietarsaaren pit.	16 776	1,9	48 315	46 271	4 626
Uudenkaarlepyyn pit.	15 532	1,8	44 733	40 643	4 064
Vöyri	15 484	1,8	44 593	41 083	4 108
Alajärvi (Lappajärven kpli)	12 940	1,5	37 266	35 847	3 585
Vähäkyrö	11 084	1,3	31 922	30 677	3 068
Kruunupyö	7 065	0,8	20 348	20 245	2 024
Petäjävesi (Jämsän kpli)	4 885	0,6	14 068	12 314	1 231
Maalahti	3 673	0,4	10 577	5 515	551
Teuva	51	0,0	148	148	15
Yht. 23 pitäjää/kplisrk:aa					
YHTEENSÄ	861 397	100,0	2 480 822	1 826 301	182 628

Lähde: Luettelot sotavahingoista 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

HUOM! Näihin luetteluihin ei ole kirjattu alle 100 seteliruplan suuruisia sotavahinkoja.

Yleensä sotavahinkojen määrä oli ilmoitettu pankinrikseinä. Kruunupyyn ja Kälviän vahingot oli merkitty hopearuplana. Samoin osa Kokkolan pitäjän, Lohtajan, Lapväärtin ja Pietarsaaren pitäjän vahingoista oli ilmoitettu hopearuplana. Näiden osalta vahinkojen arvo on muunnettu setelirupliksi kertoimella 2. Vertailukelpoisten lukujen saamiseksi nämä seteliruplamäärät on jaettu luettelossa käytetyllä 2,88 siirryttäessä pankinrikseihin.

Kauhajoen ja Oravaisten kirkkojen, useiden siltojen (Ilmajoki, Kuortane) ja superkargööri Bladhin sotavahingot (Närpiö) sisältyvät summiin, vaikka ne on myöhemmin vähennetty kamaritoimituskunnan lopullisista, korjatuista laskelmista siksi, että hallitsija myöntyi näiden osalta erilliskorvauksiin.

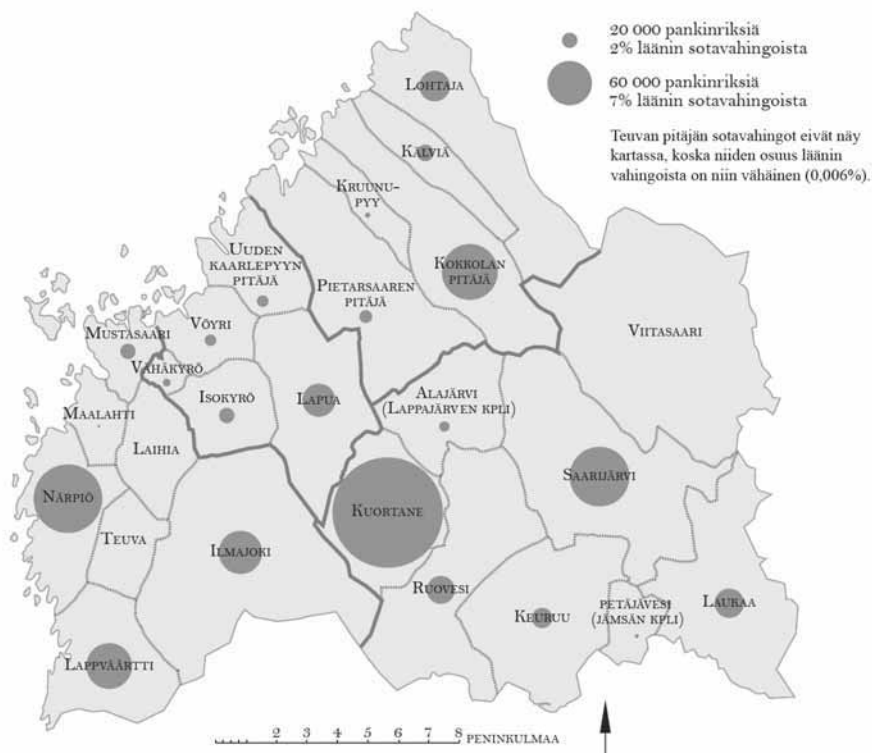
Maalahden pitäjän kohtaan sisältyvät Pirttikylän saarnahuonekunnan sotavahingot 3084 pankinriksiä.

Sarakeet: 1. Vahingon arvo pankinrikseinä 2. Prosenttia läänin sotavahingoista

3. Vahingon arvo seteliruplana 4. Korvauksen piiriin hyväksytty osa seteliruplana

5. Korvaussumma seteliruplana

VAASAN LÄÄNIN SOTAVAHINGOT PITÄJITTÄIN 1808-1809

pitäjän sisällä. Sama koskee myös toiseksi suurimmat sotavahingot kohdannutta Närpiötä. Närpiön sotavahinkojen suuruus oli noin 96 000 pankinriksiä, jos otetaan mukaan myös sen saarnahuonekunnan Pirttikylän sotavahingot²³⁵. Näin ollen Närpiön sotavahingot olivat vajaat kaksi kolmasosaa Kuortaneen sotavahingoista.

Saarijärven pitäjän sotavahingot olivat läänin kolmanneksi suurimmat, yli 81 000 pankinriksiä. Saarijärven kirkkopitäjään kuului vuonna 1808 myös Karstulan kappeliseurakunta. Kokkolan pitäjän sotavahingot olivat läänin neljänneksi suurimmat hieman yli 75 000 pankinriksiä. Seuraavaksi suurimmat vahingot olivat Lapväärtissä, jossa ne olivat yli 62 000 pankinriksiä.

²³⁵ Pirttikylän sotavahingot oli kirjattu sekä hakemuksissa että osittain myös luettelotasolla Maalahden pitäjään. Mannisen mukaan Pirttikylä kuului hallinnollisesti Närpiöön (Ohto Manninen, 'Suomen hallintopitäjät vuoteen 1809', *Suku ja tieto* 2, Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 38, (s.l. 1984), s. 94. Suomenmaan mukaan Pirttikylä kuului kirkollisessa suhteessa entisinä aikoina Närpiöön, mutta hallinnollisessa suhteessa Maalahden pitäjään (Suomenmaa, VII osa, s. 143).

Jos haluaa etsiä tekijää, joka yhdistää viittä suurimmat sotavahingot kärsinyttä pitäjää, on ainakin se, että ne kaikki olivat sen ajan valtamaanteiden halkomia pitäjää. Armeijoiden liikkuminen oli sidottu tuolloin näiden teiden käyttöön. Myös joukkojen huolto – siltä osin kuin se tapahtui tukialueelta käsin – käytti pääteitä hyväkseen.

Tärkeimmät tiet selviävät oheisesta kartasta. Kuopiosta pääsi Lintulahden tietä sekä Kokkolaan että Kuortaneelle (Oriveden-Uudenkaarlepyyn tielle). Kuortaneen pitäjän kautta kulki itse asiassa kolme päätieta. Ja sen alueella oli kaksi tärkeää tienristeystä: Alavus ja Salmi. Samoin Saarijärven Lintulahden kautta pääsi Kuopiosta sekä Kokkolaan että Vaasaan. Nämä olivat tärkeitä tienristeyksiä, joilla oli strateginen merkitys.

Ruoveden kirkkopitäjän sotavahingot koostuivat lähes täysin Virrat-Ähtärin vahingoista. Vaasan läänin pitäjistä ei todennettuja sotavahinkoja ollut merkitty Laihian ja Viitasaaren pitäjille. Taulukon 3 mukaan sotavahingot olivat vähäiset myös Teuvalla ja Maalahdella, jos siitä vähennetään Pirttikylän saarnahuonekunnan sotavahingot pois. Kyseisestä taulukosta käy myös ilmi, että esim. Närpiön pitäjän sotavahingoista kuului pienempi osa korvauksen piiriin (sadan ja tuhannen seteliruplan välille) kuin Saarijärven, Kokkolan pitäjän tai Lapväärtin sotavahingoista, vaikka Närpiön sotavahingot kaiken kaikkiaan olivat kuitenkin näitä pitäjiä suuremmat. Tämän vuoksi Närpiön pitäjään maksettiin myös korvauksia vähemmän kuin edellä mainittuun kolmeen pitäjään.

Liitteenä 1 olevaan taulukko 1:een²³⁶ on koottu Vaasan läänin sotavahingot pitäjittäin ja kaupungeittain eri lähteiden mukaan. Siinä on käytetty, paitsi senaatin kamaritoimituskunnan arkiston, myös Buxhoevidenin päämajan siviilikanslian sotavahinkoja koskevia asiakirjoja ja luetteloita. Lisäksi täydentävinä lähteinä on käytetty tutkimuskirjallisuudesta saatavia tietoja sotavahinkojen suuruudesta. Näitä on käytetty ennen muuta Vaasan läänin kaupunkien sotavahinkojen suuruuden arvioimiseksi. On kuitenkin korostettava, että välttämättä luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia. Kuten aiemmin on todettu, korvauksen saadakseen vahingon oli täytettävä tietyt, aiemmin mainitut kriteerit, joten kamaritoimituskunnan sotavahinkoasiakirjat täyttävät nämä kriteerit, mutta muiden lähteiden osalta tämä on epävarmaa. Jos verrataan pitäjien sotavahinkojen suuruutta eri pitäjien välillä, ei kovin suuria eroavuuksia ole havaittavissa. Vain joidenkin pitäjien osalta eroavuudet ovat suuremmat kuin 4000 pankinriksiä. Tällaisia pitäjiä ovat Uudenkaarlepyyn pitäjä, Kruunupyys ja Lapua.

²³⁶ LIITE 1. Taulukko 1.

VAASAN LÄÄNIN TÄRKEIMMÄT TIET 1808-1809

Yleensä Buxhoevedenin päämajan siviilikanslian arkiston sotavahinkoja koskevat tiedot ovat suurempia kuin vastaavat kamaritoimituskunnan tiedot. Tästä ovat poikkeuksina vain Lapua ja Lappväärtti, joiden sotavahinkojen suuruus on ilmoitettu suurempana kamaritoimituskunnan arkistossa kuin siviilikanslian arkistossa. Edellä mainittu antaa tukea pitäjakohtaisen jakauman (taulukko 3) tietojen luotettavuudelle. Kiinnostavana yksityiskohtana voidaan mainita, että siviilikanslian arkiston lähteen mukaan myös Laihialla oli jonkin verran sotavahinkoja (523 pankinriksiä), mutta niistä ei saatu korvauksia.

Ilman eri lähteiden käyttöä ei olisi mahdollista vertailla Vaasan läänin kaupunkien sotavahinkojen suuruutta pitäjien sotavahinkojen suuruuteen. Huomio kiinnittyy ennen muuta

Vaasan kaupungin sotavahinkojen suuruuteen. Vaasan kaupungin historian mukaan sotavahingot olivat 148 771 valtiovelkariksiä (hieman alle 100 000 pankinriksiä). Lähteen mukaan sotavahingot liittyivät venäläisten joukkojen suorittamaan ryöstöön. Sen mukaan kaupungissa monet olivat menettäneet kaikki elämisen mahdollisuudet ryöstöjen jälkeen, ja siellä oli vain harvoja toimeentulevia – eikä ketään varakasta.²³⁷ Myös kamaritoimituskunnan lähde vahvistaa vahinkojen suuruudeksi tämän suuruusluokan. Näin ollen vaasalaisten kärsimät sotavahingot olivat sangen suuret. Ne olivat samaa luokkaa, tai hieman suuremmat kuin Närpiön, mutta vain noin kaksi kolmasosaa Kuortaneen sotavahingoista.

Edellä mainitusta lähteestä saa sen käsityksen, että vaasalaiset olisivat saaneet korvauksia sotavahingoista. Kuitenkin kamaritoimituskunnan arkistossa olleesta Vaasan maistraatin muistiosta 15.8.1813 käy ilmi, että Vaasan kaupunki ja vaasalaiset eivät ainakaan mainittuun päivämäärään mennessä olleet saaneet korvauksia sotavahingoistaan.²³⁸ Tämän perusteella näyttää siltä, että vaasalaiset eivät saaneet korvauksia sotavahingoista – ainakaan edellä mainittujen vuosien 1811 ja 1816 reskriptien perusteella. Sama pätee myös muihin Vaasan läänin kaupunkeihin.

Muista Vaasan läänin kaupungeista löytyy Kokkolan ja Kristiinankaupungin alkuperäislähteitä Buxhoevidenin päämajan siviilikanslian arkistosta. Niiden mukaan Kokkolan kaupungin sotavahingot olisivat n. 17 000 pankinriksin suuruiset ja Kristiinankaupungin osalta hieman yli 11 000 pankinriksiä. Pietarsaaren kaupungin sotavahinkojen suuruus olisi kaupungin historian mukaan vain hieman yli 1000 pankinriksiä. Uudenkaarlepyyn ja Kaskisen tiedot puuttuvat.

Miksi sitten sotavahinkojen suuruus läänin sisällä vaihteli näinkin suuresti? Tähän kysymykseen pyrin vastaamaan mahdollisuuksien mukaan luvussa 4.3. Jotta edellä mainittuun kysymykseen voisi vastata, on myös tiedettävä, miten sotavahingot jakaantuivat pitäjien sisällä. Tähän kysymykseen etsin vastausta seuraavassa luvussa.

²³⁷ Anneli Mäkelä, *Vaasan historia III. 1809–1852* (Vaasa 1985), s. 25–27.

²³⁸ Vaasan maistraatin muistio 15.3.1813 liitteineen, vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Tämä siitä huolimatta, että vaasalaisten anomus oli jätetty tammikuussa 1809 Suomen lähetyskunnan Pietarissa käynnin yhteydessä keisarille ja kenraalikuvernööri Sprengtporten oli 25.1.1809 vastannut siihen ilmoittaen, että keisari oli luvannut korvausta sotavahingoista saatuaan ensin Sprengtportenin selonteon sotavahingoista. Sprengtporten ilmoittaa myös tässä vastauksessaan, ettei keisari muista antaneensa valtuutusta ylipäällikkö Buxhoevidenille luvata korvauksia sotavahingoista. Tämä Sprengtportenin vastaus on oikeaksi todistettuna jäljennöksenä edellä mainitun muistion liitteenä.

3.5 Sotavahingot pitäjien sisällä

3.5.1 Kuortane

Kuortaneen hallintopitäjään kuului 1808 virallisesti neljä maakirjakylää: Kuortane, Alavus, Töysä ja Peräseinäjoen kylä.²³⁹ Kirkkopitäjänä Kuortane koostui kuitenkin ennen muuta Kuortaneen emäseurakunnasta ja Alavuden kappeliseurakunnasta ja tämän saarnahuonekunnasta Töysästä, koska Peräseinäjoen kappeliseurakunta kuului tuolloin Ilmajoen seurakuntaan. Silti Peräseinäjoen kylä kuului Alavuden kappeliseurakuntaan.²⁴⁰

Kuortaneen kirkkopitäjästä ei ole laadittu kattavaa pitäjänhistoriaa. Sen sijaan Alavuden historian avulla voidaan nostaa esiin koko pitäjälle ominaisia piirteitä. Maanviljely, karjanhoito ja tervanpoltto muodostivat pitäjän keskeiset elinkeinot. Omavarainen maatalous tarjosi jokapäiväisen ruoan ja toimeentulon. Tervanpoltto oli erittäin merkittävä lisätulojen lähde.²⁴¹ Pitäjän sosiaalisesta rakenteesta pääpiirteittäin ennen Suomen sotaa on saatavissa lukuja vain Kuortaneen emäseurakunnan osalta. Näihinkin lukuihin sisältyy tulkinnanvaraisuutta, koska suurimmasta osasta naispuolista väestöä ja nuoremmista lapsista on ylimalkaisemmat tiedot. Tältä osin voidaan turvautua toisinmuodostukseen, jolloin edellä mainittujen ryhmien kokonaismäärä on jaettu vastaavan miespuolisen väestön suhdeluilla. Jos toisinmuodostuksessa oletetaan rengit naimattomiksi ja lapsettomiksi, päädytään seuraaviin lukuihin (likiarvoja) vuodelta 1805: talonpojat-luokka 689. Luokkaan tilaton väestö maaseudulla lukeutui yhteensä 835 henkeä, joista eri alaluokkiin kuuluvia oli seuraavasti: torpparit 268, käsityöläiset 3, talon työväki 398, mäkitupalaiset ja itselliset 94 ja sotaväen miehistö 72.²⁴²

Kuortaneen pitäjän alueella kulkevista maanteistä on erityisesti mainittava kaksi: Uudenkaarlepyyn-Ruoveden -tie ja Alavuden-Jyväskylän -tie. Edellinen halkoi Kuortaneen ja Alavuden suunnilleen pohjois-etelä suunnassa. Jälkimmäinen kulki Alavudelta Töysän kautta Ähtäriin ja sieltä edelleen Keuruun kautta Jyväskylään.²⁴³ Kuortaneen pitäjän kartta on oheisena. Taulukosta 4 nähdään sotavahinkojen jakautuminen Kuortaneen kirkkopitäjän osalta. On huomattava, että Töysän saarnahuonekunnan sotavahingot on tässä laskettu

²³⁹ Itäisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2a, lääninkonttori, Vaasan lääninhallitus, Vaasan maakunta-arkisto (VMA).

²⁴⁰ K.G. Leinberg, *Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening*. Finska kyrkohistoriska Samfundets handlingar VII (Helsingfors 1906); Suomenmaa, VII osa, s. 100. Ks. myös Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 300.

²⁴¹ Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 229, 233.

²⁴² Seurakuntien väkilukutaulut 1749–1877, Kuortaneen väkilukutaulut 1749–1877 (mf VÄ 177).

²⁴³ Viertola, 'Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana', *Suomen teiden historia I*, s. 86.

KUORTANEEN PITÄJÄ

Paikannimiä ei ole käännetty Hermelinin alkuperäiskartan kieliasusta.

Alavuden kappeliseurakunnan lukuihin, koska se muodollisesti siihen kuului.²⁴⁴

²⁴⁴ Ylipäättään Kuortaneen sotavahinkojen kylittäisen jakautuman selvittäminen oli yllättävän hankalaa verrattuna Närpiöön, koska korvauksen anojan vahvistaessa vahinkonsa, ei hänestä mainittu kylätietoa käräjäpöytäkirjaan. Tähän vuoden 1810 Kuortaneen välikäräjien pöytäkirjaotteen alkuun oli kyllä merkitty luettelo henkilöiden jakautumisesta Kuortaneen, Alavuden ja Töysän kesken, mutta se on mahdollisesti ote henkilökirjasta, koska se ei täsmää täysin korvauksenanojiin. Täydentävänä lähteenä on käytetty v. 1808 välikäräjien pöytäkirjan antamaa tietoa tarkemmasta asuinpaikasta, silloin on kysymys samasta sotavahingosta. Samoin epäselvissä tapauksissa on lähteinä käytetty osittain rippikirjoja ja henkilökirjoja sekä kamaritoimituskunnan arkistosta löytynyttä luetteloa vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen kihlakunnan asukkaista (Ed 14) Lisäksi näissä tapauksissa on käytetty lähteenä Vaasan lääninhallituksen lääninkonttorin Korsholman itäisen voutikunnan erikoismaakirjaa vuodelta 1830, jossa on sarake Tilat vuoden 1820 maakirjan mukaan (Hb 2a, Vaasan maakunta-arkisto). Tästä on siis myös pystytty tietyissä epäselvissä tapauksissa päättämään tilan kuulumisen maakirjakylään.

Taulukko 4.**Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamien sotavahinkojen jakautuminen Kuortaneen pitäjässä***Pitäjän osa Pankinriksejä*

Kuortaneen

emäseurakunta 69257,39

Alavuden

kappeliseurakunta 82044,19

Ei tietoa 557,94

Yhteensä 151859,52

Lähteet: Vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset,

Vaasan lääni, Ed 14-Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA.

Täydentävänä lähteenä mm.: vahingonkorvausanomukset

tutkimuspöytäkirjoineen, Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA.

Taulukosta 4 voidaan havaita, että Alavuden kappeliseurakunnan sotavahingot (82 044 pankinriksiä) olivat suuremmat kuin Kuortaneen emäseurakunnan (69 257 pankinriksiä).

Noin 54 % sotavahingoista kohdistui tähän kappeliseurakuntaan ja emäseurakunnan osuus oli 45–46 % (ei selvitettyjen osuus n. 0,4 %). Tältä osin tutkimustulos on aiemman tutkimuksen suuntainen, vaikkakin tulos pohjautuu osin eri lähteiden käyttöön.

Koska jakauma Alavuden ja Töysän vahinkojen osalta on horjuva, en sitä uskalla varmuudella esittää.²⁴⁵ Karkea arvio on, että noin kolmasosa koko Alavuden kappeliseurakunnan sotavahingoista kohdistui Töysään. Sotavahingot kohdistuivat siis Kuortaneen, Alavuden ja Töysän kyliin (siltä osin kuin kylätieto oli selvitetävissä). Kuortaneen pitäjän väkiluku oli vuoden 1808 alussa n. 4280–4330 henkeä. Kuortaneen emäseurakunnan väkiluku oli vuoden 1808 alussa väkilukutaulun mukaan 1692, ja Töysän saarnahuonekunnan 788 henkeä. Sen sijaan Alavuden osalta on tyydyttävä hieman epätarkempaan arvioon, n.1800–1850 henkeä.²⁴⁶ Näin ollen Alavuden kappeliseurakunnassa (mukaan lukien Töysän saarnahuonekunta ja Peräseinäjoen osa) oli selvästi enemmän asukkaita kuin emäseurakunnassa.

²⁴⁵ Itäisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2a, lääninkonttori, Vaasan lääninhallitus, Vaasan maakunta-arkisto (VMA).

²⁴⁶ Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Kuortaneen väkilukutaulukko v. 1805 (mf VÄ 177, VMA), Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Töysän väkilukutaulukko 1805 (mf VÄ 168, VMA); Pietarsaaren rovastikunta, Väkilukutaulukot 1802–1839, II Df 3,VMA; Kuortaneen emäseurakunnan väkiluvun osalta ks. myös SannaKoivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, Historian laitos, Jyväskylän yliopisto 2000, JYK, s. 71, B.Urlanis, *Sodat ja väestö* (käännös, 2. painos, s.l. 1992), s. 18. Alasen ilmoittamat summittaiset väkilukutiedot vuodelta 1805 Kuortaneen (2258 henkeä) ja Töysän (1588) osalta eivät mitenkään ole yhdenmukaisia väkilukutaulukon tietojen kanssa. Alavuden (1826 henkeä) osalta väkilukutieto on kuitenkin sangen samansuuntainen väkilukutaulun tietojen kanssa (Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1.*, s. 338).

On myös huomautettava siitä, että syvätutkimuksessa on huomioitu alle sadan seteliruplan sotavahingot, jotka oli verifioitu kihlakunnanoikeudessa, vaikka niistä ei korvausta saatukaan. Tämän vuoksi Kuortaneen sotavahinkojen suuruus taulukossa 5 on hieman suurempi kuin taulukossa 3. Sama pätee tietysti myös Närpiöön.

Kuortaneen kirkkopitäjän sotavahinkojen keskiarvo oli noin 254 pankinriksiä ja mediaani noin 130 pankinriksiä (anomusta kohden). Lukuja on pidettävä sangen korkeina. Selvää on, että suuret, yli tuhannen pankinriksin sotavahingot ovat nostaneet keskiarvoa, mutta mediaanin arvo on sekin korkea. Vertailun vuoksi, koko Turun ja Porin läänin sotavahinkojen keskiarvo oli suurin piirtein 32 pankinriksiä ja mediaani vajaat 9 pankinriksiä. Vastaavasti siellä läänin keskiarvoltaan suurimmat vahingot olivat Taivassalossa²⁴⁷ noin 190 pankinriksiä, jossa pitäjässä myös mediaani 62 pankinriksiä oli läänin korkein.²⁴⁸ Tietysti on muistettava, että luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia, koska Turun ja Porin läänin osalta hyväksyin mukaan myös todentamattomia korvausanomuksia.

Alanen on Etelä-Pohjanmaan historiassa²⁴⁹ esittänyt, että Alavus kärsi 84 341 pankinriksin ja 39 killinkin ja Kuortane 64 777 pankinriksin 12 killinkin ja 4 runstykin sotavahingot eli yhteensä 149 119,39 pankinriksiä (desimaalijärjestelmässä). Mikä olisi noin 2740 pankinriksiä vähemmän kuin taulukon 4 mukaan. On kuitenkin sangen todennäköistä, että Alanen ei ole huomionut, että kyseessä ovat Pohjanmaan kesken alemman tuomiokunnan Kuortaneen käräjäkunnan sotavahingot ja että tähän käräjäkuntaan kuuluivat Kuortaneen ja Alavuden lisäksi Alajärvi, Soini ja Lehtimäki. Toisin sanoen vahingot eivät jakautuneet pelkästään Kuortaneen emäseurakunnan ja Alavuden kappeliseurakunnan välille, vaan osa sotavahingoista aiheutettiin Alajärvellä²⁵⁰, Lehtimäellä ja Soinissa (Lehtimäki ja Soini olivat 1808 Alajärven kappeliseurakunnan saarnahuonekuntia²⁵¹).

Lisäksi on otettava huomioon, että kyseiseen yhteenvetoluetteloon on laatimisvaiheessa pujahtanut joitakin laskuvirheitä, joista sivulla 11²⁵² on merkittävin. Se on suuruudeltaan yli 10 000 pankinriksiä (10 296,77 enemmän kuin pitäisi). Näin ollen, jos tämä korjaus tehdään,

²⁴⁷ Tällöin huomioon ei ole otettu sellaisia pitäjiä, joissa korvausnomuksia oli vain vähän ja keskiarvot sen vuoksi korkeat.

²⁴⁸ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 50, 55.

²⁴⁹ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1.*, s. 686. Alanen ilmoittaa lähteikseen Buxhoevidenin kokoelman (nykyiseltä nimeltään Buxhoevidenin siviilikanslia) ja siellä luettelon Summarisk Förteckning på den ägendom som förlorades vid Kejs. Ryska Trouppers genomgång sekä Liakka, Ilmajoen pitäjän. Kyseinen luettelo löytyy Buxhoevidenin siviilikanslian siteestä E 62. Yhteenvetoluettelon täydellinen nimi on Summarisk Förteckning på den Ägendom som nedannämde Personer wid Kejserliga Ryska Trouppers genomgång förlorat innevarande År 1808.

²⁵⁰ Alajärvi oli Lappajärven kappeliseurakunta 1808 (Suomenmaa 1925, 342)

²⁵¹ Suomenmaa, VII osa, s. 332, 336.

²⁵² Sivuja ei ole numeroitu.

ko. luettelon mukaan sotavahingot olivat Kuortaneen kärjäkunnassa kyseisen luettelon mukaan hieman alle 140 000 pankinriksiä. Laskelmieni mukaan Alajärven kappeliseurakunnan sotavahingot (mukaan lukien Soini ja Lehtimäki) olivat tämän luettelon mukaan ainakin noin 7600 pankinriksiä. Jos tämä summa vähennetään vajaasta 140 000 pankinriksistä, päädytään siihen, että jos käytetään Alasen käyttämää luetteloa lähteenä, olisivat Kuortaneen emäseurakunnan ja Alavuden kappeliseurakunnan yhteen lasketut sotavahingot luokkaa 132 000–133 000 pankinriksiä eikä hänen ilmoittamansa 149 119,39 pankinriksiä. Täten todellisuudessa tutkimustuloksissamme on tiettyjä eroja, jotka pääosin johtuvat paitsi edellä mainituista seikoista myös käyttämämme lähdeaineiston osittaisista eroista.

Alasen lähteenään käyttämä yhteenvetoluettelo koskee Kuortaneen kärjäkunnan välikäräjillä vuoden 1808 lopulla verifioituja sotavahinkoja²⁵³. Ne puolestaan muodostivat kyllä keskeisen osan vuoden 1810 kesän välikäräjillä vahvistetuista sotavahingoista, mutta näillä käräjillä vahvistettiin myös lisävahinkoja, joista ei vielä syksyllä 1808 ollut tietoa (esim. vuoden 1809 sadolle vuonna 1808 aiheutetut sotavahingot).²⁵⁴ Lisäksi vielä keväällä 1813 oli vahingon kärsijöillä mahdollisuus vahvistaa sotavahinkonsa oikeusistuimessa.²⁵⁵ Toisin sanoen käyttämäni lähdeaineisto on laajempi kuin Alasen käyttämä, ja tämän lähteistön perusteella myös sotavahinkokorvaukset suoritettiin Kuortaneen pitäjäläisille (jos vahingon suuruus oli vähintään sata seteliruplaa).

Miten suurista menetyksistä oli sitten kyse Kuortaneella, Alavudella ja Töysässä? Jotta saisimme käsityksen tuhojen mittavuudesta, lainaan ensin viranomaislähteitä, sitten kuortanelaisten omaa anomusta ja lopuksi tutkimuskirjallisuutta.

Vaasan läänin maaherra mainitsi 18.4.1810 antamassaan lausunnossaan Kuortaneen pitäjän asukkaiden anomuksesta (verohelpotuksista ym.) sotavahinkojen johdosta, että Kuortaneen pitäjän asukkaat kuuluivat niiden maan asukkaiden joukkoon, jotka olivat eniten kärsineet sodasta. Tähän oli edesauttanut erityisesti se, että armeijat viipyivät pitkään pitäjän alueella niiden taisteluiden aikana, jotka siellä käytiin. Tänä aikana useiden tilallisten talot poltettiin ja heidän kaikki omaisuutensa tuhottiin ryöstöin. Samoin heidän peltojensa ja niittyjensä tuotto hävitettiin. Koska nämä pitäjäläiset eivät ennen sotaakaan lukeutuneet hyväosaisten

²⁵³ Kuortaneen välikäräjien 29.12.1808 pöytäkirjan ote ja siihen liittyvä yhteenvetoluettelo (Summarisk Förteckning på den Ägendom som nedannämde Personer wid Kejsrerliga Ryska Trouppers genomgång förlorat innvarande År 1808), Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoinen, Kuortane, E 62, BPSK, KA.

²⁵⁴ Kuortanelaisten sotavahinkokorvausanomus, Kuortaneen välikäräjien 9.7.1810 pöytäkirjanote (akti no 153/73 1810), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

²⁵⁵ Kuortanelaisten sotavahinkokorvausanomuksia (otteita Vaasan kämmerioikeuden pöytäkirjasta huhtikuulta 1813), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

vaan suurimmaksi osaksi puutteenalaisten ja köyhien joukkoon ja koska asukkaiden arvokkain omaisuus on koostunut tarpeellisista vetoeläimistä ja nautaeläimistä sekä muista viljelykseen liittyvistä välttämättömistä tarvikkeista, heidän tilansa oli tällä hetkellä sitäkin valitettavampi.

Maaherra toteaa myös, että vilja-apu, joka annettiin vuonna 1809 ja joka käytettiin kylvämiseen, ei kyennyt tuomaan heille tarvittavaa ravintoa talven yli, koska halla vahingoitti suurta osaa kasvustoa ennen sadonkorjuuaikaa. Tämän takia nämä pitäjäläiset olivat siinä tilanteessa, että heidän oli mahdotonta maksaa vuosien 1808–1809 maa- ja tilaveron rästejä, vaikka osa saattoi suorittaa henkilökohtaiset verot. Edellä olevan vuoksi maaherra vakuutti, että nämä tuhoja kärsineet asukkaat olivat sekä verorästien helpotusten että raha-avun tarpeessa voidakseen hankkia vetoeläimiä ja kevään siemenviljaa, jotta heidät voitiin pitää tiloillaan.

Lopuksi maaherra puuttui sodassa tuhottujen siltojen rakentamisvelvollisuuteen ja ehdotti kahden sillan osalta lykkäystä.²⁵⁶ Myöhemmässä muistiossaan 29.8.1810 maaherra totesi lähettävänsä paikkakunnan tuomarin toimeenpanemat tutkimuspöytäkirjat (välikäräjät 9.7.1810 – jj) ja että pöytäkirjat selvittävät täydellisesti, mitä hakijat olivat jo aiemmin ilmoittaneet. Sen mukaan hakijat toivoivat 1808–1809 kruunun rästien maksamisesta ja apua viljan ja karjan hankkimiseksi. Tämän ehdotuksen maaherra oli jo aiemmassa lausunnossa alistanut ratkaistavaksi ja siihen hän nytkin yhtyi.²⁵⁷

Pormestari Christian Gadd toimi Kuortaneen välikäräjien 9.7.1810 tuomarina. Tästä pöytäkirjan otteesta käy ilmi paitsi usean sadan kuortanelaisen, alavuslaisen ja töysäläisen sotavahinkojen korvausanomusten suuruus, myös se, että vahingot aiheutuivat näitä yhteisesti kohdanneesta ryöstelystä. Lisäksi mainitaan, että Erkki Seppälän, Juho Myllymäen, Erkki ja Juho Herojan sekä viimeksi mainittujen torpparin Erkin rakennukset oli poltettu²⁵⁸. Pöytäkirjan lopussa tuomari toteaa, että suurin osa pitäjän pelloista oli suurelta osin kylvösiemenen puutteessa jätetty kylvämättä ja niityt olivat työvoiman puutteen vuoksi ilman aitauskia. Useimmat olivat myös ilman nauta- ja vetoeläimiä. Otteesta käy myös ilmi, että suurin osa tilojen veroista oli kruunulle pidätetty – erikseen lueteltiin veropalkkaa maksaneet

²⁵⁶ Maaherra Carl de Carnall 18.4.1810 hallituskonseljille, dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

²⁵⁷ Maaherra Carl de Carnall 29.8.1810 hallituskonseljille, dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

²⁵⁸ Etunimet olen suomentanut.

tilat. Lisäksi mainittiin, että vuoden 1808–1809 kruununveroja ei hakijoilta toistaiseksi perittäisi, jos ne eivät olleet veropalkkoja.²⁵⁹

Myös Korsholman itäisen kihlakunnan kruununvouti Limatius totesi 26.10.1811 laaditun luettelon lopussa saman, että melkein kaikkien pellot olivat jääneet kylvämättä. Kuortaneen kirkkoherra Stenbäck mainitsee puolestaan, että sotivat armeijat taistelivat noin kahden kuukauden ajan ja kävivät useita päätaisteluja pitäjän alueella kesällä 1808. Huomattava venäläisten varastomakasiini oli sijoitettu yli kahden vuoden ajan pitäjään, minkä lisäksi suurehko osa keisarillisista joukoista marssi takaisin tätä kautta vuonna 1809. Pitäjässä oli kirkkoherran mukaan heikot viljelysmaat ja edellisvuosina oli ollut muutenkin katovuosia. Nyt pitäjäläiset olivat saaneet kärsiä laajoja ja tuhoisia vahinkoja. Jos kruunun jäämäverot sekä avustuksena saatu lainavilja kantoasetusten täydellä ankaruudella perittäisiin ja tilanomistajien vähäiset hevoset ja kotieläimet ulosmitattaisiin, olisi siitä väistämättömänä seurauksena verovelallisten perikato ja tilojen autioituminen. Näin kirkkoherran mukaan kävisi – lukuun ottamatta joitakin harvoja poikkeuksia.²⁶⁰

Kuortaneen pitäjäläiset vetosivat itse keisarin isälliseen huolenpitoon useita kertoja anomuksessaan. Tällä retorisella keinolla pyrittiin paitsi herättämään hallitsijan myötätunto asukkaiden hädänalaiseen tilaan myös osoittamaan ajan tavan mukaan alamaisuutta. Pitäjäläisten mukaan oli yleisesti tunnettua, että Kuortane oli usean viikon ajan molempien sotivien armeijoiden operaatioiden panttina. Tämän takia ja koska keisarillinen armeija oleskeli pitkään pitäjässä heti sadonkorjuuajan jälkeen, pellot tallottiin useimmilla tiloilla. Lisäksi aidat poltettiin ja pelloilla kuhilailla ollut vilja ryöstettiin. Myöskään niityiltä ei saatu lainkaan satoa.

Asukkaat valittivat, että heinä kannettiin pois niityladoista ja annettiin rehuksi hevosille. Heidän mukaansa yleinen ryöstely kohtasi koko pitäjää: kaikki omaisuus, joka oli asukkaiden asuinhuoneissa ja ulkorakennuksissa meni piloille, kun ikkunat ja ovet oli rikottu ja lisäksi asukkaita pahoinpideltiin aika usein. Tätä epätavallista ja kovaa kohtelua he pitivät sitäkin ansaitsemattomampana, koska he olivat koko ajan pitäneet hevosia valmiina kyydityksiin ja niillä suoritettiin huomattavia kuljetuksia – saamatta maksua. Kuortanelaiset mainitsivat

²⁵⁹ Kuortanelaiden anomus verohelpotuksista ym., Kuortaneen välikäräjien 9.7.1810 pöytäkirjanote (akti no 153/73 1810), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

²⁶⁰ Kruununvouti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununvero vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla ovat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808 (Förteckning Öfver dem af Korshoms Östra Fögderiets innevånare hvilcka sökt befrielse ifrån 1808 och 1809 Årens Utlagor - -), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA. Tämän luettelon jälkeen on kirkkoherra Stenbäckin 12.12.1811 muistio ja luettelo muista yhtä raskaaseen asemaan joutuneista tilanomistajista.

syynä saamaansa karkeaan menettelyyn naapuripitäjien Saarijärven, Keuruun ja Ilmajoen asukkaiden tyhmyyttä, kun nämä olivat osallistuneet venäläisten kuljetusten ryöstämiseen ja hyökänneet näiden suojajoukkojen kimppuun.

Lisäksi pitäjäläisten mukaan Isostakyröstä ja Lapualta jotkut rahvaaseen kuuluvat uskalikot olivat hiipineet Kuortaneelle ja varastaneet useita husaarien ja kasakoiden hevosia. Tämä tietysti ärsytti sotilaita ja sai heidät helposti rankaisemaan viattomia. Kuortanelaiden mielestä heidän pitäjänsä oli sodan aikana joutunut muita pitäjiä kurjempaan tilanteeseen. Asukkaiden mukaan heidät voitiin elvyttää heikkoudentilasta vain keisarin voimakkaalla tuella.

Pitäjäläiset valittivat, että vuonna 1808 melkein kaikilta heiltä vietiin arvokkain omaisuus, monet talot ja kotiseudut poltettiin sekä tuhottiin täysin. Tiloilleen jääneitä talollisia oli räsitetty yli heidän kykynsä ankarilla holli- ja kuriirikyödeillä sekä useilla kuljetuksilla. Asukkaat eivät olleet juuri voineet nauttia rauhan tuomista eduista sen vuoksi, että Suomesta palaavat rykmentit olivat pitäneet Kuortaneella siellä olevien muonavarastojen vuoksi pitkähkön lepoajan. Huolimatta tiukasta kurista se oli koitunut painostavaksi rasitukseksi pitäjäläisille ja aiheuttanut heille merkittäviä menetyksiä.

Tämän takia pitäjäläiset anoivat, että he saisivat anteeksi vuoden 1808 kruunun verot sekä alistivat keisarin harkintaan myös, voisiko näitä verojen lievennyksiä myöntää jonkin verran myös muina vuosina niille kurjimpaan tilaan joutuneille tilallisille, joiden talot oli tuhottu. Muuten olisi vain vähän toivoa, että moniin, perin pohjin tuhoutuneisiin ja autioina oleviin tiloihin saataisiin uudet asukkaat.

Kuortanelaiset toivat myös esiin, että heidän sodan vuoksi kärsimänsä menetykset oli välikäräjissä vahvistettu valalla, eikä niitä ollut ilmoitettu tarkimman määrän mukaan. Silti yhteissumma nousi useisiin tuhansiin pankinrikseihin. He eivät rohjenneet toivoa ja odottaa, että kruunu korvaisi ne täydellisesti. Maanviljelyksen auttaminen heikkoudentilasta ei kävisi päinsä ilman välttämättömiä vetojuhtia ja nautaeläimiä.

Kuortanelaiset ilmoittivat keisarille, että he olivat keisarillisen armeijan pitäjässä oleskelun aikana menettäneet 249 hevosta, 710 nautaeläintä, 1823 lammasta ja 174 sikaa ilman korvausta. Tämän seikan asukkaat olivat jo aiemmin ilmoittaneet maaherralle verifioidussa luettelossa. Edellä olevan vuoksi, ja koska he olivat kärsineet muita enemmän Vaasan läänissä, kuortanelaiset alistivat keisarille ehdotuksen, jonka mukaan he saisivat keisarilta jonkin rahalahjoituksen hankkiakseen välttämättömät hevoset ja nautaeläimet. Ilman tukea ei

ollut toiveita saada tuhotut tilat menestyksellisesti viljelyyn eikä edes suoriutua jäljellä olevilla hevosilla hollikyyti-, tienrakennus- ja muista yleisistä velvollisuuksista pitäjässä.

Pitäjäläiset ilmoittivat kiitollisuutensa keisarille tämän vuonna 1809 keväällä myöntämästä huomattavasta vilja-avustuksesta. Se pelasti heidät nälkäkuolemasta. Vähillä saatavilla olevilla hevosilla – toisiaan auttaen – he olivat saaneet kesannolla olevat pellot jossain määrin kynnettyä ja kylvettyä. Siemenvilja saapui kuitenkin liian myöhään perille, jonka vuoksi viljasato jäi riittämättömäksi tyydyttääkseen pitäjän seuraavan vuoden viljatarpeen. Asiaa ei edesauttanut ankara yöhalla, joka aiheutti 15.–16.9. paljon vahinkoja sadolle.

Kuortanelaiset anoivat ahdistavan elintarvikepulan vuoksi jokapäiväistä leipää monille puutteenalaisille perheille. Sama koski siemenviljaa, jota toivottiin myönnettävän pikaisesti, jotta he voisivat kylvää hallanarat peltonsa ajoissa.

Lopuksi asukkaat puuttuivat velvollisuuteensa saattaa kuntoon rikkiajetut tiet ja tuhotut sillat. He ehdottivat kahden sillan – Ruonan ja Sarvikan – rakentamisen lykkäämistä ja lisäksi, että näiden rakentamiskustannuksiin joko Vaasan lääni tai valtiovalta osallistuisi. Itse pitäjäläiset olivat valmiit tietyin ehdoin rakentamaan Mäenpään sillan seuraavana keväänä.²⁶¹

Pääosin kuvaus sotavahinkojen aiheuttamasta kurimuksesta pitäjäläisille on hyvin samankaltainen sekä viranomaislähteissä että asiaosaisten omassa anomuksessa. Seuraavaksi käytän lähteenä tutkimuskirjallisuutta Kuortaneen pitäjää kohdanneen väestökriisin kuvaamisessa. Vaikka tutkinkin pääosin sodan aiheuttamia aineellisia vahinkoja, on kokonaiskuvan saamiseksi paikallisyhteisön tilasta perusteltua tuoda esiin myös tämä puoli sen ahdingosta.

Sanna Koivisto on pro gradu -tutkielmassaan Kuortanelainen väestökriisi päätynyt siihen, että Kuortaneen asukasluku väheni 13 % Suomen sodan aikana 1808–1809²⁶². Se on suhteellisesti enemmän kuin Suomessa keskimäärin. Suomen väkiluku väheni kyseisen sodan aikana noin 6 %. Turpeinen tekee tämän paremmin ymmärrettäväksi nykypäivän lukijalle, kun hän muistuttaa, että 6 %:n kuolleisuus tarkoittaisi nykyoloissa (1999) kahdessa vuodessa noin

²⁶¹ Kuortanelaisten anomus verohelpotuksista ym. (päiväämätön, jätetty hallituskonseljiin 21.3.1810), dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, KTMK, Ed 15, SEN, KA. Allekirjoittajina Gabriel Kokkila, Jaakko Mäenpää, Heikki Huutoniemi ja Juho Lamminmäki omasta ja muiden kuortanelaisten puolesta. Kyseiset allekirjoittajat oli valtuutettu 17.12.1809 pidetyssä Kuortaneen pitäjänkokouksessa laatimaan oheinen anomus. Tästä oli pöytäkirjan ote liitteenä.

²⁶² Tällöin hän tarkoittaa nimenomaan Kuortaneen emäseurakuntaa, vaikkakin puhuu Kuortaneen kunnasta (toisin sanoen Alavuden kappeliseurakunta ja siihen kuulunut Töysän saarnahuonekunta eivät olleet tutkimuskohteena)

300 000 hengen menetystä (v. 2006 vajaat 318 000 – vastaavasti 13 % merkitsisi vajaat 689 000 henkeä – jj). Silti tilanne oli monella paikkakunnalla vieläkin synkempi kuin Kuortaneella.

Kuortaneen väestökriisin suuruutta kuvaa se, että väkilukutaulukkojen mukaan vasta vuonna 1825 ylitettiin sotaa edeltänyt väkiluku. Kuortaneella kuolinluvut eivät edes 1860-luvun nälkävuosina nousseet yhtä korkeiksi kuin Suomen sodan 1808–1809 aikana. Koivisto lainaakin Turpeista, jonka mukaan vuosien 1808–1809 sota kosketi yhteiskuntaa totaalisemmin kuin vuoden 1918 tapahtumat. Tämä siksi, että vuosina 1808–1809 naisten kuolleisuus oli yhtä suuri kuin miesten kuolleisuus – ja lasten vielä suurempaa.²⁶³

Syyksi Kuortaneen väestökriisiin Koivisto mainitsee punataudin, joka saapui joukkojen mukana kesällä 1808. Tauti tarttui helposti katovuosien ja armeijan muonituksen köyhdyttämiin kuortanelaisiin. Venäläisten sotilaiden tekemät ryöstöt sekä paikkakunnalla käydyt taistelut saivat monet ihmiset myös jättämään kotinsa ja pakenemaan metsiin. Pakomatka saattoi myös kasvattaa tartunnan riskiä, sillä metsissä ihmiset asuivat hyvin epähygieenisissä oloissa. Venäläisten tekemien ryöstöjen vuoksi monet menettivät kotinsa ja täten asuinolot jatkuivat epävakaina.²⁶⁴ Myös Alavuden kappeliseurakunnassa kuolleisuus nousi vuonna 1808 sangen korkeaksi. Kojosen mukaan elokuusta vuoden loppuun mennessä kappeliseurakunnan väkiluku väheni noin 11 %:lla. Suurimpana kuolinsyynä täälläkin oli punatauti. Kojosen mukaan tämä ja muut taudit olivat sodan aiheuttaman puutteen ja nälän seurauksia.²⁶⁵

Edellä olevan perusteella voidaan siis todeta, että Kuortaneen kirkkopitäjää kohtasivat Suomen sodan aikana 1808–1809 väestökriisi ja koko maan todennäköisesti suurimmat sotavahingot. Aineelliset edellytykset pitäjäläisten olemassa ololle olivat vakavasti vaarassa.

Miten sitten sotavahingot jakautuivat eri pitäjänosien sisällä? Ketkä pitäjäläisistä joutuivat kantamaan raskaimman ikeen, ketkä pääsivät vähemmällä?

Kuortaneen suurimmat sotavahingot keskittyivät ennen muuta kahden yleisen maantien, Uudenkaarlepyyn-Ruoveden ja Alavuden-Jyväskylän -tien, varrelle ja läheisyyteen.

²⁶³ Sanna Koivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, Historian laitos, Jyväskylän yliopisto 2000, JYK, s. 71–73; Oiva Turpeinen, 'Sotakuolleisuus Suomessa', *Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja* 2 (1999), s. 72–73; Turpeinen, *Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808–1905*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 4 (Helsinki 1991), s. 18–20.

²⁶⁴ Koivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, JYK, lyhennelmä sivu.

²⁶⁵ Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 565.

Selvittääkseni Kuortaneen kirkkopitäjän suurimmat sotavahingot henkilöä kohden ja niiden sijainnin olen laatinut oheisen taulukon 5. Siitä on huomattava, että se ei ole anomuskohtainen (mikä olisi ollut helpoin ratkaisu), vaan siinä on pyritty yhdistämään korvauksen anojan molemmat anomukset, jos näitä oli kaksi. Kuten taulukosta käy ilmi, lähes kaikki 30:stä suurimman sotavahingon kärsineestä tilasta sijaitsivat yleisen maantien varrella tai sen läheisyydessä.

Tiloista vain neljä ei sijainnut aivan yleisen maantien välittömässä läheisyydessä.²⁶⁶ Kuitenkin vain yksi sijaitsi selvästi syrjemmässä.²⁶⁷ Lisäksi taulukossa mainituista tiloista neljä oli sitä paitsi kestiekievareita.²⁶⁸ Sitä, kuinka suurista menetyksistä oli kyse näillä ja muillakin sotavahingon kärsijöillä, arvioin tarkemmin luvussa 5.2. Samoin esitän luvussa 4.3 perusteet sille, miksi sotavahingot keskittyivät Kuortaneen pitäjässä yleisten maanteiden varsille.

Olen tutkinut myös Kuortaneen pitäjän pienimpiä sotavahinkoja talollisväen osalta.²⁶⁹ Tietysti vähimmällä pääsivät ne mahdolliset tilanomistajat, joilla ei ollut sotavahinkoja kenties lainkaan. Näitä en ole tutkinut, mutta sen sijaan liitteenä 2 olevaan taulukkoon²⁷⁰ on merkitty pienimmät talollisväestön sotavahingot. Samoin siitä käy ilmi tilan sijainti suhteessa yleisiin maanteihin. Pieniä sotavahinkoja kärsineistä taloista, joiden sijainti on voitu selvittää, yksikään ei sijainnut lähellä yleistä maantietä.

Esimerkkeinä taloista, jotka sijaitsivat syrjässä vuonna 1808, ovat vaikkapa Alavuden Putula, Kurkela, Honkola, Peräseinäjoen Lehmälampi (kuului Alavuden kappeliin), Töysän Sorila, Lamminmäki ja Klemola. Taulukossa luetelluista aika moni oli uudisasukas. Mutta myös syrjäkulmilla saattoivat sotavahingot olla merkittäviä, jos sinne johti edes jonkinlaisessa kunnossa oleva kulkuyhteys²⁷¹.

Kun kaikkien 30 suurimman sotavahingon kärsineen vahingot olivat yli 1000 pankinriksiä, niin vastaavasti 30 pienimmän kirjatun sotavahingon suuruudet olivat alle 60 pankinriksiä. Vaikka ottaisimme huomioon tilallisten suuretkin varallisuuserot, ovat erot silti melkoiset.

²⁶⁶ Rissan eli Saukon tilat, jotka olivat saman isännän omistuksessa, sijaitsivat Alavuden Sydänmaalla kaukana Uudenkaarlepyyn-Ruoveden tiestä.

²⁶⁷ On mahdollista, että tämä Rissan eli Saukon tila olisi sijainnut Ilmajoen-Peräseinäjoen-Alavuden tien varrella, joka tie oli kuitenkin huonossa kunnossa eikä ollut yleinen maantie (Alanen 1949, 463). Muut kolme sijaitsivat hieman etäämpänä kuin muut taulukossa mainitut tilat yleisestä maantiestä (ehkä noin 3–6 km linnuntietä mitaten).

²⁶⁸ Alavuden Härkölä ja Olkkonen sekä Kuortaneen Salmi ja Sarvikas (Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 280 sekä yllä mainittu Danielsonin teoksen liitekartta).

²⁶⁹ Tämä sen vuoksi, että nämä ovat helpommin paikannettavissa.

²⁷⁰ LIITE 2. Taulukko 2.

²⁷¹ Ks. Klemetti, *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin*, s. 205.

Taulukko 5.**Kuortaneen pitäjän suurimmat sotavahingot henkilöä kohden**

Kirkkoher- rakunnan osa	Tila	Omistajan/haltijan nimi	Yhteiskunnal. asema	Vahingon arvo (pankinriksejä)	Sijainti yle- sen maantien läheisyydessä
Alavus	Iso Härkönen	Hakonen (=Härkönen), Juho	talollinen	2 594	x
Alavus	Salmi	Wilskman, Magnus Gabriel	vänrikki	2 458	x
Töysä	Pennala	Pennala, Erkki Matinpoika	talollinen	1 871	x
Alavus	Grönborg	Sjöstedt, Fredric	kappalainen	1 750	x
Alavus	Sepponen	Sipponen (=Sepponen), Elias	talollinen	1 750	x
Kuortane	Sarvikka	Sarvikka, Erkki	talollinen	1 645	x
Kuortane	Salmi	Salmi, Matti Erkinpoika	talollinen	1 634	x
Töysä	Hedborg	Bergroth, Gustaf Johan	kappalainen	1 560	x
Töysä	Pennala	Pennala, Erkki Kustaanpoika	talollinen	1 540	x
Alavus	Lampimäki	Lampimäki, Juho	talollinen	1 500	x
Alavus	Rajala	Rajala, Juho	talollinen	1 496	x
Kuortane	Palomäki	Palomäki, Simo	talollinen	1 421	x
Kuortane	Kaatiala	Kaatiala, Heikki	talollinen	1 388	x
Kuortane	Petäjänieniemi	Petäjänieniemi, Antti	talollinen	1 361	-
Alavus	Härkölä	Härkönen (=Härkölä), Jaakko	talollinen	1 348	x
Alavus	Kahra	Kahra, Matti Kaapronpoika	talollinen	1 325	x
Alavus	Ilkka	Ilkka, Israel Antinpoika	talollinen	1 290	x
Kuortane	Viitasaari	Viitasaari, Matti	talollinen	1 261	x
Alavus	Ojala	Ojala, Juho	talollinen	1 230	x
Kuortane	Kulju	Kulju, Eljas	talollinen	1 187	x
Alavus	Haapa-aho	Haapa-aho, Erkki	talollinen	1 166	x
Alavus	Olkkola	Olkkonen (=Olkkola), Heikki	talollinen	1 162	x
Kuortane	Heikkilä	Heikkilä, Kustaa	talollinen	1 149	x
Kuortane	Salmi	Salmi, Heikki	talollinen	1 137	x
Alavus	Rissa I. Saukko	Saukkonen (=Saukko), Jaakko	talollinen	1 086	-
Alavus	Tusa	Tusa, Matti Heikinpoika	talollinen	1 046	-
Kuortane	Hallila	Hallila, Israel Erkinpoika	talollinen	1 039	x
Kuortane	Koskela	Koskela, Matti Heikinpoika	talollinen	1 031	-
Kuortane	Sippola	Sippola, Juho Juhonpoika	talollinen	1 028	x
Alavus	Salmi	Salmi, Israel	torppari	1 016	x

Lähteet: Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14-Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen, Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA.

Toisin sanoen sodan hävitykset eivät keskittyneet tasaisesti ympäri pitäjää, vaan rasittivat tiettyjä asukkaita muita enemmän.

3.5.2 Närpiö

Närpiön kirkkopitäjä koostui 1808 Närpiön emäseurakunnasta sekä Korsnäsin kappeliseurakunnasta ja Pirttikylän saarnahuonekunnasta. Emäseurakuntaan kuului Övermarkin eli Ylimarkun rukoushuonekunta. Petolahden rukoushuonekunta kuului puolestaan Korsnäsin kappeliseurakuntaan. Pirttikylän saarnahuonekunta kuului kuitenkin

hallinnollisesti Maalahden pitäjään.²⁷² Närpiön emäseurakunnan kyliä olivat: Bäckby, Böle, Finnby, Gottböle, Hertsböle, Kalaks, Kaldnäs, Knåpnäs, Kåtnäs, Norrnäs, Nämknäs, Näsby, Pielaks, Ståbacka, Tjårlaks, Rangsby, Västeryttermark, Österyttermark. Övermarkin eli Ylimarkun rukoushuonekunnassa oli kaksi kylää: Övermark ja Överträsk. Korsnäsin kappeliseurakunnan kyliä olivat Harfström (myöh. Harrström), Korsnäs, Moikipää, Taklaks, Töjby ja Överträsk. Petolahden rukoushuonekunnassa oli Petolahden (kartassa Petalax) kylä, ja Pirttikylän (kartassa Pörtom) saarnahuonekunnassa oli vain Pirttikylän kylä.²⁷³

Maanviljely – yhdessä kalastuksen avulla – varmisti elintarvikeomavaraisuuden perustan. Karjanhoito täydensi tätä ja mahdollisti edellä mainittujen ohella lisäansioden hankinnan talonpoikaispurjehduksen avulla. Talonpoikaispurjehdus oli laajaa ja yleistä Närpiössä. Kauppatuotteina vietiin ennen kaikkea Tukholmaan elintarvikkeiden ja karjan lisäksi halkoja, traania, metsän ja puusepän tuotteita. Myös salpietarin tuotanto oli melko yleinen elinkeino 1800-luvun alussa. Bergan lasitehdas oli perustettu 1700-luvun lopussa Pirttikylään.²⁷⁴

Pitäjän pääpiirteiseen sosiaaliseen rakenteeseen ennen Suomen sotaa sisältyy tulkinnanvaraisuutta – kuten edellä Kuortaneen osalta. Jos täälläkin toisinmuodostuksessa oletetaan rengit naimattomiksi ja lapsettomiksi, päädytään vuonna 1805 koko kirkkopitäjän osalta seuraaviin lukuihin (likiarvoja): luokkaan talonpojat kuuluvia 4076 henkeä. Luokkaan tilaton väestö maaseudulla lukeutui yhteensä 2951 henkeä, joista eri alaluokkiin kuuluvia oli seuraavasti: torpparit 511, käsityöläiset 102, talon työväki 1660, mäkitupalaiset ja itselliset 343 ja sotaväen miehistö 335.²⁷⁵

Närpiön teistä merkittävin oli Pohjanmaan rantatie, jonka kautta kuljettiin Porista Vaasaan. Tämä yleinen maantie kulki Närpiön kirkolta Pirttikylän kautta Mustasaaren Tuovilaan. Muista teistä voidaan mainita rantatie, joka kulki Korsnäsin ja Petolahden kautta Mustasaaren sekä Teuvan tie, joka kulki Närpiön kirkolta itään.²⁷⁶ Närpiön kartta on seuraavalla sivulla.

²⁷² K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, första delen (1928, nytryck Närpes 1998), s. 33–49.

²⁷³ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, andra delen (Närpes 1931), s. 183; Korsholman eteläisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2b, lääninkonttori, Vaasan lääninhallitus, VMA.

²⁷⁴ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, andra delen, s. 215–230, 241–242, 247–275, 295–296; Jern, 'Näringsliv och levnadsvillkor i Svenska Östern från medeltiden till 1800-talets stora nödår', *Svenska Österns historia III* (s.l. 1980), s. 119–134.

²⁷⁵ Seurakuntien väkilukutaulut 1749–1877, Närpiön väkilukutaulut 1749–1877 (mf VÄ 132).

²⁷⁶ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, andra delen, s. 79–92; Viertola, 'Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana', *Suomen teiden historia I*, s. 86.

NÄRPIÖN PITÄJÄ

Paikannimet ovat Hermelinin alkuperäiskartan mukaisessa kieliasussa (lukuunottamatta Hertsbölen kylää, joka alkuperäiskartassa merkitty Harsböleksi).

Oheisesta taulukosta²⁷⁷ käy selville Närpiön kirkkopitäjän sotavahinkojen jakauma. Kuten huomaamme sotavahingot keskittyivät voimakkaasti Närpiön emäseurakunnan alueelle (vähän yli 96 %). Närpiön kirkkoherrakunnan väkiluku vuonna 1805 oli 7616 henkeä, joista

²⁷⁷ Taulukkoon sisältyvät myös alle 100 seteliruplan verifioitut sotavahingot, joista korvausanomus oli lähetetty senaatin kamaritoimituskuntaan.

4683 emäseurakunnassa, 1714 Korsnäsin ja 1219 Pirttikylän saarnahuonekunnassa. Vuoden 1808 alussa Närpiön väkiluku oli 7934 henkeä.²⁷⁸

Myös Pirttikylän saarnahuonekunnan vahingot olivat huomionarvoiset (vähän yli 3 %). Sen sijaan Korsnäsin kappeliseurakunnan sotavahingot olivat lähes olemattomia. Saadaksemme paremman kuvan sotavahinkojen jakaumasta pitäjän sisällä kylittäin on ne syytä esittää myös

Taulukko 6. Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamien sotavahinkojen jakautuminen Närpiön pitäjässä	
<i>Kirkkoherrakunnan osa</i>	<i>Pankinriksejä</i>
Närpiön emäseurakunta (sis. Övermarkin eli Ylimarkun rukoushuonekunnan)	93 277,25
Pirttikylän saarnahuonekunta	3 083,64
Korsnäsin kappeliseurakunta (sis. Petolahden rukoushuonekunnan)	40,10
Yhteensä	96 400,99
Lähteet: Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, Ed14-Ed 15, luettelot sotavahingoista, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: Vahingonkorvausanomukset tutkimus- pöytäkirjoineen Närpiö, Teuva, E 56, BPSK, KA.	

taulukossa ²⁷⁹. Siitä näemme kuinka voimakkaasti sotavahingot keskittyivät Närpiön kirkkopitäjässä tiettyihin kyliin – ennen muuta Kalaksin, Pielaksin ja Finnbyn kyliin. Niiden osuus koko kirkkopitäjän sotavahingoista oli noin 72 %. Lähes kolme neljäsosaa sotavahinkojen suuruudesta keskittyi näihin kyliin. Kalaksin ja Pielaksin kylien sotavahingot olivat suurempia kuin useiden Vaasan läänin pitäjien. Myös kolmen sotavahingoiltaan seuraavaksi suurimman kylän, Kåtnäsin, Bölen ja Ståbackan, menetykset olivat huomattavia.

Alanen mainitsee Etelä-Pohjanmaan historiassaan, että Närpiön pitäjän tuhot arvioitiin yli 100 000 riksiksi. Hän on käyttänyt lähteenään tässäkin vuoden 1808 välikäräjien

²⁷⁸ Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Närpiön väkilukutaulukot 1805–1807 (mf VÄ 132).

²⁷⁹ Pirttikylän sotavahingot oli merkitty lähteissä alun perin Maalahden pitäjän kohdalle, joten ne eivät sisälly syvätutkimuksen piiriin.

Taulukko 7.		
Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamien sotavahinkojen kylittäinen jakauma Närpiön pitäjässä		
<i>Kylä</i>	<i>Pankinriksejä</i>	<i>%-osuus</i>
Kalaks	35 422,12	36,74
Pielaks	22 593,09	23,44
Finnby	11 429,35	11,86
Kåtnäs	7 543,86	7,83
Böle	6 656,88	6,91
Ståbacka	3 934,85	4,08
Pirttikylä (Pirttikylän saarnahuonekunta)	3 083,64	3,20
Hertsböle	1 617,33	1,68
Gottböle	944,96	0,98
Granskog	922,78	0,96
Näsby	833,29	0,86
Kaldnäs	523,29	0,54
Övermark	357,47	0,37
Yttermark	241,88	0,25
Tjårlaks	138,95	0,14
Rangsby	46,92	0,05
Bäckby	45,00	0,05
Petolahti (Korsnäs in kappeliskr.)	30,87	0,03
Nämpnäs	25,23	0,03
Korsnäs (Korsnäs in kappeliskr.)	9,23	0,01
Yhteensä	96 400,99	100,00
Lähteet: Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset Vaasan lääni, Ed 12, Ed14-Ed 15, luettelot sotavahingoista, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen Närpiö, Teuva, E 56, BPSK, KA.		

pöytäkirjanotteiden yhteydessä olevaa yhteenvetoluetteloa.²⁸⁰ Sen mukaan Närpiön sotavahingot olivat 100 685 pankinriksiä²⁸¹. Tähän summan ei kuitenkaan sisälly Pirttikylän saarnahuonekunnan sotavahinkoja, jotka vahvistettiin eri tuomiokunnassa (Korsholman pohjoisen tuomiokunnan Maalahden kärjäkunnassa). Näin ollen ero Närpiön emäseurakunnan ja Korsnäs in kappeliseurakunnan osalta käyttämieni lähteiden ja Alasen käyttämien lähteiden välillä on hieman yli 7 000 pankinriksin suuruinen. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että pääasiassa vähäisempiä sotavahinkoja ei enää vahvistettu uudelleen vuoden 1810 välikäräjillä, jolloin ne tutkittiin hallituskonselj in määräyksestä tai niistä

²⁸⁰ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 687. Alanen ilmoittaa lähtekseen Buxhoevidenin kokoelman (nykyiseltä nimeltään Buxhoevidenin päämajan siviilikanslia) ja siellä luettelon Summarisk Förteckning. Kyseinen luettelo löytyy nykyään Buxhoevidenin siviilikanslian arkiston siteestä E 56. Yhteenvetoluettelon täydellinen nimi on Summarisk Förteckning öfver Skadornes värde uti hvarje Sockn och Summan deraf inkom Korsholms Södra Jurisdiction.

²⁸¹ Kun Närpiön ja Teuvan vahinkojen yhteissummasta 100 829,10 pankinriksiä vähennetään Teuvan osuus 143,85 pankinriksiä.

muuten ei tehty uutta korvausanomusta hallituskonseljille. Korvaukset joka tapauksessa laskettiin ja määrättiin sen perusteella, mitä aiemman ilmoittamani vahinkosumman (n. 93 009 pankinriksiä – ks. taulukko 3) mukaisista sotavahingoista osui korvauksen piiriin.²⁸² Närpiön sotavahinkojen keskiarvo oli lähes 400 pankinriksiä. Keskiarvoa nosti eräs poikkeuksellisen suuri sotavahinko, johon palaamme myöhemmin luvussa 5.1. Närpiön pitäjän sotavahinkojen mediaani oli noin 116 pankinriksiä.

Miten sitten viranomaiset ja närpiöläiset itse arvioivat sodan aiheuttamien menetysten laajuuden Närpiössä? Linaan ensin viranomaistahoja.

Tutkiessaan ja vahvistaessaan närpiöläisten sotavahingot kihlakunnanoikeus totesi vuoden 1810 alun välikäräjillä, että hakijoiden talot ja suurehko osa irtainta omaisuutta oli kesällä 1808 poltettu. Lisäksi syksyllä 1808 oli ilmennyt vaikea sairaus, johon suuri osa pitäjän maanviljelijöistä menehtyi. Näiden seikkojen takia tarpeellisia työntekijöitä ja vetoeläimiä puuttui pelloilta. Useat hakijoista asuivat lähellä yleistä maantietä ja joutuivat jo ennen talojensa polttamista kärsimään puutetta ja räsistystä joukkojen marssista.

Kihlakunnanoikeuden mukaan oli vaara, että useat hakijoiden tiloista joutuisivat autioiksi ja niiden omistajat joko kärsimään elannon puutetta tai anomaan sitä toisilta.²⁸³

Vaasan läänin maaherra totesi puolestaan lausunnossaan närpiöläisten sotavahingoista, että hakijat olivat menettäneet rakennusten polttamisen myötä kaiken irtaimen omaisuuden – mukaan lukien hevoset ja muu karja – sekä tilojensa tuoton. He olivat joutuneet sellaiseen köyhyYTEEN, etteivät he ilman tukea mahdollisesti voisi asua tiloillaan ja vielä vähemmän maksaa veroja. Lisäksi osa vuoden 1808 veroista oli edelleen maksamatta. Maaherra suosittelee hakijoiden anomukseen suostumusta²⁸⁴, jotta nämä voisivat välttää kohtalon, joka heillä muutoin olisi edessä: nähdä tilansa autioina ja joutuvan toisten asukkaiden verorasitukseksi.²⁸⁵

Oheisten lausuntojen perusteella käy selväksi, että hakijat olivat talojensa polttamisen yhteydessä menettäneet suuren osan irtainta omaisuuttaan sekä sadon. Ja että hakijoista

²⁸² Tästä oli yksi poikkeus: superkargööri, myöh. kanslianeuvos, Bladhille myönnettiin myöhemmin erilliskorvausta.

²⁸³ Ote Närpiön välikäräjien pöytäkirjasta 23.1.1810, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA. Tällöin vahvistettujen sotavahinkojen yhteissumma oli 75 752,75 pankinriksiä. Oteesta todettiin myös, että hakijat maksoivat veronsa kruunulle – muutamaa erikseen mainittua poikkeusta lukuun ottamatta.

²⁸⁴ Anojat olivat Bladhin johdolla pyytäneet verohelpotuksia.

²⁸⁵ Vaasan läänin maaherra Carl de Carnallin lausunto 28.4.1810 närpiöläisten sotavahingoista, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

oli tullut niin varattomia, että ilman taloudellista apua he eivät olisi voineet asua tiloillaan, vaan tilat autioituisivat ja anojat joutuisivat toisten elätettäväksi.

Lainaan vielä närpiöläisten omaa yhteistä anomusta Vaasan läänin maaherralle, jonka oli laatinut superkargööri Pehr Johan Bladh, sekä eri kylälaisten erillisiä anomuksia. Pitäjäläisten anomuksessa kuvataan voimakkain sanankääntein ahdinkoa ja yritetään vakuuttaa päättäjiä avun välttämättömyydestä.

Närpiöläiset pyysivät vuoden 1808 verorästien anteeksiantoa vedoten anojien hätään ja kurjuuteen. Anomuksen mukaan maaherra oli matkustaessaan Närpiön pitäjän halki Pielaksin ja Finnbyn välillä nähnyt, kuinka taloja, kyliä ja aitoja oli poltettu. Tämä sama kova kohtalo oli koskenut kolme neljäsosaa Kalaksin kylästä. Myös kaikki irtain omaisuus, maataloustyökalut, kalastusvälineet, karja, oli osittain poltettu, osittain kuljetettu pois sotapäällikön sinne lähettämän joukko-osaston toimesta. Tämä kovakourainen kohtelu oli tapahtunut juuri heinäkorjuun aikana, joka tämän vuoksi monelta jäi tekemättä. Ja senkin vähäisen heinän, joka saatiin korjattua, marssivat joukot veivät suurten maanteiden varsilta syyskuussa. Samoin nämä joukot veivät ilman maksua kaikki juurekset ja suuren osan pelloilla olleesta viljasta – aiheuttaen omistajilleen sangen suuren puutteen. Kulkutaudit tarttuivat leivättömiin, alastomiin ja kodittomiin pakolaisiin. Nämä taudit raivosivat maassa talvella 1808–1809. Monilla tiloilla jäi eloon vain joukko sylilapsia vailla holhoojia, muiden hätää kärsivien naapureiden taakaksi.

Kaikista näistä onnettomuuksista tiedettiin jo ennestään, joten Vaasan lääninhallitus päätöksellään 21.12.1808 piti asiallisena vapauttaa kaikki palovahingoista kärsineet närpiöläiset veroista ja kyyditysrasituksesta sekä ehdottaa muiden pitäjäläisten apua talojen uudelleenrakentamiseksi.

Anomuksessa todetaan myös, ettei Vaasan lääniä ollut koeteltu niin pahoin kuin vuonna 1808 – huolimatta kolmesta viimeksi kuluneena kahdeksanakymmenenä vuotena käydystä sodasta. Tästä hävityksestä Närpiö ja jotkut muut pitäjät olivat erityisesti joutuneet kärsimään. Lopuksi anomuksessa mainitaan, että liitteenä on luettelo kaikista niistä Närpiön tiloista ja asuntiloista, joita tulipalo oli kohdannut vuonna 1808.²⁸⁶

Eri kyläläiset olivat jo aiemmin anomuksessaan maaherralle pyytäneet vuoden 1808 ja vuoden 1807 jäämäverojen anteeksiantoa tai lykkäystä niiden maksamiseen siihen saakka kunnes

²⁸⁶ Palovahinkoja kärsineiden närpiöläisten päiväämätön anomus Vaasan läänin maaherralle (saapunut 7.11.1809), dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

keisarin lupaamat vahingonkorvaukset oli ehditty maksaa. Kyläläisten mukaan maaherra tiesi hyvin, mihin valitettavaan tilaan kyläläiset olivat joutuneet ennen kaikkea sen onnettoman palon vuoksi, jolla kenraali Denisovin komentamat keisarilliset kasakat 20.7.1808 polttivat heidän talonsa ja kaiken heille kuuluvan irtaimen omaisuuden.

Lisäksi he olivat joutuneet tähän tilaan niiden merkittävien nauta- ja vetoeläinvahinkojen vuoksi, jotka tuolloin ja sittemmin syyskuussa 1808 keisarillisten joukkojen uudelleen saapumisen yhteydessä aiheutettiin. Samalla myös kyläläisten pellot osittain laidunnettiin ja tallottiin sekä heinää vietiin niityiltä. Tämä kaikki oli asettanut allekirjoittaneet tilanteeseen, jossa he kärsivät kaiken puutetta. Maaherra antoi lykkäystä edellä mainittujen verojen maksuun kunnes lisämääräys veronkannosta annettaisiin.²⁸⁷

Myös Kalaksin kyläläiset toivat esiin sen kovan kohtelun, jonka kyläläiset vuoden 1808 heinäkuussa kokivat. Tuolloin kenraali Denisovin kasakat polttivat kylän talot ja kaiken irtaimen omaisuuden sekä osittain keisarilliset joukot ja osittain ruotsalaiset²⁸⁸ joukot talloivat kyläläisten pellot ja niityt. Karjaa ja hevosia vietiin heiltä niin, että vain harvalla oli anomishetkellä hevonen. Tämän vuoksi kyläläiset olivat niin puilla paljailla ja surkuteltavassa tilassa, että heiltä puuttui välttämättömin toimeentulo. Näin ollen heidän oli mielestään mahdotonta toimittaa viljaa tai heinää vuonna 1809 keisarilliselle kruunulle. Tämän vuoksi kyläläisten oli mielestään pakko anoa armahdusta viljan ja heinän toimittamisesta sekä kyyditysrasituksesta.

Kenraalimajuri von Knorring määräsi päätöksessään tähän anomukseen, että ne Kalaksin kyläläiset, joiden talot ja irtain omaisuus oli poltettu ja jotka olivat menettäneet hevosensa, oli vapautettava kaikista heinä- ja viljatoimituksista ja kyyditysrasituksesta, kunnes he olivat jälleen ehtineet hankkia itselleen hevosia.²⁸⁹

Samoin Finnbyn kyläläiset vetosivat venäläisten joukkojen ylipäällikköön, joka saisi tietää oheen liitetystä todistuksesta, mihin valitettavaan tilaan kylä oli joutunut, osittain 20. heinäkuuta 1808 sattuneen kauhean palon, ja osittain muun kovan kohtelun vuoksi. Finnbyn

²⁸⁷ Närpiön Pielaksin, Ståbackan, Granskogin, Hertsböhlen, Finnbyn, Bölen ja Kalaksin poltettujen talojen talollisten, torpparien ja itsellisten päiväämätön anomus Vaasan läänin maaherralle, Littera D ja maaherra Carl de Carnallin päätös asiassa 13.4.1809, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA. Kyläläiset tarkoittivat kenraalimajuri Vasili Vasiljevitš Orlov-Denisovia.

²⁸⁸ Tämä on ainoa maininta näissä lähteissä, että myös ruotsalaiset joukot olisivat aiheuttaneet sotavahinkoja paikallisyhteisölle.

²⁸⁹ Kalaksin kyläläisten päiväämätön anomus venäläisten joukkojen ylipäällikkö v. Knorringille, Littera B , 16.12.1809, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

kylä sijaitsi tiiviisti Närpiönjoen sillan ja suuren yleisen maantien vieressä. Finnbyläisten mukaan he joutuivat kovan kohtelun kohteeksi sodan alusta alkaen, mutta erityisesti viime syyskuun 10. päivän jälkeen. Tästä huolimatta kyläläiset olivat suorittaneet – kykynsä mukaan ja niin pitkään kuin se oli ollut mahdollista – heille asetetut vakinaiset ja ylimääräiset velvollisuudet.

Vastedes kyläläiset katsoivat, että heidän voimattomuutensa estää heitä suoriutumasta näistä velvollisuuksista. Kyläläiset olivat suurelta osin kodittomia, sullottuina yhteen joihinkin vielä palamattomiin mökkeihin. Näissä tarttuva tauti piti suurta osaa sairaina sängyissä ja osan myös tappoi.

Kyläläisiltä vietiin 13 hevosta syksyllä 1808. Muut oli ajettu pilalle ja ne olivat vähästä ruokkimisesta voimattomia. Joten vaikka asukkailla ei olisi velvollisuus suorittaa muita kyytejä, he voisivat vain äärimmäisen vaivoin hankkia polttopuita talven yli ja tarpeellisia aittauksia kevääksi avoimille pelloille ja niityille, joista aidat oli poltettu.

Finnbyläiset valittivat lisäksi, että tästä vaikeasta tilanteesta huolimatta Närpiön nimismies oli vaatinut palosta kärsineitä kyläläisiä toimittamaan viljatilauksia (venäläisille joukoille – jj) – kuten oheen liitetty alkuperäinen arpakapula osoitti. Kun kiireistä kyytiä tarvittiin, kyläläiset ja heidän lähellä asuvat joutuivat aina ensin kyyditsemään harvoilla, kurjilla hevosillaan. Finnbyläiset anoivat ylipäälliköltä, että heidät armahdettaisiin seuraavaan satoon asti kaikista jäljellä olevien verojen suorittamisesta, heinä- ja viljatilauksista ja kyydityksistä – muuten he joutuisivat perikatoon.²⁹⁰

Tähän anomukseen liittyi myös apupappi Petter Östringin 4.1.1809 Finnbyssä päivätty luettelo niistä Finnbyn tilallisista, joista suurin osa oli paitsi joutunut kodittomaksi venäläisten kasakoiden 20.7.1808 aiheuttaman kauhean palon vuoksi myös kärsinyt Venäjän armeijan edestakaisista marsseista ja joukkojen oleskelusta kylässä – erityisesti 10.–17.9.1808. Apupapin mukaan tilalliset olivat kärsineet niin merkittäviä vilja- ja heinämenetyksiä, että he kaikista päättäen olivat aivan kykenemättömiä maksamaan heille määrättyjä kruununveroja ja heiltä vaadittuja ylimääräisiä veroja, etenkin kun he olivat joutuneet ahdistavasta köyhyydestään huolimatta tekemään useita pienempiä toimituksia.

²⁹⁰ Finnbyn kyläläisten päiväämätön anomus venäläisten joukkojen ylipäällikkö v. Knorringille, Littera C, saapunut 9.1.1809 ja Vaasan lääninkonttorin päätös asiassa 9.1.1809, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

Edellä mainitut vilja- ja heinävahingot aiheutettiin osittain ottamalla heinää ja viljaa sekä osittain laiduntamalla ja tallomalla peltoja ja niittyjä.

Vaikka anomus oli osoitettu von Knorringille, Vaasan lääninkonttori oli ratkaissut asian. Päätöksessään 9.1.1809 lääninkonttori totesi, ettei sotapäällystöllä tai kruunun palveluskunnalla ollut oikeutta määrätä tai ottaa veroja viljana tai heinäna kuin yhteisymmärryksen perusteella niiltä, joilla oli jotain myydä yli oman tarpeen ja kun täysi maksu maksettiin. Siksi oli ollut yllättävää, että nimismies Ingström oli rohjennut vaatia viljaa ilman kenraalin määräystä anojilta, jotka olivat menettäneet talonsa palossa ja kärsineet paljon armeijoiden marssista. Tämän vuoksi herra kenraali oli kehottanut maaherranvirastoa ojentamaan ankaralla määräyksellä Ingströmiä, ettei sellaista vastedes saanut tapahtua.

Lääninkonttori vapautti anojat kaikista vilja- ja heinätoimituksista sekä palovahingon kärsineet myös kyydityksestä. Näin jälkimmäiset voisivat talven aikana hankkia puutavaraa, joka olisi tarpeen taloihin ja aitauksiin – poltettujen tilalle. Kukaan ei kuitenkaan saanut vapautusta verojen maksamisesta rahassa.²⁹¹

Vaikka närpiöläiset omissa anomuksissaan voimakkaammin ilmaisuja ja yksityiskohtaisemmin kuin viranomaiset olivat tehneet selkoa ahdingostaan, nämä kuvaukset eivät olennaisella tavalla poikkea toisistaan tai ole keskenään ristiriitaisia. Sekä viranomaiset että asianomaiset tuovat esiin pitäjäläisten puutteenalaisen tilan ja sen, että ilman helpotuksia ja apua tilanne oli kestämaton. Närpiön osaltakin kannattaa kiinnittää huomiota, että suuri osa suurimmat sotavahingot kärsineistä kylistä sijaitsi yleisen maantien (Pohjanmaan rantatien) läheisyydessä. Tällaisia kyliä olivat Pielaks, Finnby, Böle, Ståbacka ja Pirttikylä.

Myös Närpiössä esiintyi vuosina 1808–1809 kulkutauteja, jotka vaativat monia uhreja. Vuonna 1808 kuoli Närpiössä 764 henkeä ja syntyi 394 lasta. Väkiluku väheni siis 370 henkeä. Yleisin kuolinsyy oli punatauti (373 henk.). Seuraavana vuonna kuoli 357 henkeä ja syntyi 143, joten väestö väheni tuolloinkin 214 henkeä. Yleisin kuolinsyy v. 1809 lienee ollut lavantauti (febrar av alla slag). Väkiluku väheni sotavuosina yhteensä 584 henkeä eli noin 7,4 %.²⁹² Närpiössäkin kyse oli myös väestökriisistä.

Palaan myös Närpiön osalta myöhemmin perusteellisemmin niihin syihin, jotka aiheuttivat pitäjän erittäin suuret sotavahingot samoin kuin menetyksiin yksilö- ja ruokakuntatasolla.

²⁹¹ Finnbyn kyläläisten päiväämätön anomus venäläisten joukkojen ylipäällikkö v. Knorringille, Littera C, saapunut 9.1.1809 ja Vaasan lääninkonttorin päätös asiassa 9.1.1809, dnro 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA.

²⁹² Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Närpiön väkilukutaulukot 1805–1807 (mf VÄ 132).

3.5.3 Saarijärvi, Kokkolan pitäjä ja Lapväärtti

Vaikka syvätutkimuksen kohteena olivat vain Kuortaneen ja Närpiön pitäjät, tutkin silti kolmen muun pitäjän osalta vahinkojen jakautumisen eri kylien kesken. Tämä oli mahdollista suorittaa, koska pitäjien sotavahinkojen jakautuminen eri kyliin oli merkitty lähteinäni käyttämiini sotavahinkoluetteloihin²⁹³. Saarijärvi, Kokkolan pitäjä ja Lapväärtti olivat nuo kolme pitäjää. Näiden sotavahinkokorvausanomuksia en ole siis käynyt läpi. Edellä mainittujen viiden pitäjän sotavahingot olivat Vaasan läänin suurimmat. On selvää, että toisin kuin Kuortaneen ja Närpiön osalta, kolmen muun pitäjän sotavahingoista ei voida yhtä tarkasti selvittää niiden laatua ja aiheuttamisperusteita. Kuitenkin joitakin johtopäätöksiä voidaan tehdä kylittäisen jakauman perusteella.

Saarijärven pitäjässä jakauma oli karkeasti sellainen, että noin 55 % vahingoista keskittyi Karstulan kappeliseurakuntaan ja noin 45 % Saarijärven emäseurakuntaan. Jos tarkastelemme jakaumaa kylien välillä, niin suurimmat sotavahingot keskittyivät Saarijärven (n. 26 %), Kimingin (n. 20 %), Pääjärven (n. 20 %), Kyyjärven (n. 14 %) ja Naarajärven (n. 6 %) kyliin. Vähäisimmät merkityt sotavahingot näyttäisivät olleen Lanneveden, Kuukkajärven ja Kivijärven kylissä. Näissä vahingot jäivät alle 1 %:n kussakin kylässä.

Jakaumasta käy ilmi, että sotavahingot keskittyivät yleisten maanteiden läheisyyteen (Kuopion–Vaasan tie, joka Lintulahdessa haarautui johtaen myös Kokkolaan). Karstulassa kuolleisuus oli sotavuosien aikana peräti noin 30 % ja Saarijärven emäseurakunnassakin yli 21 %.²⁹⁴ Nämä ovat erittäin korkeita prosenttiosuuksia. Täälläkin suuret sotavahingot ja väestökriisi kohtasivat samanaikaisesti paikallisyhteisöä.

Kokkolan pitäjään kuuluivat emäseurakunnan lisäksi Alavetelin, Vetelin ja Kaustisen kappeliseurakunnat.²⁹⁵ Kokkolan pitäjän sotavahingot jakaantuivat siten, että noin puolet niistä keskittyi emäseurakunnan alueelle. Noin neljännes sotavahingoista keskittyi Vetelin kappeliin ja vajaat 16 % Alavetelin kappeliin. Vajaat 9 % sotavahingoista osui Kaustisen kappeliin. Jos tarkastelemme – siltä osin kuin luettelotiedot antavat siihen mahdollisuuden – jakaumaa tarkemmin, niin huomaamme, että sotavahingot olivat suurimmat seuraavissa

²⁹³ Luettelot sotavahingoista 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA.

²⁹⁴ Erkki Laitinen, 'Keski-Suomen väestö', *Keski-Suomen historia 1, Keski-Suomen vanhin historia*, toim. Mauno Jokipii (Jyväskylä 1998), s. 159; Koivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, JYK, s. 73.

²⁹⁵ Perho oli 1808 Vetelin kappeliseurakunnan saarnahuonekunta. K.G. Leinberg, *Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening*. Finska kyrkohistoriska Samfundets handlingar VII (Helsingfors 1906), s. 57.

kylissä tai kappeleissa: Alavetelin kappeli (vajaa 16 %), Perho (vajaa 14 %), Korplahti (n. 13 %), Kaustisen kappeli (vajaa 9 %), Veteli (vajaa 9 %), Koustar (vajaa 8 %) ja Palo (yli 5 %).

Vähäisimmät sotavahingot näyttäisivät olleen Räytingin (Röringe) ja Oivun (Åivu) kylissä. Näissä vahingot jäivät alle 1 %:n kummassakin kylässä. Suurimmat sotavahingot kärsineet kylät ja kappelit sijaitsivat yleisten maanteiden varrella tai läheisyydessä. Tällöin on kyse nimenomaan Lintulahti-Kokkolan maantiestä ja Pohjanmaan rantatiestä.

Lapväärtin sotavahingot jakaantuivat niin, että valtaosa vahingoista keskittyi emäseurakunnan alueelle (n. 57 %), mutta myös Siipyyn kappelin, johon Ömossan kylä kuului, vahingot olivat melkoiset (yli 25 %). Kristiinankaupungin pitäjän kappelin vahingot olivat hieman yli 10 %:n luokkaa. Lapväärtin vähäisimmät merkityt sotavahingot olivat Isojoen kappelissa (yli 5 %).

Jos tarkastelemme vielä tarkemmin tätä vahinkojakaumaa, huomaamme, että emäseurakunnan sotavahingot keskittyivät ennen muuta Lapväärtin kirkonkylään (n. 30 %) ja Karijoen kylään (n. 17 %). Siipyyn kappelin vahingot keskittyivät erittäin voimakkaasti Ömossan kylään (yli 19 %). Myös Kristiinankaupungin pitäjän kappelin vahingot keskittyivät voimakkaasti Tiukan kylään (n. 9,5 %).

Vähäisimmät merkityt sotavahingot näyttäisivät olleen Kärjenkosken, Vesijärven ja Mörtmarkin (Myrkyn) kylissä. Näissä vahingot jäivät alle 1 %:n kussakin kylässä. Täälläkin suurimmat sotavahingot kärsineet kappelit ja kylät sijaitsivat yleisten maanteiden varsilla. Lapväärtin kylä sijaitsi melkein Pohjoisen rantatien ja Lapualle johtaneen tien risteyksessä. Myös Ömossa ja Tiukka sijaitsivat Pohjoisen rantatien varrella sekä Karijoki Lapualle Kauhajoen kautta johtavan maantien varrella. Sen sijaan Isojoen kappelin Kärjenkosken ja Vesijärven kylät sekä emäseurakunnan Mörtmark sijaitsivat selkeästi etäämpänä näistä maanteista.

4. SOTAVAHINKOJEN SYVÄTUTKIMUS SUOMEN SODAN PÄÄNÄYTTÄMÖLLÄ

Tässä luvussa esitän analyysin paikallisyhteisön aineellisten menetysten laadusta. Analyysissä huomioin myös sen, mistä vahingoista suurimmat taloudelliset menetykset aiheutuivat ja mitä menetykset merkitsivät paikallisyhteisön jäsenille.

Sotavahinkojen tapahtuma-ajankohdan selvittäminen mahdollistaa osittain johtopäätösten teon aiheuttamisperusteista. Tämän jälkeen esitän ensin, miten vahingot aiheutettiin Kuortaneella ja Närpiössä ja sitten tutkin problematiikan keskeistä kysymystä sotavahinkojen aiheuttamisperusteista toisaalta syvätutkimuksen kohdepitäjissä, toisaalta yleisemmin sodan painopistealueella. Luvun lopuksi esittelen, millainen Venäjän huoltojärjestelmä oli Suomen sodan aikana, ja onko vallitsevaa käsitystä syytä tarkentaa tai korjata.

4.1 Sotavahinkojen sisällöllinen analyysi

Saadaksemme käsityksen siitä, mistä paikallisyhteisön eli tässä tapauksessa pitäjäläisten sotavahingot koostuivat, olen muodostanut eri vahinkoryhmiä ja ryhmitellyt syvätutkimuspitäjien sotavahingot niihin. Ilman tätä sisällöllistä aspektia, on vaikea päätellä, miksi sotavahingot aiheutettiin.

Pääluvun ensimmäisessä luvussa esittelen sotavahinkojen jakautumisen eri vahinkoryhmiin. Tutkin luvussa ainoastaan sitä, mihin vahinkoryhmiin kukin korvausanomus jakaantui. Ryhmittelyssä ei siis kiinnitetä huomiota siihen, kuinka monta kertaa vahinkoryhmä esiintyi yhdessä anomuksessa. Jos menetetyksi oli ilmoitettu erikseen jauhoja, herneitä ja perunoita, jotka kaikki kuuluivat samaan vahinkoryhmään, olen tilastoinut vain kerran tämän ryhmän esiintymisen yhdessä anomuksessa. Tähän oli syynä lähinnä työekonomiset syyt, mutta myös tietojen vertailtavuus. Vahinkoryhmät ovat nimittäin pääosin samat, joita käytin pro gradu -tutkielmassani, joten ne mahdollistavat tietyn asteisen vertailun Turun ja Porin läänien.

Sen sijaan toisessa luvussa tarkastelen sotavahinkojen sisällöllistä ulottuvuutta myös taloudellisesta näkökulmasta. Mikä vahinkoryhmä korvausanomusta kohden aiheutti suurimman taloudellisen menetyksen? Kuinka suurista vahingoista silloin on kyse suhteessa aiheutettuihin kokonaisvahinkoihin? Vain tätä kautta voimme nähdäkseni päätellä luotettavasti, mitkä menetykset todellisuudessa aiheuttivat pitäjäläisten joutumisen ahdinkoon ja suorastaan taloudelliseen perikatoon.

4.1.1 Sotavahinkojen vahinkoryhmittäinen jakauma

Eri vahinkoryhmien esiintyminen korvausanomuksissa on esitetty oheisissa taulukoissa 8 (Kuortane) ja 9 (Närpiö). Molempien kohdepitäjien osalta tiedot on esitetty liitteessä²⁹⁶. Ennen kuin selvitän tätä sotavahinkojen sisällöllistä ulottuvuutta syvätutkimuspitäjissä, on syytä todeta, että 127:ssä anomuksessa 839:stä anomuksesta ei ollut mahdollista selvittää

²⁹⁶ LIITE 3. Taulukko 3.

Taulukko 8. Eri vahinkoryhmien esiintyminen Kuortaneen pitäjän korvaus-anomuksissa.

Vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahin- koryhmä	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	301	50,3
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	88	14,7
3. Muu puutavara (jalostettu)	5	0,8
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym.)	0	0,0
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	17	2,8
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	227	38,0
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	3	0,5
8. Heinä (sis. myös appeen)	235	39,3
9. Hevoset	194	32,4
10. Muu karja	396	66,2
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	402	67,2
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyynyt, myös lukot, avaimet)	159	26,6
13. Taloussesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	202	33,8
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	167	27,9
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	221	37,0
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	2	0,3
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	197	32,9
18. Tulisijat	2	0,3
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	114	19,1
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	75	12,5
21. Käteinen raha, omistusasikirjat, velkakirjat, asiakirjat	111	18,6
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	153	25,6
23. Kyyditykset (kyytirahat, -päivärahat)	2	0,3
24. Sekalainen irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lompakot)	216	36,1
25. Epäselvä ilmaus/epäselviä ilmauksia anomuksessa	31	5,2
26. Ei tietoa	8	1,3
YHTEENSÄ	3489	
ANOMUKSIA YHTEENSÄ	598	
KESKIMÄÄRIN VAHINKORYHMIÄ/ANOMUS	5,8	

Lähteet: Ed14-Ed15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; E62, BPSK, KA .

Taulukko 9. Eri vahinkoryhmien esiintyminen Närpiön pitäjän korvaus-anomuksissa.

Vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahin- koryhmä	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	67	27,8
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	96	39,8
3. Muu puutavara (jalostettu)	61	25,3
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym.)	2	0,8
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	10	4,1
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	85	35,3
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	9	3,7
8. Heinä (sis. myös appeen)	57	23,7
9. Hevoset	39	16,2
10. Muu karja	77	32,0
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	105	43,6
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyynyt, myös lukot, avaimet)	81	33,6
13. Talousesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	99	41,1
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	34	14,1
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	95	39,4
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	11	4,6
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	98	40,7
18. Tulisijat	0	
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	109	45,2
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	22	9,1
21. Käteinen raha, omistusasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat	13	5,4
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	86	35,7
23. Kyyditykset (kyytirahat, -päivärahat)	34	14,1
24. Sekalainen irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lompakot)	47	19,5
25. Epäselvä ilmaus/epäselviä ilmauksia anomuksessa	38	15,8
26. Ei tietoa (ei lainkaan tietoa vahingon sisällöstä)	119	49,4
YHTEENSÄ	1337	
ANOMUKSIA YHTEENSÄ	241	
KESKIMÄÄRIN VAHINKORYHMIÄ/ANOMUS	5,5	

Lähteet: Ed12, Ed14-Ed15, Ed29, KTMK, SEN, KA; E56, BPSK, KA.

lainkaan sotavahinkojen koostumusta. Tämä on 15 % kaikista anomuksista. Näistä 127:stä anomuksesta 119 oli Närpiön ja vain 8 Kuortaneen pitäjäläisten korvausanomuksia. Ongelma koskee lähinnä vain siis Närpiötä. Närpiön pitäjän osalta kyseessä on lähes puolet anomuksista (anomuksia yhteensä 241). On kuitenkin tärkeää muistaa, että näiden anomusten suuruus oli ”vain” n. 6399 pankinriksiä, kun Närpiön sotavahingot olivat kaiken kaikkiaan reilusti yli 90 000 pankinriksiä.²⁹⁷ Näin ollen vain noin 7 % Närpiön pitäjän sotavahinkojen suuruudesta jää sisällöllisesti selvittämättä. Kuortaneen osalta vastaava prosenttiluku on vieläkin pienempi (n. 1 %).

Seuraavassa tarkastelen sotavahinkojen sisällöllistä ulottuvuutta sekä valloittaja-armeijan että paikallisyhteisön näkökulmasta. Mihin tarpeisiin valloittaja on tarvinnut paikallisyhteisön resursseja? Ja toisaalta, mitä kaikkea omaisuutta paikallisyhteisön jäsen, maaseudun asukas Kuortaneella tai Närpiössä on menettänyt.

Jos tarkastelemme kohdepitäjiä kokonaisuudessaan, useimmin esiintyvä vahinkoryhmä liittyi vaatetukseen. Vahinkoryhmää, joka sisälsi vaatteet, kankaan, nahat ja jalkineet, esiintyi noin 60 %:ssa kaikista anomuksista ja peräti 70 %:ssa anomuksista, joiden sotavahinkojen sisältö oli selvitettävissä. Näitä vaatetukseen liittyviä sotavahinkoja esiintyi suhteellisesti selvästi enemmän Kuortaneella kuin Närpiössä. Kuortaneella nämä myös aiheuttivat suuremmat korvausvaatteet kuin Närpiössä.

Vaatetus liittyi sotilaiden perustarpeen – lämmön – tyydyttämiseen. Kyse oli tältä osin ennen muuta sotilaiden varustuksen huollosta, joka toteutettiin valloitetun maan resurssein. Ryöstettyjen vaatteiden, kankaiden ja jalkineiden määrien ja laadun perusteella voidaan epäillä, että osa tästäkin vahinkoryhmästä olisi päätynyt marketanteille eli kenttäkaupustelijoille, jotka seurasivat yleensä tuon ajan armeijoita.²⁹⁸ Tämä siitäkin huolimatta, että tämän vahinkoryhmän osalta anojat – tai ainakin osa heistä – on mahdollisesti syyllistynyt liioitteluun. Venäläiset sotilaat tai todennäköisemmin artelit (keittokunnat) saivat marketanteilta vastineeksi sitten rahaa tai ruokatarvikkeita. Näin ollen ryöstetty omaisuus olisi osaksi toiminut myös vaihdannan välineenä.

Vahinkoryhmästä vaatteiden osuus oli ylivoimaisesti suurin. Vaikka tämä vahinkoryhmä oli suhteellisesti ottaen aika harvoin riksimmärisesti suurin sotavahingon muodostaneista

²⁹⁷ Närpiön osalta kyseessä ovatkin toisaalta hyvin vähäiset verifioidut sotavahingot, jotka jäivät korvausrajan alapuolelle, toisaalta kyseessä ovat näitä suuremmat sotavahingot, jotka on merkitty kamaritoimituskunnan sotavahinkoluetteloihin korvauksen saajista. Kummallekin on yhteistä, ettei sotavahinkoa vahvistettu vuoden 1810 Närpiön välikäräjillä.

²⁹⁸ Redlich, 'De Praede Militari. Looting And Booty 1500–1815', *Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte, Beihefte*, 39 (1956), s. 49–50.

vahinkoryhmistä, se saattoi joissakin tapauksissa olla yli puolet koko sotavahingon suuruudesta. Ei ollut harvinaista, että esimerkiksi itsellisten tai torpparien naisväen sekä piikojen sotavahingosta juuri tämä vahinkoryhmä muodosti merkittävän osan.

Yleensä tämän vahinkoryhmän sotavahinkojen suuruus jäi alle sadan pankinriksin. Kuitenkin varsinkin suuremmissa sotavahingoissa vaatteiden, kankaiden, nahkojen ja jalkineiden osuus saattoi nousta yli tämän mainitun summan – muutamassa yli tuhannen pankinriksin vahingoissa jopa noin 300:aan pankinriksiin tai yli²⁹⁹.

Esimerkkinä vaatetukseen liittyvistä sotavahingoista voisi ottaa töysäläisen itsellislesken Kreetta Niemen, joka menetti punaisen myssyn, kuusi paitaa, puolikkaan parkittua nahkaa, pieksut ja kaksi paria sukkia. Tämä vaatetukseen liittyvä menetys ei kuitenkaan ollut suuruudeltaan merkittävin vahinkoryhmä hänen sotavahingossaan³⁰⁰. Toisen esimerkin tarjoaa kuortanelainen kappalaisen leski Anna Lisa Garvolius, jonka sotavahingon suuruudesta (n. 227 pankinriksiä) vaatteiden ja nahan osuus oli yli puolet (n. 163 pankinriksiä)³⁰¹.

Seuraavaksi useimmin Kuortaneen korvausanomuksissa esiintyi vahinkoryhmä ”muu karja”, joka kattaa muun karjavarallisuuden menetykset paitsi hevoset. Tämä vahinkoryhmä oli myös kohdepitäjiä kokonaisuutena tarkasteltuna toiseksi useimmin esiintyvä. Vahinkoryhmän menetyksiä esiintyi 473 anomuksessa eli noin 56 %:ssa kohdepitäjien anomuksia. Vahinkoryhmän eläimet käytettiin pääosin sotilaiden ravinnoksi. Kuten pääluvusta kaksi tiedämme, venäläisen sotilaan perusravinto oli hyvin leipä- ja korpupitoinen. Sotasaaლიksi ryöstetyillä eläimillä voitiin ruokavaliota monipuolistaa.

Paikallisyhteisön jäsenille vahinkoryhmän merkitys oli moninaisempi. Lehmiä tarvittiin ennen muuta perinteisen maanviljelyn edellyttämän lannan tuottajina.³⁰² Härkiä käytettiin maanviljelyksessä vetoeläiminä, vaikka niitä olikin Etelä-Pohjanmaalla vain murto-osa suhteessa hevosiin. Tietysti jos karjaa ei voitu ruokkia rehun puutteen vuoksi, oli se laitettava lihoiksi. Tällöin se palveli pieneltä osalta menetetyn sadon korvaajana. Lampaista saatiin villaa, jota voitiin käyttää vaatteiden valmistukseen. Edellä olevasta käy selville, että

²⁹⁹ Viimeksi mainituista esimerkkejä ovat alavutelaisen talollisen Elias Sepposen (nimi anomuksessa muodossa Sipponen) ja kuortanelaisen talollisen Matti Salmen sekä Alavuden kappalaisen Johan Sjöstedtin korvausanomukset.

³⁰⁰ Kuortaneen välikäräjien ptk. 9.7.1810, Ed15, KTMK, SEN, KA; täydentävät sisällölliset tiedot: vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Kuortane, Alajärvi, f. 685, E62, BPSK, KA.

³⁰¹ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 9.7.1810, Ed15, KTMK, SEN, KA; täydentävät sisällölliset tiedot: ote Kuortaneen 29.12.08 välikäräjien ptk:sta, f. 279–280, vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, E62, BPSK, KA.

³⁰² Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutusekspansio kaudet', *Suomen taloushistoria* 1, s. 211–213.

laajamittaisesta karjan menetyksestä saattoi koitua paikallisyhteisön jäsenille merkittäviä seurauksia.

Tämän vahinkoryhmän osalta olen yli yhdeksässä tapauksessa kymmenestä saanut selville joko, mitä eläimiä menetettiin ja/tai niiden arvon. Vahinkoryhmän vahingot koostuivat ennen muuta lampaiden, lehmien (myös vasikoiden ja hiehojen) sekä sikojen menetyksistä.

Lampaista haettiin korvausta 321:ssä, lehmistä 263:ssa ja sioista 115:ssa anomuksessa. Ennen kaikkea näitä kotieläimiä venäläiset sotajoukot ryöstivät tai joissakin tapauksissa niitä myös poltettiin muun omaisuuden mukana. Härkiä menetettiin 32, ja vuohista haettiin korvausta 10:ssä anomuksessa.

Paikallisyhteisön jäsen saattoi menettää vain yhden lampaan tai lehmän tai sitten useampia. Menetyksen suuruus oli tietysti sidoksissa karja- ja muuhun varallisuuteen. Jollekin itselliselle tai palkkelliselle saattoi lehmän tai muutaman lampaan sotavahinko merkitä kaiken karjan menetystä. Sen sijaan varakkaalle talolliselle ei edes viiden lehmän sotavahinko välttämättä merkinnyt samaa. Kojosen mukaan Alavudella oli vuonna 1805 keskimäärin vain 1–2 hevosta, 4 lehmää, 2 hiehoa tai vasikkaa ja 5 lammasta taloa kohden. Kun vanhoissa, vakavaraisissa taloissa oli edelleen varsin runsaasti karjaa, voi tämän laskelman perusteella aavistaa, että kymmenillä uudistiloilla oli näihin aikoihin varsin vähäinen karjavarallisuus.³⁰³

On syytä korostaa, että tämän vahinkoryhmän vahingot keskittyivät syvätutkimuspitäjien osalta nimenomaan Kuortaneelle. Silti Närpiössäkin vahinkoja esiintyi lähes joka kolmannessa anomuksessa. Kuortaneella nautakarjan menetykset olivat kauttaaltaan paljon suuremmat kuin Närpiössä. Vaikka en ole yhtä tarkkaan laskenut lehmien ja nuoren nautakarjan menetyksiä kuin hevosten osalta, kuortanelaisten anomuksessaan ilmoittamaa määrää 710 nautaeläintä voidaan lähtökohtaisesti pitää melko luotettavana. Sen lisäksi kuortanelaiset ilmoittivat menettäneensä 1823 lammasta ja 174 sikaa³⁰⁴.

En pidä todennäköisenä, että ainakaan lehmien lukumäärän osalta olisi tapahtunut merkittävää liioittelua. Nämä kun käyskentelivät pitkän ajan vuodesta laiumella ja olivat siinä mielessä yleisesti ”tunnettua” varallisuutta. Koska lautamiehet ja kihlakunnan tuomari kontrolloivat esitettyjen korvausanomusten sisältöä ja suuruutta käräjillä, niin tämä on osaltaan hillinnyt mielivaltaisten lukujen esittämistä. Ehkä lampaiden osalta tilanne on hieman toinen, jos kyseessä on varakas talollinen, jolla oli monikymmenpäinen lammaskarja. Tällöin muutaman

³⁰³ Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 226.

³⁰⁴ Kuortanelaisten anomus verohelpotuksista ym. (päiväämätön, jätetty hallituskonseljiin 21.3.1810), dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

lampaan liioittelua ei niinkään havaittu. Sen sijaan menetetyistä karjasta pyydytyissä korvauksissa esiintyi joissakin yksittäistapauksissa liian suuria yksikköhintoja³⁰⁵.

Kuortaneen kirkkopitäjässä oli väkilukutaulujen perusteella vuonna 1805 karkeasti ottaen 1160 lehmää, nuoria nautoja 580, härkiä 45 ja 1680 lammasta.³⁰⁶ Tämän perusteella voisi arvioida, että nautoja menetettiin ehkä 40 % ja härkiä jopa seitsemän kymmenestä.

Lampaiden osalta ilmoitetut menetykset ovat suurempia kuin lampaiden määrä vuonna 1805. Voi tietenkin olla, että niiden määrä olisi muutamassa vuodessa jonkin verran lisääntynyt. Toisaalta väkilukutaulukon luvut ovat vain suuntaa antavia, ja tämän vuoksi ne voivat olla jonkin verran todellista alhaisempia. Toisaalta menetettyjen lampaiden määrää on voitu jonkin verran liioitella. Joka tapauksessa Kuortaneen pitäjän nautakarjan ja lampaiden sotavahingot olivat sangen merkittäviä.

Vastaavasti Närpiön emäseurakunnassa oli vuonna 1805 karkeasti ottaen 3260 lehmää, 1600 nuorta nautaa ja 5664 lammasta³⁰⁷ eli runsaammin kuin Kuortaneella. Silti karjan sotavahinkoja esiintyi Närpiössä vähemmän kuin Kuortaneella ja ne olivat myös suuruudeltaan selvästi vähäisemmät kuin Kuortaneella.

Esimerkkinä henkilöstä, jonka sotavahingot karjan osalta olivat huomattavat, voidaan ottaa lautamies Jaakko Porkkonen Kuortaneen emäseurakunnasta. Hän menetti korvausanomuksen mukaan venäläisille joukoille härän, 12 lehmää, 2 vasikkaa, 22 lammasta, 2 sikaa ja 2 porsasta. Hevosia Porkkonen menetti kolme ja lisäksi yhden varsan. Kaikkiaan näistä karjan menetyksistä hän pyysi korvausta 172 pankinriksiä. Kruununvoudin lausunnon mukaan Porkkonen menetti sodassa suurimman osan karjastaan.³⁰⁸

Myös muut vahinkoryhmät, jotka liittyivät täysin tai osittain sotilaiden elantoon, esiintyivät sangen usein korvausanomuksissa. Vahinkoryhmän ”ruokatarvikkeet” osuus oli kohdepitäjiä kokonaisuutena tarkasteltuna 37 %:n luokkaa – Närpiössä osuus oli hieman tätä pienempi, Kuortaneella taas hivenen suurempi. Vahinkoryhmän ”vilja” osuus oli Kuortaneella jopa 50 %:n luokkaa, Närpiössä hieman alle 30 %. Tällöin on kyse nimenomaan korjatusta viljasta,

³⁰⁵ Kuortaneen 4–5 anomuksessa lehmästä pyydettiin korvausta yli 10 pankinriksiä. Tätä mielestäni voidaan pitää jo liioitteluna.

³⁰⁶ Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Kuortaneen väkilukutaulukko v. 1805 (mf VÄ 177); Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Töysän väkilukutaulukko 1805 (mf VÄ 168); Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2.*, s. 157.

³⁰⁷ Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Närpiön väkilukutaulukko v. 1805 (mf VÄ 132).

³⁰⁸ Porkkosen sotavahingot nousivat korvausanomuksen mukaan 856,50 pankinriksiin (Kuortaneen välikäräjien ptk. ote 9.7.1810, Ed 15, KTMK, SEN, KA.). Porkkonen oli menettänyt osan sadosta sekä suurimman osan karjasta ja talousesineistä (Kruununvouti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla olivat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808, Ed14, KTMK, SEN, KA.).

leikkaamattoman viljan vahingot tilastoituivat vahinkoryhmään ”sadolle aiheutetut vahingot”.³⁰⁹ Viljan osalta kyse oli ennen muuta rukiin, joka oli pääasiallinen leipävilja, menetyksistä. Tämän vuoksi voidaan päätellä, että tässä vahinkoryhmässä oli pääosin kyse sotilaiden ravinnontarpeen tyydyttämisestä. Kuitenkin kaura³¹⁰varmaankin pääosin – ja osa ehkä ohrasta – on mennyt sotilaiden hevosten rehuksi. Venäläiset sotilaat erosivat ruotsalais-suomalaisista vastustajistaan siinä, että he leipoivat leipänsä itse³¹¹. Tämä merkitsi vähäisempää riippuvuutta selustayhteyksistä vastustajaan verrattuna.

Paikallisyhteisön jäsenten talous oli pääosin omavaraistaloutta, ja ruokavalio oli tämän mukaisesti valtaosin viljasta lähtöisin³¹², joten merkittävät menetykset ruokatarvikkeiden ja leipäviljan osalta saattoivat muodostua kohtalokkaiksi. Ruokatarvikkeiden osalta venäläiset joukot veivät ennen muuta perunaa, herneitä, nauriita, suolaa, jauhoja ja leipää. Tynnyristä perunoita pyydettiin yleensä 2,67–3 pankinriksiä korvausta.

Myös vahinkoryhmän ”sadolle aiheutetut vahingot” liittyivät sekä sotilaiden elantoon että joukkojen hevosten rehun tarpeen tyydyttämiseen. Niitä esiintyi Kuortaneella noin neljäosassa ja Närpiössä noin 36 %:ssa anomuksia. Ne olivat tietenkin erittäin merkittäviä sotavahinkoja, koska asukkaiden toimeentulo riippui sadosta. Sadolle aiheutetut sotavahingot liittyivät ennen muuta sekä vilja- että heinäsadon menetyksiin. Eräissä tapauksissa myös juureksia – ennen muuta perunaa – menetettiin ja toisinaan vahinkoja koitui myös puutarhalle.

Hyvin usein arviomiehet arvioivat sadolle aiheutetut sotavahingot. Närpiön pitäjässä rakennusten palovahingot arvioineet kolme katselmusmiestä arvioivat aina myös sadolle aiheutetut vahingot. Kuortaneen satovahingoissa arviomiesten käyttö ei ollut yhtä systemaattista kuin Närpiössä. Kuortaneella oli tavallista, että menetykset ulottuivat myös vuoden 1809 satoon. Niille Kuortaneen pitäjäläisille, jotka menettivät koko satonsa, muodostui elannon saanti ongelmaksi. Myös muihin vahinkoryhmiin liittyvät sotavahingot saattoivat aiheuttaa epäsuorasti sen, ettei viljelyä voitu harjoittaa. Tällaisia vahinkoryhmiä olivat hevosiin, muuhun karjaan ja muuhun polttopuuhun (aitauksiin) kohdistuneet menetykset. Palaan tarkemmin siihen, miten satovahingot aiheutettiin, luvussa 4.3.

Esimerkkinä koko sadon menetyksestä mainittakoon alavutelainen talollisen leski Riitta Juhontytär Ilkka. Hänen sotavahinkonsa suuruus oli kaikkiaan noin 787 pankinriksiä, josta

³⁰⁹ Joissakin anomuksissa ero näiden vahinkoryhmien kesken ei ollut selvä.

³¹⁰ Perjés, ‘Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century’ *Acta Historica. Journal of the Hungarian Academy of Sciences. Tomus XVI*, s. 14–17.

³¹¹ Keep, *Soldiers of the Tsar*, s.183; Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 108.

³¹² Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96 (Helsinki 1974), s. 16.

sadolle aiheutetut vahingot muodostivat suurin piirtein 597 riksiä (n. 76 % sotavahingon suuruudesta). Satovahinko aiheutettiin laiduntamalla ja tallomalla viljelykset. Myös niitty oli paon aikana tallottu ja jäi korjaamatta. Samoin osa viljapeltoa jäi kylvämättä. Lisäksi Ilkka menetti yhden hevosen (15 riksiä), muuta karjaa (3 lehmää, 4 lammasta, 2 vuorta; n. 37 riksiä) talousesineitä, työkaluja, muuta sisustusta, kuljetusvälineitä (kärryt, 6 riksiä), vaateista, ruokatarvikkeita, halkoja ja muuta polttopuuta (aitaa vähintään 600 sylvä). Myös osa rakennuksista (aita, lato) ja rakenteista (mm. 8 paria ikkunoita) oli poltettu ja rikottu.³¹³

Sadolle aiheutetut vahingot liittyivät suurelta osin valloittaja-armeijan hevosten rehun saantiin. Toinen vahinkoryhmä, joka liittyi tähän tarpeeseen, oli tietysti heinä. Sitä esiintyi lähes 40 %:ssa Kuortaneen ja noin 24 %:ssa Närpiön anomuksia. Myös osa viljasta (ennen muuta kaura – joskus ohra) meni hevosten ravinnoksi. Raskasta työtä tekevä hevonen ei selvinnyt pitkiä aikoja heinällä ilman viljalisää.³¹⁴ Varhaismodernin armeijan rehu hankittiin pääsääntöisesti paikallisesti. Isonvihan aikana venäläiset joukot hankkivat rehunsa sataprosenttisesti valloittamaltaan alueeltaan Suomesta.³¹⁵ Ei ole mitään perusteita epäillä, etteikö näin ollut laita myös Suomen sodan aikana. Tämän vuoksi merkittävä osa paikallisyhteisön kärsimistä sotavahingoista pahimmilla tuhoalueilla aiheutui joukkojen hevosten rehun tarpeen tyydyttämisestä. Vaikka sotavahinkokorvausanomukset yksiselitteisesti esittävät venäläiset joukot sotavahinkojen aiheuttajina, pidän mahdollisena, että myös ruotsalaissuomalaisen joukkojen hevoset jossakin määrin laidunsivat pitäjäläisten niittyjä, ilman että sitä korvattiin.

Rehun puutteesta oli vakavia seurauksia: karjaa oli teurastettava. Tämä johti siihen, ettei ollut karjan lantaa levitettäväksi pelloille.³¹⁶ Joten jos ei ollut rehua sille nautamäärälle, joka jäi jäljelle venäläisten ryöstelyn jäljiltä, tämä johti leivän puutteeseen myös seuraavana vuonna.

Vahinkoryhmän ”hevoset” sotavahingot liittyivät myös valloittaja-armeijan huoltoon: sen kuljetustarpeisiin. Suomen sodan molempien osapuolten armeijat olivat voimakkaasti sidoksissa paikallisyhteisön kykyyn ja haluun suorittaa hevosillaan armeijoiden tarvitsemia kyydityksiä. Venäjän armeijalla oli suurempi kuormasto kuin Ruotsin armeijalla, mutta sekin

³¹³ Kruununvouti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla olivat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808, Ed14, KTMK, SEN, KA; Kuortaneen välikäräjien ptk. ote 9.7.1810, Ed15, KTMK, SEN, KA; Ilkan sotavahinkokorvaushakemus, E62, s. 490–91, BPSK, KA. Ilkan sotavahinko oli sikäli aika harvinainen, että sille löytyi todistaja.

³¹⁴ Hårdstedt, *Om krigets försörjningar*, s. 110.

³¹⁵ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 47–48, 268, 276.

³¹⁶ Soininen, *Vanha maataloutemme*, s. 16, 105.

oli täysin riippuvainen suurten muona- ja tarvikekuljetusten osalta paikallisväestön hevosista ja kuljetusvälineistä.³¹⁷

Tätä vahinkoryhmää esiintyi 233 anomuksessa syvätutkimuksen kohdepitäjissä.

Kohdepitäjistä vahingot keskittyivät Kuortaneelle (n. 32 %), kun taas Närpiössä vahinkoja esiintyi harvemmin (n. 16 %). Olen tutkinut tähän vahinkoryhmään liittyvät vahingot useita muita vahinkoryhmiä perusteellisemmin sen vuoksi, että hevosilla oli niin keskeinen merkitys maatalouselinkeinon harjoittamisessa tuon ajan paikallisyhteisössä. Korvausanomusten perusteella Kuortaneen ja Närpiön pitäjissä menetettiin yhteensä 325 hevosta ja lisäksi varsoja. Näistä valtaosa oli Kuortaneella. Närpiön menetykset olivat selvästi vähäisemmät.

Korvausanomuksista laskemani Kuortaneen menetettyjen hevosten määrä täsmää hyvin Kuortaneen pitäjäläisten anomuksessaan hallituskonseljille³¹⁸ ilmoittamaan määrään 249 kpl. Kuinka suuren osan pitäjän hevosmäärästä sotavahingot muodostivat? Kuortaneen pitäjässä oli karkeasti ottaen 468 hevosta. Vaikka tämä onkin summittainen luku³¹⁹, se antaa kuvan menetysten suuruudesta: jopa yli puolet pitäjän hevosista menetettiin. Närpiössä hevosten menetykset olivat suhteellisesti ottaen vähäisemmät. Kuitenkin sielläkin karkeasti ottaen neljännes hevosista menetettiin venäläisten joukkojen tarpeisiin. Väkilukutaulun mukaan Närpiössä oli vuonna 1805 suurin piirtein 234 hevosta³²⁰, joista 57 hevosta menetettiin.

Alavudella oli tuolloin keskimäärin 1–2 hevosta taloa kohden³²¹, mikä lienee käytännössä tarkoittanut sitä, että vanhoissa, vakavaraisissa taloissa oli tätä enemmän hevosia, mutta uudistiloilla ei varmaankaan juuri yhtä useampaa. Samankaltainen on tilanne – väkiluku ja varallisuussuhteet huomioon ottaen – ollut todennäköisesti Kuortaneen emäseurakunnassa. Töysässä hevosia on ehkä ollut keskimäärin jopa vähemmän.³²² Varmaankin on ollut niin, että sotavahingot tältäkin osin eivät kohdistuneet tasaisesti pitäjäläisiin. Ne, jotka asuivat lähinnä yleisiä maanteitä – ja Kuortaneen pitäjässä ennen kaikkea Uudenkaarlepyyn–Ruoveden tietä – joutuivat myös tältä osin kantamaan suuremman taakan kuin kauempana asuneet. Jos tilalle ei jäänyt yhtään vetoeläintä, eikä ollut varaa hankkia uutta, peltoviljely ei ollut mahdollista.³²³ Sikäli tilan ainoan tai kaikkien hevosten menetys oli kohtalokasta.

³¹⁷ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 141–142, 158.

³¹⁸ Kuortaneläisten anomus verohelpotuksista ym. (päiväämätön, jätetty hallituskonseljiin 21.3.1810), dnro 153/73 1810, vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

³¹⁹ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2.*, s. 157. Luku perustuu kirkonarkistojen väkilukutaulujen tietoihin.

³²⁰ Seurakuntien väkilukutaulukot 1749–1877, Närpiön väkilukutaulukko v. 1805 (mf VÄ 132).

³²¹ Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 226.

³²² Summittaiset hevosmäärät v. 1805 Alavus 200, Kuortaneen emäseurakunta 188 ja Töysä 80 (Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2.*, s. 157).

³²³ Jutikkala, 'Suurten sotien ja uuden asutusekspansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 215

Valloittajan kuljetustarpeista ei aiheutunut pelkästään hevosten menetyksiä, vaan tarvittiin myös kuljetusvälineitä kuten kärryjä, kieseä, rekiä, länkiä, luokkia, suitsia, riimuja. Tähän vahinkoryhmään sisältyivät myös säkit, laukut ja kirstut. Tätä vahinkoryhmää esiintyi 295 anomuksessa kohdepitäjiä kokonaisuutena tarkastellen (n. 35 %). Jos sellaiset anomukset, joissa esiintyi vain jälkimmäisiä, jätetään huomiotta, esiintyi vahinkoryhmää silti noin 30 %:ssa anomuksia. Tällöin oli kysymys joko ajopeleistä tai niihin liittyvistä varusteista (esim. länget, valjaat). Hyvin tyypillinen vahinko tässä ryhmässä oli kärryjen menettäminen. Närpiössä vahinkoryhmän vahinkoja esiintyi suhteellisesti useammin kuin Kuortaneella. Tämän lisäksi kyydit jäivät useimmiten maksamatta. Kyyditsijät olivat oikeutettuja kyytirahaan ja kuljetuskyydeissä myös päivärahaan³²⁴.

Näiden maksamattomuus ei verrattuna muiden sotavahinkojen suuruuteen ollut kuin rikka rokassa. Sen sijaan ylipitkät matkat ja siitä johtuva riittämätön ravinto sekä venäläisten sotilaiden kovakourainen ja väkivaltainen kohtelu koettelivat niin isäntää kuin hevostakin. Useat hevoset, joita ei ryöstetty, nääntyivätkin niin täysin kyydityksissä, ettei niistä ollut enää mihinkään³²⁵. Kyydityksiin liittyvä venäläisten sotilaiden väkivaltaisuus oli varmaankin eräs syy paikallisyhteisön jäsenten pakoon kaukasiin piilopaikkoihin – ja ainakin kyytivelvollisuudesta laistamiseen. On syytä epäillä, että vain osa maksamattomista kyydeistä on kirjattu näihin sotavahinkokorvausanomuksiin³²⁶. Venäläisten joukkojen kyyditykseen liittyi erittäin vakavia epäkohtia.³²⁷

Vahinkoryhmää ”työkalut, valmistusvälineet, pyydykset, aseet, köydet ym.” esiintyi sangen usein, vajaan 40 %:ssa anomuksia. Kyse oli ennen muuta työkalujen, kuten kirveiden ryöstämisestä. Työkaluille löytyi käyttöä sekä poltettujen siltojen uudelleenrakentamisessa että puiden pilkkomisessa ulkotulia ja maauuneja varten. Niitä voitiin käyttää myös paikallisväestön asumusten rikkomisessa sotasaaliin etsimiseksi. Viinapannutkin sisältyivät tähän vahinkoryhmään. Niistä pyydetään korvausta ainakin 12 anomuksessa. Pitäjäläisille työkalut olivat tietysti välttämättömiä, mutta menetysten riksimmäinen suuruus oli yleensä vähäinen, kuten talousesineidenkin, ottamatta lukuun viinapannuja.

Myös vahinkoryhmää ”talousesineet, säilytysastiat ym.” esiintyi lähes yhtä usein anomuksissa kuin edellistäkin vahinkoryhmää – Närpiössä jopa hieman useammin. Tähän kuuluvat

³²⁴ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 292–293. Kyytiraha oli 8 killinkää pankinrahaa peninkulmalta maaseudulla. Kuljetuskyydeissä maksettiin myös päivärahaa 40 kopekkaa sen vastineeksi, että kyytimies huolehti hevosen rehusta matkan ajan.

³²⁵ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen (Vasa 1931), s. 193.

³²⁶ *Ibid.*, 187–190.

³²⁷ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 92–93; von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 296–310.

tavalliset ruokailuvälineet ja astiat sekä erilaiset säilytysastiat. Usein ryöstön kohteena olivat muun muassa pullot. Nämäkin vahingot liittyivät siis sotilaiden elantoon: syömiseen ja juomiseen sekä ruokien että juomien säilyttämiseen.

Joukkojen huoltoon liittyvät myös seuraavat vahinkoryhmät: ”oljet ja patjat” sekä ”halot ja muu polttopuu”. Tosin jälkimmäisen vahinkoryhmään kuuluvia tarveaineita voidaan käyttää myös muuhun tarkoitukseen. Näitä kumpaakin esiintyi kohdepitäjiä kokonaisuutena tarkasteltuna keskimäärin vähän yli 20 %:ssa anomuksia. Olkia ja patjoja käytettiin etenkin sotilaiden makuualustoina, mutta olkia voitiin sekoittaa myös armeijan hevosten kuivarehuun. Vahinkoryhmän vahinkoja esiintyi suhteellisesti enemmän Kuortaneella kuin Närpiössä. Ryhmän sisällä useammin oli kyse patjojen kuin olkien menetyksestä.

Halkoja ja muuta polttopuuta käytettiin sekä nuotioihin että leipomiseen. Tämän vahinkoryhmän vahinkoja esiintyi suhteellisesti enemmän Närpiössä kuin Kuortaneella. Kesällä ja alkusyksystä joukot nukkuivat pääsääntöisesti ulkosalla – vain upseerit majoittuivat sisätiloihin.³²⁸ Lämmittäminen ja jatkuva leipominen vaativat suurta määrää polttopuuta, joka hankittiin paikallisesti. Ryhmän vahingoista merkittävän osan muodosti viljelysten ympärillä olevien aitausten rikkominen tai polttaminen. On tietysti mahdollista, että tämä on osittain tapahtunut myös tuhoamismielessä – samalla kun poltettiin rakennuksiakin. Kuitenkin kun ottaa huomioon, että nämä vahingot keskittyvät paljolti Kuortaneelle, jossa harvemmin rakennuksia poltettiin, ja menetettyjen aitausten määrän ja pituuden (jopa yli 2 km:ä), on todennäköisempää niiden käyttö pääosin polttopuuksi. Viljelijöille aiheutui peltojen aitausten rikkomisesta ja polttamisesta suuri vahinko. 1800-luvun alussa viljelykset ja niityt aidattiin. Tällä tavoin estettiin elikoiden aiheuttamat tuhot sadolle³²⁹. Kun aitaukset oli rikottu, ei näitä tuhoja voitu estää.

Vahinkoryhmä ”huonekalut ja muu sisustus” esiintyi 240 anomuksessa, Närpiössä kolmanneksessa anomuksista – Kuortaneella hieman harvemmin. Useimmin anomuksissa menetetty esine oli tyyny (usein monia tyynyjä). Se oli ainoana vahinkoryhmän esineenä 92 anomuksessa, joten jos nämä esiintymät puhdistettaisiin pois tilastoista, tämän vahinkoryhmän esiintymisiä olisi vain noin 150 (n. 18 %). Koska olin tähän ryhmään lukenut myös lukot ja avaimet, niin selvitin myös näiden esiintymisfrekvenssin. Näitä esiintyi 42 anomuksessa. Ne liittyvät yleensä aina venäläisten joukkojen ryöstelyyn. Jos avaimia ei löytynyt tai niitä ei annettu, joukot rikkoivat yleensä lukot ja ottivat mitä mielivät. Menettelyyn liittyi aina jonkin verran paikkojen rikkomista. Huonekalujen menetykset

³²⁸ Ks. esim. Generalstaben V, s. 156, 229.

³²⁹ Rasila, 'Mitä talossa tarvittiin', *Suomen maatalouden historia I*, s. 426.

liittyivät suurimmaksi osaksi rakennusten polttamisiin. Kyse oli tällöin ennen muuta siitä, kun venäläiset joukot polttivat Närpiön pitäjän tiettyjen kylien rakennuksia, niin samalla tuhoutui osa irtainta omaisuutta.

Esitetyt vahinkoryhmät ovat liittyneet lähes täysin venäläisten joukkojen huoltoon, mitä on korostettava. Syvätutkimuksen pitäjien sekä Turun ja Porin läänin osalta tilanne ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen.

Esimerkiksi vahinkoryhmän ”rakennukset ja rakenteet” esiintymiä oli 223 anomuksessa (72 koski pelkästään rakenteita). Näistä noin 150 käsitti poltettuja ja tuhottuja rakennuksia (ja rakenteita). Rakennusvahingoista noin 2/3 osaa oli Närpiön pitäjän ja 1/3 osaa Kuortaneen poltettuja tai tuhottuja rakennuksia. Närpiössä tämä vahinkoryhmä oli yleisimmin esiintyvä (n. 45 %). Seuraavassa luvussa käsitelen tarkemmin näiden rakennusvahinkojen suuruutta. Tässä yhteydessä riittää maininta, että rakennusvahingot keskittyivät vahinkojen suuruudella mitaten lähes täysin Närpiöön. Mitkään huoltoon liittyvät seikat eivät olleet ensisijaisia perusteita rakennusten polttamiseen, vaikka niihinkin liittyi jonkin verran irtaimiston ryöstelyä. Palaan luvussa 4.3 näiden asukkaille niin suurta kärsimystä tuottavien sotavahinkojen aiheuttamisperusteisiin. Usean Närpiön kylän asukkaiden kodit poltettiin sananmukaisesti tuhkaksi. Rakennusten ja sadon tuhoaminen aiheuttivat epäilemättä paikallisyhteisön jäsenille vakavimmat sotavahingot.

Rakennusvahingoissa oli kyse ennen muuta rikotuista ikkunoista, mutta myös ovista, ikkuna-aukoista ja katoista, ja ne keskittyivät lähes täysin Kuortaneelle. Näiden arvoa en systemaattisesti kirjannut ylös, koska ne eivät olleet niin mittavia kuin rakennuksia kohdanneet sotavahingot. Nämä sotavahingot liittyivät ennen muuta ryöstelyyn ja joidenkin rakennusten tuohikaton osalta ilmeisesti avotulen tekoon (leirinuotiot, leipominen).

Myöskään seuraavan vahinkoryhmän osalta kyse ei ole joukkojen huollosta – ainakaan suoranaisesti. Vahinkoryhmää ”käteinen raha, omistusasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat” esiintyi kohdepitäjissä noin 15 %:ssa anomuksia. Nämä vahingot liittyivät lähes täysin käteisen rahan ryöstöihin ja keskittyivät Kuortaneen pitäjään. Närpiössä tällaisia anomuksia oli vain 12. Ryöstetyn rahan avulla arttelilla tai yksittäisillä sotilailla oli kuitenkin mahdollista hankkia muun muassa täydennystä yksipuoliseen ravintoon. Samankaltainen on vahinkoryhmä ”korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet”. Näiden menetyksiä esiintyi Kuortaneella hieman harvemmin kuin edellistä vahinkoryhmää, Närpiössä taas päinvastoin. Menetetyiksi ilmoitettiin hopeasormuksia ja kelloja. Joissakin harvoissa anomuksissa on perusteltua epäillä ryöstettyjen sormusten lukumäärää.

Vahinkoryhmää ”muu puutavara” voitiin käyttää esimerkiksi poltettujen siltöjen takia vesistöjen tilapäiseen ylittämiseen – kuten myös osaa revityistä ladoista, aitoista ja muista rakennuksista. Vahingot keskittyivät ennen muuta Närpiöön, jossa niitä esiintyi neljänneksessä anomuksista. Nostan vielä esiin vahinkoryhmän ”laivat, veneet, venetarvikkeet”. Tämän ryhmän osalta oli kyse neljästä laivaosuudesta³³⁰ ja lähinnä veneistä. Vahingot keskittyivät melkein kaikki Närpiöön. Venäläiset joukot pyrkivät epäilemättä alusten ja veneiden takavarikoinneilla katkaisemaan rannikkopitäjien yhteydet viholliseen ja siten tuen saamisen kansannousulle – vastaavasti Kuortaneen osalta pyrittiin estämään sissien ja siihen liittyneen rahvaan toimia venäläisten joukkojen yhteyslinjoja vastaan.

Vahinkoryhmä ”sekalainen irtain omaisuus” esiintyi yli kolmanneksessa Kuortaneen ja lähes viidenneksessä Närpiön anomuksista. Vahinkoryhmän sisältö on kahtalainen. Toisaalta olen käyttänyt sitä silloin, kun alkuperäisessä anomuksessa on käytetty tällaista sanontaa (diverse lösöre) tarkoittamaan erittelemätöntä irtainta omaisuutta. Tällöin vahingon sisältöä ei tältä osin ole pystytty tarkentamaan³³¹.

Toisaalta olen käyttänyt tätä vahinkoryhmää kaatoluokkana sellaisille vahinkoesineille, jotka eivät luontevasti sopineet muihin vahinkoryhmiin. Jälkimmäisistä esimerkkeinä tupakka, kirjat, soittimet, silmälasit, terva, akanat. Nämä olivat yleisimmin esiintyneet vahingon kohteet. Tervaa koskevat sotavahingot saattoivat kohota tuntuiksi: kuortanelainen talollinen Juho Matinpoika Alamäyry menetti peräti 38 tynnyriä tervaa (ä 2 pankinriksiä).

Erosivatko venäläisten aiheuttamat sotavahingot syvätutkimuksen Kuortaneen ja Närpiön pitäjien osalta verrattuna Turun ja Porin läänin sotavahinkoihin? Tällöin vertaan nimenomaan eri vahinkoryhmien esiintymistä korvausanomuksissa. Vaikka aineistot eivät ole täysin vertailukelpoisia, koska Turun ja Porin läänin korvausanomukset olivat osittain verifioimattomia, voi silti vetää sen johtopäätöksen, että molempien kohdealueiden sotavahingot liittyivät ennen muuta venäläisten joukkojen huoltoon.

Erojakin löytyy. Kuortaneen ja Närpiön korvausanomuksissa esiintyi selkeästi enemmän vahinkoryhmiä per vahinkoanomus. Tämä ei tietenkään ole yllättävää, koska vahinkojen suuruuskin oli keskimäärin aivan eri luokkaa. Turun ja Porin läänissä useimmin esiintyneet vahinkoryhmät olivat järjestyksessä: 1. Ruokatarvikkeet 2. Rehu 3. Vaatetus³³².

³³⁰ Kasakat polttivat aluksen heinäkuussa 1808 Närpiössä.

³³¹ Yleensä tällöin on kyse Kuortaneen pitäjän vuoden 1810 välikäräjillä vahvistetuista sotavahingoista, joista ei ole löytynyt samansuuruisia toisintoanomusta vuoden 1808 välikäräjiltä täydentämään sotavahingon tietosisältöä.

³³² Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 76.

Syvätutkimuksen kohdepitäjien anomuksissa esiintyi huomattavasti useammin kuin Turun ja Porin läänissä seuraavat vahinkoryhmät: vilja, muu karja, vaatetus, sadolle aiheutetut vahingot sekä rakennukset. Tietysti monia muitakin vahinkoryhmiä esiintyi vastaavasti enemmän.

Leipää ei varmaan syvätutkimuspitäjissä löytynyt valmiina niin paljon kuin etelästä, vaikka tarve oli suurempi. Näin ollen venäläisten oli se itse valmistettava. Tietysti näissä vahingoissa menetetyt määrät olivat vain osa venäläisten näihin pitäjiin sijoitettujen venäläisten sotilaiden ravinnosta. Joukkojen hevosten rehun osalta tilanne on ollut toinen.

4.1.2 Eri vahinkoryhmien suuruuden arviointia

Edellä olen eritellyt sotavahinkojen sisältöä vahinkoryhmien lukumääräisen esiintymisen perusteella. Entä jos vahinkojen sisältöä tarkastellaan niissä menetetyn omaisuuden arvon perusteella? Toisin sanoen kysyn, mitkä vahinkoryhmät aikaansaivat suurimmat taloudelliset menetykset. Tätä varten olen laskenut, minkä vahinkoryhmän vahingot olivat suurimmat kutakin anomusta kohden. Nämä tulokset esitän oheisessa taulukossa 10. Sen sijaan seuraavat vahinkoryhmät, jotka lukumääräisesti laskettuna esiintyivät usein anomuksissa, olivat harvoin – jos koskaan – korvausanomuksen riksimmäältään suurin vahinkoryhmä: työkalut, talousesineet, muut kuljetusvälineet, ruokatarvikkeet, muu sisustus.

Jotta tietyt erot saataisiin paremmin esille syvätutkimuspitäjien välillä, olen laatinut vastaavat taulukot kummastakin pitäjästä (taulukot 11–12). Niistä selvästi käy ilmi, että rakennukset olivat vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä lähes pelkästään Närpiön pitäjässä. Siellä tämä vahinkoryhmä oli suurimpana noin 40 %:ssa anomusten yhteismäärästä.

Muiden suurimpina esiintyneiden vahinkoryhmien osuudet olivat täällä alle 5 %:n luokkaa (sadolle aiheutetut vahingot vajaa 4 % ja vaatetus vajaa 3 %). Vaikka suurin vahinkoryhmä korvausanomusta kohden voitiin laskea Närpiön pitäjän osalta vain vähän yli puolessa anomuksista, tämä ei vähennä edellä mainittujen tutkimustulosten arvoa. Niiden korvausanomusten suuruus, josta suurinta vahinkoryhmää ei kyetty tietojen puutteellisuuden vuoksi laskemaan, oli vain n. 7 % pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta. Kuortaneen osalta useimmin arvoltaan suurimpina esiintyvät vahinkoryhmät olivat muuten samat kuin taulukossa 10 (kaikki syvätutkimuksen anomukset), mutta rakennusten osuus oli häviävän pieni. Toisin sanoen riksimmäisesti tarkastellen sadolle aiheutetut, vaatetukseen, viljaan ja heinään liittyvät sotavahingot keskittyivät syvätutkimuspitäjissä ennen muuta Kuortaneelle.

On myös huomattava, että korvausanomukset, joissa vaatetus oli arvoltaan suurin vahinkoryhmä, olivat pääosin suuruudeltaan mediaania pienempiä. Silti on selvää, että

Taulukko 10. Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä.

Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahinko- ryhmä suurin	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	92	10,9
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	1	0,1
3. Muu puutavara (jalostettu)	0	0,0
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym., myös terva)	0	0,0
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	0	0,0
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	3	0,4
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	0	0,0
8. Heinä (sis. myös appeen)	86	10,2
9. Hevoset	21	2,5
10. Muu karja	31	3,7
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	132	15,7
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyynyt, myös lukot, avaimet)	0	0,0
13. Talousesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	0	0,0
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	0	0,0
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	2	0,2
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	2	0,2
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	0	0,0
18. Tulisijat	0	0,0
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	100	11,9
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	1	0,1
21. Käteinen raha, omistussasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat	5	0,6
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	142	16,9
23. Kyyditykset (kyytirahat, -päivärahat)	0	0,0
24. Sekal. irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lompakot)	1	0,1
26. Ei tietoa (Närpiö 119 ja Kuortane 103 anomusta)	222	26,4
YHTEENSÄ	841	100,0
ANOMUKSIA YHTEENSÄ (Kuortane: 598, Närpiö: 241)	839	

Summa 841 johtuu siitä, että kahdessa anomuksessa oli kaksi yhtä suurta vahinkoryhmää.

Lähteet: Vuosien 1809-09 sotavahinkojen korvausanomukset, Ed12, Ed14-Ed15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö, E56, Kuortane, E62, BPSK, KA.

Taulukko 11. Kuortaneen pitäjän sotavahinkokorvausanomusten vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä.

Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahinko- ryhmä suurin	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	91	15,2
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	1	0,2
3. Muu puutavara (jalostettu)	0	0,0
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym.)	0	0,0
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	0	0,0
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	3	0,5 0,0
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	0	0,0
8. Heinä (sis. myös appeen)	82	13,7
9. Hevoset	21	3,5
10. Muu karja	30	5,0
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	125	20,8 0,0
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyyny, myös lukot, avaimet)	0	0,0 0,0
13. Talousesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	0	0,0 0,0
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	0	0,0
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	2	0,3 0,0
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	0	0,0
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	0	0,0
18. Tulisijat	0	0,0
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	3	0,5
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	0	0,0
21. Käteinen raha, omistusasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat	4	0,7
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	134	22,3 0,0
23. Kyyditykset kyytirahat, -päivärahat)	0	0,0
24. Sekalainen irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lompakot)	1	0,2 0,0
26. Ei tietoa	103	17,2 0,0
YHTEENSÄ	600	100,0
ANOMUKSIA YHTEENSÄ	598	

Summa 600 johtuu siitä, että kahdessa anomuksessa oli kaksi yhtä suurta vahinkoryhmää.

Lähteet: Vuosien 1808-09 sotavahinkojen korvausanomukset, Ed14, Ed15, Ed17, KTMK, SEN, KA;
vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Kuortane, E62, BPSK, KA.

Taulukko 12. Närpiön pitäjän sotavahinkokorvausanomusten vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä.

Vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahinko- ryhmä suurin	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	1	0,4
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	0	0,0
3. Muu puutavara (jalostettu)	0	0,0
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym.)	0	0,0
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	0	0,0
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	0	0,0
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	0	0,0
8. Heinä (sis. myös appeen)	4	1,7
9. Hevoset	0	0,0
10. Muu karja	1	0,4
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	7	2,9
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyynyt, myös lukot, avaimet)	0	0,0
13. Talousesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	0	0,0
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	0	0,0
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	0	0,0
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	2	0,8
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	0	0,0
18. Tulisijat	0	0,0
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	97	40,2
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	0	0,0
21. Käteinen raha, omistusasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat	1	0,4
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	9	3,7
23. Kyyditykset (kyytirahat, -päivärahat)	0	0,0
24. Sekalainen irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lomapakot)	0	0,0
26. Ei tietoa	119	49,4
YHTEENSÄ	241	100,0
ANOMUKSIA YHTEENSÄ	241	
Lähteet: Vuosien 1808-09 sotavahinkojen korvausanomukset ja luettelot, Ed12, ED14, Ed15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö, E56, BPSK, KA.		

sotavahingoissa menetetyn vaatetuksen rahallinen suuruus oli anomusten perusteella huomattava, kun otamme vielä huomioon, että vahinkoryhmää esiintyi useimmin korvausanomuksissa.

Olen vielä asian varmistamiseksi laskenut, mikä oli minimissään tiettyjen vahinkoryhmien rahallisen menetyksen suuruus syvätutkimuspitäjissä. Rakennusten osalta tämä minimisuuruus³³³ on noin 47 264 pankinriksiä. Näinkin laskien varmistuu, että rakennusvahingot keskittyivät lähes täysin Närpiön pitäjään. Näiden rakennusvahinkojen arvo täällä oli minimissään suurin piirtein 46 160 pankinriksiä ja vastaavasti Kuortaneella minimissään noin 1104 pankinriksiä.

Edellä mainittu summa on melko tarkkaan puolet Närpiön pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta, kun emme ota huomioon Pirttikylän kappelin vahinkoja. On syytä korostaa, että edellä mainituissa summissa ei ole myöskään mukana tuhoissa menetetyn irtaimiston määrää, joka sekin oli melkoinen. Näin ollen voimme liioittelematta sanoa, että Närpiön pitäjän sotavahingoista rakennusvahinkojen osuus oli sangen huomattava.

Sadolle aiheutetut sotavahingot ylittävät yhteissuuruudeltaan vielä rakennustenkin tuhot. Nämä olivat syvätutkimuspitäjissä minimissään yhteensä 56 614 pankinriksiä. Ne keskittyivät paljolti Kuortaneen pitäjään, jossa ne olivat noin 46 308 pankinriksiä, mutta Närpiössäkin sadolle aiheutui huomattavat vahingot (10 306 pankinriksiä). Sotavahingot muodostivat yli 62 % niiden Kuortaneen pitäjäläisten kokonaismenetyksistä, jotka olivat kärsineet tällaisen sotavahingon. Vastaava prosenttiluku närpiöläisille oli noin 14.

Selvitin vastaavat minimisuuruudet myös viljan ja heinän osalta. Viljan osalta minimisuuruus on noin 9000 pankinriksiä. Viljaa koskevat sotavahingot keskittyivät pelkästään Kuortaneen pitäjään³³⁴. Vastaavasti heinän minimisuuruus oli 10 826 pankinriksiä. Nämäkin vahingot keskittyivät lähes täysin Kuortaneelle. On muistettava, että todellisuudessa näiden kolmen vahinkoryhmän suuruudet ovat vielä tästäkin huomattavasti suuremmat, mutta niiden suuruutta ei voinut osasta korvausanomuksia³³⁵ tarkemmin selvittää. Edellä mainitun perusteella voidaan todeta, että Kuortaneen sotavahingoista ainakin noin 66 000 pankinriksiä liittyi joko sadolle tai jo leikatulle viljalle tai heinälle aiheutettuihin vahinkoihin. Koska kyseessä on minimisuuruus, voidaan arvioida, että näiden vahinkojen

³³³ Pieniä rakennusvahinkoja ja rakennevahinkoja en ole huomioinut.

³³⁴ Kirjasin viljan/heinän arvon/määrän ylös yleensä vain, jos sen menetys oli merkittävä. Useissa tapauksissa menetetyn viljan määrää tai arvoa ei voinut selvittää.

³³⁵ Ennen kaikkea Kuortaneen 9.7.1810 välikäräjien pöytäkirjaotteesta.

arvo olisi hyvinkin noin 70 000 pankinriksiä eli suurin piirtein 45 % Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta.

Kaksi muuta vahinkoryhmää, joiden osalta pyrin selvittämään niiden riksimmäisen suuruuden, olivat hevoset ja käteinen raha. Peruste edellisen selvittämiseen oli hevosen merkitys maanviljelykselle ja toisaalta yksikköhintojen vaihtelun seuranta. Jälkimmäisen osalta perusteena on rahakorvausanomuksiin liittyvä mahdollinen liioittelu.

Syväitutkimuspitäjissä pyydettiin korvauksia hevosista yhteensä noin 5684 pankinriksiä. Kaikkien hevosten osalta ei tiedetä pyydetyn korvauksen suuruutta. Niiden osalta, joista se voidaan selvittää, korvauspyyntö on Kuortaneella keskimäärin noin 21 pankinriksiä ja Närpiössä vähän yli 19 pankinriksiä. Nämä hinnat eivät mielestäni vaikuta mitenkään poikkeuksellisen korkeilta.

Käteinen raha kuuluu kategoriaan ”tuntematon omaisuus” ja tarjoaa siten mahdollisuuden liioitteluun. Rahavahingot keskittyivät määrällisesti Kuortaneen pitäjään (110 kpl). Yhteensä käteisen rahan menetyksistä pyydettiin korvausta syväitutkimuspitäjissä ainakin 2914 pankinriksin edestä³³⁶. Näin ollen käteisen rahan sotavahingoista pyydettiin korvausta keskimäärin lähes 27 pankinriksiä anomusta kohden. Keskiarvoa nostaa varsinkin erään säätyläisen huomattava korvauspyyntö, jota pidän täysin mahdollisena. Jos tämä jätetään huomiotta, niin keskimääräinen rahavahinko oli suuruudeltaan hieman yli 21 pankinriksiä (Närpiössä n. 9 riksiä ja Kuortaneella n. 23 riksiä).

Hajonta oli aika suurta. Kuortaneen pitäjässä useat korvauspyynnöt liikkuivat riksin, tai joka tapauksessa 10 riksin luokassa, mutta osa korvauspyynnöistä oli 30–60 riksin suuruisia – jopa senkin yli. Yleensä suuremman luokan rahavahingot sattuivat vauraammille talollisille ja säätyläisille, joilla muutenkin oli enemmän menetettävää. On otettava huomioon, että Kuortaneen pitäjässä saattoi tervanpolton vuoksi olla melkoisia käteisvaroja. Silti pidän mahdollisena, että liioittelua on joissakin tapauksissa tapahtunut. Mutta vaikka liioittelua olisikin tapahtunut eräiden anojien toimesta, ei tällä ole pitäjän kokonaisvahinkojen määrän suhteen juurikaan merkitystä – siksi vähäisiä tämän vahinkoryhmän vahingot olivat.

4.2 Sotavahinkojen tapahtuma-aika

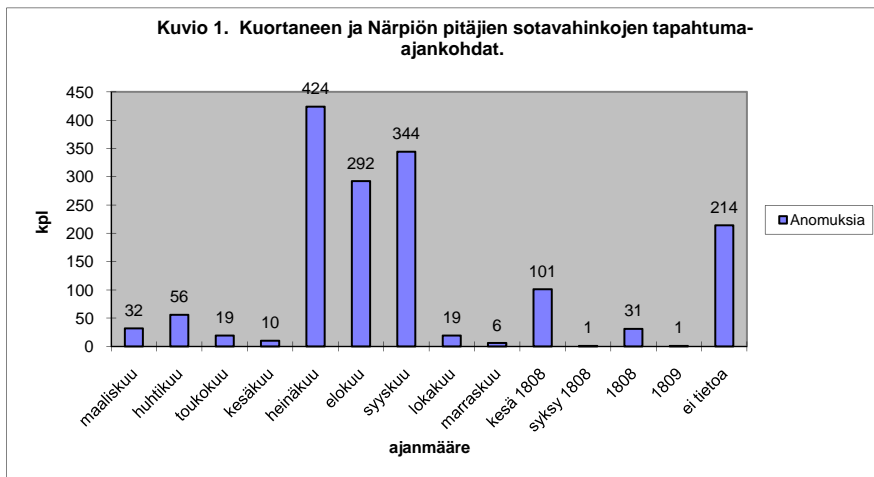
Sillä, milloin sotavahingot aiheutettiin, on merkitystä, kun pyrin selvittämään niiden aiheuttamisperusteita syväitutkimuspitäjissä. Olen erikseen tutkinut sotavahinkojen

³³⁶ Kokonaissumma olisi varmaan hieman suurempi, koska 14:sta anomuksesta en ollut kirjannut summaa ylös.

aiheuttamisajankohdat sekä koko syvätutkimusaineiston että kummankin pitäjän osalta erikseen. Molempien pitäjien osalta sotavahinkojen aiheuttamisajankohdat selviävät oheisesta kuviosta 1.

Yhden korvausanomuksen sotavahingot ovat voineet syntyä useamman kuukauden aikana. Tällöin ne on kirjattu niille kuukausille, jotka on mainittu anomuksessa. Kuvioon on ajankohdat merkitty vain kuukauden tarkkuudella (ei siis päivien). Jos tarkempaa tietoa ajankohdasta ei ole kuin 1808 tai kesä 1808, niin tämäkin on merkitty.

Keskeiset sotatoimet ja niiden ajoitus sekä joukkojen liikkeet vuonna 1808 Suomen sodan painopistealueella selviävät liitteinä olevista kartoista.³³⁷

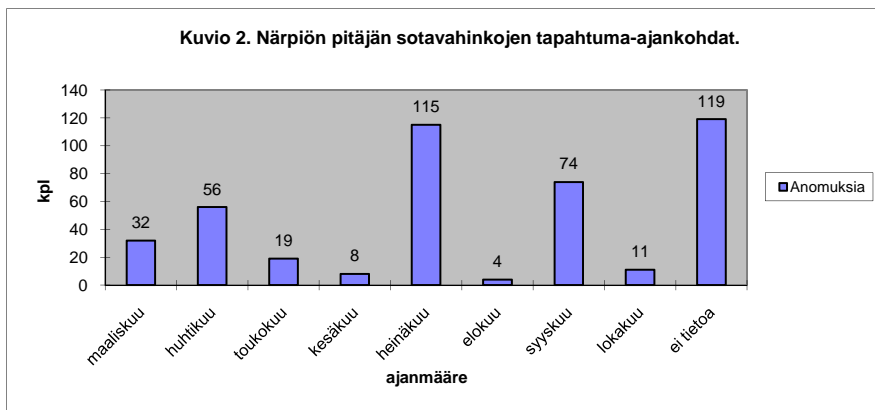
Lähteet: Vuosien 1808–09 sotavahinkojen korvausanomukset ja luettelot, Ed12, Ed14–15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808–09, Närpiö, Kuortane, E56, E62, BPSK, KA.

Kuviosta näkyy selvästi, että niistä anomuksista, joista ajankohta voidaan jotenkin selvittää, kaikki sotavahingot tapahtuivat yhtä lukuun ottamatta vuonna 1808. Lisäksi siitä voidaan havaita, kuinka voimakkaasti sotavahingot määrällisesti keskittyivät vuoden 1808 kolmelle kuukaudelle: heinäkuu, elokuu ja syyskuu. Näistä heinä- ja syyskuulle on kirjautunut eniten sotavahinkoja. Samoin on verraten usein käytetty epämääräisempää ajanmäärettä kesä 1808.

³³⁷ LIITEET 4–6. Kartat 1–3.

Muina vuoden 1808 kuukausina sotavahinkoja tapahtui huomattavasti vähemmän. Kuitenkin maalis- ja huhtikuussa niitä sattui jonkin verran muita enemmän.

Jotta saamme tarkemman kuvan kummankin pitäjän sotavahinkojen tapahtuma-ajankohdista, esitän myös ne graafisesti. Ohessa kuviosta 2 nähdään Närpiön pitäjän sotavahinkojen tapahtuma-ajankohdat. On huomattava, että vaikka 119:ssä sotavahinkokorvausanomuksessa ei ollut tarkempaa tietoa tapahtuma-ajankohdasta, ei näiden korvausten suuruus ollut kuin noin 6400 pankinriksiä. Ehkä suurin ero kuvioon 1 on, että vain neljässä korvausanomuksessa osa vahingoista on ilmoitettu aiheutetun elokuussa 1808. Tällöinkin vahingot aiheutuivat siitä, että asukkaat olivat joutuneet pakenemaan venäläisten joukkojen kovaa kohtelua ja tästä seurasi että heinäsatoa tuhoutui. Selitys sille, että elokuulle ei ole

Lähteet: Vuosien 1808–09 sotavahinkojen korvausanomukset ja luettelot, Ed12, Ed14-15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808–09, Närpiö, Kuortane, E56, E62, BPSK, KA.

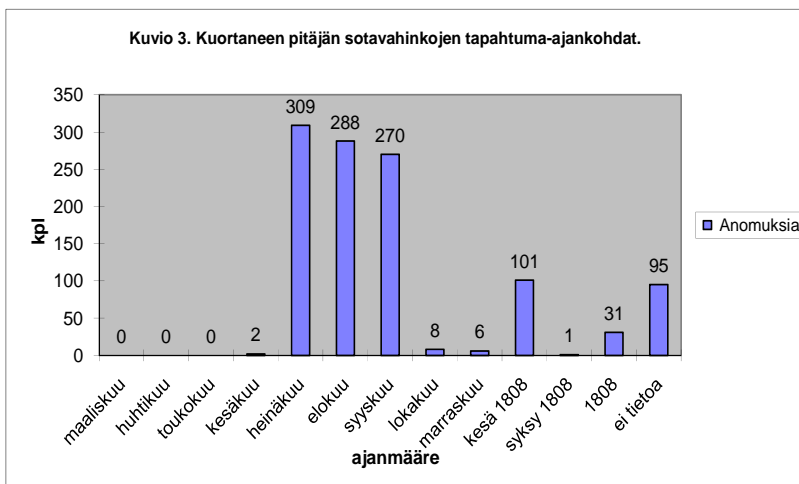
kirjattu sotavahinkoja, on nähdäkseni siinä että venäläisiä joukkoja ei juurikaan ollut enää elokuussa pitäjän alueella. Viimeistään 10.8. venäläiset joukot olivat vetäytyneet myös Pielaksin kylästä. Tämän jälkeen Närpiön pitäjä oli kuukauden ruotsalaissuomalaisen joukkojen hallussa, sillä 9.9. kenraalimajuri von Vegesackin joukot tyhjänsivät asemansa Finnbyn luona ja marssivat Pirttikylään saapuen seuraavana päivänä Tuovilaan.³³⁸

Ehkä vieläkin selvemmin kuin koko syvätutkimusaineiston osalta sotavahingot Närpiössä keskittyivät heinäkuulle. Tässä on kyse siis anomusten lukumääräisestä tarkastelusta. Mutta

³³⁸ Generalstaben V, s. 128, 136, 236.

vaikka tarkastelisimme sotavahinkoja niiden suuruuden mukaan, niin heinäkuun keskeisyys säilyisi. Kuten muistamme edellisestä luvusta, Närpiön sotavahinkojen arvosta noin puolet oli rakennuksille aiheutuneita ja nämä vahingot aiheutettiin poikkeuksetta heinäkuussa. Kun vertaamme kuviota 2 kuvioon 1, huomaamme myös, että maaliskuu-toukokuun sotavahingot aiheutettiin yksinomaan Närpiön pitäjässä. Nämä olivat selvästi pienempiä sotavahinkoja kuin heinäkuussa aiheutetut.

Oheiseen kuvioon 3 on merkitty Kuortaneen pitäjän osalta sotavahinkojen tapahtuma-ajankohdat. Huomattavimpana erona Närpiön vastaavaan kuvioon on, että elokuulle on

Lähteet: Vuosien 1808–09 sotavahinkojen korvausanomukset ja luettelot, Ed12, Ed14-15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; vahingonkorvaushakemukset tutkimuspyytäkirjoineen 1808–09, Närpiö, Kuortane, E56, E62, BPSK, KA.

kirjautunut heinäkuun jälkeen toiseksi eniten sotavahinkoja. Niitä on Kuortaneella kertynyt elokuulle enemmän kuin syyskuulle – toisin kuin kuviossa 1. Kevättalvella ja keväällä ei ole tapahtunut tämän mukaan yhtään sotavahinkoja. Tässä täytyy muistaa, että 95 anomuksessa ei ole tietoa ajankohdasta ja 31 anomuksessa tiedetään vain, että kyseessä on ensimmäinen sotavuosi.

Mistä Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen olemattomuus tai vähäisyys keväällä 1808 johtui? Todennäköisesti siitä, että venäläisten keväthyökkäys ei tapahtunut Ruovesi–Uudenkaarlepyyn tien Lapuan ja Ruoveden välistä tieosuutta pitkin. Venäläiset joukot eivät siis kulkeneet Kuortaneen pitäjän halki ajaessaan takaa peräytyviä Ruotsin joukkoja, vaan

muun muassa Hämeenkyröstä talvitietä Kurikan kautta Lapualle. Venäläisten yksi kolonna hyökkäsi sen sijaan maaliskuun loppupuolella Pohjanmaan rantatietä Närpiön kautta pohjoiseen. Nämä Rajevskin joukot marssivat Närpiön pitäjän läpi niin, että ne jo 29.3. illalla olivat Vaasan tasalla.³³⁹ Useita vähäisempiä sotavahinkoja onkin ilmoitettu tapahtuneen juuri maalis-huhtikuun vaihteen tietämillä Närpiössä.

Vaikka tarkastelisimme Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen tapahtuma-ajankohtia myös sotavahinkojen suuruuden kannalta, tilanne ei muuttuisi edellä kuviossa 3 kuvatussa. Olen erikseen tutkinut vähintään 100 pankinriksin sotavahinkojen tapahtuma-ajankohdat ja laatinut niistä kaavion. Tämä kaavio noudattaa pääosin kuvion 3 pylväitten suhteita – ainoastaan elo- ja syyskuun välinen ero on vähäisempi. Sotavahingot Kuortaneen pitäjässä keskittyivät voimakkaasti heinä-, elo- ja syyskuuhun. On oletettavaa, että epämääräisellä ilmauksella kesä 1808 tarkoitetaan nimenomaan heinä- ja elokuuta, sillä kesäkuu on mainittu vain kahdessa korvasanomuksessa ja toisaalta tiedetään, että venäläiset joukot eivät vielä kesäkuussa olleet vetäytyneet pitäjän alueelle.

Venäläisiä joukkoja oli suurempia määriä Kuortaneen pitäjän³⁴⁰ alueella ehkä noin 6–7 viikon ajan ajanjaksona, joka alkoi 3. heinäkuuta ja päättyi suunnilleen 8. syyskuuta 1808. Koska joukkojen ja joukkojen hevosten määrällä oli merkitystä sotavahinkojen suuruuden kannalta, esitän ne seuraavassa yhdessä tarkempien ajankohtien kanssa.

Ajanjaksona 3. heinäkuuta – 23.(24.) heinäkuuta joukkoja oli 4147 miestä ja niillä oli 17 tykkiä ja arviolta 900–1000 hevosta. Kuitenkin osan tästä ajasta Rajevskin joukot olivat Lapualla, jossa käytiin 14.7. Ruotsille voittoisa taistelu. Ajanjaksona 27.–29. heinäkuuta olivat Erikssonin etujoukot Alavudella. Niiden vahvuus oli noin 2000 miestä ja ehkä yli 400 hevosta. Ajanjaksona 9.–17. elokuuta joukkoja oli Alavudella ja Töysässä. Joukkojen vahvuus oli 15. elokuuta suunnilleen 2530 miestä, 8 tykkiä ja hevosia ehkä yli 600. Hävityn Alavuden taistelun 17.8. jälkeen joukot poistuivat pitäjän alueelta.

Ajanjaksona 26./27. elokuuta – noin 8. syyskuuta joukkojen vahvuudet olivat huomattavasti aiempaa suuremmat: Ruonan ja Salmen taisteluissa 1.–2. syyskuuta suunnilleen 8300 miestä, joista taisteluun osallistui noin 6700. Lisäksi joukoilla oli 31 tykkiä ja ehkä jopa 1700–2000

³³⁹ Kauko Rekola, 'Suomen sota v. 1808', *Suomen historian kartasto*, toim. Eino Jutikkala (Porvoo 1959), s. 47; Generalstaben II, kartta XI.

³⁴⁰ Tällöin tarkoitan, että joukkoja on ollut missä tahansa Kuortaneen kirkkopitäjän alueella (=Kuortaneen emäseurakunta, Alavuden kappeli – mukaan lukien Töysän saarnahuonekunta).

hevosta. Venäläisten joukkojen määrät vaihtelivat siten noin 2000:sta noin 8300 mieheen ja joukkojen hevosten määrä ehkä noin 400:sta jopa 1700–2000:een (tiedot epävarmempia).³⁴¹

On huomattava, että vaikka venäläiset joukot vetäytyivät 18.–19. heinäkuuta Alavudelle, eivät ruotsalaissuomalaiset joukot seuranneet heti perässä, vaan vasta 21. päivä Kuortaneen Salmelle. Vastaavasti kun venäläiset joukot olivat vetäytyneet 23./24. heinäkuuta Alavudelta ja Töysästä, Klingsporin pääjoukot pääosin pysyivät edelleen entisillä sijoillaan.³⁴² Näin ollen osa Kuortaneen pitäjistä oli heinä-elokuussa osan aikaa ei-kenenkään maata.³⁴³

Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta ruotsalaissuomalaisten joukkojen oleskelusta Kuortaneen pitäjän alueella seuraavaa. 1. prikaati saapui 21. heinäkuuta Salmelle ja vasta 23. heinäkuuta Ruonaan. Prikaatin vahvuus oli 10. heinäkuuta 892 miestä ja 285 hevosta. Heinäkuun lopulla sijoitettiin myös 4. ja 6. prikaati Ruonan-Salmen tasalle. Joukkojen vahvuus oli tämän jälkeen ehkä suunnilleen 4300 miestä ja hevosia maksimissaan ehkä 780. Tällä pääosa joukoista oli aina Alavuden taistelun 17.8. edelle asti. Vain tiedustelutarkoituksessa lähetettiin 3.8. Palmfelt yhden pataljoonan ja 20 rakuunan kera Alavudelle (vajaa 450 miestä).³⁴⁴

Näin ollen koko pitäjää ruotsalaissuomalaiset joukot pitivät hallussaan vain vajaan viikon eli 17.–22./23.8.1808³⁴⁵, ja lisäksi oli tiedustelutarkoituksessa edellä mainittu pataljoonan vahvuinen osasto Alavudella 3.–9. elokuuta. Muulloin pääosa joukoista sijaitsi Ruonan tasalla ja lähinnä vain etuvartioasemat tätä edempänä Sarvikkaassa, ja 11.8. jälkeen Kuhalammessa. Voittoisan Alavuden taistelun 17.8. jälkeen joukot vetäytyivät 22.–24. elokuuta Ruonaan. Ruonassa joukot viipyivät 1.9. asti, jolloin käytiin Ruonan taistelu. Sen jälkeen joukot vetäytyivät Salmelle, jossa käytiin 2.9. tappioon päättynyt taistelu. Tämän jälkeen ruotsalaissuomalaisia joukkoja ei enää ollut koko pitäjän alueella. Ruonan ja Salmen taisteluissa Gripenbergillä oli käytettävissään suurin piirtein 5600 miestä ja 21 tykkiä, joista vain vajaat 4400 miestä osallistui taisteluun. Hevosia oli tuolloin ehkä karkeasti arvioiden 550.³⁴⁶ Ruotsalaissuomalaisten joukkojen määrät vaihtelivat siis noin 900:sta miehestä noin

³⁴¹ Generalstaben III, s. 201, 243, liitteet 21, 25, 30; Generalstaben V, s. 117, 147–148, 205, 208, 212–213, 239, liitteet 18, 25, 29 b. 8.9. venäläisiä joukkoja oli jo Lapualla.

³⁴² Generalstaben V, s. 110, 124.

³⁴³ Ks. myös Kojonen, *Alavuden historia*, s. 548.

³⁴⁴ Generalstaben V, s. 110, 112, 122–125, 148–149, liite 28 a; Generalstaben III, liite 28.

³⁴⁵ Tämän n. viikon aikana ruotsalaissuomalaisia joukkoja oli Kuortaneen pitäjän alueella Ruonassa ja Alavudella yhteensä 1407 miestä ja lisäksi Virtain Tulijoella 3786 miestä, joista osa oli sijoitettu Alavuden Olkkoseen. Alavuden taisteluun osallistui ruotsalaissuomalaisia joukkoja n. 3850 miestä, 12 tykkiä ja ehkä vain n. 150–160 hevosta. Tällöin hevosten määrä on arvioitu niin, että ratsastavilla jääkäreillä ja rakuunoilla oli 25 hevosta ja loput 130 hevosta oli tykistöillä (Generalstaben V, s. 149–150, liite 28).

³⁴⁶ Generalstaben V, s. 204–205, 212–230, liite 28 a.

5600 mieheen, ja joukkojen hevosten määrä oli merkittävästi venäläisten vastaavaa määrää pienempi.

4.3 Sotavahinkojen aiheuttaminen ja aiheuttamisperusteet

Tämä problematiikkani kannalta keskeinen luku on jäsennetty siten, että ensin esittelen lähteiden perusteella, miten sotavahingot aiheutettiin kummassakin syvätutkimuksen kohdepitäjässä. Teen tämän kummankin pitäjän osalta erikseen, koska näin on helpommin tuoda esiin niitä yhdistävät ja erottavat tekijät. Sitten pohdin, selittävätkö johdannossa esittämäni hypoteettiset aiheuttamisperusteet venäläisten sotajoukkojen aiheuttamia sotavahinkoja näissä kohdepitäjissä. Tällöin kyse ei ole kausaaliselityksistä, vaan siitä esiintyivätkö kyseiset aiheuttamisperusteet samanaikaisesti tutkittavan ilmiön – venäläisten sotajoukkojen aiheuttamien sotavahinkojen – kanssa. Kyse on siis korrelaatiosta. Nämä hypoteettiset aiheuttamisperusteet olivat: 1. Logistiikka 2. Kostotoimenpiteet 3. Taistelusta taistelupaikalle aiheutuneet tuhot 4. Strategiset/taktiset hävitykset 5. Joukkojen kurittomuus. Mahdollisuuksien mukaan pyrin yksilöimään sotavahingot aiheuttaneet venäläiset sotajoukot.³⁴⁷

Tämän jälkeen tarkastelen, miten näitä syvätutkimuksen tuloksia ja toisaalta pro gradu - tutkielmani tutkimustuloksia voi soveltaa koko silloiseen Vaasan lääniin. Tämä tapahtuu pelkästään sotavahinkoluetteloiden perusteella pohtimalla eri aiheuttamisperusteiden soveltuvuutta sotavahinkojen pitäjäkohtaisen suuruuden vaihtelujen selittäjinä. Kuitenkin tarkastelen muita tarkemmin Saarijärven, Kokkolan ja Lapväärtin pitäjiä. Näiden osalta olen sotavahinkoluetteloiden perusteella selvittänyt niiden sotavahinkojen kyläkohtaisen jakauman pääpiirteittäin.

4.3.1 Sotavahinkojen aiheuttaminen Kuortaneella

Mitä lähteet kertovat Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen aiheuttamistavoista? Kuortaneen välikäräjien 9.7.1810 otteessa tuomari toteaa, että pitäjäläisiä oli yhteisesti kohdannut ryöstely (" - den dem gemensamt öfvergångne plundringen - -"), ja luettelee erikseen ne muutamat pitäjäläiset, joiden rakennukset oli poltettu. Jotta saamme yksityiskohtaisempaa tietoa sotavahingoista ja niiden syntytavasta, on käytettävä 29.12.1808 välikäräjien pöytäkirjaa täydentämään edellä mainittua vuoden 1810 välikäräjien pöytäkirjaa. Vuoden 1808 välikäräjän pöytäkirjan liitteenä olevissa katselmuskirjoissa ja laskuissa mainitaan, että

³⁴⁷ Valitettavasti primäärlähteiden tiedot ovat varsinkin Kuortaneen pitäjän osalta tässä suhteessa sangen puutteellisia.

vahingot on aiheutettu keisarillisen Venäjän armeijan pitäjässä oloaikana. Lisäksi eräissä niistä annetaan yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, miten sotavahingot syntyivät. Oma esitykseni vahinkojen aiheuttamistavoista perustuu pääosin näihin tietoihin.³⁴⁸

Kuortanelaisten omasta anomuksesta käy ilmi, että tähän yleiseen ryöstelyyn olivat syyllistyneet juuri venäläiset joukot.³⁴⁹

Näin ollen ryöstely oli yleisimmin esiintyvä sotavahinkojen aiheuttamistapa Kuortaneella. Laskuissa ja katselmuskirjoissa puhutaan hieman kaunistellen ”ottamisesta” marssien ja joukkojen pitäjässä oleskelun aikana tai hieman suuremmin, ”ottamisesta” venäläisten joukkojen riehunnan ja täällä olon aikana. Selvää kuitenkin oli, että kyseessä olivat nimenomaan ryöstöt. Takana oli aina epäsuora tai suora väkivallan uhka. Kuortaneen pitäjäläiset mainitsevatkin anomuksessaan suoraan tästä kohtelusta: - - kaikki omaisuus joka oli asuin- ja talousrakennuksissa täytyi heittää hukkaan, sen jälkeen kun ikkunoita ja ovia oli rikottu ja asukkaita pahoinpideltiin aika usein - -.³⁵⁰

Venäläisten joukkojen yleinen toimintamalli näissä tilanteissa näyttää olleen, että jos asukkaat olivat paikalla, heiltä vaadittiin kaikki avaimet. Jos niitä ei annettu, asukkaita uhattiin jopa hengenmenetyksellä. Sitten hajotettiin ikkunat ja ovet, jotta joukot pääsivät tutkimaan kaikki paikat, ja ottamaan mitä mielivät ja löysivät. Kemiön saariston kalastajatalonpoikien anomuksesta ylipäällikkö Buxhoevdenille käy ilmi konkreettisesti, kuinka joukot saattoivat menetellä. Talonpojat kuvailevat, kuinka venäläiset meriväen joukot julmasti kohdellen pakottivat heidät luovuttamaan omaisuutensa – osaksi sapelia pään yläpuolella pitäen ja osaksi musketilla rintaan osoittaen – osittain muulla tavoin riistäen heidän tavaransa. Myös Tyrvään nimismiehen Grananderin mukaan venäläiset joukot toimivat Tyrväällä väkivaltaisesti ja uhkasivat pistää pistimillä rintaan, jos asukkaat eivät vapaaehtoisesti luovuttaneet avaimia oviin, kaappeihin ja aittoihin.³⁵¹

Venäläisten joukkojen suorittamat ryöstöt ja pitäjäläisten kova kohtelu ajoi ainakin osan pitäjäläisistä pakoon kodeistaan. Ylipäällikkö Buxhoevden oli estääkseen kansaa lähtemästä

³⁴⁸ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 9.7.1810, 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA; ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 29.12.1808, Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Kuortane, Alajärvi, BPSK, KA.

³⁴⁹ Kuortanelaisten päiväämätön anomus verohelpotuksista ym. (saapunut 21.3.1810) keisarille/hallituskonseljille, dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 91, 102.

pakoon jo julistuksessaan 28.2.1808 epäsuorasti uhannut niitä, jotka eivät palanneet koteihinsa, että he saivat syyttää itseään, jos asumattomissa kylissä oli vallalla epäjärjestys.³⁵²

Paikallisyhteisön jäsentä kohdannut sotavahinko saatettiin ryöstöjen lisäksi aiheuttaa monella muullakin tavalla. Rakennuksia, ikkunoita, ovia, kattoja ja muita rakenteita sekä lukkoja tuhottiin ja rikottiin. Nämä mainittiin Kuortaneen pitäjän alueella ainakin 73 anomuksessa (n. 12 %:ssa anomuksista). Rakennusten tai aitojen polttaminen esiintyy ainakin 41 anomuksessa (n. 7 %:ssa anomuksista). Vaikka osassa näistä on kyse ”pelkästään” peltoaitausten polttamisesta, on aivan selvää, että useampien kuin 9.7.1810 välikäräjien pöytäkirjaotteessa mainitun neljän talollisen ja yhden torpparin rakennuksia poltettiin tai muuten tuhottiin. Muiden tässä pöytäkirjaotteessa mainitsemattomien osalta kyse oli lähinnä talousrakennusten ja niittylatojen tuhoista, mutta jokunen asuinrakennuskin mahtui näiden mukaan.

Sadolle aiheutettiin vahinkoja myös monella eri tavalla. Kuten muistamme, näiden menetysten merkitys pitäjäläisten taloudelliseen ahdinkoon oli huomattava.

Korvausanomuksissa on melko yksityiskohtaisesti kuvattu vahinkojen syntymekanismissa.

Usein joukkojen hevoset päästettiin laitumelle pitäjäläisten viljapelloille, niityille ja muille viljelmille. Suuri vahinko syntyi, kun hevoset talloivat pellot niin koviksi, ettei niitä voinut kylvää syksyllä. Myös niittyjä tallottiin. Osittain sotilaat korjasivat viljan, perunat ja nauriit tai he ryöstivät jo kuhilailla olleen viljan. Vetoelämistä oli kova puute, kun arviolta puolet tai enemmän pitäjän hevosista menetettiin. Peltoviljelyä häytti suuresti, että joukot repivät ja polttivat peltoaitauksia. Tämän jälkeen ei voitu estää eläinten kulkua pelloille. Niittyjen laiduntamisesta seurasi myös se, että elikoille ei riittänyt rehua talveksi.

Esimerkkinä huomattavasta sadolle aiheutetuista sotavahingosta, ja miten se aiheutettiin, voidaan ottaa alavutelaisen talollisen Matti Matinpoika Kahran sotavahinko. Hänen sadolleen aiheutettujen vahinkojen suuruus oli lähes 700 pankinriksiä kokonaisvahinkojen ollessa 843 pankinriksiä. Sadolle aiheutetut vahingot olivat syntyneet laiduntamalla ja tallomalla. Korvausanomuksen mukaan koko ruis- ja ohrasato menetettiin. Koska kaikki niityt laidunnettiin, karjaa ei voitu ruokkia eikä siksi saatu lantaa. Lannan puutteen vuoksi vuoden 1809 ohrapellon sato jäi saamatta ja tästä aiheutui merkittävä vahinko. Lisäksi oli

³⁵² Attioåriga minnen, proklamation 22.2.1808, kungörelse 28.2.1808 (Helsingfors 1890), s. 9–10; Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 113.

peltoaitauksia poltettu 500 sylen (n. 890 m) verran. Samoin muun omaisuuden menetyksestä aiheutui vahinkoja. Arviomiehet olivat arvioineet sadolle aiheutetut vahingot.³⁵³

Kahra haki vapautusta vuosien 1808–1809 veroistaan, joiden rästit olivat vuonna 1811 hieman yli 35 pankinriksiä. Kruununvoudin lausunnossa todetaan Kahran vahingoista, että hän oli menettänyt suurehkon osan sadostaan, suurimman osan karjastaan ja irtaimesta omaisuudestaan sekä että osaa rakennuksista oli kohdeltu kaltoin.³⁵⁴

Toinen merkittävä syy vuoden 1809 sadon menetyksiin oli se, että useat tilalliset lähtivät pakoon venäläisten joukkojen kovakouraista kohtelua. Tämän vuoksi osa heinä- ja viljasadosta menetettiin ja syyskylvöt jäivät tekemättä. Siksi paosta aiheutui suuret vahingot. Tältä osin kyseessä on siis venäläisten joukkojen toiminnasta aiheutunut välillinen taloudellinen menetys.

Syyksi syyskylvöjen poisjäämiseen korvauksen anojat mainitsevat siis peltojen tallomisen kovaksi, peltoaitausten tuhoamisen sekä muutamat vetoeläinten puutteen – sangen monet myös paon.

Se, että osa Kuortaneen pitäjäläisistä tosiaan oli lähtenyt pakoon, käy ilmi Kuortaneen välikäräjien 29.12.1808 pöytäkirjan otteesta. Siinä kihlakunnantuomari Sundius toteaa erääksi syyksi, että käräjät pidettiin vasta vuoden lopulla sen vuoksi, että asukkaita ei kyetty kutsumaan koolle käräjille, koska rahvas viime syksynä – ja pitkälle talven tuloon asti – oli muuttanut pois kotikonnultaan. Tämä oli osittain seurausta venäläisten joukkojen kovan kohtelun pelosta, osittain siitä, että heidän talonsa olivat vahingoittuneet niin, etteivät he kyenneet asumaan niissä.³⁵⁵

Myös perimätiedon perusteella kuortanelaiset pakenivat osittain metsiin kesällä 1808. Kansantarinoiden mukaan kuortanelaiset pakenivat karjansa kanssa metsiin ja piilopaikkoihin. Vanhemmat ihmiset eivät sen sijaan pakoon lähteneet. Pakopaikoiksi kelpasivat ulkosarat ja kaukaisilla tervahautoilla olevat hautasaunat. Koiviston mukaan korkean kuolleisuuden

³⁵³ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 9.7.1810, akti 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed15, KTMK, SEN, KA; ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 29.12.1808, sidoksen lopussa, ei sivunumeroa, Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen, Kuortane, Alajärvi, E62, BPSK, KA. Kahra ilmoitti v. 1810 käräjillä lisävahingoiksi 28 pankinriksiä sekalaista irtainta omaisuutta, jota vahingon osuutta ei ollut merkitty v. 1808 käräjillä.

³⁵⁴ Kruununvoudti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla ovat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

³⁵⁵ Ote Kuortaneen välikäräjien ptk:sta 29.12.1808, Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Kuortane, Alajärvi, E62, BPSK, KA.

aiheuttaneiden kulkutautien leviämistä edesauttoi, että ihmiset elivät ahtaasti epähygieenisissä oloissa pakopaikoissaan.³⁵⁶

4.3.2 Sotavahinkojen aiheuttaminen Närpiössä

Närpiön pitäjän sotavahingoista voimme saada tarkempaa tietoa vain hieman yli puolessa korvausanomuksia (122/241), mutta niiden sotavahinkojen suuruus, joiden osalta aiheuttamistapaa ei voida selvittää, oli vain noin 7 %. Toisin sanoen voimme melko kattavasti selvittää, miten suurimmat sotavahingot Närpiössä aiheutettiin.

Yleisin tapa, jolla sotavahingot Närpiössä aiheutettiin, oli polttaminen. Tämä aiheuttamistapa esiintyi 107 anomuksessa eli lähes 88 %:ssa niistä anomuksista, joista tieto oli saatavissa. Kyseessä oli ennen kaikkea rakennusten polttaminen. Useat rakennukset poltettiin tuhaksi. Kenraalimajuri, kreivi Vasili Orlov-Denisovin joukot polttivat Närpiössä kaikkiaan 89 tilaa tai taloa joko kokonaan tai osaksi. Sen lisäksi nämä joukot polttivat sotilas- ja muita torppia sekä mäkitupia ja muita rakennuksia joko kokonaan tai osaksi liitteen 7 mukaan 16 kappaletta, mutta K.I. Nordlundin mukaan 20 kappaletta. Nordlundin mukaan vähintään 1500 ihmistä joutui kodittomaksi ja menetti suurimman osan omaisuudestaan ja joitakin tapettiin³⁵⁷.

Liitteessä 7³⁵⁸ on lueteltu näissä paloissa tuhoutuneet tilat ja talot ja niiden omistajat tai haltijat. Näiden rakennusten yhteisarvo oli anomusten mukaan minimissään noin 46 163 pankinriksiä. Tämän lisäksi paloissa tuhoutui irtainta omaisuutta ja jonkin verran satoa, esimerkiksi perunamaata – ilmeisesti rakennusten läheisyydestä. Toisin sanoen Orlov-Denisovin joukot aiheuttivat polttamalla vähintään puolet Närpiön sotavahinkojen suuruudesta.³⁵⁹ Poltettujen rakennusten osuus sotavahingon kärsijän kokonaisvahingoista oli yleensä erittäin suuri (n. 50 % –100 %).

Toiseksi yleisin tapa, jolla sotavahingot aiheutettiin, oli ryöstely. Tätä esiintyi 98 anomuksessa eli noin 80 %:ssa selvitettävissä olevista anomuksista. Venäläiset joukot syyllistyivät ryöstöihin vähäisemmässä määrin jo maaliskuuhun vaihteessa 1808 keuhkokuumeen aikana edetessään ruotsalaissuomalaisten joukkojen perässä Pohjanmaalle. Ryöstetyt määrät olivat luokkaa 2–30 pankinriksiä. Ryöstöihin syyllistyivät kenraaliluutnantti Rajevskin joukot.

³⁵⁶ Koivisto, *Kuortanelainen väestökirja*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, JYK, s. 52–54; M.O. Karttunen, *Alavuden kirja. Kuvaus kotiseudusta ja sen vaiheista* (Vaasa 1953), s. 68.

³⁵⁷ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 176–177. Nordlundin mukaan Närpiön seurakunnan kuolleiden luettelon 1808 mukaan 6 henkilöä ammuttiin.

³⁵⁸ LIITE 7. Luettelo kreivi Orlov-Denisovin joukkojen vuonna 1808 joko kokonaan tai osaksi polttamista tiloista ja taloista Närpiön pitäjässä.

³⁵⁹ Mukaan ei ole tällöin laskettu Pirttikylän kappeliseurakunnan sotavahinkoja.

Myös Orlov-Denisovin joukot ryöstelivät. Tämä tapahtui ennen muuta kesällä – etenkin heinäkuussa. Ryöstetyn omaisuuden arvo oli selvästi suurempi kuin keväällä. Samoin syksyllä oli ryöstetyn omaisuuden suuruus keväistä merkittävämpi. Erityisesti ajalla 9.–15. syyskuuta suoritettiin ryöstöjä. Tällöin venäläiset joukot toistamiseen seurasivat vetäytyviä ruotsalaissuomalaisia joukkoja pohjoiseen. Näihin ryöstöihin syyllistyivät ennen muuta kenraalimajuri von Knorringin joukot. Myös eversti Mejbaumin joukot ryöstelivät myöhemmin syys- ja lokakuussa. Ryöstöt saattoivat aiheuttaa myös henkilövahinkoja, jos asukkaat olivat paikalla. Tästä esimerkkinä kruununvouti Fontellin leski Pielaksin kylästä, joka sai kuusi pistimen pistosta 20.7. tapahtuneen neljä tuntia kestäneen ryöstelyn aikana. Tekoon syyllistyivät ilmeisesti Orlov-Denisovin kasakat ja jääkärit.³⁶⁰

Kolmanneksi yleisin tapa, jolla sotavahingot aiheutettiin Närpiössä, oli sadon tuhoaminen tai tuhoutuminen. Tätä esiintyi 66 anomuksessa eli noin 54 %:ssa selvitettävissä olevista anomuksista. Kuten Kuortaneellakin, sadolle aiheutuvat tuhot johtuivat monesta eri syystä. Osittain pellot ja niityt laidunnettiin tai vilja korjattiin. Ehkä kuitenkin suurimmat tuhot aiheutuivat siitä, että asukkaat lähtivät venäläisten joukkojen kovan kohtelun seurauksena pakoon, jolloin varsinkin heinäsaato jäi korjaamatta. Sadolle aiheutettujen sotavahinkojen suuruus oli merkittävää luokkaa myös Närpiössä (10 306 pankinriksiä).

Rakenteiden tai esineiden tuhoamista tai rikkomista esiintyi 14 anomuksessa. Paikkoja – ennen kaikkea ikkunoita ja ovia – on rikottu ilmeisesti ryöstöjen yhteydessä. Tähän syyllistyivät ainakin edellä mainitut Orlov-Denisovin ja Knorringin joukot. Myös kenraali Kniperin ja eversti Mejbaumin joukot mainitaan kerran tällaisessa yhteydessä.

Toimitukset venäläisille joukoille esiintyivät 46 anomuksessa sotavahingon aiheuttajina. Toimitukset käsittivät ennen muuta ruista, ohraa ja heinää venäläisille joukoille ja niiden suuruus oli suurin piirtein 1–10 pankinriksiä. Toimitukset suoritettiin kevättalvella ja keväällä (lähinnä maalis-huhtikuun vaihteessa ja huhtikuussa). Tilaukset tehtiin maaherran välityksellä käyttäen hyväksi kruunun palveluskuntaa piiri- ja paikallistasolla. Toimituksista piti saada täysi korvaus. Närpiön osalta kuitenkin ainakin edellä mainituissa lähes 50 anomuksessa täyttä korvausta – tai ylipäättään mitään korvausta – ei ollut saatu. Näiden maksamattomien toimitusten aiheuttamien sotavahinkojen taloudelliset menetykset olivat muihin aiheuttamistapoihin nähden sangen vähäisiä. Jos venäläiset joukot olisivat käyttäneet

³⁶⁰ Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, 1808–1813, Ed14, KTMK, SEN, KA; Närpiön välikäräjien pöytäkirjan ote 30.10.–4.11.1808 (§177, f. 241), Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö ja Teuva, E56, BPSK, KA.

yleisemmin tätä menettelytapaa, ja vielä maksaneet lupaustensa mukaisesti muona- ja rehutilauksensa, olisivat sotavahingot jääneet minimaalisiksi.

Kyydityksistä aiheutui taloudellisia menetyksiä suoraan ja epäsuorasti. Kyytirahan tai päivärahan maksamattomuudesta aiheutui sotavahinkoja 36 anomuksessa. Kuitenkin näiden suorien taloudellisten vahinkojen suuruus oli käyttämissäni primäärilähteissä vähäinen. Kyseessä oli yleensä 1–3 pankinriksin saaminen. Maksamattomat kyyditykset tehtiin lähinnä kevättalvella, keväällä ja syksyllä.

On kuitenkin erittäin todennäköistä, että kaikki venäläisten joukkojen tarpeisiin tehdyt maksamattomat kyydit eivät sisälly näihin sotavahinkokorvausanomuksiin, vaan niistä on tehty erilliset anomukset.³⁶¹ Vaikka maksamattomat kyydit eivät olekaan kirjautuneet kuin vähäiseltä osin näihin lähteisiin, käy muista lähteistä selväksi niiden aiheuttama valtava rasitus paikallisyhteisöille – sekä maaseudun talonpojille että kaupunkien porvaristolle. Tällöin on kyse kuljetuksissa menetetyistä hevosista, venäläisten sotilaiden väkivaltaisuudesta kyyditsijöitä kohtaan, mutta myös luvattujen kyytikorvausten maksamattomuudesta.³⁶²

Myös ruotsalaissuomalaiset joukot jättivät osan kyydeistään ja ottamistaan hevosista maksamatta.³⁶³ Venäläisten joukkojen ylipäällikkö Buxhoevdenin lupaukset³⁶⁴, että rahvaalle maksettaisiin täysi korvaus kuljetuksista ja kyydeistä, asettuvat outoon valoon, kun lähteistä käy ilmi, että ylipäällikkö seurueineen matkusti kahdesti syksyllä 1808 Närpiössä talonpoikaiskyydillä suorittamatta asianomaista korvausta.³⁶⁵ Majoituksesta aiheutuvia vähäisiä menetyksiä esiintyi vain kahdessa anomuksessa.

4.3.3 Logistiikka aiheuttamisperusteena

Miten joukkojen huolto aiheutti sotavahinkoja syvätutkimuksen pitäjissä? Kuten sotavahinkokorvausanomusten sisällöllisestä analyysistä kävi ilmi, suurin osa sotavahingoista liittyi venäläisten joukkojen logistiikkaan eli huoltoon. Tätä koskevat vahinkoryhmät

³⁶¹ Ks. K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 187–189. Tämän lähteen mukaan 3.2.1810 Närpiön pitäjänkokous päätti anoa korvausta erikseen luetelluista venäläisten joukkojen tarpeisiin suoritetuista kyydeistä. Kyydit on lueteltu sivuilla 188–189.

³⁶² Ks. esim. von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 296–310; Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 92–93.

³⁶³ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 187, 190–191. Nordlundin mukaan Norrnäsin kyläläiset menettivät 14 hevosta ruotsalais-suomalaisille joukoille saamatta niistä maksua, osa joutui lisäksi jälleen lunastamaan hevosensa.

³⁶⁴ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 45–46.

³⁶⁵ Talollinen Eric Bernas Ericsson Gottbölen kylästä kyyditsi syyskuussa kreivi Buxhoevdeniä Näsbystä Pirttikylään ilman maksua (24 killinkiä). Samoin talollinen Henric Michels Finnbystä kyyditsi Buxhoevdenin seuruetta saman matkan saamatta korvausta. Närpiön 30.10.–4.11.08 välikäräjien ptk.ote (§135, fol. 166, § 242, fol. 336–337), E 56, BPSK, KA.

esiintyivät useimmin korvausanomuksissa ja huoltoon liittyivät myös suurimmat taloudelliset menetykset – etenkin Kuortaneen pitäjässä. Kyse oli ennen muuta venäläisten joukkojen sotilaiden ja hevosten ravinnosta – toisin sanoen muonasta ja rehusta. Tämän lisäksi vahingot koskivat myös muuta huoltoa kuten vaatetusta, lämmitystä ja kuljetusta (hevoset, kärryt ym.).

Sadolle aiheutetut sotavahingot liittyivät sekä rehun että viljan hankintaan. Joukot päästivät hevoset laiturille sekä viljapeltoihin että niityille – jopa muillekin viljelmille. Ryöstämällä hankittiin viljaa, heinää, ruokatarvikkeita, hevosia ja muuta karjaa, vaatteita, nahkaa, jalkineita, talouksesineitä, työkaluja, kuljetusvälineitä, polttopuuta ym. joukkojen ehtymättömiin tarpeisiin. Kuortaneen pitäjän osalta muiden kuin huoltoon liittyvien vahinkoryhmien esiintyminen oli melko vähäistä korvausanomuksissa. Vain erittäin harvoin rakennuksille aiheutetut vahingot tai käteisen rahan ryöstöt aiheuttivat suurimman taloudellisen menetyksen sotavahingon kärsineelle (n. 1:ssä %:ssa anomuksia).

Se, että vahingot olivat suurimmat juuri yleisten maanteiden varsilla ja niiden läheisyydessä, johtui ennen muuta siitä, että sotajoukot olivat tuohon aikaan liikkeissään sidottuja olemassa olevaan tieverkkoon. Sotajoukkojen marssit ja huoltokolonnat toteutettiin maanteitä pitkin.³⁶⁶ Sodankäynti edellytti tuolloin, että sotatoimien kohdealueelta saadaan muonaa ja ennen kaikkea rehua sotaa käyville armeijoille. Rehua ei voitu kuljettaa pitkiä matkoja, vaan se oli hankittava sotatoimialueelta.³⁶⁷

Huollon onnistunut järjestäminen oli ratkaisevaa sodankäynnin kannalta.³⁶⁸ Lisäksi huoltokuljetukset olivat sangen riippuvaisia paikallisen siviiliväestön kyvystä ja halusta kyyditä joukkoja.

Mitä lähempää joukot saivat rehun ja muonan, sen helpompi niille. Sen vuoksi yleisten maanteiden lähellä sijainneet tilat joutuivat kärsimään eniten. Kun Suomen sodan keskeiset sotatoimet keskittyivät Pohjanmaalle ja keskeisin yhteyslinja Pohjanmaalle oli nimenomaan Hämeenlinna–Tampere–Orivesi–Alavus³⁶⁹, niin ei ole yllättävää, että Kuortaneen pitäjän vahingot kohosivat niin suuriksi. Kuitenkin tiedot sotavahinkojen jakautumisesta Kuortaneen pitäjän eri talojen kesken osoittavat, että sotavahinkojen rasisusta joutuivat kantamaan lievemässä määrin myös kauempana sijainneet tilat. Tämä viittaa siihen, että lähinnä yleisiä

³⁶⁶ G. Zaharov, 'Venäjän ja Ruotsin välinen sota vuosina 1808–1809', *Sotahistoriallisia tutkimuksia* no 2, s. 17.

³⁶⁷ Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarken*, s. 343.

³⁶⁸ Hårdstedt, 'I krigets tjänst – Det militära underhållet och det civila samhället i Västerbotten under kriget 1808–09', *Krig kring Kvarken*, s. 320; G. Zaharov, 'Venäjän ja Ruotsin välinen sota vuosina 1808–1809', *Sotahistoriallisia tutkimuksia* no 2, s. 19.

³⁶⁹ Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 204.

maanteitä sijainneiden tilojen resurssit eivät riittäneet venäläisten joukkojen tarpeisiin, vaan resurssien käytön tehostamiseksi ulotettiin ryöstöt myös kauempana sijainneisiin tiloihin.

Venäläisten joukkojen huolto Kuortaneen pitäjässä vaikeutui suuresti Suomen pääarmeijaan kuuluneen Rothin ja Spoofin erillisosaston toiminnan vuoksi. Erillisosasto katkaisi 19.7.1808 venäläisten yhteyslinjan Alavuden ja Tampereen välillä. Tämän ja muonakuljetusten kaappausten sekä joukkojen kärsimän elintarvikepulan vuoksi päätti Rajaevski 23.7. – sotaneuvoston tuella – vetää joukkonsa välittömästi Alavudelta.³⁷⁰ Myös Kamenskin ensimmäinen offensiiviyritys Kuortaneen pitäjän osalta oli keskeytettävä muonapulan vuoksi. Erikssonin etujoukko ei voinut viipyä Alavudella kuin pari vuorokautta, ja perääntyminen oli aloitettava 29.7. Jyväskylään. Seudut oli imetty elintarvikkeista tyhjiin. Jos siis alue oli täysin vailla resursseja ja toimitukset varastoista eivät toimineet, niin joukot eivät yksinkertaisesti voineet toimia alueella.

Keväällä 1808 tilanne oli sellainen, että maaherra ilmoitti nälänhädän jo alkaneen Korsholman itäisen kihlakunnan alueella. Kamenskin mukaan muonapula vaivasi elokuun alussa venäläisiä joukkoja mitä suurimmassa määrin. Tietyillä rykmenteillä ei ollut leivänpalastakaan, vaan niitä muonitettiin tuoreella pellolta leikatulla viljalla.³⁷¹ Tästäkin käy ilmi, että venäläiset joukot eivät voineet huoltaa joukkoja pelkästään paikallisilla resursseilla, vaan etenkin osa muonasta oli tuotava yhteyslinjoja pitkin selustasta. Toisaalta siitä käy ilmi, että paikalliset resurssit imettiin tyhjiksi. Uusi valmistumassa oleva sato ja venäläisten selustasta saamat muonakuljetukset muuttivat myöhemmin elokuussa tilanteen huollon osalta.

On myös otettava huomioon, että sekä Venäjän että Ruotsin armeijan joukot melkoisine miesvahuuksineen viipyivät pitkään Kuortaneen pitäjän alueella. Tämä tapahtui juuri heinäsyyskuun aikana, jolloin suurin osa ja myös suuruudeltaan merkittävin osa sotavahingoista aiheutettiin. Tänä aikana käytiin lisäksi merkittäviä taisteluita sekä Kuortaneen että siihen rajoittuvan Lapuan pitäjän alueella.³⁷² Kuten myöhemmin tulen erikseen osoittamaan, sotavahingoista suurin osa ei liity itse taistelutoiminnan aiheuttamiin välittömiin materiaalsiin vahinkoihin. Sen sijaan sotavahingot liittyivät taisteluihin osallistuneiden joukkojen – ja ennen muuta venäläisten joukkojen huoltoon.

³⁷⁰ Generalstaben V, s. 100, 113–114. Heti seuraavana päivänä Rajaevskin tilalle nimitettiin näiden joukkojen uudeksi komentajaksi kreivi Kamenski (Ibid.)

³⁷¹ Generalstaben V, s. 117–118, 120; Osmosalo, *Suomen valloitus 1808*, s.205.

³⁷² Lapuan taistelu 14.7., Alavuden taistelu 17.8., Ruonan taistelu 1.9. ja Salmen taistelu 2.9. Generalstaben III, s. 273–298, Generalstaben V, s. 148–155, 213–230.

Tällöin on kyse juuri siitä, että kun joukkojen huollosta osa piti saada paikallisista resursseista, niin nämä resurssit tyhjenivät sitä tehokkaammin, mitä suuremmista joukkojen määristä oli kyse ja mitä pitempään nämä joukot viipyivät kyseisellä alueella. En tarkoita tässä pelkästään joukkojen miesvahvuutta, vaan erittäin merkityksellistä oli joukkojen hevosten määrä. Rehu hankittiin paikallisesti. Kesällä käytettiin tuorerehua.

Lisäksi on erittäin tärkeää muistaa aikatekijä. Jos ei ollut tulipalokiirettä, niin joukkojen huolto oli mahdollista järjestää organisoidummin, jolloin sotavahingot jäivät vähäisemmäksi. Voitiin käyttää läänin-, piiri- ja paikallishallintoa hyväksi rehun ja viljan etukäteishankintaan [ostot ja (pakko)tilaukset]. Tällaisia toimituksia tehtiin esimerkiksi keväällä 1808 Närpiön pitäjässä venäläisten joukkojen tarpeisiin. Tällöin voitiin joukkojen huollon pitäjälle aiheuttamat rasitukset jakaa tasaisemmin koko paikallisyhteisön tai useamman paikallisyhteisön kannettavaksi.

Gutmanin mukaan 1600- ja 1700-luvuilla sotilaallisen läsnäolon vaikutukset tutkimuskohteena olleen paikallisyhteisön (Basse-Meuse, Alankomaat) elämään riippuivat armeijoiden aktiviteettien luonteesta. Tungettelevin luonne armeijoiden aktiviteeteista oli laajamittainen hyökkäys tai puolustustoiminta (piiritys tai taistelu) paikallisyhteisön alueella tai sen läheisyydessä. Tämän kaltainen sotilaallinen toiminta toi väestön keskuuteen suurilukuisimmat ja epätoivoisimmat joukot. Vähemmän tungetteleva luonne oli miehitysjoukoilla tai joukoilla talvimajoituksessa. Tällöin rasitus voitiin jakaa tasaisemmin paikallisyhteisöjen kannettavaksi. Gutmanin mukaan paikallisyhteisö pääsi vähimmällä, kun kyseessä olivat joukkojen läpimarssit. Vaikka laajojen armeijoiden läpimarssit saattoivatkin olla hyvin tuhoisia, rajoitti toiminnan kesto, vain muutama päivä, tuhojen laajuutta.³⁷³

Myös Clausewitzin mukaan kaikki riippuu ajasta, mitä enemmän sitä oli käytettävissä, sen tasaisemmin joukkojen huollosta aiheutuva rasitus voitiin jakaa. Tällöin rehun ja muonan hankinta voitiin suorittaa säännönmukaisin pakko-otoin paikallisten viranomaisten avulla. Yleensä aikaa oli varhaismodernin ajan sodassa kuitenkin rajoitetusti, etenkin hyökkäyksen tai perääntymisen aikana. Tietyt yksiköt, kuten varsinkin etujoukot ja etuvartioasemat suorittivat aina itse elintarvikkeiden hankinnan.³⁷⁴

Näin ollen päädyn siihen, että Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen suuruus kytkeytyy nimenomaan venäläisten joukkojen huoltoon Suomen sodan mittasuhteissa laajamittaisen hyökkäys- ja puolustustoiminnan aikana. Toiminnan intensiteetti osaltaan johti huollon

³⁷³ Gutman, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries*, s. 69.

³⁷⁴ Clausewitz, *Om kriget*, s. 316–317.

järjestämiseen paikallisesti ryöstöin ja pakkolaiduntamisin. Ajan puute oli rajoittamassa pakko-ottojen toteuttamista paikallisten viranomaisten välityksellä. Silti osa huollosta, ja nimenomaan sotilaiden ravinnosta, järjestettiin yhteyslinjojen välityksellä selustasta käsin.

Paikallisyhteisön näkökulmasta tarkasteltuna venäläisten sotilaallisesti tehokkaamman huollon kääntöpuoli oli sen tuhoava vaikutus kohdealueilla. Tätähän joukkojen aiheuttamat sotavahingot omalta osaltaan todistavat. Paikallisyhteisö imettiin häikäilemättömästi tyhjäksi elin- ja muista tarvikkeista. Asukkaat menettivät paljolti myös karjaansa, osa rakennuksensakin.

Tilannetta pahensi suuressa osassa Korsholman itäistä kihlakuntaa vuoden 1807 täydellinen kato. Kuortaneen pitäjässä kävi siis niin, että ensin tuli kato, sitten sota ja taudit ja viimeksi kuolema. Vuoden 1808 keväällä oltiin jo nälänhädän partaalla, jonka jälkeen vasta sodan tuhoisa vaikutus laski koko painonsa pitäjän ylle ryöstöjen ja sadon tuhoamisen/tuhoutumisen muodossa. Paikallisyhteisön jäsenet lähtivät osin pakoon. He asuivat nälkiintyneinä epähygieenisesti ja ahtaasti. Tällaiseen kasvualustaan tarttuivat joukkojen mukanaan kuljettamat kulkutaudit – kuten punatauti – helposti. Seurauksena oli väestöкриisi. Tapahtumainkulku vahvistaa tutkimuskirjallisuudessa aiemmin esitetyn, jonka mukaan varhaismodernin aikakauden Euroopan suuret katastrofit syntyivät, kun sota, kato ja kulkutaudit tapahtuivat kaikki samanaikaisesti.³⁷⁵

Myös Närpiössä suuri osa asukkaista lähti pakoon venäläisten joukkojen kovaa kohtelua. Närpiössä ei kuitenkaan taustalla ollut sellaista katovuotta kuin Korsholman itäisen kihlakunnan alueella. Närpiössä myös sadolle aiheutettujen vahinkojen suhteellinen suuruus oli Kuortanetta vähäisempää. Silti sielläkin seurauksena oli väestöкриisi – tosin lievempänä kuin Kuortaneella.

Kun Kuortaneen pitäjän osalta venäläisten joukkojen huolto on tärkein sotavahinkojen aiheuttamisperuste, päädyn Närpiön pitäjän osalta siihen, että huolto oli täälläkin toinen tärkeä sotavahinkojen aiheuttamisperuste. Ryöstöin hankittu yksityisten omaisuus käytettiin ennen muuta tähän tarkoitukseen, samoin sadolle aiheutetut vahingot liittyivät suurelta osin joukkojen hevosten rehun ja sotilaiden muonan tarpeen tyydyttämiseen. Myös toimitukset venäläisille joukoille ja kyyditykset liittyivät tähän tarkoitukseen.

³⁷⁵ Gutman, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries*, s. 4.

Venäläisten joukkojen huollon aiheuttamien vahinkojen tarkka rixsimääräinen arviointi on vaikeaa. Karkeasti ottaen voisi kuitenkin arvioida, että lähes puolet Närpiön pitäjän sotavahingoista aiheutui venäläisten joukkojen huoltotarpeista.

4.3.4 Kostotoimenpiteet aiheuttamisperusteena

Aiheuttivatko venäläisten joukkojen kostotoimenpiteet sotavahinkoja syvätutkimuksen pitäjissä? Närpiön osalta vastauksen antaminen on yksiselitteisen selvää. Sen sijaan Kuortaneen pitäjän osalta tämä on problemaattisempaa.

Rakennusten polttaminen oli yleisin sotavahinkojen aiheuttamistapa Närpiössä. Kreivi Orlov-Denisovin joukot polttivat Närpiön eri kylissä – kuten edellä mainittiin – lähes 90 tilaa tai taloa joko kokonaan tai osittain, ja sen lisäksi torppia ym. rakennuksia (ks. luku 4.3.2).

Mikä sai venäläiset joukot polttamaan useiden kylien taloja Närpiön pitäjässä? Taustalla oli kansannousu. Talonpoikien kansannousun sytyttäjänä ruotsinkielisellä Pohjanmaalla oli Bergenstrålen retkikuntaan kuuluneen Kronprinsen-laivan miehistö luutnanttien Ridderhjertan ja Jacobsonin johtamina. Heidän piti saamansa käskyn mukaa estää vihollisen perääntyminen (Vaasan suunnasta – jj) ja kehottaa pohjalaisia tarttumaan aseisiin sekä johtaa heidän kansannousuaan. Osasto saapui 23.6.1808 Vallgrundin kautta Sundomiin ja Sulvaan.³⁷⁶

Talonpoikia nousi aseisiin lisääntyvässä määrin ja talonpojat suunnistivat Maalahden kautta etelään. Kansannousu oli saavuttanut 26. tai 27.6. Närpiön Tjårlaksin. Talonpoikaisjoukko otti asemat Tjårlaksin ja Kalaksin välisen ns. Långbro-sillan luota. Talonpoikaisjoukko, jonka lukumäärä oli kasvanut jo 400:aan mieheen, siirsi myöhemmin asemansa Finnbyn sillan luo. Talonpoikien itseluottamusta kasvatti ruotsalaisen priki Fredrikin ilmaantuminen Kaskisiin 3.7. Tämä maihinnousu yhdessä talonpoikien esiintymisen kanssa sai Orlov-Denisovin vetämään joukkonsa Lapväärtistä Hämeenkyrön suuntaan, mutta Buxhoevedenin käskystä hän palasi vahvistettuine joukkoineen 12.7. Lapväärtiin.³⁷⁷

Talonpojat siirsivät asemansa – vastoin annettua neuvoa – Pielaksiin. Orlov-Denisovin joukot hyökkäsivät 13.7. talonpoikien asemaan. Talonpojat pakenivat epäjärjestyksessä ja hakivat suojaa kylän rakennusten takaa, mutta myöhemmin yhden rakennuksen alettua palaa, alkoi yleinen pako metsiin ja rantaan. Osa talonpojista tapettiin, haavoitettiin tai otettiin vangiksi.

³⁷⁶ Generalstaben III, s. 218–220.

³⁷⁷ Generalstaben III, s. 223, 226–228.

Venäläiset joukot kostivat talonpojille polttamalla joukon taloja Pielaksissa, Hertsbölessä, Granskogissa ja Ståbackassa.³⁷⁸

Kun kasakat eivät ajaneet takaa talonpoikia kuin Finnbyn sillalle, kokoontui osa talonpojista sinne uudestaan vanhaan asemaansa, jonne he saivat myös vahvistuksia. Osa pelkäsi kuitenkin venäläisten kosta ja alkoi kuljettaa perheitään ja arvokkainta omaisuuttaan suojaan syrjäisille seuduille alueen sisäosiin tai ulkosaariston saarille. Näissä pakopaikoissa pakoon siirtyneiltä puuttui yleensä elämiseen kaikkein välttämättömin.

Talonpoikien lukumäärä ennen taistelua Finnbyn sillan luona oli noin 500 ja lisäksi taisteluun osallistui 180 miestä nostoväkeä. Buxhoevden käski 17.7. Orlov-Denisovia heti kovin ottein tukahduttamaan kansannousun. Venäläiset joukot hyökkäsivät Orlov-Denisovin johdolla 20.7. talonpoikien asemaan. Luutnantti Ridderhjerta johti talonpoikia ja nostoväkeä. Venäläisten hyökkäys aiheutti talonpoikien hajaantumiseen ja perääntymiseen. Taistelun jälkeen venäläiset joukot hävittivät Finnbytä ja muita kyliä ja vetäytyivät sitten Buxhoevdenin käskystä Lapväärttiin.³⁷⁹

Kuten edellisestä kuvauksestakin käy suoraan ilmi, rakennusten polttaminen tietyissä Närpiön pitäjän kylissä oli venäläisten joukkojen kostotoimi talonpojille, jotka olivat osallistuneet kansannousuun valloittaja-armeijaa vastaan. Ennen kuin selvitän, mitkä seikat saivat venäläiset joukot turvautumaan näihin voimakkaisiin toimiin, esitän primäärilähteisiin perustuen, milloin ja mihin kyliin kostotoimet suunnattiin ja minkälaiset taloudelliset menetykset rakennusten polttaminen eri kylien osalta aiheutti.

Rakennusten polttaminen vuonna 1808 ajoittui eri kylissä sotavahinkokorvausanomusten perusteella seuraavasti: Kalaks 20.7., Böle 20.7., Kåtnäs 20.7. (kirkkoherran virkatalo), Gottböle 15.7. (urkuri Ramstedt), Granskog 13.7. (talollinen Catharina Granskog). Muiden kylien osalta ajankohta oli ilmoitettu osittain vain kuukauden tarkkuudella tai polttaminen oli anomusten mukaan tapahtunut kahtena eri päivänä: Finnby 20.7. (yhdessä anomuksessa: heinäkuu), Pielaks 20.7., heinäkuu (muutamassa anomuksessa: 15.7.), Ståbacka heinäkuu, 13.7. (yhdessä anomuksessa: 20.7.), Hertsböle heinäkuu.

Edellä mainitut korvausanomuksissa ilmoitetut päivämäärät täsmäävät muuten kirjallisuudessa ilmoitettuihin venäläisten hävittämistoimiin, mutta Bölen kylän tuhotöiden osalta Nordlund ilmoittaa tuhoajankohdaksi 13.7.³⁸⁰. Samoin Pielaksin kylän rakennusten

³⁷⁸ Generalstaben III, s. 231–233.

³⁷⁹ Generalstaben III, s. 233–234; Generalstaben V, s. 87–89.

³⁸⁰ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 168–169.

polttaminen tapahtui hänen ja edellä mainitun Sveriges krig -teossarjan mukaan 13.7. taistelun jälkeen³⁸¹, kun korvausanomukset ilmoittavat ajankohdaksi epämääräisemmin heinäkuun, mutta myös tarkemmin 15. ja 20.7. eli hävittämistä olisi niiden mukaan tapahtunut myös 20.7. tapahtuneen taistelun jälkeen kostotoimena.

Kostotoimet rajoittuivat edellä mainittuihin kyliin ja poltetuista rakennuksista aiheutui yhteensä noin 46 160 pankinriksin sotavahingot. Näin aiheutetut rakennusten tuhot jakaantuivat kylittäin seuraavasti täysiin rikseihin pyöristettyinä (suluissa poltettujen rakennusten vahinkojen suuruus prosentteina kylän kokonaissotavahinkojen suuruudesta): 1. Kalaks, 17 997 pankinriksiä (n. 51 %) 2. Pielaks, 11 130 pankinriksiä (n. 49 %) 3. Finnby, 5619 pankinriksiä (n. 49 %) 4. Böle, 4878 pankinriksiä (n. 73 %) 5. Kåtnäs, 2930 pankinriksiä (n. 39 %) 6. Ståbacka, 1864 pankinriksiä (n. 47 %) 7. Hertsböle, 1186 (n. 73 %) 8. Granskog, 375 pankinriksiä (n. 41 %) 9. Gottböle, 182 pankinriksiä (n. 19 %).

Miksi venäläiset joukot kostivat näin ankarasti talonpoikaisen kansannousun? Aseellinen kansannousu vaaransi venäläisten joukkojen huollon sekä paikallisista resursseista että yhteyslinjoja pitkin selustasta. Lisäksi yhteyslinjat toimivat mahdollisina vetäytymisteinä. Paikallisia resursseja voitiin hyödyntää vain, jos valloittaja-armeija hallitsi kyseistä maa-aluetta. Kun osa huollosta tapahtui kuitenkin pitkiä yhteyslinjoja myöten tukialueelta käsin, muodostivat hyökkäykset näitä vastaan todellisen vaaran venäläisille joukoille.

Jos kansannousu olisi levinnyt koko maan kattavaksi, olisi yhteyslinjojen ja huollon turvaaminen käynyt venäläisille joukoille erittäin hankalaksi. Venäläisten joukkojen olisi pitänyt varustaa huoltokuljetuksensa voimakkain saattojoukoin ja asettaa miehistöä yhä enemmän sotilaallisiin kohteisiin.³⁸²

Tämä kaikki olisi sitonut venäläisten joukkojen voimia suuresti. Kun lisäksi kesällä 1808 Buxhoevden pelkäsi Ruotsin kahden maihinnousuyrityksen jälkeen vihollisen uusia maihinnousuja, ja näihin varautuminen sitoi venäläisiä joukkoja rannikon puolustamiseksi, ymmärtää sen miksi Buxhoevden oli voimakkaasti huolissaan kansannousun leviämisestä ja pyysi toistuvasti lisää joukkoja. Yleinen kansannousu olisi sitonut venäläiset joukot levittäytymään huomattavasti laajemmalle alueelle kuin, mitä siihen saakka oli tarvinnut tehdä.³⁸³ Tämä olisi tehnyt mahdottomaksi hyökkäystoimien menestyksellisen suorittamisen ja vaarantunut jo vallatun alueen hallinnan. Strategisesta näkökulmasta tarkasteltuna sodan

³⁸¹ K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 168–169; Generalstaben III, s. 231–233.

³⁸² Clausewitz, *Om kriget*, s. 324–331.

³⁸³ Generalstaben V, s. 80; Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 163.

päämäärät, Ruotsin pakottaminen mannermaasulkemukseen ja Suomen liittäminen keisarikuntaan,³⁸⁴ olisivat vaarantuneet – ja ainakin niiden saavuttaminen olisi viivästynyt.

Buxhoevden määräsi Orlov-Denisovin tukahduttamaan kovin ottein kansannousun.³⁸⁵ Kyse ei ollut kasakkakenraalin omavaltaisesta toiminnasta, vaan hän toimi käskystä. Tätä on syytä korostaa, vaikka osa aikalaisista ja tutkijoista pitivätkin Orlov-Denisovia yksin syypäänä tuhotöihin.³⁸⁶ Jälkikäteen Venäjän sotaministeri hyväksyikin Orlov-Denisovin toiminnan.³⁸⁷ Vaikka Orlov-Denisov heinä-elokuun vaihteessa vapautettiin tehtävistään (keksityn?) sairauden perusteella,³⁸⁸ tätä ei tarvitse tulkita niin, että keisarikunnan ylin johto tai ylipäällikkö Buxhoevden olisivat olleet tyytymättömiä hänen toimintaansa kansannousun kukistamisessa. Kyse oli Buxhoevdenin tyytymättömyydestä Orlov-Denisovia kohtaan von Otterin valloitetua 26.7. Kauhajoen.³⁸⁹

Rakennusten tuhoamisessa oli kyse kapinoivan rahvaan pelottamisesta pysymään aloillaan ja sen esimerkinomaisesta rankaisemisesta. Venäläisten sodanjohto oli jo aiemmin uhannut kostotoimilla, jos kansa nousisi valloittajaansa vastaan. Buxhoevdenin mukaan aseistautuneet kapinoitsijat menettäisivät kaiken omaisuutensa, heidän kotinsa poltettaisiin ja heidän vaimonsa ja lapsensa syöstäisiin kurjuuteen.³⁹⁰ Käskyssään eversti Müllerille, joka oli komennettu rauhoittamaan Näsijärven seutua, ylipäällikkö määräsi armottomasti rankaisemaan muutamia aseistettuna tavattuja talonpoikia ja ajamaan heidän päänsä kaljuksi sekä ilmoittamaan, että heidät seuraavan kerran aseistettuna tavattuina hirtettäisiin. Taistelun aikana kiinniotetut oli lähetettävä kahleissa Viaporiin.³⁹¹

Kysymys oli näiden uhkausten toimeenpanemisesta, jotta kansa todella kokisi, mitä niskoittelusta uutta esivaltaa vastaan seuraisi. Kuten isonvihan ajanakin kostotoimet kohdistettiin kollektiivisesti taistelupaikkojen läheisiin kyliin. Kosto ei kohdistunut pelkästään kansannousuun osallistuneisiin, vaan myös heidän omaisiinsa ja kaikkiin kyläläisiin.

³⁸⁴ Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 46–47, 94–96, 161. Suomen liittäminen keisarikuntaan oli sodanpäämääränä maaliskuusta 1808 alkaen.

³⁸⁵ Generalstaben V, s. 88.

³⁸⁶ Ks. esim. Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 688.

³⁸⁷ Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 298.

³⁸⁸ Orlov-Denisov osallistui menestyksellisesti seuraavaan sotaan ja kohosi 1827 ratsuväen kenraaliksi. Generalstaben III, s. 167 alaviite 1; Sylvi Möller, 'Buxhoevdenin päämajaan asetettu komitea ja sen arkisto', *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1946), s. 88.

³⁸⁹ Generalstaben V, s. 97–98.

³⁹⁰ Generalstaben III, s. 226; Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 285–286; Todistuskappaleita Suomen historiaan. IV. Suomenmaan hallinnollinen kirjeenvaihto. 1. osa. Tästä lähtien SHK I, s. 131–133; Arthur Edberg, *Allmogens hållning under kriget i Finland 1808–1809*, painamaton pro gradu -tutkielma, Historian laitos, Helsingin Yliopisto 1899, HYK, s. 54.

³⁹¹ Generalstaben V, s. 102.

Myös ryöstöjä käytettiin eräissä tapauksissa kostotoimena.³⁹² Orlov-Denisovin joukkojen suorittamat ryöstöt Närpiössä heti 13. ja 20.7. käytyjen taistelujen jälkeen on tulkittavissa kostotoimeksi. Esimerkiksi superkargööri Bladhin sotavahingossa kyse on Orlov-Denisovin joukkojen kostotoimesta, joka toteutettiin 20.7. rakennuksia (ei kuitenkaan päärakennusta) polttaen ja muuta omaisuutta tuhoamalla sekä ryöstämällä.³⁹³ Bladhin sotavahingossa suurin vahinko saatiin aikaan ryöstämällä omistusasikirjoja ja käteistä rahaa – myös koru- ja ylellisyysesineitä ryöstettiin merkittävässä määrin.

Jos ryöstöt toteutettiin kostotoimena, niin ne toimeenpantiin ajallisesti suhteellisen lyhyen ajan sisällä koston aiheuttaneesta tapahtumasta. Kuten Bladhin tapauksessakin, kysymys ei aina ollut aseellisesta vastarinnasta valloittaja-armeijaa vastaan. Pelkkä epäily vihollisen auttamisesta saattoi riittää venäläisten kostotoimeen.

On kuitenkin huomattava, että vaikka osa Orlov-Denisovin joukkojen heinäkuussa suorittamista ryöstöistä voidaan tulkita kostotoimeksi, niin tällöinkin ryöstetystä omaisuudesta suurin osa näyttäisi menneen joukkojen huoltoon (joukot veivät mm. karjaa). Lisäksi syksyllä ja keväällä muiden venäläisten joukkojen suorittamat ryöstöt liittyvät selvästi huoltoon, eivät kostotoimiin. Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta, että Orlov-Denisovin joukkojen kostotoimenpiteistä aiheutui karkeasti ottaen vähintään puolet venäläisten sotajoukkojen aiheuttamista sotavahingoista Närpiön pitäjässä. Nämä kostotoimenpiteet toteutettiin pääosin rakennuksia polttaen, mutta osin myös ryöstöin.

Entä voidaanko Kuortaneen pitäjän osalta havaita venäläisten kostotoimien aiheuttaneen sotavahinkoja? Kysymys on selvästi problemaattisempi kuin Närpiön osalta. Kuortaneen pitäjäläiset tuntuivat itse anomuksessaan uskoneen syyn venäläisten kovaan kohteluun olleen Saarijärven, Keuruun ja Ilmajoen pitäjien asukkaiden tyhmyyden, kun nämä olivat osallistuneet venäläisten kuljetusten ryöstämiseen ja näiden suojajoukkojen kimppuun hyökkäämiseen. Lisäksi Isostakyröstä ja Lapualta olivat jotkut rahvaaseen kuuluvat hiipineet Kuortaneelle ja varastaneet venäläisten joukkojen hevosia.³⁹⁴

Kuortaneen pitäjän sotavahingot poikkeavat olennaisessa suhteessa Närpiöstä sikäli, että Kuortaneella rakennusten tuhoista aiheutuneet sotavahingot jäivät murto-osaan Närpiön

³⁹² Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé*, s. 59.

³⁹³ Ote Närpiön välikäräjien ptk:sta 23.1.1810, akti 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed12, KTMK, SEN, KA; ote Närpiön välikäräjien 30.10.– 4.11.08 ptk:sta (§:t 1,85, f. 1–9), Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen, Närpiö ja Teuva, E56, BPSK, KA; Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, s. 176.

³⁹⁴ Kuortanelaisten anomus verohelpotuksista ym. hallituskonseljille (päiväämätön, saapunut 21.3.1810), dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

vastaavista. Nämä rakennusten polttamiset liittyivät Närpiössä nimenomaan venäläisten kostotoimiin. Polttamista ja tuhoamista kyllä tapahtui myös Kuortaneella (n. 7 %:ssa anomuksia), mutta tämä liittyi ennen kaikkea peltoaitauksiin. Silti myös ikkunoita, ovia, kattoja ja muita rakenteita – osittain myös rakennuksia – rikottiin. Rikkomista esiintyi kuitenkin vain n. 12 %:ssa anomuksista. Tulkitsen rikkomisen ja polttamisen kuitenkin ennen muuta ryöstöihin ja polttopuun hankintaan liittyviksi – osin myös poltettujen siltojen kuntoon saattamisessa tarvittavan järeän puutavaran hankkimiseksi.

Toimintamalli ryöstöjen suorittamisessa ei poikkea olennaiselta osin vertailuaineistosta Turun ja Porin läänin osalta, tosin sielläkin pieneltä osin kyseessä oli venäläisten kostotoimet.³⁹⁵ Peruste venäläisten kostotoimiin olisi ollut Rothin ja Spoofin erillisosaston suorittama Alavuden ja Tampereen välisen yhteyslinjan katkaisu 19.–20.7. Ruovedellä ja toisaalta hieman myöhemmin myös yhteyslinjan Jyväskylään vaarantuminen. Venäläisten yhteyslinjojen katkaisun, ja tästä aiheutuvasta elintarvikkeiden puutteen vuoksi Rajeovski päättikin vetää 23.7. joukkonsa Alavudelta.³⁹⁶

Koston olisi kuitenkin pitänyt tapahtua ennen tätä vetäytymistä vain parin päivän aikana, mutta tavanomaista ryöstelyä tai rikkomista voimakkaammista oteista kertovista tapahtumista ei löytynyt viitteistä. Sitä paitsi venäläisten joukkojen kostotoimet kohdistuivat yleensä välittömästi kohdealueelle – eivät naapuripitäjiin. Lähteistä ei voida päätellä, että kostotoimenpiteet olisivat olleet venäläisten joukkojen aiheuttamien sotavahinkojen merkittävänä aiheuttamisperusteina Kuortaneen pitäjässä. Missään nimessä ei voida havaita samanlaista yhteyttä kuin Närpiön pitäjässä, jossa tietyissä kylissä esiintyi selvästi venäläisten joukkojen kostotoimia ja näistä aiheutuneita paikallisyhteisön sotavahinkoja.

4.3.5 Taistelusta taistelupaikalle aiheutuneet tuhot aiheuttamisperusteena

Voidaanko kummankaan syvätutkimuksen kohteena olleen pitäjän sotavahinkoja selittää pääasiallisesti aiheutuneiksi sen vuoksi, että taistelutoimet itsessään olisivat aiheuttaneet merkittäviä sotavahinkoja? Tällöin tarkoitan nimenomaan taistelun aikaisia tuhoja kuten tulivoiman käytöstä rakennuksille tai irtaimelle omaisuudelle aiheutettuja sotavahinkoja tai joukkojen liikkeistä taistelutantereella aiheutuneita tuhoja sadolle.

³⁹⁵ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 89–91.

³⁹⁶ Generalstaben V, s. 100, 112–113. Väapeli Böökin erillisosasto vaaransi yhteyslinjan Jyväskylään, kun se kaappasi muonakuljetuksen Keuruulla Hoskarin luona.

Tämä olettaus on hyvin luonnollinen ja tavallaan itsestään selvä. Mutta onko olettaus perusteltu lähteille asetettujen kysymysten ja saatujen vastausten perusteella? Vastaan ensin Kuortaneen ja sitten Närpiön pitäjän osalta.

Kuortaneen pitäjässä (mukaan lukien Alavuden kappeli) käytiin Suomen sodan aikana kolme merkittävää taistelua: Alavus 17.8., Ruona 1.9. ja Salmi 2.9.1808. Alavuden taistelussa ruotsalaissuomalaisten joukkojen kokonaisvahvuus oli noin 3850 miestä ja 12 tykkiä ja venäläisten 2400 miestä ja 8 tykkiä. Alavuden taistelu käytiin seuraavien tilojen mailla: Salmi, Röyskön puustelli, Härkölä ja Lampimäki. Vaikka taistelukuvauksissa ei suoraan mainita, ovat myös seuraavat kohteet olleet taistelualueella: Grönborgin kappalaisen puustelli, kirkko, Saxberg ja Haapa-aho. Tämä käy ilmi vertaamalla Sveriges krig -teoksen taisteluun liittyviä karttoja pitäjänkarttaan.³⁹⁷

Ruonan taistelussa venäläisten joukkojen kokonaisvahvuus oli 8300 miestä ja 31 tykkiä ja vastaavasti ruotsalaissuomalaisten joukkojen 5600 miestä ja 21 tykkiä. Edellä mainituista joukoista kuitenkin vain noin 6700 venäläistä ja vajaa 4400 miestä ruotsalaissuomalaista osallistui taisteluun. Ruonan taistelu käytiin varsinaisesti Ruonan, Knuuttilan, Sippolan, Herojan, Takalan, Perälän ja Mustapään tilojen mailla³⁹⁸. Salmen taistelu oli seuraavana päivänä Salmen ja Jylhän tilojen mailla. Salmi sijaitsee noin 6 km Ruonan sillasta luoteeseen.³⁹⁹

Olen täydentänyt aiemmin esitettyä taulukkoa 5 (Kuortaneen pitäjän suurimmat sotavahingot henkilöä kohden) ja lisännyt siihen uuden sarakkeen, joka kertoo tilan mahdollisen sijainnin taistelupaikalla. Nämä tiedot on esitetty taulukossa 4, joka on liitteenä⁴⁰⁰. Tästä käy ilmi, että kolmasosa yli tuhannen pankinriksin sotavahingot kärsineiden tiloista on sijainnut taistelupaikalla ja sen lisäksi yleisen maantien läheisyydessä. Toisin sanoen mahdollisena aiheuttamisperusteena voisi näiden tilojen osalta tulla kyseeseen huoltoon liittyvien tarpeiden lisäksi taistelutoimista aiheutuneet vahingot. Näiden tilojen sotavahinkojen suuruus on yhteensä noin 15 600 pankinriksiiä.

Lisäksi olen taulukkoon 5 koonnut Kuortaneen pitäjän taistelupaikkojen asukkaiden alle tuhannen pankinriksin sotavahinkokorvausanomukset. Tähän olen merkinnyt myös tilattoman

³⁹⁷ Generalstaben V, s. 148–155, karttaliitteet XIVa-b; pitäjänkartta Alavus 2223 09, maanmittauslaitos, karttakokoelma, KA; Ks. myös esim. Kojonen, *Alavuden historia I*, s. 550–560.

³⁹⁸ Sen lisäksi vain vähäisessä määrin Honkolan, Konttelin ja Kurssin tilojen alueilla. Lisäksi venäläisten etujoukot ja ruotsalaissuomalaisten jälkijoukot ottivat yhteen Kuhalammen ja Mäenpään luona.

³⁹⁹ Generalstaben V, s. 212–230, karttaliitteet XXIIa-b, XXIIa-b.

⁴⁰⁰ LIITE 8. Taulukko 4.

väestön, joka on kytkettävissä taistelupaikoilla sijainneisiin asumuksiin.⁴⁰¹ Taulukko on liitteenä⁴⁰². Se täydentää kuvaa taistelupaikoilla asuneiden sotavahinkojen suuruudesta. Taulukkoon merkittyjen korvausanomusten yhteissuus on noin 12 600 pankinriksiä. Toisin sanoen vaikka laskettaisiin taistelupaikoilla sijainneiden asukkaiden sotavahingot yhteensä ja oletettaisiin, että nämä sotavahingot olisivat yksinomaan taistelutoimista aiheutuneita, ei näiden sotavahinkojen suuruus nousisi kuin 28 200 pankinriksiin. Tämä on alle 19 % Kuortaneen syvätutkimuksen piiriin kuuluneiden sotavahinkojen suuruudesta (n. 151 860 pankinriksiä).

Kuitenkin kun analysoi edellä mainittuihin taulukkoihin merkittyjä taistelupaikoilla sijainneiden asukkaiden korvausanomuksia, käy selväksi, etteivät näiden asukkaiden kaikki sotavahingot mitenkään ole voineet aiheutua pelkästään taistelutoimista. Tämä käy ilmi siitä, että sotavahingot on ilmoitettu aiheutetuiksi muinakin ajankohtina kuin taistelun aikana. Se käy ilmi myös analysoimalla itse sotavahinkojen laatua. Silloin kun rakennukset, ja varsinkin asuinrakennukset, eivät ole tuhoutuneet, on vaikea ymmärtää irtaimen omaisuuden huomattavia menetyksiä, kuten vaatteiden, arvoesineiden ym., muuten kuin liittämällä ne ryöstöihin. Tästä on jossakin anomuksessa erikseen mainittukin, että ryöstely on tapahtunut taistelun yhteydessä. Samoin hevosia ja karjaa on menetetty paljon. Kun useissa taistelupaikalla sijainneissa, yli tuhannen pankinriksin vahingot kärsineissä tiloissa sotavahingot on ilmoitettu syntyneen heinä-, elo- ja syyskuun aikana, on ryöstelyä voinut tapahtua pidemmän ajan kuluessa.

Täysin selvää on, että suurimmat menetykset taistelupaikoilla sijainneille tiloille aiheutuivat sadolle aiheutetuista vahingoista. On melkein mahdotonta saada tarkkaan selville, mikä osa näistä vahingoista on aiheutunut taistelutoimista, mikä osa taas hevosia laiduntamalla tai kuhilailla olleen viljan ryöstämisestä sotilaiden muonan valmistukseen tai siitä, että asukkaat lähtivät pakoon ja sato jäi korjaamatta. Kuitenkin on todennäköistä, että suurimmalla taistelupaikoilla sijainneista tiloista niille, joiden mailla joukot ovat eniten taistelun kuluessa liikkuneet ja johon taistelutoimet ovat keskittyneet, on sekä vilja- että heinäsadolle aiheutettu merkittäviä vahinkoja.

⁴⁰¹ Mukana on myös Alavuden kappeliseurakunnan kärsimä sotavahinko (n. 92 riksiä, jumalanpalvelustarpeisto mm. juhlapuvut). Torpparin leski Susanna Salmen osalta ei ole tietoa asuinpaikasta, kuitenkin voidaan olettaa, että hän on asunut joko Kuortaneen tai Alavuden Salmen tilan alueella.

⁴⁰² LIITE 9. Taulukko 5.

Tosin on huomattava, että Ruonan ja Salmen taisteluissa ainakin yhden anomuksen⁴⁰³ mukaan vilja olisi ollut kuhilailla ja se olisi joko tuhottu tai ryöstetty. Tällöin ainakaan viljan lakoonutuminen joukkojen liikkeiden vuoksi ei olisi todennäköistä. Mahdolliset niityille aiheutetut vahingot olisi aiheutettu esimerkiksi laiduntamalla, eikä taistelutoimin, koska heinän korjuu ajoittui aikaisempaan ajankohtaan. Alavuden taistelun, jossa miesvahvuudet olivat vähäisempiä kuin edellä mainituissa taisteluissa, aikoihin ei viljasatoa ehkä vielä ollut korjattu, mutta sitä on voitu kyllä laiduntaa. Sen sijaan heinäsato oli valmistunut. Eri asia on sitten, kuinka paljon sitäkään on ehditty korjaamaan asukkaiden paon ja toisaalta mahdollisen laiduntamisen takia. Merkittäviä vahinkoja pelloille aiheutui joka tapauksessa taistelutoimissa peltojen kovaksi tallomisen vuoksi ja toisaalta ehkä myös peltoaitausten tuhoamisen kautta. Samoin epäsuorasti sen vuoksi, että niityt oli laidunnettu. Edellä mainittujen syiden vuoksi ja asukkaiden osittaisen paon vuoksi, joka kesti myöhään syksylle, ei myöskään syyskylvöjä tehty. Eli monet syyt vaikuttivat siihen, että myös vuoden 1809 viljasato osaksi menetettiin.

Jotta voisimme kuitenkin arvioida taistelujen taistelupaikkojen tiloille aiheuttamia vahinkoja, olen laskenut liitetaulukoista 4 ja 5 kyseisten tilallisten ja asukkaiden sadolle (lukien mukaan vahinkoryhmät ”heinä” ja ”vilja”) aiheutetut vahingot yhteensä siltä osin kuin se on mahdollista. Tällöin päädytään suurin piirtein 15 000 pankinriksiin. Tämä edustaa nähdäkseni karkeasti ottaen taisteluista sadoille aiheutettujen vahinkojen maksimimäärää. Tällöin siis kaikki taistelupaikoilla sijainneiden tilojen sadolle, jo korjatulle viljalle ja heinälle aiheutetut vahingot oletettaisiin taistelutoimien aiheuttamiksi.

Rakennuksille ja peltoaitauksille aiheutetut sotavahingot jäivät näillä tiloilla sadolle aiheutettuihin vahinkoihin nähden melko vähäisiksi (karkeasti ottaen 2000 pankinriksiä). On todennäköistä, että suurin osa palossa tuhoutuneista rakennuksista poltettiin vasta taistelun jälkeen, joten tältä osin kyse ei ole itse taistelutoimista aiheutuneista sotavahingoista (ks. seuraava alaluku). Myös peltoaitauksille aiheutetuista vahingoista osa saattoi johtua muustakin syystä kuin taistelutoimista, esimerkiksi käytöstä polttopuiksi. Näin ollen voisi karkeasti haarukoida, että suoranaisten taistelutoimista olisi taistelupaikoilla sijainneille tiloille aiheutunut kenties noin 10 000–16 000 pankinriksin sotavahingot. Tämä luku on kuitenkin vain suuntaa-antava johtuen siitä, että näistä taloudellisista menetyksistä on vaikea erottaa taistelutoimista aiheutettuja vahinkoja ryöstöjen osuudesta. Kuitenkin karkeana

⁴⁰³ Näin mainitaan nimismies Henric Elfstrandin sotavahingon korvausanomuksessa koskien Takalan tilaa. Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen Kuortane, Alajärvi 1808, E62, s. 579–583, BPSK, KA.

arviona esittäisin, että Kuortaneen sotavahingoista itse taistelutoimien aiheuttamat suoranaiset sotavahingot liikkuvat noin 10 %:ssa tai jopa alle sen.

Entä aiheutuiko itse taisteluista suoranaisia vahinkoja Närpiön pitäjässä? Ruotsin yleisesikunnan laatiman Sveriges krig -teossarjan taistelukuvausten perusteella Pielaksin ja Finnbyn luona käytyjen taisteluiden itse taistelusta aiheutuneiden sotavahinkojen suuruus olisi jäänyt vähäiseksi. Sen sijaan kostotoimista aiheutuneet sotavahingot olivat erittäin merkittäviä, kuten aiemmin on todettu.

Taistelut olivat ensinnäkin pieniä verrattuna Ruonan, Salmen ja Alavuden taisteluihin. Pielaksin taistelussa 13.7. talonpoikien lukumäärä oli suurin piirtein 400 ja venäläisten itse taisteluun osallistuneiden joukkojen ehkä noin 500–600 miestä. Talonpojilla oli käytössään neljä tykkiä, joista kaksi oli nikhakaa⁴⁰⁴. Venäläisillä ei ollut käytössään tykistöä taistelussa. Ainoat taistelukuvaauksessa mainitut materiaaliset vahingot paikallisyhteisölle aiheutuivat siitä, että venäläiset joukot käänsivät valloittamansa tykit kylän rakennuksia kohti karkottaakseen niiden taakse paenneet talonpojat. Kun yksi rakennuksista alkoi tällöin palaa, muuttui pako yleiseksi. Toisin sanoen vain yhden rakennuksen mainitaan saaneen vaurioita tai tuhoutuneen taistelussa.⁴⁰⁵

Myös Finnbyn sillan luona 20.7. käydyssä taistelussa joukkojen vahvuudet olivat edellä mainittuihin Kuortaneen pitäjässä käytyihin taisteluihin verrattuna vähäiset. Orlov-Denisovin taisteluun osallistuneiden joukkojen vahvuus oli ehkä 1100–1200 miestä ja talonpoikia ja nostoväkeä oli vajaa 700 miestä. Venäläisillä joukoilla oli taistelussa käytössä ilmeisesti 3 tykkiä ja talonpojilla ja nostoväellä 3 nikhakaa. Närpiössä käytiin näiden taisteluiden lisäksi muuta vähäistä taistelutoimintaa, kuten venäläisten joukkojen hyökkäys 1.8. ruotsalaissuomalaisten joukkojen asemaan Pielaksissa.

Taistelukuvaauksesta tai korvausanomuksista päätellen mitään merkittäviä sotavahinkoja ei aiheutettu taistelupaikoilla sijainneille tiloille.⁴⁰⁶ Tietysti vähäinen osa sadolle aiheutetuista vahingoista on voitu aiheuttaa näiden taisteluiden aikana taistelupaikalla sijainneille tiloille. Kuitenkin joukkojen vahvuudet olivat sangen vähäiset, jotta niiden liikkeistä olisi voinut aiheutua laajamittaista tuhoa pelloille ja niityille. Kun sotavahingoista aiheutui yhteensä hieman yli 10 000 pankinriksin sotavahingot koko Närpiön pitäjässä⁴⁰⁷, voi taisteluiden taistelupaikoilla sijainneiden tilojen sadolle aiheuttamien sotavahinkojen suuruus olla vain

⁴⁰⁴ Pienen tykin nimitys keskiajan lopulla tai uuden ajan alussa.

⁴⁰⁵ Generalstaben III, s. 231–233.

⁴⁰⁶ Generalstaben V, s. 87–94, Generalstaben III, liite 21.

⁴⁰⁷ Poislukien Pirttikylän saarnahuonekunta.

vähäinen osa tästä. Johtopäätökseni on, että itse taistelutoiminta ei suoranaisesti aiheuttanut Närpiössä merkittäviä sotavahinkoja.

4.3.6 Strateginen/taktinen hävittäminen aiheuttamisperusteena

Strategista hävittämistä esiintyi Närpiössä kansannousun aikaan, jolloin venäläisten joitakin kuljetuksia pyrittiin kaappaamaan⁴⁰⁸. Jos nämä olisivat onnistuneet, olisi venäläisten joukkojen yhteyslinja Vaasaan vaarantunut. Hävittämisen kohteena olivat ennen muuta sillat. Pyrittiin estämään vihollisen voitto tekemällä vihollisen eteneminen joen tai vetisen alueen yli mahdollisimman hankalaksi. Näin kansannousuun osallistuneet talonpojat hävittivät Kalaksin ja Tjärleksin välisen Långbron –sillan kesä-heinäkuun vaihteessa sekä 20.7. käydyin taistelun edellä Finnbyn sillan.⁴⁰⁹ Sen sijaan venäläiset joukot eivät taistelukuvausten perusteella strategisista tai taktista syistä harjoittaneet hävitystoimintaa, ottamatta lukuun edellä mainittua yhden talon tuhoa Pielaksin taistelussa 13.7.

Siltojen hävittämistä esiintyi myös Ruonan ja Alavuden taisteluissa. Alavuden taistelun yhteydessä venäläiset repivät ja polttivat joitakin siltoja, muun muassa Lampimäen tilan kohdalla Kuivasjoen ylittävän sillan. Samoin ruotsalais-suomalaiset joukot polttivat yli 400 m pitkän Ruonan sillan mainitun taistelun aikana. Ruonan taistelun jälkeen venäläiset tuhosivat hallussaan olevia rakennuksia. Koska tämä liittyi venäläisten ensin aikomaan vetäytymiseen⁴¹⁰, niin on mahdollista, että kyseessä oli taktinen hävittäminen tai tuhoaminen.⁴¹¹ Kuortaneella tuhottiin Suomen sodan aikana myös Sarvikan kosken ylittävä pitkä ja korkea silta sekä Mäenpään tilan luona oleva silta. Kumpi osapuoli – vai molemmat – aiheutti nämä tuhot, ei käy ilmi taistelukuvauksista. Siltojen uudelleen rakentaminen pian sodan jälkeen pitäjäläisten omin kustannuksin ja toimin olisi ollut suuri ponnistus muutenkin sodasta kovasti kärsineelle pitäjälle.⁴¹² Onneksi valtiovalta osallistui näihin kustannuksiin omalta osaltaan, joten paikallisyhteisö ei tältä osin joutunut kantamaan sodan sille langettamaa taakkaa aivan yksin.⁴¹³ Selvää on myös, että taktisesta hävittämisestä aiheutui epäsuoria sotavahinkoja siten, että tuhottujen siltojen korvaamiseksi tilapäisratkaisuin

⁴⁰⁸ Generalstaben III, s. 223.

⁴⁰⁹ Generalstaben III, s. 223, Generalstaben V, s. 87.

⁴¹⁰ Tämä peruttiin myöhemmin, kun Kulnev havaitsi ruotsalaissuomalaisten joukkojen alkaneen vetäytyä.

⁴¹¹ Generalstaben V, s. 150–151, 213–234; Klemetti mainitsee, että Wetterhoff pani Ruonan sillan palamaan vetäytymisensä jälkeen (Klemetti, *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin*, s. 199).

⁴¹² Kuortanelaisten anomus verohelpotuksista ym. (päiväämätön anomus, saapunut 21.3.1810 hallituskonseljille), dnro 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 15, KTMK, SEN, KA.

⁴¹³ Neovius, *Suomen raha-asiajn järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 288–289.

tarvittiin järeäköä puutavaraa, joka otettiin ladoista, aitoista, navetoista ja muista rakennuksista.⁴¹⁴

Näin ollen johtopäätös on, että syvätutkimuksen kohdepitäjistä venäläisten joukkojen strategisesta/taktisesta hävittämisestä ei juuri aiheutunut sotavahinkoja Närpiön pitäjässä. Kuortaneen pitäjässä näin aiheutetut sotavahingot liittyivät hävitettyihin siltoihin Alavuden taistelun 17.8. yhteydessä ja mahdollisesti Ruonan taistelun jälkeen venäläisten hallussa olleisiin poltettuihin rakennuksiin taistelupaikalla. Kysymys oli siis lähinnä taktisesta hävittämisestä. Venäläisten tuhoamiseksi tiedettyjen siltojen aiheuttama taloudellinen menetys oli kuitenkin vähäinen⁴¹⁵. Myös poltettujen rakennusten vahinkojen suuruus (suurin piirtein 1000 pankinriksiä) oli pitäjän kokonaisvahinkoihin nähden vähäinen. Poltettujen rakennusten omistajille ja asukkaille menetys tietysti on ollut merkittävä. Sen sijaan ruotsalaissuomalaisen joukkojen suorittamasta siltojen taktisesta hävittämisestä on epäsuorasti voinut seurata venäläisten joukkojen aiheuttamia sotavahinkoja, kun tilapäisiin siltoihin tarvittava järeämpi puutavara on revitty talous- ym. rakennuksista.

4.3.7 Joukkojen kurittomuus aiheuttamisperusteena

Aiheutuiko syvätutkimuksen kohdepitäjien asukkaille sotavahinkoja venäläisten joukkojen kurittomuudesta? Ensinnäkin syvätutkimuksen tulokset osoittavat, että venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat sotavahingot aiheutuivat kohdepitäjissä ennen muuta huollosta ja Närpiön osalta myös kostotoimista. Voidaanko ryöstely tulkita ennen muuta venäläisten joukkojen huonosta sotakurista johtuvaksi? Entä Orlov-Denisovin kostotoimet kapinoivaa talonpoikaisväestöä kohtaan Närpiössä? Jälkimmäiseen kysymykseen olen jo luvussa 4.3.4 vastannut kieltävästi.

Käytännössä rahan puute ja katkokset muonakuljetuksissa yhdessä edellä kuvattujen Venäjän huoltojärjestelmän tiettyjen piirteiden kanssa johtivat ryöstelyyn syvätutkimuksen kohdepitäjissä. Kuortaneen pitäjän osalta osaselityksenä oli varmaankin myös ajan puute – kuten aiemmin todettiin.

Tältä kannalta tarkasteltuna Venäjän poliittinen johto on viime kädessä vastuussa venäläisten joukkojen ryöstelystä kohdepitäjissä. Se ei lähettänyt riittävästi rahaa huollon järjestämiseen organisoidummin ja siviiliväestöä vähemmän kuluttavalla tavalla. Silti se samanaikaisesti

⁴¹⁴ Ote Kuortaneen 29.12.08 välikäräjien ptk:sta, Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, E62, s. 573–574, BPSK, KA.

⁴¹⁵ Alavuden taistelussa revitty Kuivasjoen silta ei ollut ilmeisesti pitkä. Esim. Töysän saarnahuonekunnassa sijainneiden Korkiakosken ja Karsinakosken sillat on arvioitu yhteensä 100 pankinriksiksi.

vaati joukoilta tehokkaasti suoritettua maan valloitusta. Tätä yhtälöä oli lähes mahdotonta ratkaista ilman paikallisten resurssien imemistä tyhjiin.

Vaikka ryöstöissä oli kyse siis ennen muuta joukkojen huoltotarpeiden tyydyttämisestä maksutta paikallisin resurssein, niin osa ryöstetystä omaisuudesta ei selvästikään liittynyt suoranaisesti tähän. Noin 15 %:ssa korvausanomuksia esiintyi ilmoituksia myös käteisen rahan tai 12 %:ssa korujen, kellojen tai muiden ylellisyysesineiden anastamisesta. Käteisen rahan menetyksestä aiheutui maksimissaan pari prosenttia Kuortaneen sotavahinkojen kokonaissuuruudesta.

Varmaankin eri komentajien suhtautumisessa ryöstelyyn on saattanut olla eroja. von Bonsdorff on väitöskirjassaan pyrkinyt tuomaan esiin näitä eteläisen Suomen eri komendanttien osalta.⁴¹⁶ Kuitenkin Kuortaneen osalta on vaikeaa osoittaa joidenkin komentajien joukkoja muita kurittomammiksi. Närpiön osalta tiedetään, että Orlov-Denisovin joukot syyllistyivät varsinkin heinäkuussa ryöstöihin, mutta jos ryöstöt tulkitaan osaksi kostotoimia, on vaikea pitää niitä kurittomuuden ilmaisuina. Myös kenraalimajuri Knorringin joukot ryöstelivät Närpiössä syyskuun alkupuolella (9.–15.9).

4.3.8 Aiheuttamisperusteet muun Vaasan läänin osalta

Seuraavaksi tarkastelen, miten nämä syvätutkimuksen tulokset ovat sovellettavissa koko Vaasan lääniin. Tämä tapahtuu pelkästään sotavahinkoluetteloiden perusteella pohtimalla eri aiheuttamisperusteiden soveltuvuutta sotavahinkojen pitäjäkohtaisen suuruuden vaihtelujen selittäjinä. Aluksi tarkastelen muita tarkemmin kuitenkin Saarijärven, Kokkolan ja Lapväärtin pitäjiä, joissa oli Kuortaneen ja Närpiön pitäjien jälkeen suurimmat sotavahingot maaseutupitäjistä. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että näissä pitäjissä kuten koko muussa Vaasan läänissä, päättelyn pohja-aineistona eivät ole itse sotavahinkokorvausanomukset, vaan korvattaviksi ehdotettujen vahinkojen luettelotason tiedot. Luettelotasolla vahinkoja tarkasteltaessa ei voida analysoida niiden sisältöä vahinkoryhmittäin. Tältä osin tarkastelu on siis syvätutkimuksen kohdepitäjiä spekulatiivisempi.

Saarijärvi

Edellä luvussa 3.5.3 olen esittänyt, miten sotavahingot jakaantuivat Saarijärven pitäjän osalta. Ne keskittyivät voimakkaasti tiettyihin kyliin: Saarijärvi, Kiminki, Pääjärvi, Kyyjärvi ja Naarajärvi. Nämä kylät sijaitsivat yleisten maanteiden läheisyydessä. Toisin sanoen

⁴¹⁶ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 395.

sotavahingot keskittyivät yleisten maanteiden varsille. Tältä osin tilanne on samanlainen sekä syvätutkimuksen pitäjien että myös koko Turun ja Porin läänin osalta. Mitkä tekijät Saarijärven osalta sitten selittäisivät Vaasan läänin kolmanneksi suurimpia sotavahinkoja ja väestökriisiä erittäin korkeine kuolleisuuslukuineen?

Neljä edellistä vuotta olivat olleet Saarijärvellä katovuosia. Saarijärven nimismies ilmoitti huhtikuun puolivälissä, että sen jälkeen, kun venäläiset joukot olivat tulleet maaliskuun lopussa 1808, oli syntynyt niin kova puute elintarvikkeista että useat talonpojat olivat joutuneet jättämään kotinsa ja tarttumaan kerjuusauvaan.⁴¹⁷

On myös huomioitava, että pitäjän alueella rahvas hyökkäsi venäläisten yhteyslinjoja vastaan keväällä 1808. Kalajoelta, Himangalta ja Lohtajalta peräisin oleva joukko, joka päätti omin päin osallistua maan vapauttamiseen venäläisistä, suuntasi matkansa Viitasaaren kautta Saarijärvelle. Toukokuun 13. päivänä nämä hyökkäsivät Saarijärven kylässä venäläisten kuormaston kimppuun. Venäläiset torjuivat hyökkäyksen ja pakoon pääsivät suuntasivat länteen. Murholan kievarissa he hyökkäsivät uudelleen muonaa kuljettavan venäläisen kuormaston kimppuun.

Myös venäläinen kuriiri surmattiin Saarijärven länsipuolella. Rautalampilaiset yrittivät kaapata venäläisten kuljetuksen Koiviston kestikievarissa Laukaalla, lähellä Saarijärven rajaa. Tämä epäonnistui. Sen jälkeen joukko toteutti menestyksellisesti kaappauksen Laukaalla ja Valkolassa. Venäläisten vallatessa Savon uudestaan kesäkuussa joutuivat ainakin tämän maakunnan kylät Perssonin mukaan kokemaan venäläisten koston.⁴¹⁸

Miten venäläiset ja ruotsalaissuomalaiset joukot pitivät hallussaan Saarijärveä ja mitä taisteluja siellä käytiin? Kapteeni Serbin lähetettiin joukkoineen 20.5. Saarijärvelle. Fieandt ruotsalaissuomalaisine joukkoineen miehitti 28.6. Lintulahden. Lintulahden taistelu käytiin 3.7. Venäläiset joukot voittivat taistelun (Fieandtin osaston taisteluvahvuus 654 ja venäläisten 1260 miestä). Taistelu käytiin Lintulahdessa Kyyjärven kylässä – ei siis suurimmat vahingot kärsineissä kolmessa kylässä. Tämän jälkeen Fieandt vetäytyi Kokkolan pitäjän alueelle.⁴¹⁹

Vlastov tyhjensi 18.7. Kokonsaari-aseman (Kokkolan pitäjässä). Hän jäi joukkoineen 21.7. asti Lintulahteen. Lintulahti ja Kiminki päätyivät ruotsalaissuomalaisten joukkojen haltuun 23.–24.7. Vlastovin etujoukot saapuivat 6.8. Kalmarin kylään (Saarijärven emäseurakuntaa), jonne hänen pääjoukkonsa seurasivat. Fieandt eteni 13.8. Karstulaan ja 16.8. Kalmarin

⁴¹⁷ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 106.

⁴¹⁸ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 117–120, 122.

⁴¹⁹ Generalstaben III, s. 164, 246–253, kartat XIa-b

kylään. Hävittyään Karstulan taistelun 21.8. Fieandt vetäytyi Lintulahteen ja sieltä edelleen 23.8 Tunkkariin (Kokkolan pitäjässä). Karstulan taistelussa Vlastovin joukkojen taisteluvahvuus oli 3200 miestä ja 7 tykkiä, kun taas Fieandilla oli vain noin 1600 miestä ja 6 tykkiä.⁴²⁰ Venäläisten joukkojen vahvuus oli Karstulan taistelun ajankohtana (21.8.) Saarijärven pitäjässä 4476 miestä, 9 tykkiä ja hevosia ehkä 650–750⁴²¹. Fieandtin joukoilla oli hevosia vastaavana ajankohtana ehkä 200–300⁴²².

Edellä olevasta voi vetää ensinnäkin sen johtopäätöksen, että venäläisillä joukoilla oli maaliskuun lopusta alkaen hallussaan Saarijärven emäseurakunta – mukaan lukien Saarijärven kylä. Lintulahti oli ruotsalaisuomalaisten joukkojen hallussa 28.6.–3.7. ja uudestaan 23./24.7.–21.8. On hieman epäselvää kenen hallussa Karstula oli ajalla 24.7.–13.8. vai oliko se ei kenenkään maata. Joka tapauksessa Karstula oli 13.8.–21.8. ruotsalaissuomalaisten joukkojen hallussa. Lintulahti oli siis noin 5 viikkoa ja Karstula ainakin viikon (maksimissaan n. 4 viikkoa) ruotsalaissuomalaisten joukkojen hallussa. Muuna aikana pitäjän nämäkin osat olivat siis venäläisten joukkojen hallinnassa. Huomio kiinnittyy siihen, että pitäjän suurimmat kyläkohtaiset sotavahingot ovat kohdistuneet kahteen kylään, Saarijärveen ja Kiminkiin, joissa ei käyty edellä mainittuja taisteluja.

Karstulan taistelun itse taistelutoimien aiheuttamien sotavahinkojen olisi pitänyt keskittyä Karstulan kirkonkylään. Luetteloissa nämä sotavahingot näyttäisivät olevan kirjattu Pääjärven kohdalle. On vaikea arvioida tarkalleen, mikä osa Kyyjärven ja Pääjärven sotavahingoista on itse taistelutoimien aiheuttamia. Tämä johtuu siitä, että tarkastelu on luettelotasoinen ja toisaalta siitä, että käytössä olleesta kartasta⁴²³ ei käynyt ilmi kaikkien tilojen sijainti. Mutta vaikka tekisimme niinkin rohkean olettamuksen, että kaikki Kyyjärven ja Pääjärven kylien sotavahingot olisivat aiheutuneita itse taistelutoimista, päätyisimme noin 27 372 pankinriksiin, joka on vain noin kolmannes Saarijärven pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta.

Selvästikään kaikki Kyyjärven ja Pääjärven sotavahingot eivät aiheutuneet taistelupaikalla sijainneiden tilojen vahingoista. Tämä käy ilmi sotavahinkoja kärsineiden tilojen nimistä. Kuten syvätutkimuksessa Kuortaneen pitäjän osalta todettiin, eivät edes kaikki taistelupaikalla sijainneiden tilojen sotavahingot aiheutuneet itse taistelutoimista. Näin ollen päädyn siihen, että itse taistelutoimista aiheutui kyllä sotavahinkoja Saarijärven pitäjässäkin, mutta ne eivät

⁴²⁰ Generalstaben V, s. 164–167, 180, 185.

⁴²¹ Generalstaben V, liitteet 29c ja 46a.

⁴²² Generalstaben III, liite 28, Generalstaben V, liite 28a.

⁴²³ Suomenmaa, VII osa, Vaasan lääni, karttaliite.

selvästikään olleet suurin syy sotavahinkojen aiheuttamiseen. Niiden osuus saattaa olla viidenneksen luokkaa tai alle sen.

Koska suurimmat sotavahingot keskittyivät kyliin, jotka eivät olleet taistelupaikkoja, mutta kylläkin yleisten teiden varsilla ja nämä olivat pitkään tai jatkuvasti keväästä alkaen venäläisten joukkojen hallussa, on nähdäkseni varsin todennäköistä, että Saarijärven pitäjässään venäläisten joukkojen huoltotarpeet ovat aiheuttaneet suurimman osan pitäjän sotavahingoista. Paikallisyhteisön kannalta tilannetta pahensivat edeltäneet katovuodet. Ehkä juuri tämän vuoksi väestökriisi oli täällä poikkeuksellisen vakava.

Huomionarvoista on, että täällä – kuten Kuortaneen pitäjässä – rintamalinja halkoi pitäjän pitkään. Tällöin on mahdollista, että täälläkin venäläiset joukot ovat hankkineet operaatioihin tarvittavaa iskukykyä ja liikkuvuutta ryöstämällä paikallisia resursseja. Myös kostotoimet ovat hyvin mahdollinen sotavahinkojen aiheuttamisperuste, koska muutamissa paikoissa pitäjän alueella oli hyökätty venäläisten yhteyslinjoja vastaan. Kostotoimenpiteistä mahdollisesti aiheutuneiden sotavahinkojen suuruutta on kuitenkin mahdotonta arvioida ilman perusteellista tutkimusta.

Taistelukuvauksista käy ilmi, että taktisista tai strategisista syistä siltoja sytytettiin palamaan sekä Lintulahden että Karstulan taistelujen yhteydessä – jopa edellistä ennen. Näihin syyllistyivät ruotsalais-suomalaiset joukot ja osittain talonpojat Fieandtin käskystä.⁴²⁴ Nämä vahingot eivät kuitenkaan sisältyneet edellä mainitsemiini pitäjän kokonaisvahinkoihin. Lisäksi Fieandt poltti muutamia taloja strategisista syistä Lintulahdessa vetäytyttyään Karstulasta. Sen sijaan taistelukuvauksista ei käy ilmi, että venäläiset olisivat harjoittaneet strategista/taktista hävittämistä.

Kokkolan pitäjä

Entä miksi sotavahingot sitten Kokkolan pitäjässä kohosivat huomattavan suuriksi (n. 75 000 pankinriksiä)? Nähdäkseni ilmeisin selityspätee vahinkojen suuruudelle tämän pitäjän osalta löytyy siitä, että venäläiset joukot viipyivät pitkään suurilukuisina pitäjän alueella. Tämä johtui siitä, että kahteen otteeseen rintamalinja kulki Kokkolan editse ja tällöin venäläisten joukkojen asemat olivat Kokkolan kaupungin ja Kokkolan pitäjän alueella. Ensin selostan venäläisten pääjoukkojen sijaintia pitäjän alueella, sen jälkeen muiden vähäisempien joukkojen sijoittumista.

⁴²⁴ Generalstaben III, s. 246, 249, 251, Generalstaben V, s. 184.

Keväällä 1808 venäläisten joukkojen vetäytyessä etelään kenraaliluutnantti Nikolai Aleksejevitch Tutshkov päätti joukkojen (5. divisioona) siirtämisestä Lohtajasta Kokkolaan. Osasyynä vetäytymiseen oli väestön kasvava levottomuus. Elintarvikekuljetuksia hylättiin tai suomalaiset talonpojat, jotka kuljettivat niitä, ryöstivät ne. Edelleen kyyditsijät karkasivat hevosineen metsiin ja rahvas piilotteli hevosia. Täten kuriirien matkat vaarannettiin tai ne tehtiin mahdottomaksi.

Myös Kokkolassa oli esiintynyt levottomuuksia siinä laajuudessa, että Tutshkov antoi yhden pataljoonan marssia sinne 3.5. Pääjoukot saapuivat Kokkolaan 5.–6. toukokuuta. Joukot sijoitettiin joen molemmille puolin. Joukkojen vahvuus täällä oli tuolloin vähintään 3600 miestä. Lisäksi yksi pataljoona ja komppania lähetettiin Perho-Saarijärven maantien (Kokkola-Kuopio) muonakuljetusten suojaksi.⁴²⁵ Tässä vaiheessa kenraalimajuri Nikolai Rajeovski – Tutshkovin seuraaja komentajana – katsoi, että hänen oli pakko huolto-ongelmien vuoksi vetäytyä Vaasaan. Tähän ei Buxhoevden kuitenkaan suostunut. Vetäytyminen vain antaisi lisää vauhtia kansannousuun. Joukot oli ruokittava sillä leivällä, joka oli saatavilla.⁴²⁶

Venäläiset joukot viipyivät Kokkolan seudulla 14.6. asti. Rajeovskin joukkojen vahvuus Kokkolanlinjalla oli 1.6. seuraava: noin 3900 miestä, 935 hevosta ja 15 tykkiä. Lisäksi erillisjoukkoja oli sijoitettu niin, että yksi eskadroona, ehkä n. 150 miestä ja 150 hevosta, oli sijoitettu Alaveteliin ja vajaa pataljoona Perhoon (Permin musketööri-rykmentistä, vahvuustiedot puuttuvat).⁴²⁷ Näin ollen voimme päätellä, että tämän jakson aikana Kokkolan seudulle oli sijoitettu yli viiden viikon ajaksi reilut 4000 miestä ja noin 1000 hevosta.

Myös syksyllä Ruotsin joukkojen vetäytymisvaiheessa venäläiset joukot sijoituivat Kokkolaan ja Kokkolan pitäjän alueelle pitkäksi aikaa. Klingsporin joukot lähtivät Kokkolasta 22.9., jonka jälkeen venäläiset joukot miehittivät Kokkolan ja sen lähitienoon. 24.9. Buxhoevdenin päämaja saapui Kokkolaan. Lohtajan aseleposopimus solmittiin 29.9. Sen mukaan tuli ruotsalaisten joukkojen säilyttää asemansa Himangan ympäristössä ja venäläisten joukkojen jäädä Kokkolan tasalle.⁴²⁸ Kumpikin osapuoli perusteli aselevon tarpeellisuutta nimenomaan muona- ja rehupulalla.

Lokakuun alussa venäläisjoukkoista yksi rykmentti oli sijoitettu Perhon tienoille, yksi tästä hieman pohjoiseen, kaksi rykmenttiä Vetelin kirkonkylän ja Kaustisen tienoille, kolme rykmenttiä Alavetelin ja osittain Kokkolan pitäjän emäseurakunnan alueelle sekä lisäksi

⁴²⁵ Generalstaben III, s. 109–110, liite 13.

⁴²⁶ Generalstaben III, s. 163–164.

⁴²⁷ Generalstaben III, liite 21.

⁴²⁸ Generalstaben III, s. 294, 296, 303.

vähintään kaksi rykmenttiä Kokkolan ja Kokkolan pitäjän emäseurakunnan alueelle. Kaikkiaan näissä joukko-osastoissa oli suurin piirtein 6500 miestä jalkaväkeä ja noin 580 hevosta. Lisäksi oli tykistöä 601 miestä ja 445 hevosta sekä ratsuväkeä 996 miestä ja 1000 hevosta, joiden sijaintipaikka ei ole tiedossa.⁴²⁹ Oletettavaa on kuitenkin, että näistä valtaosa oli sijoitettu Kokkolan tai Kokkolan pitäjän alueelle hajautettuna. Näin ollen voidaan arvioida, että lokakuun alussa Kokkolan ja Kokkolan pitäjän alueelle oli sijoitettu karkeasti ottaen lähes 7500 miestä ja ehkä noin 1200–1300 hevosta.

Kenraali Nikolai Kamenskin joukoilla oli suuria huolto-ongelmia aselevon alkaessa. Ne elivät päivän kerrallaan. Joukoilla ei ollut leipää. Rehupulan takia osa ratsuväkeä (3,5 eskadroonaa) ja tykistöä suurelta osin siirrettiin pois Kokkolan linjalta. Myös kuljetusongelmia oli pitkien huoltoyhteyksien vuoksi. Talonpoikien hevoset olivat lopen uupuneita ja pulaa oli sekä kulkuneuvoista että hevosista. Usein asukkaat olivat paenneet vieden hevoset mukanaan. Näistä syistä venäläisten oli mahdotonta kuljettaa mukanaan varastoja niin nopeasti kuin operaatiot vaativat.⁴³⁰

Jotta operaatioita voitaisiin jälleen jatkaa, rykmenttien huoltovaunuja lähetettiin etelästä Kamenskin joukoille saapumassa ollutta kymmenen päivän elintarvikevarastoa vastaan. Sen matkaa viivästytti maanteiden huono kunto ja se, että hevosia oli vaikea saada asukkailta näitä vaivaavan rehupulan takia. Tällä välin venäläiset joukot elivät sotatoimialueen resursseilla. Ne riittivät paremmin venäläisille kuin ruotsalaissuomalaisille joukoille, koska venäläisjoukot oli majoitettu laajemmalle ja rikkaammalle alueelle ja koska venäläiset joukot kohtelivat asukkaita kovakouraisesti. Venäläiset sotapäälliköt tunnustivat kirjoituksissaan, etteivät he ole voineet välttää kovuutta asukkaita kohtaan. Samoin ruotsalaissuomalaisten jälkijoukkojen komentajan, eversti Hans Henrik Gripenbergin mukaan venäläiset joukot ottivat viljaa ja karjaa väkivalloin ja mitätöntä korvausta vastaa ja rehua jopa neutraalilta alueelta⁴³¹ ilman mitään korvausta.⁴³²

Venäjän sotaväen elintarviketilanteen parantamiseksi sotaneuvos Hove teki 3.10. osassa Vaasan lääniä pakko-oton, joka käsitti 3820 tynnyriä ruista, 3820 tynnyriä ohraa ja 32 200 leiviskää⁴³³ heinää. Nimismiehet seitsemässä Kokkolan ympäristöpitäjässä saivat venäläisiltä 1000 seteliruplaa ostaakseen karjaa, paloviinaa ja viljaa vielä sen lisäksi, mitä pakko-otolla oli

⁴²⁹ Generalstaben V, kartta XXIX, liite 46 a.

⁴³⁰ Generalstaben V, s. 303, 308.

⁴³¹ Venäläisten ja ruotsalaisten joukkojen välissä oleva alue Lohtajan aselevon aikana.

⁴³² Generalstaben V, s. 315 ja alaviite 5.

⁴³³ Tynnyri v. 1808 = 146,6 litraa. Leiviskä = 8,5 kg (Rasila, 'Vanhat mitat, painot ja rahat', *Suomen maatalouden historia 1*, s. 621–622). 3820 tynnyriä = 560 012 litraa. 32 200 leiviskää = 273,7 tonnia.

hankittu. Venäjän sotaministeri lähetti 18.10. kaikkiaan 132 000 hopearuplaa Buxhoevedenille. Näistä Kamenski näytti saaneen suunnilleen hieman yli puolet marraskuun alussa.⁴³⁴ Toinen asia on sitten, paljonko näitä varoja päätyi paikallisyhteisön jäsenille eli lähinnä talonpojille.

Lohtajan aselepo päättyi Kamenskin joukkojen osalta lokakuun viimeisenä päivänä 1808. Vielä marraskuun 1. päivänä osasto Demidov oli sijoitettu Kokkolan pitäjän Korplahteen ja osasto Tutshkov III Kokkolaan ja Kokkolan pitäjän alueelle. Lisäksi Kamenskin reservistä yksi pataljoona oli sijoitettu Alaveteliin. Yhteensä näissä oli vähintään 4350 miestä ja suurin piirtein 530 hevosta. Mutta koska Kamenskillä oli lisäksi tykistöä 654 miestä ja 519 hevosta, näistäkin ehkä osa oli sijoitettu Kokkolan pitäjän alueelle.⁴³⁵ Näin ollen vähän yli viiden viikon ajan suuret määrät venäläisiä joukkoja oli sijoitettuna Kokkolan ja Kokkolan pitäjän alueelle. Joukkojen määrä vaihteli noin 4500:sta yli 7000 mieheen sekä hevosten osalta yli 500:sta oletettavasti yli 1200:aan. Nämä joukot elivät paljolti paikallisyhteisön resurssien varassa, kunnes huoltokuljetukset saatiin järjestymään.

Tämän lisäksi on otettava huomioon, että venäläiset joukot (5. divisioona) olivat jo keväthyökkäyksen aikana suurilukuisina lyhyen aikaa Kokkolan pitäjän alueella. Niinpä venäläisiä joukkoja oli 1000 miestä ja 80–100 hevosta päivittäin seuraavilla paikkakunnilla: Perho 4.–6.4., Veteli 5.–8.4., Kaustinen 7.4., 9.4., ja ilmeisesti Alavetelissä 8.4., 10.4. Myös Kokkolan kaupungissa oli huomattavasti joukkoja ajalla 4.–12.4.⁴³⁶

Vielä on muistettava venäläisten joukkojen määrät Kokkolan-Lintulahden suunnalla. Venäläisiä joukkoja liikkui pitkään tällä tieosuudella senkin jälkeen kun Rajevsin joukot olivat 14.6. lähteneet Kokkolan tasalta. Ruotsalaiset joukot saapuivat Perhoon vasta noin 24.–27.6. Fieandtin erillisosaston vahvuus oli suurin piirtein 650 miestä. Fieandt joukkoineen miehitti 28.6. Lintulahden.⁴³⁷ Venäläiset voittivat kuitenkin jo 3.7. Lintulahden strategisesti tärkeän tienhaaran itselleen siellä käydyn taistelun seurauksena. Fieandt vetäytyi tämän jälkeen Kokonsaareen, joka sijaitsi nelisen km Perhon kirkolta Kokkolaan päin.

Kokonsaaren taistelussa 11.7. Jankovitsh voitti Fieandtin. Venäläisten joukkojen vahvuus oli 3100 miestä ja 870 hevosta ja Fieandtilla 1100 miestä. Taistelu oli verinen: molempien osapuolten tappiot olivat yhteensä ehkä yli 500. Taistelujen jälkeen Fieandt vetäytyi

⁴³⁴ Generalstaben V, s. 316.

⁴³⁵ Generalstaben V, s. 316–317, 322, liite 50 a, kartta XXXI.

⁴³⁶ Generalstaben II, liitteet 24, 30.

⁴³⁷ Generalstaben III, s. 181, 245–246.

Tunkkariin, joka sijaitsi Vetelin ja Kaustisen kirkkojen välillä. Sitten Fieandtille lähetettiin apuvoimia.⁴³⁸ Pian tämän jälkeen venäläiset tyhjänsivät Kokonsaari-aseman.⁴³⁹

Edellä olevan perusteella voidaan todeta, että venäläisiä joukkoja oli Kokkolan pitäjän eteläosissa ajalla 3.7.– n. 20.7. ja mahdollisesti myös kesäkuussa 27. päivään asti. Samoin venäläisiä joukkoja saapui Vlastovin johdolla Karstulan taistelun 21.8. jälkeen syyskuun alussa Kokkolan pitäjän alueelle ja 14.9 Kokkolaan, josta ne uhkasivat Klingsporin armeijan selustaa. Gripenbergin joukkojen saavuttua Vlastov joukkoineen vetäytyi Kokkolan pitäjän puolelle. Näin koko syyskuun aikana venäläisiä joukkoja esiintyi Kokkolan pitäjän alueella. Huhtikuun alun 1808 jälkeen oli vain runsaan kuukauden ajanjakso (alkaen 20.7.), jolloin venäläisiä joukkoja ei ollut oikeastaan lainkaan Kokkolan pitäjän alueella.⁴⁴⁰

Myös osa vähäisemmistä sotatoimista tapahtui Kokkolan pitäjän alueella tai sivusi sitä. Nämä toimet suoritettiin ennen kuin Klingsporin pääjoukot lähtivät uudestaan etenemään kesäkuun puolivälissä. Toukokuun 16. päivänä ruotsalaissuomalainen erillisosasto lähetettiin Alavetelin kylään keräämään ja kuljettamaan erän leipää, joka oli leivottu Ruotsin kruunulle kuuluneista jauhoista. Lähteet eivät kerro miten yritys toteutettiin käytännössä, mutta leipä luovutettiin 20.5. Ruotsin komissariaatille ja se vaati useita kuormia.⁴⁴¹ Lienee selvää, että talonpoikien yhteistoimintaa on tarvittu leivän luovuttamisessa. Jo aiemmin eräs toinen erillisjoukko oli aliupseeri Spåren johdolla hyökännyt 90-miehistön venäläisen vartio-osaston kimppuun Kälviän Peltokorven kylässä (n. 15 km Kokkolasta).

Tätä pienen sodankäynnin toimintamallia jatkettiin, kun suunniteltiin venäläisten muonakuljetusten tuhoamista Perhosta Kokkolaan johtavalla tiellä. Tämän suunnitelman toteuttaminen uskottiin majuri Otto von Fieandtin johtamalle 200 miehen erillisosastolle. Päätaavoite oli vallata ne vihollisen varastoista, jotka sijaitsivat Perhossa ja Lintulahdessa ja estää näiden paikkakuntien välisellä tiellä tavattavat muonakuljetukset. Johtaakseen huomion pois Perhoa vastaan suunnitellusta yrityksestä lähetti Fieandt talonpoikia, jotka tuhosivat maantiesillat Lokasaaressa (Kokkolan pitäjässä), Kimingin Möttödessä ja Naarajärven Möttödessä (molemmat Saarijärven pitäjässä). Fieandtin hyökkäys 8.6. Perhon varastoon onnistui ja saaliiksi saatiin aseita, ammuksia ja muonaa, muun muassa 500 mattoa kauraa ja 50–60 mattoa tatariryynyjä. Fieandtin hyökkäykseen osallistui 120–130 talonpoikaa

⁴³⁸ Ibid, s. 252–257, 271, liitteet, venäläisten joukkojen vahvuudet; Hornborg, *När riket sprängdes*, s. 120–122.

⁴³⁹ Generalstaben V, s. 163–164.

⁴⁴⁰ Tämän lisäksi venäläisiä joukkoja ei ollut pitäjässä 28.6.–3.7.1808.

⁴⁴¹ Generalstaben III, s. 116.

seipäineen. Fieandt ei kuitenkaan joukkoineen voinut jäädä Perhoon, vaan jatkoi Viitasaaren puolelle.⁴⁴²

Todennäköisesti näistä edellä mainituista toimista johtuen venäläiset siirsivät useita rykmenttejä Alaveteliin sekä päättivät lähettää yhden jääkärirykmentin eversti Vlastovin johdolla aina Koivistoon asti tehtävänään suojata siellä ja Saarijärvellä olevia varastoja kuin myös sieltä lähteviä kuljetuksia. Vlastovin tehtävä oli myös pitää asukkaat kurissa ja turvata Rajevskin selusta Kuopion suunnalta mahdollisesti tulevalta hyökkäykseltä.⁴⁴³

Tällä pienellä sodankäynnillä saattoi sotavahinkojen kannalta olla se merkitys, että venäläisiä joukkoja siirrettiin sen vuoksi lisää Kokkolan pitäjän tietyille alueille turvaamaan heille elintärkeitä yhteyslinjoja. Näidenkin joukkojen huolto on sotavahinkojen taustalla. Samalla yhteistoiminta omien joukkojen kanssa aikaansai melko suurella todennäköisyydellä venäläisten kostotoimia, jotka puolestaan näkyivät sotavahinkoina.

Edellä esitetyn perusteella pitäisin todennäköisenä, että Kokkolan sotavahinkojen taustalla oli ennen muuta venäläisten joukkojen huolto. Jos lähdemme yksityiskohtaisesti laskemaan, kuinka paljon yksi sotilas ja yksi hevonen tarvitsevat muonaa ja rehua päivässä ja kerromme sitten nämä määrät sotilaiden ja hevosten lukumäärillä eri ajankohtina ja laskemme ne yhteen, päätyisimme epäilemättä aika huimiin lukuihin. Edellä mainitun syksyisen runsaan viiden viikon osalta lähteiden valossa on selvää, että ainakin tuolloin venäläisten joukkojen huolto pitkälti perustui paikallisiin resursseihin. Myös luvussa 3.5.3 esittämäni Kokkolan pitäjän sotavahinkojen jakauma viittaa tämän selityspäätöksen ensisijaisuuteen. Jos lähtisimme siitä hypoteesista, että nimenomaan itse taistelun aiheuttamat tuhot pelkästään olisivat sotavahinkojen aiheuttamissyynä, olisi vaikea selittää, miksi noin 86 % pitäjän sotavahingoista kohdistuu muualle kuin Perhoon, jossa Kokonsaaren taistelu 11.7. käytiin.

Tätä huollon ensi sijaisuutta Kokkolan pitäjän sotavahinkojen selityspäätöksenä korostaa nimenomaan se, että niin suuret määrät sotilaita ja hevosia pitkään oleskelivat samoilla seuduilla. Lisäksi se, että rintamalinja varsinkin Lintulahden suuntaan moneen otteeseen halkoi ja liikkui pitäjän alueen sisällä, on varmaan edesauttanut paikallisten resurssien käyttöä venäläisten joukkojen huollossa. Täten operaatiot on saatu tehokkaasti ja nopeasti suoritettua.

Silti on nähdäkseni selvää, että Kokonsaaren taistelu on aiheuttanut sotavahinkoja. Mutta niiden vaikutus on kohdistunut todennäköisesti tiettyihin, taistelun kohdealueella oleviin

⁴⁴² Generalstaben III, s. 116–117, 119–121. Matto on venäläinen painomitta. Matto = 147,7 kg (Rasila, 'Vanhat mitat, painot ja rahat', *Suomen maatalouden historia I*, s. 621).

⁴⁴³ Generalstaben III, s. 164–165.

tiloihin – kuten Kuortaneella. Näille sotavahingon kärsijöille kyseessä ovat voineet olla erittäin merkittävät aineelliset menetykset, mutta todennäköisesti Perhonkin vahinkojen taustalla on osittain joukkojen huolto – ehkä myös venäläisten kostotoimet, koska täälläkin siviiliväestö osallistui venäläisten vastaisiin toimiin.

Strategista/taktista hävittämistä tapahtui myös Kokkolan pitäjän alueella. Täälläkin kyse oli siltojen polttamisesta ja sitä harjoittivat ruotsalaissuomalaiset joukot. Kokonsaaren taistelun jälkeen Fieandt antoi perääntyessään Kokkolan suuntaan polttaa kaikki sillat takanaan, ja samoin ruotsalais-suomalaiset joukot sytyttivät Kaukon sillan – jopa kahteen otteeseen.⁴⁴⁴

Lapväärtti

Miten venäläiset joukot pitivät hallussaan Lapväärttiä? Miten sotatapahtumat koskettivat tätä pitäjää ja mitkä seikat voisivat selittää tämän pitäjän sotavahinkojen suuruutta, joka oli yli 62 600 pankinriksiä?

Klingsporin joukot vetäytyivät keuhkavälillä 23.3.1808 Lapväärtistä pohjoiseen. Pian tämän jälkeen venäläiset joukot saapuivat pitäjän alueelle.⁴⁴⁵ Buxhoevden lähetti Vaasaan Demidoville 7 komppaniaa ja yhden rakuunaskadronan, jotka kulkivat kesäkuun 14. päivän tienoilla pitäjän halki.⁴⁴⁶

Kesäkuun loppupuolella Vaasan ja Kristiinankaupungin välisen rannikon valvomiseen tarkoitetut joukot koostuivat kenraalimajuri Orlov-Denisovin alaisuudessa olevista kahdesta henkikasakkaeskadronasta, yhdestä rakuunaneskadronasta sekä yhdestä jääkärirykmentin komppaniasta, joka oli sijoitettu Kristiinankaupungin luo. Ratsuväki oli hajautettu rannikkoalueelle. Kun talonpoikaiskapinointi Närpiössä oli alkanut, Orlov-Denisov käski kaikkien joukkojensa kerääntyä Lapväärttiin.⁴⁴⁷ Heinäkuun alussa Buxhoevden määräsi yhden jääkärikomppanian Porista marssimaan Lapväärttiin.

Ruotsalais-suomalaisten joukkojen aikoma maihinnousu 5.7. Kristiinankaupunkiin ja talonpoikien toiminta Närpiössä saivat Orlov-Denisovin vetäytymään Hämeenkyrön suuntaan. Buxhoevden kuitenkin määräsi Orlov-Denisovin keskeyttämään vetäytymisen ja palamaan Lapväärttiin, mikä tapahtui 12.7. Tällöin Orlov-Denisovin joukkojen vahvuus oli kuitenkin huomattavasti suurempi kuin ennen vetäytymistä. Jalkaväen määrä nousi lähes pataljoonaan, ratsuväen neljään eskadroonaan. Lisäksi joukoilla oli käytössään 1 tykki. Apuvoimia oli

⁴⁴⁴ Generalstaben III, 257, V, 255, 294.

⁴⁴⁵ Generalstaben II, s. 148–149.

⁴⁴⁶ Generalstaben III, s. 168–169, karttaliite VI.

⁴⁴⁷ Generalstaben III, s. 221, 224.

tämän lisäksi odotettavissa 3 jääkärikomppaniaa ja 1–2 tykkiä.⁴⁴⁸ Orlov-Denisov toteutti hyökkäyksensä 13.7. Pielaksiin kapinoivia talonpoikia vastaan Lapväärtistä käsin. Tällöin hän joutui jo Tiukan (Tjock) kohdalla kahakoimaan talonpoikien kanssa. Osa joukoista operoi Kniperin johdolla Kristiinankaupungin suuntaan, jonka läheisyydessä esiintyi myös kahakointia.⁴⁴⁹

Ennen Närpiön taistelua 20.7. venäläisten joukkojen vahvuus oli suurin piirtein edellä mainittu (ehkä 1100–1200 miestä). Kuitenkin luvatuista vahvistuksista vain yksi komppania tykin kera oli saapunut 18.7. Joukkojen pääosa oli sijoitettu Lapväärttiin – pienempiä osastoja myös Kristiinankaupunkiin, Tiukkaan ja Närpiön Pielaksin kylään.⁴⁵⁰ Poltettuaan kostoksi Närpiön taistelun jälkeen siellä olevia kyliä venäläiset joukot vetäytyivät vähitellen takaisin Lapväärttiin. Tämän jälkeen seurasi vähäisempää taistelukosketusta sekä Pielaksin suunnalla (mm. 1.8.) että Kristiinankaupungissa. Joukkojen pääosa oli kuitenkin sijoitettu edelleen Lapväärttiin.⁴⁵¹

Ruotsalaissuomalaiset pyrkivät heinäkuun lopulla hyökkäämään Orlov-Denisovin joukkoja vastaan paitsi Närpiön suunnalta, myös Kauhajoen suunnalta, ja saamaan haltuunsa Lapväärtin pitäjän. Von Otterin ruotsalaissuomalaiset joukot pakottivat 26.7. Jagodinin vetäytymään Kauhajoelta. Orlov-Denisov antoi Jagodinille vahvistuksia ja määräsi tämän valloittamaan uudelleen Kauhajoen. Tämän seurauksena käytiin Karijoella 28.7. taistelu, jonka jälkeen von Otterin joukot vetäytyivät Kauhajoen suuntaan. Uusi taistelu käytiin Paljakan suolla (Kauhajoen puolella) 29.7., josta ruotsalaissuomalaiset joukot vetäytyivät Kauhajoen kautta Kurikkaan.

Ruotsalaisuomalaisilla oli näissä taisteluissa selvä miesylivoima (yli kaksi pataljoonaa jalkaväkeä venäläisten n. 4,5 komppaniaa vastaan). Jagodin miehitti Kauhajoen vain ratsuväellä, kun taas jalkaväki sai palata Lapväärttiin. Saatuaan 28.7. kuulla, että Jagodinin joukot olivat joutuneet 26.7. vetäytymään Kauhajoelta, Buxhoevden antoi 29.7. terveydellisistä syistä eron Orlov-Denisoville. Hänen tilalleen määrättiin kenraalimajuri Shepelev. Shepelevin ottaessa vastaan komennon hänen joukkonsa koostuivat seitsemästä komppaniasta jalkaväkeä, vajaasta 2,5:sta eskadroonasta ratsuväkeä ja lisäksi vähäisemmistä

⁴⁴⁸ Ibid, 226, 228–229. Kiselevin kaksi kasakkasotniaa olivat saapuneet jo 8.7. Lapväärttiin.

⁴⁴⁹ Ibid, s. 231–232.

⁴⁵⁰ Generalstaben V, s. 87.

⁴⁵¹ Ibid, s. 90–94.

erillisosastoista. Lähes kaikki joukot olivat Lapväärtin pitäjän alueella esikunnan ollessa sijoitettuna Lapväärtin kirkonkylään – kuten myös suuri osa joukoista.⁴⁵²

Ruotsalaissuomalaisten joukkojen – huomattavia vahvistuksia saatuaan – vallattua 2.8. eversti Carl Gustav von Döbelnin johdolla Kauhajoen, Shepelev päätti vallata Lapväärtin suunnasta Kauhajoen uudestaan yhdessä Hämeenkyrön suunnasta tulevan apujoukon (kaksi komppaniaa Koslovin johdolla) kanssa. Döbelnin joukot kuitenkin voittivat 10.8. Kauhajoen taistelun ja Shepelev joukkoineen vetäytyi takaisin Lapväärttiin. Döbelnin 2. prikaatin joukkojen kokonaisvahvuus oli 10.8. 2569 miestä, 474 hevosta ja 4 tykkiä ja Shepelevin Lapväärtin osaston vastaavasti 1530 miestä, 934 hevosta ja 5 tykkiä.⁴⁵³

Osa kapteeni A. Gyllenbögelin vapaajoukosta (hieman yli 800 miestä) hyökkäsi yhdessä saaristolaivueen kanssa 11.8. venäläisten aseisiin Tiukassa. Venäläiset joukot perääntyivät ensin Lapväärtin kirkonkylään ja sitten Porin suuntaan niin, että jo 11.8. illalla he olivat pois Lapväärtin pitäjän alueelta. Tiukan taistelu oli varsin pienimuotoinen: voittajan tappiot olivat vain 8 miestä kaatuneena tai haavoittuneena.⁴⁵⁴

Saatuaan tiedon Lapväärtin menettämisestä Buxhoeveden vapautti Shepelevin komentajan tehtävistä sairauden perusteella – kuten Orlov-Denisovin häntä ennen. Shepelevin tilalle tuli eversti Bibikov. Uuden, Hämeenkyröön kootun osaston tuli edetä kenraalimajuri Ushakovin johdolla Kauhajoelle ja katkaista ruotsalaissuomalaisten joukkojen paluutie Lapualle. Bibikovin tehtävä oli tällä välin sitoa ruotsalaissuomalaiset joukot Lapväärtiin. Tässä tarkoituksessa Bibikov hyökkäsi etujoukollaan 20.8. Ömossaan, jossa käytiin taistelu. Taistelussa kummallakin osapuolella oli noin 450 miestä jalkaväkeä, mutta venäläisillä oli ylivoima ratsuvaessä. Ruotsalaissuomalaiset joukot joutuivat tällöin vetäytymään Träskvikiin.⁴⁵⁵

Saatuaan tiedon Ushakovin tarkoituksesta hyökätä Nummijärvelle päätti Bibikov 29.8. hyökätä kenraalimajuri Ernst von Vegesackin johtamien ruotsalaissuomalaisten joukkojen kimppuun Lapväärtin kirkonkylässä. Ruotsalaissuomalaisilla joukoilla oli lukumääräinen ylivoima⁴⁵⁶ ja he voittivat myös taistelun. Venäläiset vetäytyivät tämän jälkeen pois Lapväärtin pitäjän alueelta ja ruotsalaissuomalaiset joukot etenivät tämän jälkeen

⁴⁵² Generalstaben V, s. 95–98; Hornborg, *När riket sprängdes*, s. 130. Hornborgin mukaan venäläisten jalkaväkeä olisi ollut vain 3,5 komppaniaa. Shepelev seurasi 4.8.1808 Orlov-Denisovia joukkojen komentajana.

⁴⁵³ Näistä joukoista osallistui taisteluun hieman yli 2200 miestä Ruotsin ja n. 1100 miestä Venäjän puolella. Viimeksi mainitussa luvussa mukana olivat myös Koslovin tuomat apujoukot n. 340 miestä, jotka eivät kuuluneet Shepelevin Lapväärtin osastoon. Generalstaben V, s. 126–132, liitteet 20, 22; Hornborg 1955, 131.

⁴⁵⁴ Generalstaben V, 136–139; Hornborg, *När riket sprängdes*, s. 132.

⁴⁵⁵ Generalstaben V, s. 143–145.

⁴⁵⁶ Ruotsalaissuomalaisilla joukoilla oli 5400 miestä ja 15 tykkiä, venäläisillä oli 2150 miestä ja 6 tykkiä.

Ömossaan.⁴⁵⁷ Keskisen rintaman muuttuneen tilanteen vuoksi ruotsalaissuomalaiset joukot saivat käskyn vetäytyä Vähäkyröön kahdessa eri erässä 4. ja 7.9. Ennen lopullista lähtöään Lapväärtistä ruotsalaissuomalaisten joukkojen etuvartio joutui 6.9. Ömossassa taisteluun venäläisiä joukkoja vastaan. Vegesackin joukot poistuivat Lapväärtistä 7.9., jonka jälkeen pitäjä jäi jälleen venäläisten joukkojen haltuun.⁴⁵⁸

Edellä olevan perusteella voidaan päätellä, että Lapväärtin pitäjä oli ruotsalaissuomalaisten joukkojen hallinnassa kokonaan vain suurin piirtein kahden viikon ajan 11.–19.8. ja 29.8.–6.9. Muuna aikana pitäjä oli vuonna 1808 maaliskuun loppupuolelta alkaen kokonaan tai osittain venäläisten joukkojen hallussa. Ainakin maaliskuun lopulla ja kesäkuun puolenvälin maissa pitäjän halki suoritettiin joukkojen läpimarsseja. Kapinoinnin alettua venäläisten tämän rintamaosan joukot keskitettiin pitäjän alueelle. Joukkojen vahvuudet olivat kesäkuun loppupuolella aluksi ehkä 500–600 miestä, joista valtaosa (3 eskadroonaa) ratsuväkeä. Jo Närpiön taistelussa 20.7. joukkojen vahvuus oli kasvanut 1100–1200:aan mieheen, ja 10.8. joukkojen vahvuus oli yli 1500 miestä ja peräti 934 hevosta. Lapväärtin taistelussa 29.8. venäläisten joukkojen vahvuus oli jo 2150 miestä.

On perusteltua olettaa, että myös tässä pitäjässä venäläiset joukot ovat ottaneet osan huoltoon tarvittavista resursseista paikallisyhteisön jäseniltä eli pitäjäläisiltä. Tämä sitäkin suuremmalla syyllä, kun pitäjään sijoitettujen venäläisten joukkojen hevosten määrä on ollut sangen korkea. On melkoisen todennäköistä, että nämä hevoset ovat saaneet rehunsa paikallisista resursseista eli pitäjäläisten keräämästä heinästä tai suoraan niityiltä ja pelloilta. Myös osa sotilaiden muonasta on varmaankin hankittu paikallisesti kuten syvätutkimuksen kohdepitäjissä ja Turun ja Porin läänissä. Pitäisin myös todennäköisenä, että ryöstelyä on ilmennyt syyskuussa, jolloin Klingsporin perääntyviä joukkoja takaa-ajavat joukot ryöstelivät naapuripitäjässä Närpiössä.

Lapväärtinkin pitäjässä suurimmat sotavahingot kärsineet kappelit ja kylät sijaitsivat yleisten maanteiden varsilla⁴⁵⁹: 1. Lapväärtin kirkonkylä 2. Ömossa 3. Karijoki 4. Tiukka. Tämä yleensä viittaa huollosta aiheutuneisiin sotavahinkoihin. Kuten esimerkiksi Saarijärvellä, myös Lapväärtin alueella rintamalinja kulki pitäjän alueella (heinäkuun lopussa, kahteen otteeseen elokuussa ja syyskuun alussa), joten täälläkin operaatioihin liittyvä aikapula on voinut olla altistavana tekijänä huoltoon liittyneissä sotavahingoissa.

⁴⁵⁷ Döbeln oli sairastunut 25.8. ja hänen sijaisenaan toimi aluksi everstiluutnantti Enoch Furuhielm. Vegesackin avustusretkikunnan saavuttua Lapväärtin 28.9.1808 otti Vegesack komennon. Generalstaben V, s. 192–196.

⁴⁵⁸ Generalstaben V, s. 230–235.

⁴⁵⁹ Ks. tarkemmin luku 3.5.3.

Silti on todettava, että Lapväärtin pitäjä poikkeaa tietyiltä osin Saarijärven ja Kokkolan pitäjistä siinä, että kun jälkimmäisissä voidaan kylätason tarkastelulla pitkälti osoittaa että suurimmat sotavahingot eivät ole aiheutuneet itse taistelutoimista, tämän osoittaminen Lapväärtin pitäjässä on tietystä mielessä hankalampaa. Nimittäin edellä mainituissa neljässä, suurimmat sotavahingot kärsineessä Lapväärtin kylässä oli sodan aikana myös taistelutoimintaa. Huollosta aiheutuvien sotavahinkojen erottaminen itse taisteluista aiheutuneista sotavahingoista on hankalampaa kuin Saarijärvellä tai Kokkolan pitäjässä.

Kuitenkin on huomattava, että Tiukan taistelu 11.8. oli vähäinen, mitä todistaa myös edellä mainitut lähes olemattomat tappiot. Lapväärtin taistelu oli näiden kylien taisteluista mittavin, jos perusteeksi otetaan molempien osapuolien joukkojen yhteisvahvuus ja joukkojen kärsimät tappiot yhteensä (7550/347). Ömossan ja Karijoen taistelut olivat tältä osin vähäisempiä.

Silti Lapväärtinkin taistelu oli sekä osallistuneiden joukkojen vahvuuksien että ennen muuta tappioiden suhteen selvästi vähäisempi kuin esim Ruonan ja Salmen taistelut. Kun Kuortaneen pitäjässä tämän lisäksi taisteltiin vielä Alavuden taistelu, jonka tappioluvut olivat Lapväärtin taistelua suuremmat⁴⁶⁰ ja siitä huolimatta tutkimustulokseni oli, että Kuortaneen pitäjän sotavahingoista vain ehkä noin 10 000–16 000 pankinriksiä aiheutui itse taistelutoimista, niin on vaikea uskoa, että itse taistelutoiminta olisi aiheuttanut kaikkia Lapväärtin sotavahinkoja tai edes suurinta osaa niistä.

Tämän perusteella päädyn siihen, että taistelutoiminnasta aiheutui varmaan tuhoja myös Lapväärtin kirkonkylässä, mutta todennäköisesti suurimmat sotavahingot täälläkin aiheutuivat joukkojen huollosta. On vielä huomioitava se, että Lapväärtin kirkonkylään oli sijoitettu suuri osa pitäjän alueella olevista joukoista – samoin kuin esikunta. On myös todennäköistä, että Ömossassa ja Karijoellakin tilanne on samankaltainen, koska siellä taistelut olivat selvästi vähäisempiä kuin Lapväärtissä. Koska muualla pitäjässä ei ollut mainitunlaista taistelutoimintaa, päädyn siihen, että sielläkin huolto on ollut todennäköisesti suurin sotavahinkojen aiheuttamisperuste.

Käyttämistäni lähteistä ei yhtä lukuun ottamatta ole viitteitä siitä, että kansannousu olisi ulottunut pitäjän alueelle tai pitäjäläisiä olisi merkittävästi osallistunut siihen. Ainoastaan Alanen mainitsee Karijoen sotavahinkojen osalta venäläisten siellä paitsi ryöstäneen myös polttaneen taloja – jopa tappaneen ihmisiäkin. Syyksi hän epäilee, että ”seutukunnan miehiä

⁴⁶⁰ LIITE 10. Taulukko 6. Suomen sodan suurimmat ja tappioiltaan suurimmat taistelut Vaasan läänin alueella 1808.

lienee myös ollut mukana kuormastoryöstöissä”.⁴⁶¹ Näitähän tapahtui Kauhajoella, jossa venäläisten kosto oli kova.⁴⁶² Tämä hänen epäilynsä on kuitenkin epävarma. Mitään varmaa tietoa siitä, että karijokelaisia olisi osallistunut hyökkäyksiin venäläisten yhteyslinjoja vastaan, ei ole. Näin ollen kustotoimet Karijoen sotavahinkojen aiheuttamisperusteena ovat spekulatiivisia. Muun pitäjän osalta ne eivät tulleet kysymykseen aiheuttamisperusteena.

Strategisesta tai taktisesta hävittämisestä sotavahinkojen aiheuttajana ei ole tietoa Lapväärtin osalta. Venäläiset hävittivät siltoja vetäytyessään ruotsalaissuomalaisen joukkojen takaa-ajamana Kauhajoen taistelun 10.8. jälkeen Lapväärtin suuntaan. Nämä sillat (Paljakan suolla ja Keturissa) sijaitsivat kuitenkin Kauhajoen puolella.⁴⁶³

Muu osa Vaasan läänistä

Joitakin yleisiä huomioita voi tehdä myös muiden kuin edellä käsiteltyjen pitäjien sotavahinkojen aiheuttamisperusteista Vaasan läänissä. Tällöin tarkastelun pohjana on taulukon 3 tiedot Vaasan läänin sotavahinkojen pitäjakohtaisista suuruuksista sekä näitä täydentävänä tietolähteenä liitetaulukko 1⁴⁶⁴, johon on merkitty sotavahinkojen suuruuksia myös läänin kaupunkien osalta. Toisaalta kirjallisuudesta saamme tietoja taisteluista ja osin myös muista mahdollisista aiheuttamisperusteista.

Jos itse taistelutoimet olisivat aiheuttaneet suurimmat sotavahingot Vaasan läänissä, Vöyrin sotavahinkojen pitäisi olla Vaasan läänin suurimpien joukossa, koska Oravainen kuului tuolloin Vöyrin pitäjään ja koska Oravaisissa käytiin 14.9.1808 Suomen sodan verisin taistelu ja myös Suomen puolella käydyistä taisteluista suurin.⁴⁶⁵ Vaikka joukkojen yhteisvahvuudet ja tappioiden suuruudet eivät välttämättä korreloi itse taistelun aiheuttamiin tuhoihin, on niillä kuitenkin tältä kannalta relevanssia⁴⁶⁶.

Joka tapauksessa Oravaisten sotavahingot, jotka sisältyvät Vöyrin lukuihin, eivät ole olleet mitenkään Vaasan läänin mittakaavassa suuret. Vöyrin sotavahingot (n. 15 484 pankinriksiä) olivat vain noin kymmenesosa Kuortaneen kirkkopitäjän sotavahingoista. Jos taistelut aiheuttivat suurimmat tuhot paikallisyhteisölle, niin Vöyrin lukujen pitäisi olla aivan toista luokkaa.⁴⁶⁷ Mielestäni jo pelkästään tämä seikka viittaa vahvasti siihen, että itse taistelutoimet

⁴⁶¹ Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 663–664.

⁴⁶² Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 143–150.

⁴⁶³ Generalstaben V, s. 132.

⁴⁶⁴ LIITE 1. Taulukko 1.

⁴⁶⁵ Generalstaben V, s. 265–285; Hornborg, *När riket sprängdes*, s. 155–160. Sen mukaan joukkojen yhteisvahvuus olisi täällä ollut n. 11 500 miestä ja tappiot luokkaa 1600–1800 miestä.

⁴⁶⁶ LIITE 10. Taulukko 6.

⁴⁶⁷ Valitettavasti Vöyrin pitäjän osalta ei luettelotasolle ole merkitty niiden kyllittäistä jakaumaa.

eivät olleet tärkein sotavahinkojen aiheuttamisperuste muuallakaan Vaasan läänissä. Jos lähdemme siitä, että edellä mainitut aiheuttamisperusteet ovat valideja, jäljelle jää aiheuttamisperusteista huolto, kustotoimenpiteet, strateginen/taktinen hävittäminen ja joukkojen kurittomuus.

Se, että Vöyrin sotavahingot eivät Vaasan läänin mittakaavassa olleet suuret, selittynee sillä, että rintamalinja ei kauan halkonut pitäjän aluetta eivätkä venäläiset joukot viipyneet pitkään pitäjän alueella.⁴⁶⁸ Näin ollen ne eivät kuluttaneet paikallisyhteisön resursseja yhtä paljon kuin esimerkiksi Kuortaneella, Saarijärvellä ja Kokkolan pitäjässä. Taulukossa 3 kiinnittyy huomio myös Laukaan, Ruoveden ja Keuruun huomattavasti Vöyriä suurempiin sotavahinkoihin. Näissä pitäjissä ei käyty Suomen sodan mittakaavassa merkittäviä taisteluja, jotka olisivat voineet aiheuttaneet sotavahingot. Aiheuttamisperusteiden täytyttyä siis löytyä muualta.

Koska syvätutkimuksen kohdepitäjiä kokonaisuudessaan tarkasteltuna venäläisten joukkojen huolto oli keskeisin sotavahinkojen aiheuttamisperuste ja koska tämä näyttää myös Saarijärven, Kokkolan pitäjän ja todennäköisesti myös Lapväärtin osalta olleen keskeisin peruste ja näiden pitäjien sotavahinkojen yhteinen suuruus oli yli puolet Vaasan läänin sotavahinkojen kokonaissuuruudesta, niin päädyn siihen, että venäläisten joukkojen huolto oli todennäköisesti keskeisin sotavahinkojen aiheuttamisperuste Vaasan läänissä. Tätä tukee myös Nygårdin tutkimustulos, joka koskee Pietarsaaren pitäjän sotavahinkoja. Hän pitää venäläisten joukkojen huoltoa keskeisenä perusteena pitäjän sotavahinkoihin.⁴⁶⁹ Samoin Turun ja Porin läänissä venäläisten joukkojen huolto aiheutti suurimman osan läänin sotavahingoista.⁴⁷⁰

Entä miten muiden aiheuttamisperusteiden laita on muun Vaasan läänin osalta? Myös venäläisten joukkojen kustotoimenpiteistä aiheutui merkittäviä sotavahinkoja. Olemme jo Närpiön pitäjän osalta nähneet, kuinka suurista tuhoista saattoi olla kyse. On myös tunnettua, että kansannousu ja siihen liittyvä toiminta venäläisiä joukkoja vastaan ei rajoittunut Vaasan

⁴⁶⁸ Tämän näkökannan on tuonut esiin myös Martin Hårdstedt, jonka kanssa olen keskustellut asiasta kesällä 2005 Oravais Slagfält -näyttelytyöryhmän kokouksessa.

⁴⁶⁹ Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarken*, s. 357–360. Nygårdin mukaan Pietarsaaren pitäjän sotavahingot olivat 19237,88 pankinriksiä desimaaliluvuksi muutettuna. Taulukon 3 mukaan ne olivat 16776,17 pankinriksiä. Kun Nygårdinkin lähteinä käyttämät korvausanomukset olivat verifioituja, erotus 2461,71 pankinriksiä selittynee sillä, että tämän summan verran oli alle sadan seteliruplan (34,72 pankinriksiä) korvausanomuksia. Näitä ei otettu huomioon korvauslaskelmia laadittaessa, koska hakijoilla ei reskriptin perusteella ollut oikeutta korvaukseen. Tämä myös edellyttäen, että kaikki korvausanomukset on asianmukaisesti lähetetty aikanaan hallituskonseljille.

⁴⁷⁰ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 133.

läänissä pelkästään Närpiön pitäjän alueelle.⁴⁷¹ Tämän perusteella voi olettaa, että myös muualla on esiintynyt venäläisten joukkojen kostotoimia.

Tulkitsen Vaasan kaupungin ryöstön 25.6. venäläisten joukkojen kostotoimenpiteeksi. Tähän johtopäätöksen tulivat myös Ruotsin yleisesikunnan sotahistorioitsijat.⁴⁷² Hornborgin mukaan venäläiset käyttivät kaupunkilaisten väitettyä osallistumista tekosyynä ryöstöön. Hänen mukaansa kaupunkilaisten osallistuminen taisteluun oli mahdollista, mutta ei todistettua.⁴⁷³

Joka tapauksessa Ruotsin yleisesikunnan teoksen taistelukuvauksesta käy ilmi, että rahvas auttoi monin tavoin eversti J. Bergenstrålen retkikuntaa tämän noustua maihin Österhankmossa⁴⁷⁴ ja että myös osa rahvaasta osallistui aseellisesti taisteluun. Bergenstråle oli myös kirjeessään 11.6. kauppaneuvos Abraham Fahlanderille pyytänyt tätä kehottamaan rahvasta auttamaan retkikuntaa muun muassa aseellisesti ja myös Fahlanderia itse tarttumaan aseeseen.⁴⁷⁵ Venäläisten kostotoimen luonteeseen viittaa myös se, että noin 250 epäiltyä kaupunkilaista vietiin venäläisten mukana 29.6. Lapualle, jossa muutamia heistä rangaistiin epäinhimillisellä tavalla venäläisellä kujanjuoksulla⁴⁷⁶. Vaasan ryöstö toteutettiin paikalla olevan päällystön, kenraalimajuri Demidovin ja Vaasan komendantti Kniperin, hyväksymänä.⁴⁷⁷ Pitäisin mahdollisena, että aloite ryöstöön tuli nimenomaan päällystöltä.

Koska Vaasan ryöstöstä on eri tutkimuksissa yksityiskohtaisia kuvauksia, en lähde niitä tässä referoimaan. Ryöstössä kuoli 17 kaupunkilaista. Kaikkiaan vaasalaisille ja kaupungille aiheutui lähes 100 000:n (99 160,67 pankinriksiä = 148 771 valtiovelkariksiä) pankinriksin sotavahingot⁴⁷⁸. Mäkelän mukaan alkuperäisen selvityksen mukaan yksityisille kaupunkilaisille aiheutuneiden sotavahinkojen suuruus oli edellä mainittua pienempi noin

⁴⁷¹ Ks. esim. Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*.

⁴⁷² Generalstaben III, s. 215.

⁴⁷³ Hornborg, *När riket sprängdes*, s. 115–116.

⁴⁷⁴ Sijaitsi Koivulahdessa, joka kuului Mustasaaren pitäjään.

⁴⁷⁵ Ainakin osa rahvaasta oli Vaasaa ympäröivältä maaseudulta, kuten Mustasaaresta. Generalstaben III, s. 194, 200, 214.

⁴⁷⁶ Peruste kujanjuoksulle löytyy Buxhoevedenin ohjeista 26.5. venäläisille sotilasviranomaisille ryhtyä ankariin ja voimakkaisiin toimenpiteisiin kapinoivia asukkaita kohtaan: ”Annan luvan jopa siihen, että asukkaat, jotka on otettu vangiksi aseistettuina vihamielisesti joukkojamme kohtaan esiintyen, saa ampua kapinoitsijoina, jos mahdollista, niissä seurakunnissa, joissa heidän kotipaikkansa on taikka paikalla, jossa rikos on tehty, sekä muiden nähden. Jos koko kylän havaitaan osallistuneen kapinaan, pääpukarit ammuttakoon ja muut kärsikööt kujanjuoksun” (Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s.124).

⁴⁷⁷ Generalstaben III, liite 26; Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1*, s. 639–640.

⁴⁷⁸ Mäkelä, *Vaasan historia III. 1809–1852*, s. 25; Vaasan maistraatin muistio 15.3.1813, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, 1808–1813, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Tästä muistiosta käy ilmi, että vaikka keisari oli kenraalikuvernööri Sprengtportenin välityksellä luvannut tammikuussa 1809 Suomen lähetyskunnan jäsenelle Herman Höckertille, että vahinkoja kärsineitä kaupunkilaisia avustettaisiin, ei näitä avustuksia ollut muistion laatimisajankohtaan mennessä saatu. Koska jälkimmäisenkään reskriptin (1816) perusteella ei korvauksia myönnetty vaasalaisille, ei tästä voi vetää muuta johtopäätöstä kuin että vaasalaiset eivät saaneet korvausta sotavahinkoihinsa – ainakaan näihin tarkoituksiin varatuista rahavaroista. Edellä mainitusta muistiosta käy myös ilmi, että maistraatti anoi lisäksi korvausta mm. venäläisten sotilaiden sairashuoneina käytetyille taloille aiheutettujen vahinkojen ennakkomaksuista 1022,82 pankinriksiä (=2945,73 seteliruplaa).

83 745 pankinriksiä (= n. 125 617 valtiovelkariksiä) ja hallitsijalle esitetty laskelma otti myös huomioon todennäköisesti kaupungin yhteiseen omaisuuteen kohdistuvan tuhon.⁴⁷⁹

Suurin osa vahingoista aiheutui epäilemättä ryöstöstä. Silti jokin osa vahingoista aiheutui varmaan myös itse taistelutoimista kaupungissa. Vaikka ryöstetyn omaisuuden sisällöstä ei ole kattavaa selvitystä, pidän mahdollisena, että osaa ryöstösaalista on käytetty huoltotarpeisiin. Silti tällöinkin aiheuttamisperusteena on ollut nimenomaan kosto. Sitten on eri asia, sisältyykö sotavahinkoihin myös jonkin verran venäläisten joukkojen huollosta ennen Vaasan ryöstöä tai myöhemmin syksyllä Vaasan uudelleen haltuunoton jälkeen aiheutettuja menetyksiä.

Jotkut sotilaista jatkoivat myös kaupungin ryöstöä sen jälkeen, kun se oli päätetty lopettaa. Tältä osin on kyse joukkojen kurittomuudesta. Näiden vahinkojen määrä on kuitenkin arvioitava vähäiseksi.⁴⁸⁰ Joka tapauksessa vaasalaisille aiheutettiin erittäin merkittävät sotavahingot, jotka olivat läänin – ja ilmeisesti myös koko maan – puitteissa suurimpien joukossa.

Myös Ilmajoen pitäjän Kauhajoen kappelissa kostotoimenpiteistä on aiheutunut sotavahinkoja. Ilmajoen sotavahingot olivat lähes Lapväärtin luokkaa (n. 58 097 pankinriksiä). Persson kuvaa kirjassaan yksityiskohtaisesti kostotoimia, jotka kohdistuivat Kauhajoen eri kyliin sen jälkeen kun kylien asukkaita oli osallistunut hyökkäyksiin venäläisten kuljetuksia vastaan heinäkuun alussa 1808. Kostotoimissa poltettiin kyliä, tapettiin ja kidutettiin ihmisiä sekä joitakin naisia raiskattiin. Kostotoimien toteuttamisesta vastasivat kenraalimajuri Orlov-Denisov joukot.

Perssonin mukaan venäläisten joukkojen kostotoimet saivat Buxhoevidenin hyväksynnän. Persson lainaa von Döbelniä, jonka mukaan ”Koko tämä kappeliseurakunta hirsipuiden, murhien ja tuhopolttojen hävittämänä... Ruumiit häväisty haudoissa ja viety metsään... autiot talot, poltetut kartanot, hävitetyt pellot, hirsipuu, surmatut asukkaat olivat pöyristyttävä näky... Kirkon edustalla kammottava näky. Siinä mäellä, kahden paalun varaan lyödyssä orressa riippui jaloistaan talonpoika hitaasti kuoliaaksi kärvennettynä – savustettuna, niin kuin kylmenneestä ruumiista näki.”⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Mäkelä, *Vaasan historia III. 1809–1852*, s. 30. On myös huomautettava siitä, että Vaasan sotavahinkojen suuruus ei ole verrannollinen taulukossa 3 esittämiini pitäjäkohtaisiin lukuihin siltä osin, että kokonaisvahinkojen määrään varmaankin sisältyy myös alle sadan seteliruplan sotavahinkoja.

⁴⁸⁰ Generalstaben III, liite 26.

⁴⁸¹ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 143–150.

Ilmajoen sotavahingoista on luettelotasolla erikseen tiettyjen hakijoiden sotavahinkojen osalta ilmoitettu, että talot oli poltettu. Näiden talojen sotavahinkojen suuruus oli lähes 21 500 pankinriksiä. Talojen nimistä päätellen ne näyttäisivät olevan ennen muuta kauhajokisten taloja. Suuri osa näistä saattaa liittyä juuri edellä mainittuihin kostotoimiin, mukana on muun muassa useita Perssonin mainitseman Harjan kylän taloja. Tosin mukana saattaa olla myös taistelutoimien aikana tuhoutuneita taloja.

Perssonin mukaan paikallisen vastarintaliikkeen johdossa oli mahdollisesti Knuutilan kartanonomistaja, ruukinpatruuna Gustav Inberg, jonka kasakat murhasivat. Inbergin lesken sotavahingot olivat noin 5729 pankinriksiä. Perssonin teoksessaan mainitseman Kauhajoen kappalaisen Abraham Melleniuksen sotavahinkojen arvo oli yli 1026 pankinriksiä. Joka tapauksessa jo tällaisesta pintapuolisesta tarkastelusta käy ilmi, että venäläisten joukkojen kostotoimista aiheutui Kauhajoen kappelissa merkittäviä aineellisiakin vahinkoja.

Vaikka en ole tutkinut Ilmajoen ja siihen kuuluneen Kauhajoen kappelin sotavahinkoja kuin luettelotasolla, on täälläkin todettava, että aiheutumisperusteina on edellä mainittujen kostotoimien lisäksi otettava huomioon itse taistelutoimista aiheutuneet sotavahingot⁴⁸², siltojen strategiset/taktiset hävitykset, mutta myös venäläisten joukkojen huoltoon liittyvät tarpeet. Viimeksi mainitun todistaa jo se, että pelkästään yhdelle henkilölle, Jacob Inbergille, oli koitunut lähes 7000 pankinriksin sotavahinko maksamattomista toimituksista venäläisten joukkojen huoltotarpeisiin.⁴⁸³

Myös muualla Vaasan läänissä tulevat kostotoimenpiteet kyseeseen sotavahinkojen aiheuttamisperusteina. Tällainen pitäjä on aiemmin mainittujen lisäksi ennen kaikkea Ruovesi (n. 37 830 pankinriksiä), mutta myös muun muassa Laukaa (n. 38 766 pankinriksiä) ja Maalahti (n. 3673 pankinriksiä) voivat tulla kysymykseen. Tutkimuskirjallisuudessa mainitaan näiden pitäjien asukkaiden osallistumisesta venäläisiä joukkoja vastaan suunnattuihin toimiin.

Esimerkki strategisesta tuhoamisesta Suomen sodan aikana, joka aiheutti kostotoimia paikalliselle siviiliväestölle, oli Rothin ja Spoofin erillisosaston hyökkäys venäläisten yhteyslinjoja vastaan heinä-elokuussa 1808. Venäläisten joukkojen huollolle tärkeä valtamaantieyhteys Alavuden ja Tampereen välillä katkaistiin polttamalla kaksi siltaa Ruovedellä (Visuvedellä ja Ruhalassa). Tämän vuoksi Rajevskin joukot joutuivat

⁴⁸² Kauhajoella taisteltiin seuraavasti: Paljakan suo 29.7., Kauhajoki 10.8., 1.9., Nummijärvi 28.8. Generalstaben V, s. 95–98, 128–132, 190–192, 198–200.

⁴⁸³ Luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA; Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 143–150.

arveluttavaan asemaan. Erillisosasto kaappasi venäläisten suurehkojakin muonakuljetuksia haltuunsa. Rothin retkikuntaan liittyi vapaaehtoisesti myös venäläisten vastaiseen kapinointiin osallistuneita talonpoikia ja Viaporista kotiutettuja sotilaita. Erillisosaston toiminta venäläisten yhteyslinjojen katkaisemiseksi ja kuljetusten ja varastojen kaappaamiseksi keskittyi paljolti Ruoveden pitäjään, josta osa kuului Vaasan lääniin.

Buxhoevdén komensi Hämeenlinnan komendantti Müllerin puhdistamaan alueet sisseistä. Tehtävä tuli toteuttaa kovin ottein: Viaporista kotiutetut sotilaat oli ammuttava ja ruumiit asetettava riippumaan kirkon läheisyyteen ja joitakin ase kädessä tavattuja talonpoikia oli rangaistava häikäilemättä ja päästettävä sen jälkeen vapaaksi puoli päätä kaljuksi ajettuna. Heille oli myös ilmoitettava, että seuraavan kerran ase kädessä tavattuna heidät hirtetään.⁴⁸⁴

Tämä Müllerin johtama osasto ryösteli ja tuhosi siviiliväestön omaisuutta toteuttaessaan samaansa tehtävää. Kun Ruoveden Turun ja Porin lääniin kuuluneessa osassa sotavahingot olivat Turun ja Porin läänin osalta kolmanneksi suurimmat (14 070 pankinriksiä) ja vahingot keskittyivät paljolti kyliin, joissa Rothin ja Spoofin osasto oli toiminut⁴⁸⁵, on perusteltua otaksua, että myös osa Vaasan lääniin kuuluneen Ruoveden pitäjänosan sotavahingoista aiheutui venäläisten kostotoimista. Näin Ruotsin armeijan suorittamasta venäläisten joukkojen yhteyslinjojen ja muonakuljetusten strategisesta tuhoamisesta aiheutui venäläisten joukkojen kostotoimia paikallisyhteisöä kohtaan, koska paikalliset asukkaat olivat osallistuneet siihen.

Sama joukko rautalampilaisia, joka oli Koiviston kestikievarissa 18.5.1808 yrittänyt kaapata venäläisten joukkojen kuljetuksen, toteutti menestyksellisen kaappauksen Laukaalla ja Valkolassa.⁴⁸⁶ Maalahden osalta kyse oli vastaavasti muun muassa edellä mainitun Kronprinsin-laivan miehistöön kuuluvien ja talonpoikien yrityksestä 25.6. vangita eversti Jagodin ja hänen vartiostonsa Åminneborgin kartanossa. Rimalin kylässä otettiin kiinni pienempi venäläisten joukko ja Pirttikylän saarnahuonekunnassa vallattiin seuraavana päivänä venäläisten muonakuljetus. Tällöin yli 20 venäläistä sotilasta joutui talonpoikien vangiksi.⁴⁸⁷ Maalahden vahinkojen kokonaissuuruudesta valtaosa (n. 3084 pankinriksiä) koostui

⁴⁸⁴ Generalstaben V, s. 99–103; Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 164.

⁴⁸⁵ Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 54, 59, 91.

⁴⁸⁶ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 120. Koiviston kestikievari kuului 1808 myös Laukaaseen (ks. Hermelinin kartta 1798, Vaasan lääni).

⁴⁸⁷ Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s.131; Generalstaben III, s. 222–223.

Pirttikylän saarnahuonekunnan sotavahingoista, jotka oli kuitenkin lähteissä merkitty Maalahden kohdalle, vaikka kirkollisesti kappeli kuuluikin Närpiön kirkkoherrakuntaan.⁴⁸⁸

Ruotsin yleisesikunnan kuvauksesta Bergenstrålen retkikunnan vaiheista selviää, että rahvas Koivulahdessa avusti retkikuntaa, ja myöhemmin matkalla taisteluun Vaasasta aseistautuneita talonpoikia liittyi arviolta 200–300 mukaan.⁴⁸⁹ On oletettavaa, että näistä talonpojista suurin osa olisi tullut Vaasan lähipitäjistä, kuten esimerkiksi Mustasaaresta, jolloin myös näiden pitäjien asukkaat mahdollisesti ovat joutuneet kokemaan venäläisten koston. Tämä oletamus on kuitenkin spekulatiivisempi kuin muiden pitäjien osalta.

Joka tapauksessa edellä olevasta käy ilmi, että venäläisten sotajoukkojen kostotoimista aiheutui merkittäviä sotavahinkoja paitsi kohdetutkimuksen Närpiön pitäjässä myös muualla Vaasan läänissä. Yhteyslinjojen katkaisu ja kuninkaan kehottama siviiliväestön aseellinen vastarinta aiheuttivat venäläisten joukkojen taholta rajut vastatoimet, joiden kohteeksi joutui paikallinen siviiliväestö. Yleensä siis siellä, missä paikallisyhteisön jäseniä osallistui auttaen tai tukien venäläisten joukkojen vihollisen toimintaa, esiintyi venäläisten kostotoimia. Joskus pelkkä epäilykin osallisuudesta saattoi riittää. Näin osa Vaasan läänin asukkaista maksoi kalliin hinnan lojaalisuudestaan kuninkaalle.⁴⁹⁰

Strategisena tai taktisena tuhoamisena muualla Vaasan läänissä voidaan pitää edellä mainitun yhteyslinjojen katkaisun lisäksi lukuisten siltojen ja joidenkin rakennusten tuhoamista molempien armeijoiden joukkojen vetäytymisten yhteydessä. Siltojen tuhoamista tapahtui aiemmin mainittujen siltojen lisäksi muun muassa Himangalla, Uudessakaarlepyyssä, Laukaalla, Alajärvellä, ruotsalaisten vetäytyessä syyskuussa Alahärmästä Jepualle ja Munsalassa – samoin myös Purmo-joen ja Ähtävä-joen sillat tuhottiin.

Näiden siltojen korjaaminen oli periaatteessa paikallisyhteisön vastuulla. Siltojen korjaaminen olisi muodostunut raskaaksi rasitteeksi sodan runtelemille, sadon kärsineille paikallisyhteisön jäsenille, jollei valtiolta sodan jälkeen olisi tullut apuun. Suomen suuriruhtinaskunta päätti maksaa kokonaan Uudenkaarlepyyn sillan rakentamiskustannukset ja muiden Vaasan läänin siltojen osalta päätettiin maksaa ainakin puolet. Neoviuksen mukaan

⁴⁸⁸ Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni 1808–1813, Ed 12, luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811–1815, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Ks. s. 110, asiaa koskeva aiempi alaviite 279.

⁴⁸⁹ Generalstaben III, s. 200, 208.

⁴⁹⁰ Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s.108.

valtiovalta arvioi rakentamiskustannukset Uudenkaarlepyyn sillan osalta 10 000 hopearuplaksi (6944,44 pankinriksiä⁴⁹¹) ja muiden siltojen osalta lähes 6000 pankinriksiksi.⁴⁹²

Tästä saamme jonkinlaisen käsityksen poltettujen siltojen aiheuttamista taloudellisista menetyksistä, vaikka niistä vain osa lopulta jäi suoraan paikallisyhteisön jäsenten maksettavaksi. Lisäksi on otettava huomioon, että kun esimerkiksi ruotsalaissuomalaiset joukot sodan aikana tuhosivat vetäytyessään sillan takanaan, niin siitä aiheutui epäsuorasti sotavahinko paikallisyhteisön jäsenille: venäläiset joukot repivät tilapäisen sillan rakennuspuiksi latoja, riihiä, aittoja ja muita rakennuksia⁴⁹³.

Myös rakennuksia tuhottiin jonkin verran taistelujen yhteydessä strategisista tai taktisista syistä muualla Vaasan läänissä. Esimerkiksi tästä voi ottaa Lapuan taistelun 14.7., jolloin Liuhtarin kylä paloi tai se poltettiin. Ruotsin yleisesikunnan sotahistorioitsijat pitivät kuitenkin todennäköisimpänä, että palo levisi kylän taloihin venäläisten joukkojen strategisista syistä polttamasta sillasta.⁴⁹⁴ Myös ruotsalaisuomalaiset joukot syyllistyivät eräissä tapauksissa strategiseen tai taktiseen hävittämiseen: he sytyttivät 10.9. Pirin kylän palamaan Alahärmän taistelun yhteydessä.⁴⁹⁵

Strategista tai taktista tuhoamista esiintyi tietysti muutenkin Suomen sodan aikana, mutta edelle mainituista aiheutui suoranaisia vaikutuksia paikallisyhteisön elämään. Kuitenkin jos arvioimme edellä mainittujen strategisten tai taktisten välittömien tuhojen suuruutta koko läänin tasolla niin päädyimme, vaikka ottaisimme pienen marginaalin edellä mainitsemattomista tuhoista, suuruusluokkaan 15 000–20 000 pankinriksiä. Kun tätä verrataan taulukossa 3 ilmoitettuun koko Vaasan läänin sotavahinkojen suuruuteen noin 861 397 pankinriksiin, niin voidaan todeta, että strateginen tai taktinen hävittäminen ei läänitasolla ollut läheskään yhtä merkitsevä sotavahinkojen aiheuttamisperuste kuin venäläisten joukkojen huolto tai kostotoimet. Lisäksi on huomattava, että suuri osa siltojen strategisesta tai taktisesta hävittämisestä oli ruotsalaissuomalaisten joukkojen aiheuttamia.

Argumentit, joita olen esittänyt joukkojen kurittomuudesta syvätutkimuksen kohdepitäjien osalta (luvussa 4.3.7), näyttäisivät pätevän pääosin myös muun Vaasan läänin osalta.

⁴⁹¹ Tämä oli tosin liian alhainen arvio.

⁴⁹² Ks. esim. Generalstaben III, s. 108, 184, 343, Generalstaben V, s. 214, 243–244, 290–292, 294, 325; Neovius, *Suomen raha-asian järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 288–289. Pääluvussa 2 olen tuonut esiin, kuinka strategista hävittämistä esiintyi Suomen sodan aikana Ahvenanmaalla.

⁴⁹³ Ote Kuortaneen 29.12.08 välikäräjien ptk:sta, vahingonkorvausahakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, E62, s. 573–574, BPSK, KA; Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarken*, s. 347.

⁴⁹⁴ Generalstaben III, s. 292, alaviite 2.

⁴⁹⁵ Generalstaben V, s. 243.

Kostotoimenpiteet Kauhajoella saivat Perssonin mukaan Buxhoevdenin hyväksynnän. Myös Müller sai käskyn puhdistaa kovin ottein sissit Rothin ja Spoofin tukialueena käyttämältä alueelta. Näin Ruoveden kostotoimille oli venäläisten joukkojen ylipäällikön valtuutus. Myöskään Vaasan ryöstö ei aiheuttanut tietääkseni mitään negatiivisia seurauksia siellä olleelle päällystölle, vaikka se pääosin toteutettiin päällystön hyväksymänä - mahdollisesti sen aloitteestakin. Näin ollen päädyn siihen, että kostotoimet eivät pääosin aiheutuneet joukkojen kurittomuudesta, vaan ne tehtiin ylijohdon käskystä tai saivat ainakin sen hiljaisen hyväksynnän.

Seuraavassa luvussa tuon esiin yhteyden rahoituksen riittämättömyyden ja venäläisten joukkojen ryöstelyn välillä. Kuitenkin on oletettavaa, että myös muualla Vaasan läänissä on ryöstetty paitsi tarpeeseen myös arvokkaan ryöstösaaliin toivossa. Tämä ryöstösaalis on ehkä ollut helppo vaihtaa muiksi hyödykkeiksi joukkoja mahdollisesti seuranneiden marketanttien ja muiden kauppiaiden toimesta. Voi jopa olla niin, että näiden omanvoitonpyynti on luonut kysyntää helposti vaihdettavan omaisuuden ryöstöille.

Eroja on saattanut löytyä myös eri komentajien suhtautumisessa ryöstelyyn. Jotkut katsoivat joukkojen ryöstelyä enemmän läpi sormien kuin toiset. Tutkimuskirjallisuudesta saa sen käsityksen, että esimerkiksi Rajeovski olisi pyrkinyt Vaasan kaupungissa käydessään lopettamaan ryöstelyn⁴⁹⁶. Hän myös teki yhteyslinjojen ja huoltotilanteen vaikeuduttua päätöksen yhdessä sotaneuvoston kanssa 23.7. Alavudelta vetäytymisestä. Toisaalta hänet korvattiin pian tämän jälkeen Kamenskillä.⁴⁹⁷ Joukkojen ylipäällikkö ja keisarikunnan ylin johto olivat enemmän kiinnostuneita sotilaallisesta menestyksestä kuin siitä, millä tavalla joukot huollettiin. Silti Närpiön osalta käy primäärilähteistä ilmi, että myös Rajeovskin joukot ryöstelivät – mahdollisesti tosin vähemmän kuin joidenkin toisten komentajien joukot.

Venäläisten joukkojen väkivaltaisuutta esiintyi yleisesti kyyditysten yhteydessä. Naisrauhaa rikottiin paitsi Kauhajoelle myös Ruovedellä kostotoimien yhteydessä. Yksittäisiä ylilyöntejä esiintyi ympäri maata. von Bonsdorff on tehnyt näistä selkoa väitöskirjassaan.⁴⁹⁸ Koska tutkimukseni kohteena eivät ole henkilövahingot, en käsittele niitä enempää. On kuitenkin todettava, että Buxhoevden asetti heinäkuussa 1808 niin sanotun keisarillisen komitean käsittelemään maan asukkaiden ja venäläisten välisiä riitaisuuksia. Komitean tehtävänä oli käsitellä ylipäällikön sille jättämät asiat, sotilasviranomaisten siviiliväestöön kohdistamat valitukset samoin kuin Venäjän sotalaitoksessa palvelevia henkilöitä vastaan esitetyt

⁴⁹⁶ Generalstaben III, liite 26.

⁴⁹⁷ Generalstaben V, s. 112–114.

⁴⁹⁸ von Bonsdorff 1929, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 382, 371–396.

syytökset. Se oli kuitenkin vain valmisteleva elin. Komitea ei käsitellyt varsinaisia vahingonkorvausanomuksia. Aiemmin mainituista henkilöistä superkargööri Bladhin ja Kauhajoen kappalaisen Melleniuksen tapaukset komitea käsiteli ja heidät vapautettiin viattomina.⁴⁹⁹

4.4 Venäjän armeijan huoltojärjestelmä Suomen sodan aikana

Miten venäläisten joukkojen huolto oli tutkimuskirjallisuuden mukaan järjestetty Suomen sodan aikana? Hårdstedt on tutkimuksessaan *Om krigets förutsättningar* keskittynyt sotilaallisen huoltoproblematiikan ja siviiliyhteiskunnan suhteisiin Suomen sodan aikana 1808–1809 – ennen kaikkea Ruotsin armeijan osalta. Kuitenkin teoksessa käsitellään suhteellisen lyhyesti myös Venäjän armeijan huoltoa Suomessa. On heti alkuun korostettava sitä, että Venäjän armeijan huoltoa Suomen sodassa ei ole tutkittu seikkaperäisesti venäjänkieliseen lähdeaineistoon nojautuen. Mitään Kuvajan tutkimukseen⁵⁰⁰ verrattavaa ei siis ole tehty Suomen sodan osalta. Hårdstedtin tutkimus lepää kapealla lähdepohjalla Venäjän armeijan huollon osalta. Tämän hän myöntää itsekkin tutkimuksessaan.⁵⁰¹ Saattaa olla myös niin, että tietyistä Venäjän armeijan huollon piirteistä, kuten esimerkiksi ryöstelystä, voi olla vaikea löytää merkkejä venäjänkielisistä alkuperäislähteistä.

Esittelen aluksi lähinnä Hårdstedtin mukaan, miten Venäjän armeijan huolto oli järjestetty Suomen sodassa. Sitten esitän, miltä osin tätä kuvaa on tarkennettava ja osittain korjattava.

Venäjän sotavoimia uudistettiin 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana sodan uusien vaatimusten mukaisesti. Suoraan keisarin alaisuudessa oli 1808 sotaministeriö, joka hoiti hallintoasioita sotakollegion avulla. Komentoasiat kulkivat sitä vastoin suurella määrin ministeriön osaston, joka voitiin nähdä itsenäisenä elimenä, kautta. Tämä järjestelmä oli jäänne aikaisemmasta organisaatiosta. Venäjän johto pyrki yhä suurempaan keskittämiseen ja ministeriön osasto lakkautettiin 1808.

Vastuu huollosta oli keskitetty Venäjän sotaministeriölle.⁵⁰² Hårdstedt ei tutkimuksessaan kuitenkaan mainitse, että 1800-luvun alussa ministeriöön perustettiin pääintendentin

⁴⁹⁹ Möller, 'Buxhoevedenin päämajaan asetettu komitea ja sen arkisto', *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1946), s. 79–95. Möllerin esityksestä saa sen käsityksen, että Orlov-Denisov olisi erotettu toimestaan tämän vuoksi. Kuten olen jo aiemmin tuonut esiin, syy näyttää kuitenkin olevan se, että Buxhoeveden sai tietää Orlov-Denisovien joukkojen juuri joutuneen vetäytymään Kauhajoelta. Toisin sanoen tyytymättömyys sotilaalliseen menetykseen on todennäköisempi syy erottamiseen.

⁵⁰⁰ Kuvaja, *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721*.

⁵⁰¹ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 48.

⁵⁰² Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 94.

(Intendant-General) toimi, jonka alaisiksi tulivat varuste- ja muonaosastot (Provisioning and Commissariat departments). Tämä oli siis tilanne Suomen sodan aikana.⁵⁰³

Hårdstedtin mukaan huolimatta siitä, että ensi silmäyksellä organisaatio vaikuttaisi olleen hyvin keskitetty, todellisuus oli oikeastaan aivan toinen. Vastuu huollosta oli käytännössä suurelta osin rykmentin päälliköillä. Mitään suoraa vastinetta Ruotsin sotakomissariaatille, jolla oli erityinen huoltoesikunta ja jossa oli suuri määrä erikseen määrättyjä virkamiehiä, ei hänen mukaansa ollut. Sotakomissaareja ja samoin henkilökuntaa, jonka tehtävänä oli toimia huoltokysymysten parissa, oli vähän.⁵⁰⁴

Hårdstedtin mukaan ei pidä kuitenkaan vetää johtopäätöstä, ettei huolto-organisaatiota ollut. Ratkaisevaa oli sotilaiden oma kyky säilyä hengissä ja arteleihin liittyvä organisaatio. Venäjän armeijan huolto-organisaatiolla oli siis kaksi rinnakkaista järjestelmää joukkojen huollolle. Huolto hankittiin osittain päällikön huolettimana ja osittain sen avulla, mitä arttelit eri tavoin kykenivät hankkimaan. Tästä oli seurauksia, koska voidaan olettaa, että arttelit harjoittivat sekä kauppaa että ryöstöä erityisesti vallatuilla alueilla. Joka tapauksessa tässä järjestelmässä oli vaikeissa tilanteissa, kuten tarvikkeiden saannin lakatessa, sellaista joustavuutta ja dynamiikkaa, joka saattoi olla ratkaisevaa Venäjän armeijan kyvyille toimia.

Se alue, josta 1808–1809 tuli sota-alue, ei voinut huoltaa Ruotsin ja Venäjän armeijaa pidemmällä aikavälillä. Tästä molemmat sotivat osapuolet olivat tietoisia. Sekä Ruotsin että Venäjän sodanjohto laskivat, että tuonti sota-alueelle oli välttämätöntä. Hyökkäysvaiheen alussa huolto tapahtui selustassa sijaitsevista varastoista. Varastoja sijaitsi Venäjän puolella rajaa Taavetissa, Haminassa ja Viipurissa – keskusvaraston sijainti oli Pietarissa.

Sodan alkuvaiheessa venäläiset aikoivat huoltaa armeijansa kuormastolla, joka seurasi armeijaa rajalta Suomeen. Tämä huolto ei riittänyt kuin maaliskuun ensimmäisille viikoille 1808. Tarkoitus oli saada välittömästi käyntiin lisätuonti niistä varastoista, jotka oli pystytetty rajalle, ja sen lisäksi tuli rakentaa varastoja Helsinkiin ja Hämeenlinnaan. Rehun osalta huolto oli tarkoitus ratkaista osaksi siten, että kuormaston määrää vähennettäisiin minimiin ja tarvittavat kuljetukset hoidettaisiin talonpoikaiskykydityksin sekä osaksi käyttämällä paikallisia heinäresursseja.

Sodan jatkuessa muonan tuonti Venäjältä jatkui hevosten vetämin vaunuin ja myöhemmin merikuljetuksin pitkin Suomen etelärannikkoa – ennen kaikkea Helsinkiin. Tehokkain

⁵⁰³ Beskrovny, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century*, s. 133.

⁵⁰⁴ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 94–95.

kuljetusväylä oli tämä vesitiereitti, jossa tavarat ensin kuljetettiin meritse, ja sitten sisävesireitistöä myöten maan sisäosiin. Sisävesireitistöllä oli merkittävä rooli kulkuväylänä kesän 1808 taisteluiden aikana.

Venäjän armeijan huolto tuli tästä huolimatta yhä riippuvammaksi paikallisista resursseista. Jo sodan alussa annettiin paikallishallinnolle käsky kerätä kussakin läänissä varastoja Venäjän armeijalle. Huoltoraportit osoittavat, että huolto kävi yhä vaikeammaksi järjestää tuonnin avulla, koska huoltolinjat venyivät. Paikallisten resurssien merkitys kasvoi korvattaessa tuonnin epäsäännöllisyyttä.

Kun kuljetukset olivat riittämättömiä tai ne katkesivat, käytettävissä olivat paikalliset resurssit. Paikalliset siviiliviranomaiset vedettiin välittömästi mukaan Venäjän armeijan huoltojärjestelmään. Venäläiset käyttivät koko sodan ajan apunaan paikallishallintoa tarvikkeiden ostamisessa ja pakko-otoissa sekä kyydityksen organisoinnissa.⁵⁰⁵

Hårdstedtin mukaan ei voida varmuudella selvittää, perustuiko Venäjän armeijan huolto suurimmalta osin tuontiin vai paikallisiin varastoihin. Hänestä on kuitenkin selvää, että sekä sisäistä että ulkoista huoltoa tarvittiin. Keräämällä elintarvikkeet paikallisesti ja tuomalla niitä Venäjältä kerrytettiin varastoja vähitellen. Huoltolinjat taakse muodostuivat ajoittain hyvin pitkiksi. Ongelmat huoltaa joukkoja lisääntyivät etäisyyden kasvaessa. Huoltotilanne oli huonoin niillä joukko-osastoilla, jotka sijaitsivat sotänäyttämön pohjoisosissa. Venäjän armeijassa käytössä ollut kymmenen päivän varavarasto oli hetkittäin ainoa ravinnonlähde, jolla nämä joukko-osastot elivät.

Hårdstedt väittää, että Venäjän armeijan huoltojärjestelmä oli suuremmassa määrin riippuvainen käteisestä kuin Ruotsin armeijan huoltojärjestelmä, koska osa sotilaan päivittäisestä ruoasta katettaisiin rahalla paikallisesti ostettavalla muonalla.⁵⁰⁶ Tälle väitteelle Hårdstedt ei kuitenkaan pysty esittämään vakuuttavaa evidenssiä. Hän mainitsee, että Kamenskille lähetettiin myöhäissyksyllä 100 000 ruplaa käytettäväksi osastonsa huoltoon, kun sen edellytettiin aloittavan hyökkäyksen uudestaan.⁵⁰⁷ Todellisuudessa Kamenski sai suunnilleen marraskuun 1. päivänä 1808 tähän tarkoitukseen 138 000 seteliruplaa (n. 61 333

⁵⁰⁵ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 95, 151–152, 155; Beskrovny, *Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century*, s. 270.

⁵⁰⁶ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 152, 155.

⁵⁰⁷ Ibid. s. 155–156.

pankinriksiä).⁵⁰⁸ Siis hetkenä, jolloin kaikki ratkaisutaistelut oli jo käyty valtakunnan itäisellä puoliskolla.

Hårdstedtin mukaan Venäjän armeijalla oli tarkoituksena maksaa kaikesta, joka otettiin tai määrättiin otettavaksi. Julistuksessa, jota levitettiin sodan alkuvaiheessa, mainittiin, että mitä joukkojen huoltoon ja virkistykseksi tarvitaan, maksetaan heti paikalla kokonaan, ja jokainen toimitus hyvitetään yhteisymmärryksessä armeijan ja paikallisten komissaarien kanssa.⁵⁰⁹

Oliko Hårdstedtin väitteessä perää – sitä tarkastelemme jatkossa. Samoin kaipa tarkempaa tarkastelua Hårdstedtin väite, jonka mukaan mitään systemaattista ryöstelyä, jota harjoitettiin isonvihan aikana, ei esiintynyt Suomen sodan aikana. Sen sijaan poikkeuksia hänen mukaansa löytyi ja selviä ylilyöntejä, joista hänen mukaansa Vaasan ryöstö kesäkuussa 1808 oli karkein.⁵¹⁰

Kuitenkin Hårdstedt lainaa toisessa yhteydessä Buxhoevdeniä, joka tunnustaa raportissaan sotaministerille syyskuussa 1808, että joukkoja on osaksi täytynyt kestitä maan asukkaiden kustannuksella. Vetoeläinten puute ja pitkät etäisyydet eivät sallineet, että kuljetukset olisi läheskään suoritettu sillä nopeudella kuin operaatiot olivat vaatineet. Ilman tätä nopeutta ei sotatoimilla olisi voinut olla menestystä tässä maassa. Buxhoevden tunnustaa murehtivansa muonituksen turvaamisesta ja toivoo luoja apua. Ylipäällikkö toivoo, että hän voisi edes jossain määrin korvata maan asukkaille, mitä he ovat kärsineet. Mutta hän toteaa samassa yhteydessä, että elintarvikkeiden kiristäminen on ollut väistämätöntä, jota ei mitenkään olisi voinut muuttaa huomioon ottaen venäläisiä joukkoja vaivanneet vastukset.⁵¹¹

Hårdstedt esittelee venäläisten joukkojen huoltolinjat samoin kuin makasiinijärjestelmän rakenteen. Valitettavasti tämä on niinkin myöhäiseltä ajankohdalta kuin marraskuun puolivälistä 1808, jolloin sota käytännössä oli ohi valtakunnan itäisessä osassa. Joka tapauksessa tämän Buxhoevdenin muonitus suunnitelman mukaan Oulun osasto tuli huoltaa kuljetuksilla Savonlinnasta Kuopion kautta. Vaasan osaston tuli saada huoltonsa Helsingistä kahta kautta: toinen Oriveden-Alavuden ja Lapuan kautta ja toinen Tampereen kautta. Turun osasto saisi tarvitsemansa Turussa sijaitsevasta varastosta ja Helsingissä olleet joukot siellä sijainneesta varastosta.

⁵⁰⁸ Generalstaben V, 316. Käytetty vaihtokurssi oli silloin voimassa ollut Buxhoevdenin 12.4.1808 määrämä Venäjän valuuttaa suosiva pakkokurssi 1 valtionvelkariksi = 1.5 seteliruplaa.

⁵⁰⁹ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 156.

⁵¹⁰ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 156.

⁵¹¹ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 151; Ks. myös Generalstaben V, s. 315, alaviite 5.

Huoltolinjoja pitkin perustettiin makasiineja. Päämakasiinit perustettiin Helsinkiin, Turkuun, Vähäkyröön ja Ouluun. Niin kutsutut välivarastot, jotka toimivat siis eteenpäin kuljetettavien tarvikkeiden väliasemina, sijoitettiin Hämeenlinnaan ja Kuopioon. Vähäisempiä varastoja tuli koota muun muassa Loviisaan, Tammisaareen, Uuteenkaupunkiin, Poriin, Kokkolaan ja Raaheen. Lisäksi perustettiin pieniä varastoja, joista voitiin varustaa marssilla oleva komennuskunta elintarvikkeilla, tietyille keskeisille matkareiteille.⁵¹²

Venäjän armeijan erityispiirre oli suunnaton kuormasto, joka tavallisesti seurasi armeijaa. Armeija kuljetti kuormastossaan suuria määriä tarvikkeita, jotka tosin antoivat armeijalle hyvän omavaraisuuden, mutta saattoivat samalla hidastaa operaatioita. Jalkaväkirykmentissä esiintyi Suomen sodan aikoihin peräti 89 ajoneuvoa, jota veti 221 hevosta. Vuoden 1808 sotaretken edellä Venäjän oli pakko vähentää ajoneuvojen määrää. Kuinka paljon niitä vähennettiin, on Hårdstedtin mukaan epäselvää. Toisen lähteen mukaan vähennys olisi ollut kuormaston osalta kolmanneksen luokkaa. Tarvike- ja sotilaiden kuljetusten osalta Venäjän armeija oli yhtä suuressa määrin riippuvainen talonpoikien hevosista kuin Ruotsin armeijakin.⁵¹³

Näyttää siltä, että Venäjän armeija on suuremmassa määrin kuin Ruotsin armeija käyttänyt liikkuvaa kuormastoa, joka on ”varjostanut” rintamalla olevia joukko-osastoja ja ollut yhteydessä taaksepäin lähimpään varastoon. Näin siitäkkin huolimatta, vaikka kuormaston määrää oli vähennetty ennen sodan alkua. Lisäksi suurempi määrä tarvikkeita vietiin venäläisille divisioonille kuin mikä oli käytäntö Ruotsin armeijassa. Sääntönä oli, että joukoilla tuli olla mukanaan aina kymmenen päivän ravinto. Tämä tarkoittaa sitä, että Venäjän armeija oli vähemmän sidoksissa varastoihin kuin Ruotsin armeija ja tämä antoi suuremman toimintavapauden. Sukkulaliikenne ei ole ollut lähes jokapäiväistä kuten Ruotsin armeijassa vaan tapahtunut harvemmin suuremmissa erissä.⁵¹⁴

Venäläiset sotapäälliköt viittasivat useissa tilanteissa siihen, että kuljetukset olivat suoranainen syy huoltovaikeuksiin. Kuljetusongelmiin kytkeytyivät huonot tiet, pitkät etäisyydet, ajoittain sään vaikutukset, pula hevosista, vaunuista ja reistä. Venäläisten mukaan pula aiheutui siitä, että Ruotsin armeijan joukot vetäytyessään tyhjensivät seudut ajoneuvoista ja hevosista.

⁵¹² Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 152–154.

⁵¹³ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 95; Kimmo Maunola, *Suomen armeijan vetäytyminen Hämeenlinnasta Pohjanmaalle v. 1808: vetäytymisen tausta ja merkitys*, painamaton Suomen historian pro gradu, Helsingin yliopiston historian laitos, Helsingin yliopisto 1965, HYK, s. 68.

⁵¹⁴ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 154.

Hårdstedtin mukaan näyttää siltä, että Venäjän armeija on ollut jonkin verran vähemmän riippuvainen päivittäisten huoltokuljetusten osalta talonpoikien suorittamista kyydityksistä kuin Ruotsin armeija. Hän päätelee, että Venäjän armeijan kuormasto on ollut merkittävästi suurempi ja siten vähentänyt riippuvuutta talonpoikaissydyksistä. Kuitenkin Hårdstedtin mukaan rahvaan hevosia ja vaunuja tarvittiin muonan ja tarvikkeiden suuriin kuljetuksiin pitemmällä matkoilla aivan kuten Ruotsin armeijassakin.

Miten sitten Hårdstedtin käsityksen mukaan venäläistä sotilasta ja armeijan hevosta huollettiin Suomen sodan aikana? Venäläisille joukoille jaettiin leipää ja ryynejä. Leipä jaettiin kuivana leipänä tai korppuina. Leivänleivonnan hoitivat suurelta osin sotilaat tai paikallisväestö. Vaikuttaisi siltä, että muona jaettiin sotilaille pääsääntöisesti luontaistuotteina. Sotaretkellä sotilaille jaettiin myös liha- ja vodka-annokset. Vuoden 1808 Suomen sotaretken muonitusohjeen mukaan sotilaille tuli jakaa liha- ja viina-annokset kolme kertaa viikossa. Liha-annos oli suuruudeltaan 205 g.

Hårdstedtin mukaan venäläisen sotilaan ruoan energiamäärä oli liian alhainen. Yksin sillä ei voinut tulla toimeen. Hän on kuitenkin olettanut, että venäläiselle sotilaille olisi jaettu leipää sama määrä kuin ruotsalaiselle sotilaille (850 g). Hårdstedt on olettamuksensa perusteella sitä mieltä, että sotilaan oli saatava jostain lisäkaloreita. Hänen mukaansa käteistä rahaa jaettiin lihan sijaan, mutta myös leivän korvikkeeksi. Tietyissä tilanteissa vähennettiin leivän jakamista, joka kompensoitiin lihan hankkimisella. Muille kuin taistelujoukoille muonaa ja viinaa jaettiin vähemmän.⁵¹⁵ Tähän on todettava, että Hårdstedt ei ole ottanut huomioon, mitä tuohon aikaan venäläisen sotilaan tuli muonitusohjeen mukaan saada. Tämän takia hän on päätenyt eri näkemykseen kuin Keep (ks. luku 2.2.5) sotilaan päivittäisen energia-annoksen kalorimäärän riittävyyden osalta. Tietysti on aivan eri asia, mitä sotilaat eri sotaretken eri vaiheissa ja eri seuduilla käytännössä saivat.

Hevosten rehuksi tuli jakaa 4,1 kg heinää ja 13,11 litraa kauraa tai ohraa ratsuväen ja tykistön ratsu- ja rintamahevosille. Kuormaston hevosten rehunmäärä ei käynyt täysin selväksi, mutta se piti hoitaa käteisostoin paikallisesti. Näin Hårdstedtin mukaan piti teoriassa menetellä muonitusohjeen mukaan. Hänen mukaansa käteistä rahaa käytettiin erityisesti rehun hankkimiseen hevosille.⁵¹⁶

⁵¹⁵ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 149–150, 158–159.

⁵¹⁶ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 150, 155. Rehumäärät tarkoittanevat päiväannoksia, vaikka tätä ei lähteessä ole mainittu.

Yhteenvetona hän esittää syyt, miksi Venäjän armeija pystyi paremmin huoltamaan joukkojaan Suomessa sodan aikana kuin Ruotsin armeija. Nämä olivat hänen mukaansa: 1. Venäjän armeijan organisaatio ja sotilasaines 2. Venäjän armeijan kuormasto oli suurempi (vähäisempi sidonnaisuus varastoista) 3. Paremmat yhteydet maanteitse selustaan (tietyissä sodan vaiheissa) 4. Miehitysvallan suurempi uskottavuus painostaa paikallisväestöä kuuliaisuuteen.⁵¹⁷

Miten tätä edellä esitettyä kuvaa venäläisten joukkojen huollosta Suomen sodan aikana tulisi tarkentaa? Edellä olen jo jonkin verran tuonut esiin kritiikkiä. Kuitenkin on nostettava esiin muitakin näkökohtia. Ensimmäinen seikka liittyy huollon rahoitukseen. Hårdstedt ei ole lainkaan selvittänyt sitä, käytettiinkö vallatun Suomen verovaroja Venäjän armeijan huoltoon. Aiemmasta tutkimuksesta kuitenkin jo tiedetään, että vuoden 1808 kruununveroja käytettiin venäläisten joukkojen huoltoon. Kyseeseen tuli maavero, joka muodosti pääasiallisimman osan kruunun tuloista. Yleensä se vaadittiin maksettavaksi luonnossa.

Voimassa olevien asetusten mukaan veronkannon tuli alkaa vasta 21.12.1808 alkaen, mutta kun sota-alueelle oli tulossa merkittävä määrä venäläisiä sotajoukkoja, ylipäällikkö Buxhoevden käski eteläisten läänien maaherroja selvittämään paljonko veroviljaa ja –heinä oli verovuodelta 1808 saatavissa sekä ilmoittamaan talonpojille, että heidän piti ensi tilassa suorittaa määrätty osa veroheinästä. Näin osa veroheinästä perittiin eteläisten läänien talonpojilta etukäteen. Buxhoevden velvoitti esimerkiksi 10.10.1808 Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherraa kantamaan kruununtilojen veroviljan ja –heinän venäläisten joukkojen tarpeisiin. Neoviuksen mukaan verovilja ja osa veroheinästä kannettiin vasta talvikelillä eli normaalina ajankohtana. Kuitenkin Buxhoevdenin kirjeenvaihdosta Kymenkartanon sekä Uudenmaan ja Hämeen läänien maaherrojen kanssa käy ilmi, että ainakin osa veroviljasta saatiin kannettua jo loppuvuonna 1808. Joka tapauksessa merkittävä osa kruunun vuoden 1808 verotuloista kannettiin venäläisten sotajoukkojen tarpeisiin ja suureksi osaksi venäläisten makasiineihin.

Myös melkoinen osa vuoden 1809 luonnossa kannetuista veroista käytettiin maahan sijoitetun venäläisen sotaväen tarpeisiin. Venäjän keisarikunta ei myöskään – pyynnöistä huolimatta – hyvittänyt myöhemmin Suomen suuriruhtinaskunnan valtion rahastoa näistä verovaroista. Lisäksi sodan aikana käytettiin muun muassa lääninrahastojen vähäisiä varoja venäläisten

⁵¹⁷ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 163–164.

joukkojen tarpeisiin esimerkiksi vilja- ym. toimitusten ennakkomaksuihin. Useimmiten valloittajalta jäi kuitenkin hyvitys suorittamatta näistä ennakkomaksuista.⁵¹⁸

Kuten edellä olevasta on käynyt ilmi, Hårdstedtin mukaan mitään suoranaista vastinetta Ruotsin sotakomissariaatille ei Venäjällä ollut. Huollon vastuu oli käytännössä Hårdstedtin mukaan toisaalta rykmentin päälliköillä ja toisaalta artteleilla.

Tätä Hårdstedtin käsitystä täytyy tietyiltä osin korjata ja täydentää. Ensinnäkin ylipäällikkö Buxhoevdenin ja maaherrojen kirjeenvaihdosta käy aivan selvästi ilmi, kuinka laajoja muonan ja rehun ostoja ja (pakko)tilauksia Buxhoevden velvoitti maaherroja alaisensa kruunun virkakunnan avulla hoitamaan – etenkin eteläisissä lääneissä. Buxhoevdenin aktiivinen ja johtava rooli käy kaikesta ilmi.⁵¹⁹ Apunaan hänellä oli Suomen muonakomissariaatti ja tällä oli erityinen osasto, joka oli sotaneuvos Hoven alaisuudessa. Tämä käy ilmi Buxhoevdenin kirjeestä 11.1.1809 keisari Aleksanteri I:lle, jossa Buxhoevden toteaa, että tämän elimen tuli tehdä perinpohjainen tilitys muonalaskuista.⁵²⁰

Maaherrojen suorittamien hankintojen lisäksi on tutkimuskirjallisuudessa mainittu Buxhoevdenin asettamien sotakomissaarien hankinnat. Näiden joukossa luetellaan ennen muuta jo mainittu sotaneuvos Hove, kenraalimajuri von Willebrand ja tämän asiamies everstiluutnantti Riddersvärd kuten myös sotaneuvos von Knorring ja everstiluutnantti de Carnall. Buxhoevdenin kirjeenvaihdon perusteella näyttäisi siltä, että sotakomissaarit keskittyivät muun muassa vapaaehtoiisiin kauppoihin – varsinkin tilanomistajien kanssa. On huomattavaa, että näistä von Willebrand, Riddersvärd ja de Carnall olivat kotimaisia, jotka ryhtyivät hankkijoiksi Venäjän armeijalle. von Willebrand oli Turun ja Porin läänin entinen maaherra ja de Carnall harjoitti teollisuustoimintaa ja hänestä tuli marraskuussa 1808 Vaasan läänin maaherra.⁵²¹

Kuinka laaja Suomen muonakomissariaatin virkakunta oli, ei käy ilmi käytetyistä lähteistä. Koska yhden osaston johdossa on ollut sotaneuvos Hove, voidaan päätellä, että todennäköisesti siinä on ollut muitakin osastoja. Lähteistä käy ilmi, että Buxhoevden antoi tehtäväksi suoraan edellä mainituille sotakomissaareille ostaa muonaa ja luovuttaa tämä

⁵¹⁸ Ernst Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 29–30, 63–67; SHK I, s. 376–377, 455–458, 508.

⁵¹⁹ esim. SHK I, s. 6–7, 90–91, 95, 99, 191, 369–372.

⁵²⁰ Buxhoevden till Alexander I, 11.1809 (vanhaa lukua, v.l.), vol. 283, Krigshandlingar 1808-1809, KrA.

⁵²¹ esim. SHK I, s. 455–458, 357–358; Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*, s. 147, 416, 431; von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland*, s. 230; Kansallinen elämäkerrasto, V osa (Porvoo 1934).

sotaneuvos Hovelle.⁵²² Toisin sanoen Buxhoevden käytti elintarvikkeiden ostoon kotimaisia miehiä, jotka luovuttivat hankitut elintarpeet muonakomissariaatin edustajalle.

Lähteistä käy myös ilmi, kuinka laajoja Buxhoevdenin määräämät hankinnat maaherrojen välityksellä olivat. Ylipäällikkö määräsi esimerkiksi 10.3.1808 Turun ja Porin läänin maaherraa hankkimaan tilauksin viljaa ja rehua 15 000:lle jalkaväen ja 4000:lle ratsuväen sotilaille ja perustamaan tätä varten makasiinit Turkuun, Uuteenkaupunkiin, Raumalle ja Poriin. Tätä tarkoitusta varten piti ostaa, kuljettaa ja mahdollisuuksien mukaan jauhaa 8070 tynnyriä ruista ja ohraa, 1000 tynnyriä ryynejä, 18 000 tynnyriä kauraa tai sen puuttuessa ohraa sekä 120 000 puutaa⁵²³ tai enemmän heinää. Buxhoevden määräsi maaherroja suoraan huolehtimaan merkittävistä muonan ja rehun kuljetuksista. Näin esimerkiksi kesän lopulla 1808, jolloin vaaditut kuljetukset kattoivat yhteensä 15 670 kulia⁵²⁴ jauhoja, 1469 kulia ryynejä ja 12 180 kulia kauraa.⁵²⁵

Myös von Bonsdorffin teoksesta saa käsityksen, kuinka venäläiset joukot yrittivät varmistaa joukkojensa elannon paikallisista resursseista eteläisissä lääneissä (Uudenmaan ja Hämeen, Turun ja Porin sekä Kymenkartanon lääneissä) siviiliviranomaisten välityksellä. Jo maaliskuun lopulla 1808 Buxhoevden yritti rajoittaa muiden kuin ylipäällikön tekemiä elintarviketilauksia hätätapauksiin. Yksi jos toinenkin venäläisten joukkojen komentaja oli vaivannut maaherroja ja näin estänyt suunnitelmallista elintarvikkeiden hankintaa. Elokuussa 1808 annetun käskyn perusteella vain 13 nimettyä kenraalia tai everstiä saivat panna toimeen tai pyytää toimeenpantavaksi elintarviketilauksia.

Täten maaherrojen vastuulle sälytettiin osa venäläisten joukkojen elintarvikkeiden hankinnasta ja kuljetuksesta. Muutenkin köyhässä maassa, jossa edelliset vuodet olivat olleet katovuosia, ei juurikaan ollut ylimääräisiä varastoja. Kruunun palveluskunnan tehtäväksi tuli viljan määrääminen ja kanto, joka tapahtui esimerkiksi Uudenmaan ja Hämeen läänissä manttaalien mukaan. Viljasta maksettu hinta oli hyvä. Hankinnan tulos eteläisissä läänissä oli kaiken kaikkiaan laiha – ottamatta ehkä lukuun Turun ja Porin läänien. Näyttää siltä, että kun viljaa ja rehua tarvittiin suuret määrät ja kun noita varoja kävi vaikeaksi saada vapaaehtoisuuden ja puoli- tai täysipakolla, niin silloin päädyttiin käyttämään kruunun verojen kantoa luonnossa hyväksi. Keväällä 1808 maaherra Vanberg uhkasi ulosotolla niitä,

⁵²² Buxhoevden 14.9.1808 de Carnallille, SHK I, s. 357–358.

⁵²³ puuta=16,38 kg (venäläinen painomitta, Viljo Rasila, Vanhat mitat, painot ja rahat, *Suomen maatalouden historia I*, Helsinki 2003, s. 621).

⁵²⁴ kuli=147,4 kg (venäläinen painomitta, *ibid.*).

⁵²⁵ Buxhoevden 10.3.1808 maaherra von Troilille, SHK I, s. 6–7. Kaikki päivämäärät ovat uutta lukua (gregoriaanisen kalenterin mukaisia), jos muuta ei ole mainittu.

jotka eivät toimittaneet omaa osuuttaan muonan ja rehun pakkotilauksesta Venäjän armeijan tarpeisiin.⁵²⁶ Tästä näkyy, että jos vapaaehtoisesti ei saatu kokoon Buxhoevdenin edellyttämää määrää, niin pakkotoimet tulivat mukaan.

Buxhoevdenillä oli apunaan elannon takaamispyrkimyksissä toisaalta muonakomissariaatti ja toisaalta maaherrojen välityksellä kruunun virkakunta kussakin läänissä. Toimilla on pyritty elannon alueelliseen hankkimiseen sota-alueelta. Menettelytapoina olivat vapaaehtoiset kaupat ja pakkotilaukset. Vuoden lopulla käytettiin kruunun verojen kantoa luonnossa tähän tarkoitukseen – samoin koko ajan myös lääninrahaston varoja. On siis korjattava Hårdstedtin näkemystä, jonka mukaan huolto käytännössä elannon osalta oli joko rykmentin komentajan tai arttelien vastuulla. On ilmeistä, että kun katkoksia huollon keskitettyyn järjestelyyn tuli, niin silloin huolto tapahtui alemmalla tasolla. Tällöin epäilemättä rykmentin komentajien, artteleiden ja yksittäisen sotilaiden rooli korostui. Hårdstedtin tulkinnessa ylipäällikön ja keskitetyn huollon osuus on marginalisoitu.

Hårdstedt ei ole riittävästi nostanut esiin tärkeää taustatekijää, joka on vaikuttanut huollon järjestämiseen Suomen sodassa. Tämä oli maassa vallinnut vaikea elintarviketilanne. Elintarvikkeiden vähyys vaikutti tietysti se, että kaksi armeijaa viipyi sotavuonna 1808 pitkään Suomessa. Mutta tietyillä alueilla esimerkiksi Vaasan läänissä tähän vaikutti myös edeltävien vuosien heikko sato. Vuonna 1807 kato oli käynyt maaherra Vanbergin mukaan melkein kaikkialla Vaasan läänissä. Tietyillä seuduilla kato oli hänen mukaansa täydellinen: muun muassa suurimmassa osassa Korsholman itäistä kihlakuntaa, Kokkolan ja Pedersören pitäjissä sekä osassa Lohtajan, Lapuan ja Lapväärtin pitäjii. Vanbergin mukaan nälänhätää oli alkanut jo huhtikuussa 1808 ilmetä Vaasan läänissä – erityisesti läänin itäosissa ja Laukaan, Saarijärven, Alajärven ja Kuortaneen pitäjissä sekä Pedersören ja Kokkolan pitäjien pohjoisosissa.⁵²⁷

Myös muualla, useissa osissa maata oli suuri pula leivästä, ja edessä olisi ollut mukaan nälänhätä, jos apua ei olisi saatu. Kun kävi ilmi, että elintarvikkeet eivät olisi riittäneet siviiliväestölle, keisari antoi huhtikuussa 1808 luvan tuoda 20 000 setverttiä ruisjauhoja Pietarista Suomeen. Suomalaiset veloitettiin järjestämään kuljetus. Se tapahtui meritse, ja

⁵²⁶ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland*, s. 229–237; Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 63–65; Buxhoevdin 18.8.1808 maaherroille Munck ja Lode, SHK I s. 315–318; Lyhennysote Vaasan läänin maaherra Vanbergin kuulutuksesta 22.4.1808, vol. 288, Krigshandlingar, KrA.

⁵²⁷ Vanberg 1.4.1808 ja 14.4.1808 Buxhoevdinille, vol. 288, Krigshandlingar, KrA.

jauhot saapuivat vasta syyskuussa 1808 Suomeen. von Bonsdorffin mukaan näin pelastuttiin nälkäkuolemasta Etelä-Suomessa.

Koska elintarviketilanne ei ollut kehuttava eteläisessä Suomessa, Buxhoevedenin edellyttämien hankintojen tulos oli laiha. Vaikka vaikeus saada elintarvikkeita eteläisissä lääneissä johtui pääosin vähäisistä vilja- ja rehuvarastoista, muitakin syitä oli. Rahan puute on näyttänyt vaivanneen Venäjän armeijaa. Niinpä käytettiin lääninrahaston varoja tai annettiin elintarvikkeiden toimittajille venäjänkielisiä kuitteja. Lisäksi venäläiset makasiininhoitajat eivät osanneet paikallisia kieliä ja käyttäytyivät usein brutaalisti. Hyvin usein Buxhoeveden lupasi korvata rästiin jääneitä maksuja. Myöhemmin luvattiin hyvitystä toimitetuista määristä verojen kannossa. Käteistä on käytetty varsinkin vapaaehtoisissa kaupoissa, mutta rästejä syntyi silti. On mahdollista, kuten Neovius on todennut, ettei näitä rästejä samoin kuin lääninrahastojen ja verovarojen käyttöä koskaan korvattu.⁵²⁸

Rahan puute toimii selityksenä ilmiölle, jonka olemassa olon Hårdstedt on väitöskirjassaan lähes ignoroinut. Tämä ilmiö on ryöstely, jonka esiintymistä olen jo aiemmin laajasti esitellyt. Jopa venäläisten taholta on kuvauksia, joissa ryöstelyä todetaan esiintyneen kaikkialla, missä venäläiset joukot toimivat. Erään kuvauksen mukaan kaikki sujui Buxhoevedenin lupauksen mukaisesti vain noin kuukauden verran Venäjän armeijaan tunkeutumisesta Suomeen: venäläisten kuljetuksiin kutsutut talonpojat saivat maksunsa. Tämän jälkeen maksamisessa alkoi esiintyä häiriöitä tai maksut jäivät kokonaan saamatta. Samalla alkoivat väkivaltaisuudet kyytimiehiä kohtaan. Uusien joukkojen tullessa alkoi uusi ryöstely ja väkivaltaisuudet asukkaita kohtaan. Joukot eivät vaivautuneet hankkimaan ovien avaimia, vaan ovet avattiin kirveillä ja kaikki käsiin saatu ryöstettiin. Niitä, jotka uskalsivat puolustaa omaisuuttaan, lyötiin ja ajettiin tiehensä. Kyytimaksuja ei suoritettu. Tällä kaikella oli tietysti vaikutuksensa paikallisväestön mielialoihin. Venäläisten väkivaltaisuudesta kyytimiehiä kohtaan on lukemattomia mainintoja lähteissä.⁵²⁹ Kyytimiehet joutuivat tekemään ylipitkiä kuljetuksia ja ollessaan palaamassa kotiseuduilleen, heidät jälleen pakotettiin uusiin kuljetuksiin. Tästä oli seurauksena, että he joutuivat luopumaan hevosistaan ja kulkuneuvoistaan välttääkseen nälkäkuoleman.⁵³⁰

⁵²⁸ von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland*, s. 229–248; Neovius, *Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 63–66.

⁵²⁹ Sveriges krig III, s. 76–77; von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland*, s. 296–310; Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 92–94.

⁵³⁰ Vaasan lääninhallitus 3.11.1808 Buxhoevedenille, Todistuskappaleita Suomen historiaan. IV. Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa. Toinen osa. 2. Tästä lähtien SHK II:2 (Helsinki 1895), s. 272–275.

Silti arvioitaessa Venäjän armeijan huoltoa ja siitä aiheutuvia tuhoja paikallisväestölle, on myös otettava huomioon, että talvella 1808 Ruotsin armeija, joka vetäytyi pohjoiseen, oli Vaasan läänissä ottanut pois maaherran vuoden 1807 kadon jälkeen kokoamat viljavarastot ja määrännyt heinätoimituksia – sen lisäksi mitä se oli kuluttanut majoitusten ja marssien yhteydessä. Lisäksi oman armeijan kyyditykset olivat olleet ylipitkiä ja ulottuneet aina Oulun läänin saakka. Maaherran mukaan useita satoja vetoeläimiä oli menetetty näissä kyydityksissä. Kuitenkin maaherran kirjeenvaihdosta Buxhoevdenin kanssa käy ilmi venäläisten pakkotilausten raskaus. Vanbergin mukaan jo kevättalvella 1808 Vaasan läänin oli kantanut raskaimman taakan venäläisten joukkojen muona-, rehu- ja kuljetustarpeiden hankinnasta. Erona Ruotsin armeijan pakkotilauksiin ja kyydityksiin oli muun muassa se, että monet eivät olleet saaneet maksua niistä. Kyydeistä ei ollut saatu edes kuitteja.⁵³¹

Edellä olen referoinut Hårdstedtiä ja maininnut, miten Venäjän armeijan makasiinit oli sijoitettu marraskuun puolivälissä 1808. Keväällä 1808 makasiinien sijoitus Vaasan läänin maaherran kuulutuksen perusteella näyttäisi olleen toisenlainen. Makasiineja oli sen mukaan perustettava Kristiinankaupunkiin, Vaasaan, Uuteenkaarlepyyhyn, Kokkolaan ja Savosta Vaasaan johtavan maantien varrelle 10 peninkulman välein laskettuna Savon rajalta. Elintarvikkeet kuljetettiin divisioonille makasiineista.⁵³²

Tiettyjä seikkoja siitä, miten Venäjän armeijan huolto ja sen edellytykset poikkesivat Ruotsin armeijan huollosta, voi vielä vetää yhteen. Ruotsin armeijan huolto perustui makasiinijärjestelmään ja se oli siten hyvin keskitetty ja byrokraattinen. Kaikki tarvikkeet – tulivatpa ne ulkoa tai lähialueilta – sisällytettiin makasiinijärjestelmään.⁵³³ Keskitetty huoltojärjestelmä ei sallinut äkillisiä joukkojen siirtoja tilapäisin huoltoratkaisuina, vaan se oli voimakkaasti sidoksissa makasiineihin – ennen muuta päävarastoon Oulussa. Makasiineista tuli edellytys kaikelle sotilaalliselle toiminnalle. Toisin sanoen Ruotsin armeijan huoltojärjestelmän operatiivis-strateginen joustavuus oli sangen vähäistä. Toinen ongelma oli suuri riippuvuus talonpoikien suorittamista kuljetuksista, mikä oli seurausta siitä, että armeijassa ei ollut erillistä kuljetusjoukko-osastoa.

Venäjänkin armeijan huolto perustui osittain makasiinijärjestelmän käyttöön. Buxhoevdenin alaisuudessa toimi Suomen sotakomissariaatti, jonka eräs, todennäköisesti elannosta vastaava osasto oli sotaneuvos Hoven johdossa. On mahdollista, että tämä elin oli tiukemmin ylipäällikön ohjauksessa ja että se oli kevytrakenteisempi kuin vastaava Ruotsin

⁵³¹ Vanberg 1.4.,3.5. ja 9.5.1808 Buxhoevdenille, vol. 288, Krigshandlingar 1808–1809, KrA.

⁵³² Maaherra Vanbergin kuulutus 1.4.1808 (Buxhoevdenin muistion 13.3. perusteella), saapuneet kuulutukset 1808–1810, Ee 19, Kristiinankaupungin maistraatti ja raastuvanoikeus, Vaasan maakunta-arkisto.

⁵³³ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 163.

pääsotakomissariaatti. Elintarvikkeiden hankkijoina olivat sotakomissaarit. Toinen hankintakanava perustui piiri- ja paikallishallintoon maaherrojen välityksellä. Makasiinien täyttämisen suhteen tuli ongelmia etenkin Korsholman itäisen kihlakunnan osalta, koska siellä ei ollut keväällä 1808 juurikaan elintarvikkeita ja nälänhätä uhkasi aluetta.⁵³⁴

Silti joukot suorittivat myös itse pakko-ottoja. Tämän todistaa epäsuorasti Buxhoevedenin toimet, joilla hän pyrki rajoittamaan muiden kuin itsensä suorittamia elintarviketilauksia vain hätätapauksiin ja myöhemmin hän erikseen nimesi tilauksiin oikeutetut korkea-arvoiset upseerit. Todennäköisesti tähän menettelyyn on päädytty aina kun ylipäällikön järjestämissä hankinnoissa tuli katkoksia. Syyt katkoksiin saattoivat liittyä esimerkiksi rahan puutteeseen, hankittujen elintarvikkeiden vähyteen, niiden viivästymisiin tai kuljetusongelmiin. Tällöin joukko-osastot, kuten rykmentit, suorittivat itse pakko-ottoja.

Tietyissä tapauksissa vastuu elannon hankkimisesta siirtyi suoraan arteleille/sotilaille. On ilmeistä, että näin on käynyt silloin kun operaatiot vaativat nopeaa toimintaa ja/tai edellä mainitut muut elannon hankkimistoimet eivät tulleet kysymykseen. Tällöin kuvaan tulivat ryöstöt ja pakkolaiduntamiset. Nämä toteutettiin paikallisesti. Ryöstöt olivat nähdäkseni rakenteellinen piirre Venäjän armeijassa ja aiheutuivat pääosin huollon rahoituksen riittämättömyydestä. Eräs syy ryöstöihin oli muun muassa se, että kasakoilla oli velvollisuus huoltaa itsensä sekä hevosensa ja tämä toteutettiin ryöstämällä muona ja rehu paikallisista resursseista. Toisaalta arttelien rahastoja lisättiin myös ryöstöin.

Venäjän armeijan kuormasto oli suurempi kuin Ruotsin armeijalla. Koska kuormasto oli suurempi, Venäjän armeija oli vähemmän riippuvainen paikallisväestön suorittamista kuljetuksista kuin Ruotsin armeija. Toisaalta koska Venäjän kuormastolla ja armeijalla yleensä oli enemmän hevosia kuin Ruotsin armeijalla, niin tästä oli suurempi rasitus paikallisväestölle, sillä rehu hankittiin käytännössä suurelta osin pakkolaiduntana pelloilta ja niityiltä. Venäläisillä joukoilla oli mukanaan kymmenen päivän muona, joista osa juuri kuormastossa, kun ruotsalaisilla joukoilla oli vain viiden päivän muona⁵³⁵. Venäläiset sotilaat leipoivat itse leipänsä ja olivat muutenkin omatoimisempia ruoan hankkimisen ja valmistamisen suhteen kuin Ruotsin armeijan sotilaat. Silti on aivan selvää, että ilman selustasta tapahtuvia huoltokuljetuksia Venäjän armeija ei olisi voinut tulla toimeen.

⁵³⁴ Koivisto, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton Suomen historian pro gradu –tutkielma, JYK, s. 26; Vanberg Buxhoevedenille 1.4.1808, SHK II:1, s. 23–24.

⁵³⁵ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 118, 154.

Edellä mainituista seikoista johtuen Venäjän armeijan joukot olivat vähemmän riippuvaisia makasiineista ja makasiinijärjestelmän rajoituksista kuin Ruotsin armeija.

Riippuvuutta varastoista vähensi se, että venäläiset joukot myös käyttivät häikäilemättömämmin valloittamansa alueen resursseja hyväkseen kuin omassa maassaan toimivat ruotsalaissuomalaiset joukot. Tähän oli nähdäkseni vaikuttamassa pahimmilla tuhoalueilla kaksi syytä: rahan ja jo ajan puute.

Olen aiemmin luvussa 2.2.5 esittänyt, että Venäjän armeijalla oli krooninen pula huoltoon tarvittavasta rahoituksesta, kun armeija taisteli ulkomailla. Venäjän ylempien sotilasviranomaisten mukaan sotilaat pystyivät kyllä huolehtimaan itse ravintonsa hankinnasta. Eläminen vallatun vihollismaan resursseilla hyväksyttiin yleisesti osaksi doktriinia.

Näin voidaan tulkita, että Venäjän poliittinen johto toimi tekopyhästi. Se ei suoraan ilmaissut armeijan huollosta vastaavalle viranomaiselle, mitä tuli tehdä. Epäsuorasti suositeltiin kuitenkin pakko-ottoja aina kuin tarvetta oli. Vaihtoehtoja ei ollut kovin monia, kun rahaa ei lähetetty ja joukot eivät saaneet kärsiä muonan puutteesta. Nähdäkseni tämä oli perussy myös Suomen sodassa esiintyvään ryöstelyyn.

Jos rahan puutteesta aiheutuvat ongelmat huollon järjestämisessä olivatkin ensisijainen peruste ryöstöihin, niin toinen täydentävä peruste sotavahinkojen suuruuteen pahimmilla tuhoalueilla, kuten Kuortaneella oli nähdäkseni aikapula. Jos aikaa oli riittävästi operaatioiden suorittamiseen, niin muonan ja rehun hankinta voitiin suorittaa keskitetysti käyttämällä hyväksi hallintokoneistoa. Tällöinkin ongelman muodostivat pitkät etäisyydet ja hevosten puute.

Nopeassa etenemis- tai perääntymisvaiheessa hankintojen suorittaminen keskitetysti ei ollut mahdollista ilman viivytyksiä, joita taas sotilaallinen menestys ei sallinut. Nopein tapa huollon järjestämiseksi näissä tilanteissa oli sotilaiden omatoiminen ravinnon ja rehun hankinta. Käytännössä tämä tarkoitti ryöstöjä ja pakkolaiduntamista – kuten Kuortaneen pitäjässä tapahtuikin. Buxhoeviden tunnusti syyskuussa 1808 sotaministerille joutuneensa kestitsemään joukkojaan väestön kustannuksella⁵³⁶.

Edellä mainituista Venäjän huollon piirteistä – siis ennen muuta vähäisemmästä riippuvuudesta varastoista – oli seurauksena joukkojen suurempi liikkuvuus ja iskuvoima.

⁵³⁶ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 151.

Toisin sanoen Venäjän armeijan huoltojärjestelmä oli eräs rakenteellinen tekijä, joka auttoi Venäjää menestymään sodassa Ruotsia paremmin. Ruotsalaissuomalaiset joukot eivät voineet toimia kotimaassaan yhtä häikäilemättömästi kuin venäläiset joukot.⁵³⁷

Toisaalta on muistettava, että huollon perustuminen pelkästään makasiini järjestelmään oli huomattavasti kalliimpaa kuin enemmän paikallisten resurssien hyväksikäyttöön perustuva järjestelmä. Kalliimpi järjestelmä taas merkitsi yleensä vähäisempää varustusta ja taistelujoukkojen kokoa, koska millään valtiolla ei ollut liikaa varoja käytettävissään.⁵³⁸

Toisin sanoen Venäjän huoltojärjestelmä oli valloittajavaltiolle paitsi sotilaallisesti tehokkaampi myös edullisempi tapa huoltaa kuin olisi ollut pelkästään varastojärjestelmään perustuva huolto.⁵³⁹

On myös tärkeänä seikkana nostettava esiin, että Venäjällä oli resurssirikkaampi tukialue, josta se saattoi tehdä helpommin elintarvikehankintoja, kuin Ruotsilla. Eteläinen Suomi oli selvästi elintarvikkeiltaan vauraampi alue kuin se pohjoinen alue, johon Ruotsin armeija vetäytyi kevättälvellä 1808, ja siihen rajoittuva Länsi-Pohja. Kesälläkään merikuljetuksia ei hyödynnetty täysimääräisesti, koska Klingspor piti tiukasti kiinni Oulusta huollon tukikohtana⁵⁴⁰.

Tukialueen paikallisia resursseja voitiin käyttää suhteessa enemmän kuin Ruotsin armeija, koska osa huollosta hankittiin ryöstöin ja muutenkin maksuja laiminlyötiin. Lisäksi käytettiin paikallisia rahavaroja (lääninrahastoja) ja luonnossa kannettuja veroja huoltokustannuksiin. Jälkimmäisiä saatiin käyttöön tosin vasta vuoden 1808 lopusta lukien. Venäjä saattoi käyttää siis vauraamman alueen resursseja sodankäynnissään ja tehokkaammin kuin omalla maaperällä taisteleva Ruotsi.

Tutkimuskirjallisuuden perusteella saa käsityksen, jonka mukaan ylipääällikkö Klingspor suunnitteli hyökkäystoimet huollon – tässä tapauksessa makasiinijärjestelmän – ehdoilla. Huollon korostaminen perustui aiempiin kokemuksiin: olihan hän itse vastannut Ruotsin armeijan huollosta yli-intendenttinä vuosien 1788–1790 sodassa. Myös Klingsporin muu

⁵³⁷ Villstrand, 'Bröd, hö och krig i norr', *Historisk tidskrift* 3 (2004), s. 440.

⁵³⁸ Clausewitz, *Om kriget*, s. 320.

⁵³⁹ On mahdotonta sanoa – ainakin ilman erillistutkimusta – mikä osa huollosta oli ulkoista ja mikä sisäistä huoltoa (ks. myös Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 152).

⁵⁴⁰ Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar*, s. 100–101, 162.

varovaisuus ja alituinen pääarmeijan saarrostusuhka⁵⁴¹ lienevät olleen syynä operaatioiden hitauteen.

Venäjän armeijan operaatiot pyrittiin toteuttamaan enemmän strategisten tavoitteiden pohjalta. Jos pääarmeijan komentaja tai ylipäällikkö ei saavuttanut ylipäällikön/keisarin strategisia tavoitteita, vaihdettiin komentajaa/ylipäällikköä herkemmin kuin Ruotsin armeijassa.⁵⁴²

5. SOTAVAHINKOJEN KOHDENTUMINEN SOSIAALISESTI JA YKSILÖTASOLLA

On myös kiinnostavaa tietää, miten sotavahingot kohdentuivat sosiaalisesti syvätutkimuksen kohdepitäjissä. Mitkä sosiaaliryhmät joutuivat kantamaan aineellisesti raskaimman taakan? Samoin tutkin henkilökohtaisten menetysten suuruutta yksilötasolla. Kuinka suuren osan omaisuudestaan paikallisyhteisön jäsenet menettivät ja millaiseen taloudelliseen asemaan he joutuivat? Näitä kysymyksiä tutkin tässä viidennessä pääluvussa.

5.1 Sotavahinkojen jakauma yhteiskuntaryhmittäin

Liitteenä olevasta taulukosta⁵⁴³ näemme venäläisten sotajoukkojen Suomen sodan 1808–1809 aikana aiheuttamien sotavahinkojen yhteiskunnallisen jakauman Kuortaneen pitäjässä. Siitä käy ilmi sekä sotavahinkojen suuruuden mukainen yhteiskunnallinen jakauma että korvasanomusten määrän mukainen yhteiskunnallinen jakauma. Tämä taulukko on yksityiskohtaisempi kuin oheisena oleva kuvio 4. Kuvio 4:een on kuvattu korvasanomusten yhteiskunnallinen jakauma.

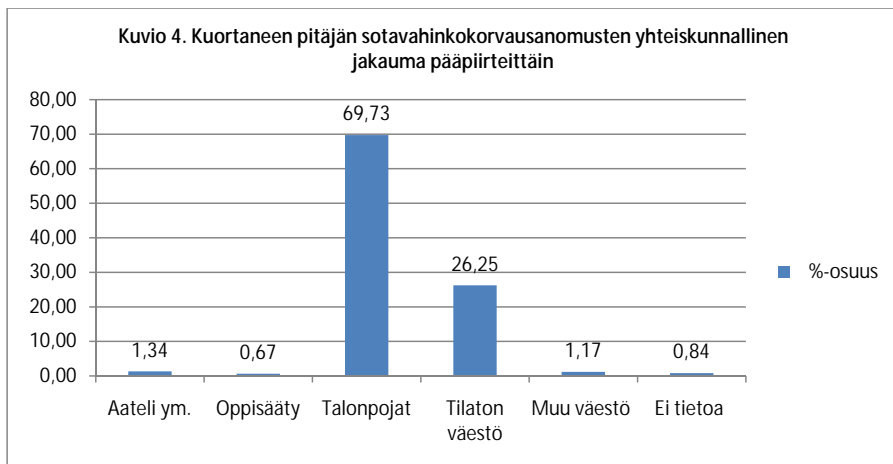
Molemmista esityksistä käy ilmi, kuinka sotavahingot keskittyivät voimakkaasti talonpoikien kannettavaksi koko silloisessa Kuortaneen pitäjässä. Talonpoikiin olen tällöin lukenut sekä talolliset että lampuodit. Tämän luokan sisällä sotavahingot kohdistuivat nimenomaan

⁵⁴¹ Ali Pyökkänen, 'Pääarmeijan hyökkäys etelään', Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pyökkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 142–144.

⁵⁴² Tutshkov vaihdettiin toukokuussa 1808 Rajeovskiin, Rajeviski 24.7. Kamenskiin. Ylipäällikkö Buxhoeviden von Knorringiin ja tämä myöhemmin de Tollyyn (Generalstaben III, s. 158–160, Generalstaben V, s. 114; Lars Ericsson Wolke, 'Sota käynnistyy uudelleen', 'Ahvenanmaa ja Roslagen', Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pyökkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 270, 272).

⁵⁴³ LIITE 11. Taulukko 7.

talollisiin (lampuotien korvausanomuksia vain 3 kpl). Talonpoikien osuus koko pitäjän sotavahinkokorvausanomusten määrästä oli lähes 70 %. Tämä lienee myös heidän osuutensa sotavahingon kärsineistä, koska ei liene otaksuttavaa, että joku yhteiskuntaryhmä olisi tehnyt korvausanomuksia niin paljon muita enemmän, että tilasto tämän vuoksi olisi vääristynyt. On myös huomattava, että esim. talollisten korvausanomuksiin ei sisällynyt pääsääntöisesti palkollisväen kärsimiä vahinkoja. Joissakin tapauksissa myös talollisen lapset olivat tehneet omat anomuksensa. Pitäjän sotavahinkojen suuruudesta talonpoikien osuus oli lähes 83 %. Nämä suhteelliset osuudet näyttäisivät olevan selvästi suurempia kuin heidän osuutensa kirkkopitäjän sosiaalisesta rakenteesta edellyttäisi. Kuortaneen emäseurakunnan osalta on mahdollista saada tietoa sen sosiaalisesta rakenteesta vuodelta 1805. Nämä tiedot ovat

Lähteet: Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed14–Ed15, Ed 17, KTMK, SEN, KA;
 Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808–09, Kuortane, Alajärvi, E62, BPSK, KA.
 Jakauman otsikot on lyhennetty.

saatavissa kirkonarkiston väkilukutauluista. Sen sijaan Alavuden kappeliseurakunnan osalta vastaavia tietoja ei ole käytettävissä. Kuortaneen emäseurakunnan täysi-ikäisen miespuolisen väestön ammattirakenne on selvitettävissä riittävän yksityiskohtaisesti joka viides vuosi annetuista tiedoista, mutta talonpoikien, torppareiden, mäkitupalaisten, itsellisten sekä renkien vaimoista ja alle 15-vuotiaiden lapsista on ylimalkaisemmat tiedot kuin miespuolisista. Näiden osalta voidaan turvautua niin sanottuun toisinmuodostukseen (ks. 3.5.1).⁵⁴⁴

Toisinmuodostuksella päädytään siihen, että talonpoikien suhteellinen osuus emäseurakunnassa olisi vajaat 31 %. Tätä voidaan pitää ehkä liian alhaisena osuutena. Jos

⁵⁴⁴ Ks. tarkemmin G.Fougstedt-A.Raivio, 'Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751–1805. Tilastollisia tiedonantoja 40 (Helsinki 1953), s. 17–23. Toisinmuodostuksella päästään vain likiarvoihin.

toisinmuodostus tehdään niin, että oletetaan renkien olleen naimattomia ja lapsettomia, saadaan talonpoikien osuudeksi 41–42 %. Tämä on hieman suurempi osuus kuin talonpoikien osuus miespuolisesta väestöstä. Jos sitten verrataan näitä lukuja pelkästään Kuortaneen emäseurakunnan sotavahinkojen yhteiskunnalliseen jakaumaan, joka ei oleellisesti poikkea koko pitäjän vastaavasta, niin päädyimme siihen, että talonpoikien osuus sotavahingoista on selvästi suurempi kuin heidän osuudestaan emäseurakunnan sosiaalisesta rakenteesta voisi olettaa.⁵⁴⁵ On myös otaksuttavaa, että Alavuden kappeliseurakunnan osalta tämä jakauma ei poikkea emäseurakunnan vastaavasta.

Minkä sosiaaliryhmän osuus on sitten vastaavasti vähäisempi sotavahingoista? Tilattoman väestön osuus⁵⁴⁶ korvausanomusten määrästä koko Kuortaneen pitäjässä on 26 % ja emäseurakunnassa 32 %. Silti sen osuus Kuortaneen emäseurakunnan sosiaalisesta rakenteesta oli toisinmuodostuksen perusteella laskettuna vähän yli 60 % tai noin 50 %, jos talonpoikien rengit oletettiin naimattomiksi ja lapsettomiksi. Tilattoman väestön osuus emäseurakunnan täysi-ikäisestä miespuolisesta väestöstä oli vajaat 60 %. Näin ollen on selvää, että tilattoman väestön osuus sotavahinkokorvausanomusten määrästä on selvästi pienempi kuin sen osuus sosiaalisesta rakenteesta edellyttäisi.

Tilattoman väestön osalta torpparien osuus näyttää korvausanomusten määrän osalta vastaavan suurin piirtein heidän osuuttaan kirkkopitäjän väestöstä – emäseurakunnan osalta jopa hieman ylittävänkin tämän. Sen sijaan etenkin palvelusväen (renkien ja piikojen) korvausanomusten määrän suhteellinen osuus jää selvästi pienemmäksi kuin heidän suhteellinen osuutensa väkiluvusta⁵⁴⁷.

Jos sitten tarkastellaan eri sosiaaliryhmien osuuksia sotavahinkojen suuruudesta, talonpoikien osuus korostuu entisestään ja vastaavasti tilattoman väestön osuus jää koko pitäjän vahingoista vain noin 10 %:iin. Tämä on osittain itsestäänselvyys, koska köyhemmillä sosiaaliryhmillä oli vähemmän varallisuutta, jonka menettää. Mutta kyse on myös siitä, minkälaisia sotavahinkoja aiheutettiin. Tätä aihetta olen käsitellyt luvussa 4.1.

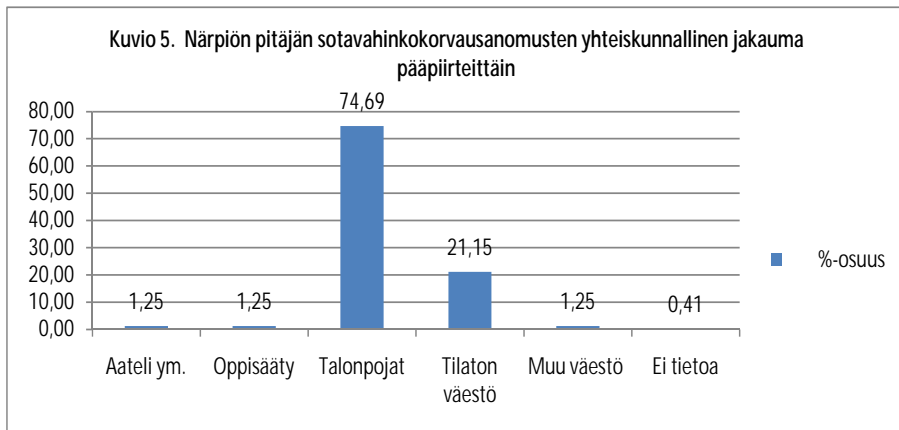
⁵⁴⁵ Seurakuntien väkilukutaulut 1749–1877, Kuortaneen väkilukutaulut 1749–1877 (mf VÄ 177). Talonpoikien osuus Kuortaneen emäseurakunnan sotavahinkojen suuruudesta oli yli 83 % ja korvausanomusten määrästä n. 61 %.

⁵⁴⁶ Siten ryhmiteltynä kuin liitteen 3 taulukossa 10.

⁵⁴⁷ Seurakuntien väkilukutaulut 1749–1877, Kuortaneen väkilukutaulut 1749–1877 (mf VÄ 177).

Entä miten sotavahingot jakaantuivat yhteiskuntaryhmittäin Närpiössä? Oheiseen kuvio 5:een on pelkistetty Närpiön pitäjän sotavahinkokorvausanomusten sosiaalinen jakauma pääpiirteittäin.⁵⁴⁸ Tarkempi jaottelu löytyy liitteestä⁵⁴⁹.

Kuviosta näkee hyvin, että myös Närpiön pitäjässä sotavahingot keskittyivät voimakkaasti

Lähteet: Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed12, Ed14-Ed15, Luettelot sotavahingoista, Ed29, KTMK, SEN, KA; Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808–09, Närpiö ja Teuva, E56, BPSK, KA.

Jakauman otsikot on lyhennetty.

talonpoikien kannettavaksi (lähes 75 %). Kuortaneen pitäjään verrattuna jopa hieman suurempi osuus korvausanomusten määrästä kohdistui talonpoikiin. Vastaavasti hieman pienempi osuus jäi Närpiössä tilattoman väestön kestettäväksi (n. 21 %).

Samoin kuin Kuortaneen pitäjässä, myös Närpiössä talonpoikien osuus sotavahinkoanomusten määrällisestä jakaumasta on suurempi kuin heidän osuutensa sosiaalisesta rakenteesta edellyttäisi.

Talonpoikien osuus Närpiön sosiaalisesta jakaumasta näyttäisi olevan hieman suurempi kuin Kuortaneen emäseurakunnassa. Toisinmuodostuksella saadaan talonpoikien ryhmään kuulumaan joko noin 37 % tai 55 %. Jälkimmäiseen lukuun päästään, jos toisinmuodostus tehdään niin, että talonpoikien rengit oletetaan naimattomiksi ja lapsettomiksi.

Miespuolisesta väestöstä talonpoikien osuus oli noin 45 %.⁵⁵⁰ On tietenkin otettava huomioon, että sotavahingot Närpiön kirkkopitäjässä kohdistuivat nimenomaan

⁵⁴⁸ Kuvio ei sisällä Pirttikylän kappeliseurakunnan tietoja, koska Pirttikylä oli merkitty lähteissä Maalahteen kuuluvaksi.

⁵⁴⁹ LIITE 12. Taulukko 8. Taulukko ei sisällä tietoja Pirttikylän kappeliseurakunnan osalta.

⁵⁵⁰ Seurakuntien väkilukutaulut 1749–1877. Närpiön väkilukutaulut 1749–1877 (mf VÄ 132).

emäseurakuntaan (yli 96 %:sti), kun taas nyt vertaamme sotavahinkojen jakaumaa koko kirkkopitäjän sosiaaliseen rakenteeseen. Tämä ei silti muuta kokonais kuvaa, sillä emäseurakunta oli siksi väestörikas ja toisaalta ei ole mitään syytä epäillä, että Korsnäs in kappelin sosiaalinen rakenne olisi oleellisesti niin toisenlainen, että se aiheuttaisi vääristymää.

Edellä selostetun perusteella talonpojat olivat myös Närpiössä yll edustettuja sotavahinkokorvausanomusten määrän osalta verrattuna heidän osuuteensa sosiaalisesta jakaumasta (75 % versus 37–55 %). Vastaavasti tilattoman väestön osuus sosiaalisesta jakaumasta oli vaihteluvälillä noin 39 % – noin 55 %. Edellisessä luvussa heidät on toisinmuodostuksessa oletettu naimattomiksi ja lapsettomiksi. Heidän osuutensa miespuolisesta väestöstä oli lähes 52 %. Täten tilattoman väestön osuus (n. 21 %) sotavahinkokorvausanomusten määrästä jää selvästi alle heidän osuutensa yhteiskunnallisesta jakaumasta.

Närpiön talonpoikien ryhmässä on kysymys nimenomaan talollisten sotavahingoista, sillä lampuotien osuus niin sotavahinkokorvausanomusten määrästä kuin sosiaalisesta jakaumastakin oli lähes olematon. Tilattoman väestön sotavahingot kohdistuivat Närpiössä niin määrän kuin suuruudenkin mukaan laskettuna sotaväen miehistöön, torppareihin ja käsityöläisiin. Sotaväen miehistön osalta kysymyksessä oli ennen kaikkea vaimojen ja leskien sotavahingoista. Sen sijaan tilattoman väestön suurimmalla ryhmällä talon palvelusväellä oli tässä luokassa vähiten korvausanomuksia.

Jos tarkastelemme lopuksi Närpiön sotavahinkojen suuruuden mukaista jakaumaa, talonpoikien osuus on hieman pienempi kuin anomusten määrällisessä tarkastelussa (n. 70 %). Silti on selvää, että tämä yhteiskunnallinen ryhmä kärsi suurimmat sotavahingot. Yllättävää kyllä toiseksi suurimmat sotavahingot kärsi aateliton maallikkosäätyläistö (n. 15749 pankinriksiä). Tällöin on kysymys ennen muuta yhden henkilön, liikemies, superkargööri Petter Johan Bladhin sotavahingoista. Venäläisten sotajoukkojen Bladhille aiheuttamat sotavahingot nousivat oikeuden pöytäkirjan mukaan lähes 15 000 pankinriksiin.⁵⁵¹

Tämä oli suurin yksityistä henkilöä kohdannut sotavahinko Vaasan läänissä – mahdollisesti koko maassa. Tilattoman väestön sotavahinkojen suuruus jää täällä vain noin 3 %:een (n. 2900 pankinriksiin). Kysymys on tällöin tietysti paljolti varallisuuseroista – kuten Kuortaneellakin. Vähäiselle omaisuudelle voitiin aiheuttaa vain vähäisiä sotavahinkoja,

⁵⁵¹ Ote Närpiön pitäjän välikäräjien 23.1.1810 ptk:sta, akti 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed12, KTMK, SEN, KA.

vaikka ne henkilön kokonaisvarallisuuteen suhteutettuna saattoivatkin merkitä lähes kaiken omaisuuden menetystä.

Entä millaisista menetyksistä oli keskimäärin kysymys sosiaaliryhmittäin Kuortaneella ja Närpiöllä? Tutkin kolmen sosiaaliryhmän osalta sotavahinkojen mediaanit. Nämä kolme ryhmää olivat talolliset, torpparit ja talon työväki (rengit, piijat ym. palkollisväki). Talollisten sotavahinkoanomusten mediaani oli Närpiössä hieman yli 200 pankinriksiä, kun se Kuortaneella oli hieman pienempi, vähän yli 170 pankinriksiä. Vastaavasti torpparien vahinkojen osalta mediaani oli Närpiössä vajaat 50 pankinriksiä, kun taas Kuortaneella se oli selvästi korkeampi, lähes 90 pankinriksiä. Palkollisten vahinkojen mediaani oli Närpiössä hieman yli 25 pankinriksiä, kun se Kuortaneella oli hieman suurempi eli 32 pankinriksiä.

Talollisten sotavahinkojen mediaani oli selvästi korkeampi sekä Närpiössä että Kuortaneella kuin kummankin pitäjän sotavahinkojen mediaani. Toisin sanoen talollisten sotavahingot olivat keskimääräistä suurempia. Sitä, kuinka suurista menetyksistä näissä eri sosiaaliryhmien keskimääräisissä sotavahingoissa oli kyse, tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

5.2 Henkilökohtaisten menetysten suuruuden arviointia

Kuinka suuren osan omaisuudestaan sotavahingon kärsineet menettivät Suomen sodan aikana 1808–1809 kahdessa syvätutkimuksen kirkkopitäjässä? Ensin selvitän, mitä tietyt välttämättömät kotieläimet ja tarvikkeet maksoivat, jotta saamme vertailupohjaa johtopäätösten teolle.

Heinää koskevissa sotavahingoissa normihinta oli 8 killinkkiä valtiovelkarahaa (5,33 pankinrahaa) leiviskältä (8,5 kg). Yleensä perittiin 5 pankinriksiä häkiltä. Hämeenlinnan maistraatin taksapäätöksen mukaan tynnyri ruista maksoi syyskuussa 1808 14,33 valtiovelkariksiä (n. 9,5 pankinriksiä) ja tynnyri kauraa 8,33 valtiovelkariksiä (n. 5,5 pankinriksiä).⁵⁵² Tämän suuruusluokan korvauksia pyydettiin Kuortaneella rukiista – kauratynnyristä vain neljääkin pankinriksiä. Ohratynnyristä pyydettiin korvausta yleensä 6–6,67 pankinriksiin.

Lehmästä pyydetty korvaus vaihteli noin 6,67–10 pankinriksiä välillä, lampaasta pyydettiin yleensä 0,67–2 pankinriksiä, siasta 2–4 pankinriksiä. Vuoden 1809 taksan mukainen verohinta Turun ja Porin läänissä oli lehmästä 8,33 pankinriksiä (24 seteliruplaa), vanhasta

⁵⁵²von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809*, s. 250–251.

lampaasta 1,39 pankinriksiä (4 seteliruplaa) ja nuoresta lampaasta 0,87 pankinriksiä (2,50 seteliruplaa)⁵⁵³. Hevosesta pyydetty korvaus vaihteli enemmän. Hintaan vaikuttivat ainakin hevosen ikä, kunto ja sukupuoli. Suurimmassa osassa anomuksia korvausta pyydettiin 10–30 pankinriksiä hevoselta. Parissa poikkeustapauksessa – mm. Bladhin korvausanomuksessa – saatettiin pyytää jopa 50 pankinriksiä. Toista ääripäätä edusti anomus, jossa korvausta pyydettiin 19-vuotiaasta hevosesta vain 3 pankinriksiä. Keskiarvokorvauspyyntö hevosesta oli 21 pankinriksiä niissä anomuksissa, joissa pyydetyn korvauksen suuruus oli tiedossa.⁵⁵⁴

Jotta saamme jonkinlaisen kiinnepisteen menetysten arvioinnille, voimme lähteä siitä, että hyvän hevosen sai noin 50 valtiovelkariksillä eli 33,33 pankinriksillä. Hevonen tai vaihtoehtoisesti härkä oli välttämätön vetoeläin tuon ajan taloudessa. Ilman vetoeläintä maanviljelyä ei voinut harjoittaa.⁵⁵⁵ Huomio kiinnittyy myös siihen, että maksimi sotavahinkokorvaus vähintään tuhannen seteliruplan sotavahingosta (347,22 pankinriksiä) oli suurin piirtein hyvän hevosen hinta (sata seteliruplaa = 34,72 pankinriksiä). Toisin sanoen, jos omaisuus tuhoutui sodan aikana, niin uuden elämän alkuun saattoi päästä hankkimalla korvauksella kohtuullisen hevosen ja viljelyyn tarvittavat välttämättömät työvälineet tai saada vastaavan suuruinen hyvitys verorästien maksamisessa tai verotuksessa.

Lääninhallitukseen palkattiin 1808 varalääninsihteerejä, joiden palkaksi määrättiin 200 riksiä vuodessa (ilmeisesti valtiovelkariksillä = 133,33 pankinriksiä). Tästä saamme jonkinlaisen kuvan virkamiehen palkkatasosta. Velkuan kappalainen pyysi vuoden palkkamenetyksestään 450 valtiovelkariksillä (300 pankinriksiä). Toisaalta raumalainen räätäli anoi ansionmenetyksestään korvausta niin, että voimme laskea hänen kuukausiansiokseen suurin piirtein 7,5 valtiovelkariksillä (5 pankinriksiä). Tältä pohjalta voisi arvioida karkeasti, että raumalainen käsityöläinen olisi ansainnut ehkä noin 60 pankinriksiä vuodessa. Päivätöistä pyydettiin korvausta 0,5 valtiovelkariksillä (0,33 pankinriksiä) päivältä.⁵⁵⁶

Edellä olevasta saa jonkinmoisen käsityksen hinta- ja palkkatasosta vuonna 1808. Entä varallisuussuhteet? Kuinka paljon esimerkiksi talollinen omisti tuolloin varallisuutta keskimäärin? Vertailutietoja saamme v. 1800 omaisuusveroa varten suoritetuista omaisuudenarvioinnista. Jutikkalan mukaan talonpojan omaisuus tuli taksoituksen perusteella

⁵⁵³ Turun ja Porin läänin verohintataksa 11.12.1809, hallituskonseljin kirjeet 1809–1810, Eab 1, s. 31–34, lääninkonttori, Turun ja Porin lääninhallitus, TMA.

⁵⁵⁴ Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, Ed 14–Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA; Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö, Kuortane, E 56, E62, BPSK, KA.

⁵⁵⁵ Korhonen, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa', *Suomen maatalouden historia I*, s. 412; Jutikkala, 'Suuren sotien ja uuden asutusekspansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, s. 215.

⁵⁵⁶ Neovius, *Suomen raha-asiaiden järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*, s. 70; Jääskeläinen, *Tuntemattomat sotavahingot*, Turun yliopisto, TYK, s. 66.

vaihtelevaan muutamasta sadasta pankinriksistä tuhanteen tai tuhanteenviiteensataan pankinriksiin.⁵⁵⁷

Ennen kuin rupeamme käsittelemään tarkemmin sotavahinkojen suuruutta henkilökohtaisella tasolla, on kuitenkin huomautettava tietyistä eroista korvausanomuksissa ilmoitettujen summien ja vuoden 1800 omaisuusveroarvojen välillä: 1. sotavahinkokorvausanomuksissa maaseudulla kyse oli pahimmissa vahinkotapauksissa paitsi omaisuuden myös tulojen (sadan eli ravinnon) menetyksestä, ei siis ainoastaan omaisuuden menetyksestä; 2. omaisuusveron taksoitus ei koskaan voi vastata täysin todellisuutta, koska omaisuuden arvosta voidaan olla eri mieltä; 3. omaisuusveron taksoituksessa osa irtainta omaisuutta oli verovapaata⁵⁵⁸ (edellä mainittuihin arvioihin ei siis sisälly tämän omaisuuden suuruutta); 4. arvioajankohtien eriaikaisuus (1800 - 1810/1808) ja sodan aiheuttama rahan arvon heikkeneminen. Tämän perusteella voi olettaa, että tämän vuoden 1800 omaisuudenarvioinnin arviot alittavat todelliset omaisuusarvot, kun taas korvausnomusten osalta ne osittain ylittävät – liioittelutaipumuksen vuoksi – sotavahinkojen suuruuden.

Vuoden 1800 omaisuudenarvioinnin perusteella voidaan päätellä, että suurimmat sotavahingot kärsineistä Vaasan läänin pitäjistä Närpiön kokonaisvarallisuus oli suurempi kuin Kuortaneen. Toisen rannikkopitäjän, Kokkolan, kokonaisvarallisuus näyttäisi olleen v. 1800 Närpiön luokkaa – Lapväärtin puolestaan Kuortaneen luokkaa. Sen sijaan Saarijärvi näyttäisi tuolloin olleen näistä viidestä pitäjästä kokonaisvarallisuudeltaan vähäisin. Maaseudun keskivarallisuus asukasta kohden oli ylipäätään alhaisempi kuin kaupunkien.⁵⁵⁹

Kuten muistamme taulukosta 5, Kuortaneen kirkkopitäjässä oli 30 henkilöä, joiden sotavahingot oli vahvistettu yli 1000 pankinriksin suuruisiksi. Heidän osalta oli todella kysymys vahingoista anojaa eikä korvausanomusta kohden. Riksimäärältään suurimman sotavahingon kärsi täällä alavutelainen Juho Härkönen, jonka vahingon suuruudeksi oli merkitty lähes 2600 pankinriksiä. Kaikkiaan vähintään tuhannen seteliruplan yksityisten sotavahinkokorvausanomuksia oli kirkkopitäjässä yhteensä 127 kappaletta. Vaikka joillakin näistä oli kaksikin korvausanomusta, niin tällaisia suuria sotavahinkoja kärsineitä silti oli

⁵⁵⁷ Jutikkala, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä', *Historiallinen aikakauskirja (HAik)* 6 (1949), s. 191.

⁵⁵⁸ Jutikkala, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä', *Historiallinen aikakauskirja (HAik)* 6 (1949), s. 171, 175, 181.

⁵⁵⁹ Jutikkala, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä', *Historiallinen aikakauskirja (HAik)* 6 (1949), s. 182 (Kartta n:o 1), 204. Keskivarallisuus oli merkitty karttaan hallintopitäjittäin, mutta se ei muuta yllä esitettyä.

todennäköisesti yli sadan.⁵⁶⁰ Melkein poikkeuksetta näin suuren sotavahingon kärsineet olivat talollisia. On tietysti niin, että eri yhteiskuntaryhmien sisällä saattoivat tulo- ja omaisuuserot olla merkittäviä. Niinpä riksimmäältään sama summa saattoi toiselle talolliselle merkitä kaiken omaisuuden ja vuodontulon menetystä ja siten taloudelliseen perikatoon joutumista, kun taas toiselle se merkitsi ”vain” erittäin huomattavaa taloudellista tulon ja omaisuuden menetystä.

Jos suuren sotavahingon rajana pidetään tuhatta seteliruplaa, niin vastaavasti vähäisen sotavahingon rajana voisi pitää tästä kymmenesosaa eli sataa seteliruplaa. Tätä pienempikin sotavahinko saattoi merkitä rengille tai piialle koko omaisuuden menetystä. Kuten muistamme, palkollisväestön korvausanomusten mediaani oli Närpiössä noin 25 ja Kuortaneella 32 pankinriksiä. Näin ollen ainakin yli puolet näistä sotavahingon kärsineistä palkollisista⁵⁶¹ jäi vaille mitään korvauksia, vaikka suuri osa tai koko omaisuus oli menetetty.

Palkollisväestön korvausanomuksissa vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä oli vaatteet, jalkineet ja kankaat. Palkolliset menettivät myös jonkin verran karjaa, ennen muuta lampaita, mutta parissa tapauksessa myös lehmän. Tietysti heidän sotavahinkoihinsa sisältyi muutakin, muun muassa ruokatarvikkeita, työkaluja, tynnyjä – eräässä anomuksessa jopa viljaa, toisessa heinää. Juuri vaatteiden osalta oli mahdollisuuksia liioitella vahinkojen suuruutta (vaatteiden, jalkineiden ja kankaiden määrä sekä yksikköhinnat). Silti vain osassa anomuksia näyttäisi kyseessä olevan selvä liioittelu tai omaisuuden yliarviointi.⁵⁶² On myös muistettava, että osa näistä piiioista ja rengeistä oli talollisten lapsia, jotka mahdollisesti olivat saaneet itselleen jotain kotitilan varallisuudesta.

Palkollisväestön osalta on siis aika vaikeaa tarkkaan määritellä, kuinka suuri osa omaisuudesta menetettiin sotavahingoissa. Ilmeistä kuitenkin on, että palkolliset, jotka kärsivät sotavahingon, menettivät melkoisen osan omaisuudestaan – ehkä joissakin tapauksissa jopa lähes kaiken omaisuutensa. Toisaalta palkollisten korvausanomusten määrä oli alhainen sekä Kuortaneella (19) että Närpiössä (4)⁵⁶³, joten suhteutettuna heidän

⁵⁶⁰ 30:n suurimman sotavahingon kärsineiden joukossa niitä, jotka olivat tehneet kaksi korvausanomusta, oli viisi eli kuudesosa.

⁵⁶¹ Palkolliset olivat tehneet yleensä vain yhden korvausanomuksen, heille menetys oli kertaluonteinen, toisin kuin talollisille, jotka saattoivat menettää myös seuraavan vuoden (1809) sadon tai osan siitä sotavahinkojen seurauksena.

⁵⁶² Vaatteiden hintoja vuodelta 1805 eri lähteen mukaan: miesten paksu turkki silkisarssilla ja karhunnahkakauleksella maksoi 20 riksiä ja kyynärä (59,38 cm) naisten viittakangasta 15 valtiovelkariksiä [Lars O. Lagerqvist & Ernst Nathorst-Böös, *Vad kostade det?* (Borås 1985), s. 89]. Huippua vaatetarvikkeiden yksikköhinnoista edustaa erään kuortanelaisen piian korvausanomus, jossa lampaannahasta, jossa on päällys pyydetään korvausta peräti 40 pankinriksiä. Vaikuttaa peräti korkealta hinnalta edellä mainittuun miesten turkkiin verrattuna. Samassa anomuksessa myös eri vaatekankaiden määrät tuntuivat yllättävän suurilta.

⁵⁶³ Tämän lisäksi palkollisten sotavahinkoja sisältyi isäntäväen anomuksiin viidessä tapauksessa.

osuuteensa väkiluvusta, ei sotavahinkojen voi katsoa erityisesti kohdistuneen heihin. Viimeksi mainittu pätee myös itsellisiin, mäkitupalaisiin sekä sotaväen miehistöön (lähinnä sotilaiden omaisia).

Kuitenkin näiden väestöryhmien – ottamatta lukuun sotaväen miehistöä – taloudellinen riippuvuus toisten väestöryhmien toimeentulosta oli melkoisen suurta. Jos talollista kohtasi taloudellinen perikato, tuskin hän pystyi palkollisiakaan, saati ulkopuolisia, työllistämään ja ruokkimaan. Ylipäätään edellä mainitut väestöryhmät – puhumattakaan köyhistä ja muista huollettavista – elivät normaaliaikoinakin aika lähellä toimeentulominimiä. Kun paikallisyhteisöä kohtasi joku seuraavista kriiseistä: 1. äärimmäinen ruokapula (esim. katovuodet) 2. kulkutaudit 3. sota, olivat tällaiset väestöryhmät vaarassa pudota toimeentulominimin alapuolelle.⁵⁶⁴ Suomen sodan aikana kaikki nämä eri kriisilajit esiintyivät pahimmilla tuhoalueilla samanaikaisesti ja tämä johti väestökriisin syntymiseen siellä. On siis syytä epäillä, että edellä luetellut väestöryhmät joutuivat erittäin hädänalaiseen tilaan sotavahinkojen seurauksena, vaikka sotavahingot eivät näihin väestöryhmiin erityisesti kohdistuneetkaan.

Miten sitten saamme tietoja suhteellistaaksemme talonpoikien sotavahinkojen suuruutta? Kuortaneen kirkkopitäjän talollisten ja muiden suurimpia kärsineiden osalta voidaan sotavahinkojen suuruuden arvioinnissa käyttää hyväksi jo aiemmin mainittua kruununvouti Limatiuksen allekirjoittamaa luetteloa kihlakunnan asukkaista, jotka olivat hakeneet vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta, ja jotka samalla olivat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksestaan sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808. Näiden henkilöiden korvasanomukset olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käyttämieni lähteiden joukossa.

Edellä mainittuun luetteloon on merkitty vuosien 1808 ja 1809 kruunun jäämäverojen summat, hakijoiden sotavahingon suuruus sekä muistiinpanosarakkeeseen, arvio vahinkojen laajuudesta ja laadusta. Kaikkiaan luetteloon on merkitty 263 hakijan nimet⁵⁶⁵.

Vertailukohdaksi voidaan ottaa arvio, jonka mukaan Kuortaneen kirkkopitäjän taloluku 1809 oli 350.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Gutman, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries*, s. 3.

⁵⁶⁵ Kuortaneen emäseurakunnasta 105, Alavuden kappelista 83 ja Töysän saarnahuonekunnasta 80 nimeä.

⁵⁶⁶ Kuortaneen henkikirja 1809, Bad 2, Korsholman itäisen voutikunnan henkikirjoittaja, VMA. Vuoden 1808 tiedot puuttuvat. Jos mukaan otetaan verotuksellisesti autiot tilat, tilojen lukumäärä on 345. Koska Peräseinäjoen kylä kuului kirkollisesti Alavuden kappeliseurakuntaan, vaikka Peräseinäjoen kappeliseurakunta muuten kuului Ilmajoen seurakuntaan, pitää tämän kylän tilat vielä huomioida mukaan. Koska Peräseinäjoen kappeliseurakunnassa tiloja oli 30, ei yhden kylän osuus ole voinut olla tästä kovin suuri.

Ensinnäkin on todettava, että ottamatta lukuun noin pariakymmentä henkilöä, muilla luettelossa mainituilta oli vuoden 1811 lopulla sotavuosien jäämäverot tai osa niistä maksamatta. Yleensä rästejä oli molemmilta vuosilta. Niiden yhteismäärät vaihtelivat voimakkaasti, alle kymmenestä lähes sataan pankinriksiin. Ehkä yleisimmin rästien yhteismäärä vaihteli noin 20–40 pankinriksin välillä. Lisäksi kruununvouti toteaa luettelon lopussa, että melkein jokaiselta oli jäänyt pellot kylvämättä. Tämä huomautus tarkoittanee vuoden 1808 syyskylvöä.

Luettelon perusteella vain harvassa tapauksessa oli sotavahingon aiheuttama taloudellinen menetys totaalinen tai lähes sellainen. Tällöin on kysymys rakennuksen/rakennusten, karjan, talousesineiden ja muun irtaimen omaisuuden sekä koko sadon menetyksestä. Sen sijaan sellaisia sotavahinkoja, joissa menetettiin koko sato ja sen lisäksi karjaa, talousesineitä ja muuta irtainta omaisuutta tai rakennuksia/rakennukset, oli melko paljon. Jälkimmäisessä tapauksessa ei siis menetetty sadon lisäksi täysin tai lähes täysin muuta omaisuutta.

Kaikkiaan luetteloon oli merkitty 87 henkilöä, jotka olivat menettäneet koko vuodentulonsa ja sen lisäksi osan tai kokonaan irtainta omaisuutta (mukaan lukien karjaa), ja pieni osa näistä vielä osittain rakennuksia. Tämä on noin kolmasosa luetteloon merkityistä. Näiden paikallisyhteisön asukkaiden tilanne oli siis se, että he olivat menettäneet vuodentulonsa ja siten talouteensa kuuluvien ravinnonlähteen. Sen lisäksi he olivat menettäneet osan tai kokonaan irtainta, ja joissakin tapauksissa myös kiinteää omaisuuttaan, ja kaiken päätteeksi heillä oli kahden vuoden verorästit ja viljalaina maksamatta. Elämisen perusedellytykset olivat heidän, ja heidän talouteensa kuuluvien, osalta vaakalaudalla.

Muut luetteloon merkityt olivat sitten menettäneet osan sadostaan ja sen lisäksi kuka enemmän, kuka vähemmän irtainta ja kiinteää omaisuuttaan. Näin ollen valtaosa, noin kaksi kolmasosaa luetteloon merkityistä ei menettänyt koko satoa, vaan osan siitä. Joidenkin näistäkin sadon menetys oli sangen suurta, luettelossa oli tällöin merkintä, että suurehko tai suurin osa sadosta menetetty. Kuitenkin suurimmassa osassa oli merkitty vain, että satoa tai osa siitä oli menetetty.

Yhteenvetona kaikkien luetteloon merkittyjen asukkaiden osalta varmaankin oli niin, kuten kirkkoherra Stenbäck totesi kruununvoudin luettelon jälkeisessä lisäyksessään, että jos kruunun rästit ja saatu lainavilja olisi peritty ulosmittaamalla tilallisten vähäinen määrä

hevosia ja muuta karjaa, niin seurauksena olisi ollut – ottamatta lukuun harvoja poikkeuksia – taloudellinen perikato ja tilojen autioituminen.⁵⁶⁷

Esimerkkeinä sotavahingoista, joissa rakennukset on poltettu ja koko sato sekä karjaa/karja ja talousesineitä menetetty, voidaan ottaa kaksi sotavahinkoa Kuortaneen kirkkopitäjästä: emäseurakuntalaisten Erkki ja Juho Matinpoika Herojan vahingot. Erkki Herojan sotavahingon suuruudeksi oli vahvistettu noin 876 pankinriksiä ja Juho Matinpoika Herojan vahingon suuruudeksi noin 900 pankinriksiä.⁵⁶⁸ Molempien sotavahingot ovat sikäli epätyypillisiä, että ne aiheutettiin taistelupaikalla taistelun aikana tai siihen liittyen.⁵⁶⁹

Ne ovat kuitenkin esimerkkejä, siitä millaiset taloudelliset vahingot sota saattoi aiheuttaa paikallisyhteisön jäsenille pahimmillaan. Erkki Herojan sotavahingosta suurimman menetyksen aiheutti koko sadon menetys. Sen suuruudeksi oli merkitty noin 327 pankinriksiä (mm. 17 tynnyriä ruista, 12 tynnyriä ohraa). Rakennukset poltettiin. Rakennuksia oli yhteensä 13 ja niiden yhteisarvo oli suurin piirtein 160 pankinriksiä.⁵⁷⁰ Sen lisäksi hän menetti muun muassa seuraavia vahinkoryhmiä: ruokatarvikkeita (jauhot, perunat, nauriit, herneet), vaatteita, jalkineita, kankaita, nahkoja, huonekaluja ja muuta sisustukseen kuuluvaa, karjaa (lammias), kuljetusvälineitä (esim. kirkkoreki), työkaluja ja metalliesineitä, halkoja ja muuta polttopuuta (aitaa), muuta puutavaraa (laudat), patjoja, olkia, tupakkaa, akanoita ja seinäkellon.

Juho Herojan sotavahinko oli samantapainen kuin Erkki Herojankin, mutta hän menetti enemmän karjaa. Koko vuodentulon menetys oli suuruudeltaan noin 398 pankinriksiä ja merkittävin osa vahinkoa⁵⁷¹. Hänenkin rakennuksensa, joita oli yhteensä 13, poltettiin. Niiden arvo oli yhteensä 192 pankinriksiä. Sen lisäksi Juho Heroja menetti muun muassa 4 hevosta (yhteensä 73 pankinriksiä, á 6–26 riksiä), muuta karjaa (härkä, vasikka, 15 lammasta),

⁵⁶⁷ Kruununvouti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla ovat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808 (Förteckning Öfver dem af Korshoms Östra Fögderiets innevånare hvilcka sökt befrielse ifrån 1808 och 1809 Årens Utlagor - -), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA. Tämän luettelon jälkeen on kirkkoherra Stenbäckin 12.12.1811 päiväämä muistio ja luettelo muista yhtä raskaaseen asemaan joutuneista tilanomistajista. Kruununvoudin allekirjoittama luettelo arvioineen on toiminut lausuntona siitä, ketkä pitäjäläisistä olisivat rästiverojen lykkäyksen tarpeessa ja ketkä olisivat kipeimmin rästien anteeksiannon/helputusten tarpeessa.

⁵⁶⁸ Kruununvouti Limatiuksen 26.10.1811 allekirjoittama luettelo vuosien 1808–1809 kruununveroista vapautusta hakeneista Korsholman itäisen voutikunnan asukkaista, jotka samalla ovat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksen sotatapahtumien vuoksi kesällä 1808, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

⁵⁶⁹ Generalstaben V, s. 219–220.

⁵⁷⁰ Asuintupa, 2 vierastupaa, aitta luhdilla, talli, navetta, lampola-sikala, navetta/lato, 2 vaateaittaa, aitta, sauna ja halkoliiteri.

⁵⁷¹ Muun muassa 19 tynnyriä ruista, 16 tynnyriä ohraa, oljet, perunat, nauriit.

kuljetusvälineitä (reet, kärkyt ym.), ruokatarvikkeita, talousesineitä, huonekaluja, vaatteita ja kangasta, patjoja, työkaluja, aita ja lautoja.

Korvausanomusten mukaan vahingot aiheutettiin 1.–2. syyskuuta Kuortaneella käydyn taistelun yhteydessä, jolloin venäläiset joukot polttivat ja ryöstivät vahingonkärsijän tilan. Tässä yhteydessä aiheutettiin ilmeisesti myös sadon tuhoaminen (pellot ja niityt tuhottiin, niityt tallottiin).⁵⁷² Tältä osin pidän täysin mahdollisena, että myös Ruotsin joukot edetessään aiheuttivat osan sadolle aiheutetuista tuhoista, koska sadolle aiheutetut vahingot liittyivät todennäköisesti itse Ruonan taisteluun (Salmen taistelu käytiin seuraavana päivänä).

Vastaavasti Närpiöstä on käytettävissä nimismiehen lokakuussa 1811 allekirjoittama luettelo niistä sotavahingon kärsineistä, jotka ovat hakeneet vapautusta vuosien 1808–1809 kruunun ulosteoista ja jotka samalla ovat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksistaan kesän 1808 sotatapahtumien yhteydessä. Näitä henkilöitä on luettelossa yhteensä 81. Lisäksi on lisäluettelo⁵⁷³, jossa on lueteltu 19 nimeä. Vertailukohdaksi voidaan esittää karkea arvio Närpiön taloluvusta, joka lieenee ollut 400–450 taloa, Suomen sodan aikana⁵⁷⁴. Edellä mainituissa luetteloissa ei ole kuitenkaan arvioitu vahinkojen laajuutta niin tarkkaan kuin Kuortaneen osalta.

Luettelon ensimmäisellä sivulla todetaan siihen kirjatusta henkilöistä, että he ovat kaikkialla menettäneet osaksi rakennuksensa, osaksi suurehkon osan niistä.⁵⁷⁵ Sen sijaan siinä ei ole mainittu mitään arviota sadon menetyksestä tai sen suuruudesta. Rästien suuruus on ilmoitettu hopearuplana. Suurin osa rästien yhteismäärästä vuosilta 1808–1809 näyttäisi olevan 30-60 hopearuplan välillä (n. 21–42 pankinriksiä).⁵⁷⁶ Närpiössä yli tuhannen seteliruplan yksityisten sotavahinkoja oli 80 kpl. Närpiössä ei tehty yhtä useampia

⁵⁷² Ote Kuortaneen kihlakunnan välikäräjien 9.7.1810 ptk:sta, akti 153/73 1810, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed15, KTMK, SEN, KA; ote Kuortaneen 29.12.08 välikäräjien ptk:sta, s. 510–512, 518–519, vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen, E62, BPSK, KA.

⁵⁷³ Nämä eivät olleet vahvistaneet sotavahinkojaan Närpiön välikäräjillä tammikuussa 1810, mutta olivat vahvistaneet vahinkonsa Närpiön pitäjänkokouksessa 11.10.1811 esittämällä otteen vuoden 1808 välikäräjien pöytäkirjasta. Myös he olivat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksistaan Suomen sodassa 1808, ja osalla heistä oli verorästejä vuosilta 1808–1809.

⁵⁷⁴ Tähän karkeaan arvioon sisältyvät Pirttikylän saarnahuonekunnan tilat. Talolukuarvio on karkeampi kuin Kuortaneen kirkkopitäjän osalta, koska henkikirjan tiedot puuttuvat ja arvion pohjana ovat olleet erikoismaakirjan 1820 tiedot, jotka sisältyvät vuoden 1830 erikoismaakirjaan. Korsholman eteläisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2b, lääninkonttori, Vaasan lääninhallitus, VMA.

⁵⁷⁵ (Hafva allesammans förlorat dels åbyggnadd dels störr delen deraf) Tämä on tulkittava niin, että tarkoitetaan nimenomaan rakennuksia eikä pelkästään yhtä rakennusta. Asia varmistuu, kun käy läpi välikäräjäpöytäkirjaa 1808. Useat vahingonkärsijät olivat menettäneet kaikki rakennuksensa ja niitä saattoi olla yli 15:kin.

⁵⁷⁶ Närpiötä koskeva luettelo niistä Vaasan läänin asukkaista, jotka ovat hakeneet vapautusta vuosien 1808–1809 kruunun ulosteoista sekä samalla menettäneet osan sadostaan tai rakennuksestaan kesän 1808 sotatapahtumien vuoksi. (Förteckning öfver dem af Wasa Läns innevånare hvilcka - -), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA.

korvausanomuksia henkeä kohtaan lainkaan. Joten 80 henkilöä kärsi tällaisen suureksi luokitellun sotavahingon. Näistä 75 oli talollisten tai näiden omaisten sotavahinkoja.

Siinä missä Kuortaneella 26 talollisen sotavahingot olivat yli tuhat pankinriksiä, niin Närpiössä vastaavia oli 6. Näistä suurimman sotavahingon kärsi Johan Samuelsson Jeppe⁵⁷⁷ Pielaksin kylästä. Hänen sotavahinkonsa suuruus oli noin 1 907 pankinriksiä. Muut talollisväkeen kuuluvat, joiden sotavahinko ylitti tuhannen pankinriksin, olivat: talollinen, lautamies Jacob Krook Pielaksin kylästä (n. 1169), talollisen leski Anna Ericsson Jeppe Pielaksin kylästä (n. 1068), talollinen Johan Ållandt Kalaksin kylästä (n. 1040), talollinen, lautamies Anders Simons Bölen kylästä (n. 1026) ja talollinen Johan Sigg Pielaksin kylästä (n. 1017). Näitä talollisten vahinkoja suurempia olivat vain jo aiemmin mainittu superkargööri Bladhin (n. 14 856 pankinriksiä) ja kirkkoherra Carl Häggin (1985 pankinriksiä) sotavahingot. Liitteenä⁵⁷⁸ on luettelo Närpiön pitäjän 30 suurimmasta sotavahingosta henkilöä kohden.

Kun Kuortaneella talollisten sotavahinkojen suuruudesta valtaosan muodostivat sadon tai sen osan menetys, niin Närpiössä vastaavassa asemassa olivat venäläisten joukkojen polttamat rakennukset. Tämä koskee nimenomaan suurimpia talollisten sotavahinkoja. Rakennusten palovahingot arvioi aina kolme katselmusmiestä valan velvoittamina – samoin sadolle aiheutetut sotavahingot. Sen sijaan irtaimelle omaisuudelle aiheutetut vahingot ilmoitti vahingon kärsijä itse erillisellä laskulla (luettelolla). Kihlakunnanoikeus tutki nämä sotavahingot ja saattoi joidenkin tavararyhmien yksikköhintoja hieman alentaakin, esimerkiksi halkojen ja puutavaran osalta. Lautamiehet vahvistivat yleensä, että venäläiset joukot tiettyä ajankohtana olivat polttaneet kyseisen sotavahingon kärsineen rakennukset. Jos todistajia ei ollut sotavahingossa menetetyille irtaimelle omaisuudelle, kuten lähes aina, niin vahingon kärsinyt vahvisti valallaan nämä ja kiinteälle omaisuudelle aiheutetut vahingot ja niiden suuruuden oikeaksi.

Närpiön talollisten palossa menettämien rakennusten arvo muodostaa yleensä erittäin suuren osan koko sotavahingon suuruudesta. Niinpä yli tuhannen pankinriksin sotavahinkoanomuksista Jacob Krookin rakennusten osuus oli 669 riksiä, Anna Jeppen vahingosta 678,33, Johan Ållandin 808, Anders Simonsin 661 ja Johan Siggin vahingosta 572 riksiä⁵⁷⁹. Täytyy muistaa, että rakennukset tuhottiin täysin ja että Närpiössä oli vaurautta enemmän kuin Kuortaneella. Lisäksi edellä mainituista talollisista melkoisen vauraita olivat

⁵⁷⁷ Kyseessä oli alun perin korvauksen hakijan isän Samuel Jeppen vahinko. Hän oli kuitenkin kuollut.

⁵⁷⁸ LIITE 13. Taulukko 9.

⁵⁷⁹ Tosin Simonsin ja Ållandin summiin sisältyi rakennusten lisäksi rakenteita.

ainakin Simons ja Johan Jeppe jo mantaaliluvun perusteella (kummallakin 7/12 osaa mantaalia⁵⁸⁰).

Kuitenkin rakennusten arvot vaikuttavat sängen korkeilta, kun niitä verrataan edellä mainittujen Kuortaneen Herojen sotavahinkoihin (192 ja n. 160 pankinriksiä). Voi olla, että näiden Närpiön talollisten rakennukset ovat olleet uudempia, kenties komeampiakin ja niitä on ollut enemmän ja koska ne ovat tuhoutuneet kokonaan, on tuhojen suuruuskin suurempi. Lisäksi pula työntekijöistä⁵⁸¹ on voinut nostaa katselmusmiesten arvioita. Helposti kuitenkin saa vaikutelman, että katselmusmiesten arviot edustavat joka tapauksessa pikemminkin mahdollisen hinta-arviovälin yläosaa kuin alaosaa.

Esimerkkeinä Närpiön talollisten sotavahingoista voidaan käyttää jo edellä mainittujen Johan Samuelsson Jeppen ja Johan Siggin sotavahinkoja. Johan Jeppen sotavahingosta suurimman vahingon aiheutti rakennusten tuhoutuminen. Rakennusvahingot arvioitiin 774 pankinriksiksi. Hänellä oli myös ¼ osan laivaosuus (200 riksiä) laivasta, jonka arvo oli 800 pankinriksiä ja jonka venäläiset joukot kesällä 1808 polttivat. Jeppen vuodontulolle aiheutui myös huomattava vahinko 495,67 pankinriksiä. Tämä koski ohra- ja perunasatoa ja heinää. Lisäksi hän menetti mm. 2 hevosta (45 riksiä), muuta karjaa⁵⁸², ruokatarvikkeita, vaatteita, jalkineita, kangasta ja nahkaa, huonekaluja, talousesineitä, kuljetusvälineitä, työkaluja ja metalliesineitä, halkoja ja muuta polttopuuta sekä puutavaraa.

Sotavahingot aiheutettiin seuraavasti. Kenraalimajuri Orlov-Denisovin joukot polttivat 20.7.1808 kaikki rakennukset maan tasalle. Lisäksi Orlov-Denisovin joukot veivät heinäkuussa suurimman osan menetetystä karjasta. Kenraali Knorringin joukot veivät syyskuussa hevoset ja härän ynnä muuta yhteensä 64 pankinriksin edestä. Sato tuhottiin osin laiduntamalla, heinäniityn tuotto menetettiin paon saarille ja metsään aikana. Heinäniityn tuotto menetettiin siis sen takia, että asukkaat lähtivät pakoon kodittomina ja venäläisten joukkojen kovan kohtelun seurauksena. Kyseessä oli tältä osin epäsuora sotavahinko, joka aiheutui venäläisten joukkojen toimesta. Johan Jeppen sotavahinko oli oikeastaan hänen isänsä kärsimä, mutta tämä oli kuollut. Alun perin sotavahinkojen loppusumma oli noin 1935 pankinriksiä, mutta välikäräjät alensi sitä 28 riksillä syksyllä 1808.

⁵⁸⁰ Vuoden 1800 omaisuusarvioinnissa tätä perustetta käytettiin melko yleisesti yhden kylän piirissä, sen taloja verrattaessa. Pohjanmaalla mantaalin tai kameraalisen tilan arvo vaihteli 2333 1/3 pankinriksistä 1000 riksiin. Jutikkala, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä', *Historiallinen aikakauskirja (HAik)* 6 (1949), s. 173.

⁵⁸¹ Puute työntekijöistä aiheutui syksyllä 1808 levinneestä sairaudesta (mahdollisesti punatauti – jj). Pula rakennusmiehistä on voinut nostaa rakennuskustannuksia.

⁵⁸² Härkä, 19 lehmää, sika, 2 lammasta, 4 kanaa, yhteensä 150 pankinriksiä.

Myös Johan Siggin sotavahingosta suurimman vahingon aiheutti rakennusten menetys, joka oli yhteensä 572 pankinriksiä. Merkittävän menetyksen aiheuttivat myös sadolle koituneet vahingot, suuruudeltaan 155 riksiä (ennen kaikkea heinäsat). Näiden lisäksi hän menetti muun muassa seuraavia vahinkoryhmiä: karjaa⁵⁸³, ruokatarvikkeita, heinää, viljaa, olkia, vaatteita, nahkaa ja kangasta, huonekaluja, talouksesineitä, työkaluja ja pyydyksiä, metalliesineitä, patjoja sekä sekalaista irtainta omaisuutta.

Vahingot aiheutettiin siten, että Orlov-Denisovin joukot polttivat 20.7.1808 kaikki rakennukset maan tasalle. Nämä joukot ryöstivät osan irtainta omaisuutta ja lisäksi osa tuhoutui palossa. Tämän lisäksi kenraali Knorringin joukot veivät syyskuussa vajaan 20 pankinriksin edestä irtainta omaisuutta. Rajevskin joukot olivat vieneet jo keväällä 27.3. jonkin verran irtainta. Myös Siggin alun perin ilmoittamaa sotavahingon loppusummaa alennettiin oikeudessa 1808 jonkin verran (n. 17 riksillä).⁵⁸⁴

Nordlundin lainaamassa Närpiön pitäjänkokouspöytäkirjassa 7.5.1809 todettiin myös palon aiheuttamien sotavahinkojen lisäksi, että venäläisten komennuskuntien alituisen oleskelun ja kylän läpi tapahtuneiden marssien vuoksi, kyläläisten pelot oli jätetty kylvämättä. Lisäksi osa niityistä oli laidunnettu ja osittain heinä oli jäänyt korjaamatta. Myös osa peltojen viljasadosta oli menetetty laiduntamisen vuoksi.⁵⁸⁵

Lisäksi toisesta pitäjänkokouspöytäkirjasta 23.2.1809 käy ilmi, että Ruotsin puolelle siirtyneet sotatoimet rasittivat vielä alkuvuodesta 1809 edelleen pitäjäläisiä siten, että heidän hevosensa olivat niin uupuneita lähes toistuvista kuljetuskyydeistä ja hollissa olost, ettei osa voinut suorittaa edes oman tilanhoidon vaatimia kuljetuksia. Tässä tilanteessa he eivät kyenneet ajamaan hevosillaan kodittomille pitäjäläisille hirsii ja muuta puutavaraa asuin- ja muiden rakennusten rakentamista varten. Lainauksesta käy myös ilmi, että palossa kotinsa menettäneet asuivat vielä tässä vaiheessa toisten pitäjäläisten luona, mutta heidät oli vapautettu kyyditysvolvollisuudesta. Välttämättömäksi viljatarpeeksi pitäjänkokous ilmoitti maaherralle 99 tynnyriä ruista, 299 tynnyriä 16 kappaa ohraa sekä 150 tynnyriä suolaa.⁵⁸⁶

Yhteenvedona voidaan todeta, että varsin suuri osa sotavahinkoja kärsineistä närpiöläisistä menetti paloissa kotinsa joko kokonaan tai osittain. Sen lisäksi he menettivät sangen suuren

⁵⁸³ Yhteensä 82 riksiä, 10 lehmää ja sika.

⁵⁸⁴ Ote Närpiön välikäräjien ptk:sta 23.1810, akti 227/6 1809, Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, KTMK, SEN, KA; ote Närpiön välikäräjien ptk:sta 28.10.–4.11.1808 § 164, f. 213–215 ja § 151, f. 189–190, Vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Närpiö, E 56, BPSK, KA.

⁵⁸⁵ Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 191–192.

⁵⁸⁶ Nordlund, *Blad ur Närpes historia*, tredje delen, s. 193–194.

osan irtainta omaisuutta ja osan sadosta ja joutuivat täten tilaan, jossa he eivät kyenneet suoriutumaan veroista ja muista maksuista. Niinpä edellä mainitun luettelon lopussa oli Närpiön nimismiehen ja apupapin lausunto, jonka mukaan kaikki luettelossa mainitut – yhtä lukuun ottamatta – olivat ulostekojen maksun suhteen kaikenlaisten helpotusten tarpeessa⁵⁸⁷.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksellani on kaksoisnäkökulma. Toisaalta tutkin paikallisyhteisöä resurssina sodan aikana valloittavan armeijan logistisesta näkökulmasta, toisaalta sitä, mitä aineellisia seurauksia tästä koitui paikallisyhteisölle esimodernin aikakauden lopulla. Erityisesti tutkimuskohteena on niukkaresurssinen, perifeerinen alue Pohjois-Euroopassa Napoleonin sodissa eli Ruotsin valtakunnan itäinen osa Suomen sodan 1808–1809 aikana.

Ensin tulen esittämään, mitä paikallisyhteisön resurssien hyväksikäytön eroja on havaittavissa eri armeijoiden huoltojärjestelmissä Napoleonin sotien Euroopassa. Tämän jälkeen tuon esiin, mitä erikoisvaatimuksia perifeerinen, niukkaresurssinen alue aiheutti logistiikalle – ja ennen kaikkea elannolle – verrattuna resurssiltaan rikkaampaan alueeseen esimerkiksi Keski-Euroopassa. Vasta tämän jälkeen esittelen tutkimustuloksiani syvätutkimuksen osalta.

Elannon hankkiminen majoitusisäntien avulla tai paikallisesti toi sotilaallisesta näkökulmasta merkittäviä etuja: 1) näin saatiin paikalliset elintarvikeresurssit maksimaalisesti käyttöön; 2) joukot voitiin pitää suhteellisen keskitetyssä muodossa, edellyttäen että kuri oli riittävä; 3) ei tarvittu kuljetuskalustoa elannon kuljettamiseen ja 4) liikkuvuus kasvoi ja sitä kautta armeijan iskukyky. Armeijalle edut olivat suuret. Edellytyksenä metodin menestyksekkäälle käyttämiselle olivat kuitenkin riittävät elintarvikeresurssit. Tältä osin tapahtui 1700-luvun toisella puoliskolla merkittävä toimintaympäristön muutos, kun useassa Euroopan maassa väkiluku kasvoi ja väestötiheys nousi yli 35 asukkaan rajan neliökilometriä kohden.

Tämän toimintatavan seuraukset paikallisyhteisölle riippuivat siitä, miten suuret paikalliset elintarvikeresurssit olivat, mikä oli joukkojen määrä ja kuinka pitkään ne viipyivät paikallaan. Jos paikalliset elintarvikeresurssit olivat vähäiset, joukkojen määrä suuri ja/tai lisäksi joukot

⁵⁸⁷ Närpiötä koskeva luettelo niistä Vaasan läänin asukkaista, jotka ovat hakeneet vapautusta vuosien 1808–1809 kruunun ulosteoista sekä samalla menettäneet osan sadostaan tai rakennuksestaan kesän 1808 sotatapahtumien vuoksi. (Förteckning öfver dem af Wasa Läns innevånare hvilcka - -), Vuosien 1808–1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14, KTMK, SEN, KA. Luettelo tai osa sen tietosisällöstä on laadittu 15.8.1811 kamaritoimituskunnassa, mutta nimismies ja apupappi ovat lokakuussa allekirjoittaneet yllä mainitun lausunnon. Todennäköisesti nimismies on muutenkin paitsi vahinkojen laatua koskien täyttänyt osan siinä olevista tiedoista.

viipyivät pitkään paikallaan, haitat olivat erittäin suuret paikallisyhteisölle. Tähän toimintatapaan liittyivät usein myös ryöstöt.

Kun joukot hankkivat itse elannon pakkotilauksin ja -otoin, erona oli edellä mainittuun toimintatapaan se, että elintarvikkeita saatiin vähemmän. Paikallisyhteisön kannalta tämä tapa oli vähemmän rasittava, koska sille jäi enemmän elintarvikkeita omiin tarpeisiin ja koska elintarvikkeiden otot tapahtuivat organisoidusti.

Paikallisyhteisön kannalta säännönmukaisten pakkotilauksien ja -ottojen etu verrattuna edellisiin elannon hankintatapoihin oli se, että elintarvikkeiden keruu ja rasitukset voitiin suorittaa tasaisemmin. Tämä oli mahdollista, koska maan omat siviiliviranomaiset suorittivat pakkotilatun muona- ja rehumäärän jaon. Sen toteuttamismahdollisuus oli kiinni ajasta. Jos aikaa oli vain päivä, ei jakoa voitu toteuttaa kovin laajana. Jos aikaa oli useampi päivä, taakka voitiin osoittaa laajemman alueen väestön kannettavaksi. Tällöin joukot yleensä hajaantuivat myös laajemmalle alueelle. Yleensä tämän vaihtoehdon käyttö oli mahdollinen, jos joukoilla ei ollut välitöntä vaaraa joutua taistelukosketukseen. Tässä vaihtoehdossa käytettiin kuitenkin myös paikallista kuljetuskalustoa ja leipomoita hyväksi. Tämä mahdollisti suuremman liikkuvuuden joukoille kuin makasiinijärjestelmä, mutta rasitti paikallisväestöä jonkin verran makasiinijärjestelmää enemmän.

Makasiinijärjestelmä oli toimintatapana periaatteessa vähiten paikallisyhteisön resursseista riippuvainen, koska ainakin muona toimitettiin siinä pääosin selustasta makasiineja ja kuormastoa hyväksikäyttäen ja oli siksi vähiten paikallisväestöä rasittava. Tämä järjestelmä sopi sotilaallisesta näkökulmasta tarkasteltuna niukkaresurssisille alueille. Toimintatapa kuitenkin halvaannutti joukkojen liikkuvuuden, ja sitä kautta heikensi niiden iskukykyä. Se oli myös kallein elannon hankkimistapa armeijalle. Joten varsinkin joukkojen määrän kasvaessa voimakkaasti Napoleonin sotien aikana vain harvalla valtiolla oli varaa siihen, koska sotaan käytettävät varat muutenkin nielaisivat tavattoman suuren osuuden valtion menoista.

Näitä kaikkia elannon hankintatapoja voitiin käyttää samanaikaisesti, mutta yleensä joku näistä toimintatavoista korostui. Kuitenkin oli myös niin, että vain yhtä hankintatapaa käytettiin. Hankintatapojen soveltamiseen saattoi vaikuttaa myös se, oliko kyseessä toiminta vihollis-, liittolais-, puolueettomassa tai omassa valtiossa.

Napoleonin armeijoiden huoltojärjestelmälle oli ominaista, että huollon järjestäminen oli voimakkaasti alisteinen strategisille tavoitteille. Napoleonin strategisena päätavoitteena oli

vihollisen päätaistelujoukkojen tuhoaminen. Tämä tapahtui pakottamalla vastustajat ratkaisevaan taisteluun, jota seurasi tarmokas takaa-ajo. Päästääkseen tähän strategiseen tavoitteeseen Napoleon keskitti joukkojen päävoiman aikaansaadakseen lopullisen iskun ratkaisevaan kohtaan. Napoleon pyrki saamaan ratkaisevaan kohtaan joukkojen määrällisen ylivoiman. Tälle strategiselle tavoitteelle oli välttämättömänä edellytyksenä joukkojen suuri liikkuvuus. Liikkuvuuden edellytyksenä puolestaan oli se, että sotatoimet käytiin alueilla, joissa armeijoiden oli mahdollista elää paikallisilla elintarvikeresursseilla, toisin sanoen runsasresurssisilla alueilla. Strategisen päätavoitteen saavuttamiseen liittyi myös pyrkimys säilyttää operatiivinen yllätysmahdollisuus. Tältäkin kannalta korostui liikkuvuuden merkitys.

Kun Napoleonin armeijat taistelivat runsasresurssilla alueilla, ne pyrkivät pääosin elämään paikallisten huoltoresurssien varassa. Tämä koski ennen muuta elantoa, mutta myös sotilaiden lämmön tarpeen turvaamista polttopuita hankkimalla. Normaali menettely oli edellä mainittu sotilaiden majoittaminen hevosineen paikallisten asukkaiden luo. Kun armeijakunnat olivat ahtauneet liian lähelle toisiaan, suoritettiin pakko-ottoja. Maksua ei suoritettu, mutta eriteltyjä kuitteja otetuista tarvikkeista annettiin – myös vihollismaassa.

Tilanne muuttui, kun Napoleonin armeijat joutuivat taistelemaan niukkaresurssisilla alueilla Euroopassa. Napoleon pyrki vastaamaan tähän haasteeseen Puolan sotaretkellä 1807 perustamalla huollon yhteyslinjan selustaan, ja myöhemmin erilliset huoltojoukot. Venäjän sotaretken alussa Napoleon pyrki varmistamaan huollon sekä maantie- että vesitiekuljetusten avulla. Kun huolto sitten romahti näiden kuljetusten epäonnistumiseen, suuri osa joukoista elätti itsensä joko ryöstäen tai pakko-otoin. Huollon romahtamisella oli erittäin suuri merkitys sotaretken epäonnistumiseen. Napoleonin tavoite oli, että Venäjän armeija oli tuhottava nopealla ja suurimuotoisella iskulla. Tämän jälkeen elintarvikkeet olisi hankittu voitetuilta. Kun Napoleon ei saavuttanut tavoitettaan, joutuivat sen joukot huollollisesti tukalaan asemaan, koska mitään varasuunnitelmaa ei ollut nopean iskun epäonnistumisen varalle. Se, että Napoleon ei saavuttanut tavoitettaan, johtui paljolti myös Venäjän vastastrategiasta. Venäläiset joukot tuhosivat ja ryöstivät strategisista syistä jälkeen jättämäänsä maata.

Myös niukkaresurssisessa Espanjassa Napoleonin joukot ryöstivät. Toisaalta tämäkään ei taannut riittävää huoltoa, vaan maitse tapahtuva huoltoyhteys Ranskaan oli elintärkeä. Espanjassa sodan alussa tapahtunut ranskalaisten joukkojen ryöstely oli pääsyytä espanjalaisten kansannousuun. Huollon yhteyslinjan Ranskaan suojelemiseen sitoutui paljon joukkoja, joita olisi tarvittu välttämättä sekä sissien että brittien kukistamiseen. Toisaalta ryöstöjä ei tehty pelkästään elannon hankkimiseksi vaan myös henkilökohtaisen ryöstösaaliin

hankkimiseksi. Näin etenkin niillä seuduilla, joilla oli huomattavia taide- ym. aarteita. Edellä esitetystä käy ilmi, että Napoleon päästääkseen strategisiin tavoitteisiinsa oli sidoksissa huoltojärjestelmäänsä ja siinä ennen muuta paikallisten elintarvikeresurssien käyttöön. Napoleonin strategiaa ja sen edellyttämää joukkojen määrää oli vaikeaa toteuttaa niukkaresurssisella alueella, jossa etäisyydet olivat suuret.

Iso-Britannian huoltojärjestelmän piirteitä on selvitetty jonkin verran Pyreneiden niemimaan taistelujen osalta. Wellington näyttää kiinnittäneen Napoleonin enemmän huomiota logistiikan toimivuuteen. Tärkeitä seikkoja brittien huollon osalta näyttävät olleen merikuljetukset, Amerikan halvan viljan saatavuus, kuormamuulikuljetukset ja tarvikkeiden maksu käteisellä. Iso-Britannian meriherruuden vuoksi huoltokuljetukset Englannista Portugaliin olivat helppoja suorittaa ja ratkaisevan tärkeitä brittien huololle. Perille joukoille tarvikkeet kuljetettiin kuormamuuleilla, joiden kuljettajat olivat uskollisia brittiarmeijalle osittain juuri käytetyn käteisen metallirahan vuoksi. Vaikka brittiarmeijassa rehustamista ja ryöstelyä rankaistiin ankarasti, oli armeijaa vaikeaa pitää kurissa rynnäkköjen ja tappioiden yhteydessä. Silti ero Napoleonin armeijoiden toimintaan niukkaresurssisilla alueilla oli tältä osin ilmeisen merkityksellinen. Toisin sanoen, mikä brittiarmeijassa oli lähinnä poikkeus, oli Napoleonin armeijoissa tavanomaista niukkaresurssisilla alueilla.

Brittisotilaat ja –upseerit eivät olleet lainkaan aktiivisia elannon hankinnan suhteen vaan se oli armeijan huoltokoneiston vastuulla. Meriherruus takasi Iso-Britannialle logistisen joustavuuden, samalla kun Ranskan joukot olivat riippuvaisia kurjista maayhteyksistä Espanjan poikki. Wellington sovelsi strategista poltetun maan taktiikkaa Portugalin provinsseissa vaikeuttaakseen hyökkäävien ranskalaisten joukkojen huoltoa. Tästä aiheutui vakavia seurauksia Portugalin yhteiskunnalle: väestön huomattava väheneminen.

Sekä Itävallan että Preussin armeijoiden huolto perustui elannon osalta vallankumoussotien aikana ja Napoleonin sotien alkuvaiheessa makasiinijärjestelmään. Vasta kirvelevä tappio Napoleonin joukkoja vastaan sai aikaan merkittäviä uudistuksia Preussin armeijassa ja sen huollossa. Vuonna 1813 Preussi kuitenkin oli siirtynyt liikkuvampaan sodankäyntiin vastustajansa esimerkkinä noudattaen ja elanto hankittiin sota-alueen resursseista pakko-otoin. On todennäköistä, että myös Itävalta siirtyi samaan aikaan vastaavan toimintamallin käyttöön elannon osalta. Niin kauan kuin taisteltiin Euroopan tiheästi asutuilla alueilla ja Napoleonin viholliset käyttivät pelkästään kömpelöä makasiinijärjestelmää huoltojärjestelmänään, takasi tämä huoltojärjestelmien erosta aiheutuva suurempi liikkuvuus Napoleonin armeijoille

merkittävän edun vihollisarmeijoihin nähden. Tämän vuoksi Preussin, ja todennäköisesti myös Itävallan, oli luovuttava makasiinijärjestelmän käytöstä.

Ruotsin armeijan huolto elannon osalta perustui Suomen sodassa 1808–1809 selväpiirteiseen makasiinijärjestelmään. Joustavuus tuntuu olleen hyvin pieni ja sidonnaisuus makasiineihin hyvin suuri. Makasiinijärjestelmän hillitsevät vaikutukset aikaansaivat sen, että Ruotsi ei saanut riittävää nopeutta etenemiseensä. Ruotsalaiselta sotilalta ei odotettu, että hän itse hankkisi ruokansa, vaan vastuu oli kokonaan sotakomissariaatin.

Käytettävissä olevan tutkimuskirjallisuuden perusteella on selvää, että venäläiset joukot ryöstelivät yleisesti valloittamillaan alueillaan Euroopassa varhaismodernin ajan lopulla ja Napoleonin sotien aikana. Perussyy ryöstelyyn näyttää olevan se, että huollon järjestämiseen ei myönnetty tarpeeksi rahaa. Venäjän armeija otti yksinkertaisesti kaiken sen minkä tarvitsi. Venäläiset joukot olivat myös tottuneet taistelemaan niukkaresurssilla alueilla ja sotilaat tyytymään niukkaan ja hyvin yksinkertaiseen ravintoon. Usein joukot saattoivat hankkia elantonsa vain ryöstämällä ja kaivamalla esiin asukkaiden piilottamia varastoja. Tämä ei silti sulje pois sitä, että eri komentajat saattoivat suhtautua ryöstöihin muita pidättyvämmiin, ja että tiettyjen joukkojen – kuten kasakkojen – huolto perustui lähes pelkästään ryöstöihin.

Venäjän armeijalla oli erinomainen kuljetusvaunusto, joskin vaunujen lukumäärä myös heikensi armeijan liikkuvuutta. Myös runsasresurssisessa Ranskassa venäläiset joukot syyllistyivät 1813–1814 aluksi laajamittaiseen ryöstelyyn todennäköisesti puuttuvan huollon ja sen rahoituksen seurauksena. Kun tästä aiheutui Venäjälle myöhemmin poliittinen painolasti, Venäjän keisari kiinnitti asiaan erityistä huomiota ja joukkojen käyttäytyminen muuttui asialliseksi.

Kun tarkastelen teoreettisesti niukkaresurssisen alueen haasteita valloittavan armeijan logistiikalle, niin päädyn siihen, että valloittava armeija ei voinut kasvattaa joukkojensa ja etenäkään hevostensa määrää rajattomasti. Jos näin tehtiin, joukkojen huolto ja liikkuvuus vaikeutui. Liikkuvuus heikkeni, koska huoltojoukot eivät voineet pysyä nopeasti liikkuvien joukkojen tahdissa. Toisin sanoen joukkojen määrän kasvattaminen ei tuonut niitä strategisia etuja, joita joukkojen määrän lisäyksellä haettiin. Tämä oli keskeinen ero suhteessa sotimiseen väkirikkaammilla alueilla Euroopassa. Ongelma korostui, mitä kauemmin sotatoimet kestivät ja mitä pidemmiksi yhteyslinjat maitse venyivät ja mitä suuremmasta armeijasta oli kyse suhteessa sota-alueen resursseihin. Kysymys oli pohjimmaltaan siitä, kuinka paljon valloittava armeija saattoi ottaa vähäresurssiselta alueelta sekä siitä, kuinka resurssien ottaminen toteutettiin.

Jos muona ja osittain myös rehu tuotiin pelkästään tukialueelta yhteyslinjoja myöten, joukkojen liikkuvuus oli oleellisesti alhaisempi. Pitkät yhteyslinjat olivat valloittavan armeijan Akilleen kantapää, joiden suojaamiseen sitoutui erittäin merkittävästi joukkoja. Näin armeijan iskukyky oli alempi, koska alhaisemman liikkuvuuden vuoksi vastustajaa ei juuri voitu pakottaa ratkaisutaisteluun eikä liioin tuhota sitä taistelua seuraavassa takaa-ajossa. Jos puolustajalla oli käytössä riittävästi perääntymistilaa, niin hyökkäävän armeijan voima laajassa vihollismaassa kutistui armeijan sisäisiin huoltotarpeisiin.

Jos resurssit pyrittiin ottamaan pelkästään paikallisväestöltä, niin seurauksena oli väestön vihamielinen suhtautuminen, sen pako ja eräissä tapauksissa kapinointi. Tällöin huollon edellytykset vaarantuivat pidemmällä aikavälillä samoin kuin alueen valloitus ja sen rauhoittaminen. Myös joukkojen terveys vaarantui pitkään jatkuvan aliravitsemuksen myötä ja sitä seuraavien tartuntatautien leviämisen myötä. Edellä mainittuun yhteyteen hyökkäävän armeijan logististen ratkaisujen ja paikallisväestön aseellisen vastarinnan välillä ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota esiin tutkimuskirjallisuudessa. Väestön paon vuoksi huolto vaikeutui entisestään, toisaalta paikallisväestön aseellinen vastarinta aiheutti valloittaja-armeijan ankarat vastatoimet, ja nämä puolestaan helposti koston kierteen.

Seurausvaikutuksia siviiliväestöön lievennettiin, jos resurssien ottaminen toimitettiin yhdessä paikallisten viranomaisten kanssa. Suhteet väestöön pysyivät parempina, mutta toisaalta pakko-ottojen suorittamiseen kului tällöin enemmän aikaa. Tämän ajan kesto riippui siitä kuinka laajalle alueelle pakko-otto kohdistettiin. Ajan kulumisen taas oli liikkuvuuden ja iskukyvyn kannalta kielteistä. Nopein tapa oli elannon hankkiminen majoitusisäntien avulla tai paikallisesti. Käytännössä tämä tarkoitti usein ryöstöjä.

Kun tarkastelen valloittavan armeijan paikallisten elintarvikeresurssien käyttöä paikallisyhteisöjen näkökulmasta, päädyn siihen, että paikallisyhteisön aineellisen hyvinvoinnin edellytykset olivat sidoksissa suuresti siihen, miten joukkojen huolto organisoitiin niukkaresurssisella sota-alueella. Mitä kontrolloimattomampaa paikallisten resurssien hyväksikäyttö oli, sitä tuhoisammat olivat seuraukset yleensä paikallisyhteisölle. Tällöin resurssien hankinta kohdistui pistemäisesti tiettyihin osiin sotatoimialuetta tai sota-alueita.

Lisäksi juuri ryöstöihin kohdistui yleensä myös resurssien suurta tuhlausta. Kun väestö eli jo normaali aikoina – saati sitten katovuosina – elintasominimissä näillä alueilla, saattoivat sota

ja valloittavan armeijan ryöstöt siihen liittyvine rehunhankintoineen, aiheuttaa suoranaisen nälänhädän. Tästä puolestaan oli usein seurauksena se, että osa väestöstä lähti liikkeelle kerjätäkseen ja tämä edesauttoi epidemioiden leviämistä. Pahimmillaan kaikesta tästä seurasi kuolleisuuden kasvu ja väestön väheneminen. Silti myös siviiliviranomaisten suorittamat pakko-otot, jotka tasasivat tasaisemmin resurssien oton, saattoivat liiallisina ja pitkään jatkuessaan autioittaa alueita. On myös otettava huomioon, että makasiinijärjestelmäkin rasitti jossain määrin paikallisyhteisöä. Tällöin on kysymys ennen kaikkea armeijoiden tarvitsemien kuljetusten järjestämisestä, mutta myös sota-alueella tehtävistä elintarvikeostoista tai -hankinnoista. Kuljetusten osalta ratkaisevaa oli epäilemättä armeijan oman kuormaston tai huoltojoukkojen määrä – tai pikemminkin niiden puute. Vähäresurssisella alueella tarpeeksi suuri kuormasto takasi riittävän muonan sotilaille, vaikkakin se samalla oli osaltaan hidastamassa liikkuvuutta. Toisaalta tällaiselle alueelle ei voitu sijoittaa kuin rajatusti joukkojen hevosia, koska rehua oli rajoitetusti saatavissa – riippuen tietenkin vuodenajasta. Jos kuormasto oli vähäinen, niin huomattava osa huoltokuljetuksista jäi paikallisyhteisön suoritettaviksi.

Täten voidaan todeta, että sotaa menestyksellisesti käymään pyrkivän valloittavan armeijan ja sotatoimialueen paikallisyhteisöjen intressien välillä oli sisäänrakennettu ristiriita. Paikallisyhteisön kannalta olisi ollut parempi, että armeijan elannon hankinta ei olisi juuri lainkaan kohdistunut sotatoimialueelle tai että se olisi kohdistunut mahdollisimman laajalle sota-alueelle, jotta rasitus olisi ollut paikallisesti keveämpää. Tämä olisi kuitenkin merkinnyt ajan hukkaa hyökkäysoperaatioiden nopeissa vaiheissa joko selustakuljetusten tai organisoitujen pakko-ottojen muodossa. Ajanhukasta olisi ollut seurauksena operaatioiden vaarantuminen alhaisemman liikkuvuuden vuoksi. Siksi paikallisyhteisön etu jäi usein sotilaallisten menestysvaateiden jalkoihin. Tavallaan paikallisyhteisöstä tuli valloittavan armeijan sotilaallisen menestyksen maksaja. Viime kädessä ratkaisu oli sidoksissa valtion tai armeijan ylimmän päätöksentekijän ratkaisuihin ja käytössä olleeseen huoltojärjestelmään.

Tutkimuksen harvinaislaatuiset primäärilähteet ovat tarjonneet käyttämälläni metodilla mahdollisuuden poikkeuksellisen yksityiskohtaisen kuvan rakentamiseen sodan paikallisyhteisölle aiheuttamista vahingoista.

Tutkimustulokseni ovat siltä osin perustavanlaatuisia, että tietojeni mukaan aiempaa tutkimusta ei ole siitä, miten Suomen sodan 1808–1809 sotavahingot jakautuivat maan eri osien kesken. Samoin on puuttunut arvio sotavahinkojen kokonaissuuruudesta koko maassa.

Sotavahinkojen läänikohtaisessa jakaumassa kyse on korvattavaksi hyväksytyjen sotavahinkojen korvauksen piiriin kuuluvan vahingonosan jakaumasta.

Sotavahinkojen korvausanomukset tehtiin perustuen venäläisten joukkojen ylipäällikkö von Buxhoevedenin sodan alussa antamiin lupauksiin, että venäläisten joukkojen tarvitsema huolto ja aiheuttamat vahingot korvattaisiin. Näin sotavahingot, joista pyydettiin korvausta, olivat tästäkin johtuen lähtökohtaisesti venäläisten joukkojen aiheuttamia. Syvätutkimuksen kohdepitäjien ja pro gradu -tutkielmani, joka käsitti Turun ja Porin läänin sotavahingot, perusteella näin näyttääkin olleen. Silti pidän mahdollisena, että käyttämiini lähteisiin sisältyy pieneltä osin myös Ruotsin armeijan aiheuttamia sotavahinkoja, vaikka Ruotsin kruunulle esitetyt korvausanomukset pääosin sisältyvätkin eri arkistoyhteyteen. Tällöin kyseeseen tulevat sotavahingot liittynevät ennen muuta armeijan hevosten rehun hankintaan. On kuitenkin korostettava, että Vaasan läänin syvätutkimuksen kohdepitäjien sekä Turun ja Porin läänin osalta kyse on kuitenkin ennen muuta venäläisten joukkojen aiheuttamista sotavahingoista.

Sotavahingot keskittyivät etenkin Vaasan lääniin. Noin kolme neljäsosa korvattavien sotavahinkojen suuruudesta keskittyi tähän lääniin – vajaa viidennes Kuopion lääniin. Molemmat läänit olivat Suomen sodan keskeisiä sotaanäyttämöjä, joista kuitenkin läntinen oli keskeisempi. Vaikka Ahvenanmaan sotavahingotkin otettaisiin mukaan, ei tämä asetelma suuresti muuttuisi. Edelleen Vaasan läänin osuus olisi 70 %:n luokkaa. Kolmanneksi suurimmat sotavahingot esiintyivät Oulun läänissä (n. 4 %), tällöin ei kuitenkaan Ahvenanmaan sotavahinkoja ole otettu huomioon Turun ja Porin läänin osalta.

Koska edellä mainitusta jakaumasta puuttuvat sotavahingot tuhannen seteliruplan ylittävältä osaltaan ja toisaalta alla sadan seteliruplan sotavahingot, on jonkinlainen vääristymä eri läänien osalta kuitenkin mahdollinen. Nähdäkseni tällöin kuitenkin mahdollinen vääristymä aiheutuu siitä, jos johonkin lääniin on muita läänejä enemmän kohdistunut yli tuhannen seteliruplan sotavahinkoja. On todennäköistä, että nämä sotavahingot kohdistuivat kuitenkin nimenomaan Vaasan ja Kuopion lääneihin. Jos mahdollinen vääristymä poistettaisiin, niin näiden läänien osuudet todennäköisesti vain kasvaisivat edellä mainituista.

Vaasan läänin osalta olen kuitenkin lähteistä laskenut korvattaviksi hyväksytyjen sotavahinkojen osalta niiden kokonaissuuruuden, joka on noin 2,5 miljoonaa seteliruplaa. Tästä summasta korvauksen piiriin kuului noin 1,83 miljoonaa seteliruplaa (vajaa 74 %; alle sadan seteliruplan sotavahingot puuttuvat luvuista).

Pitäisin sen takia todennäköisenä, että keskimäärin ehkä suurin piirtein 70 % korvattavaksi hyväksytyistä sotavahingoista kuului korvauksen piiriin myös koko maassa. Tämän perusteella karkea arvio korvattavien sotavahinkojen kokonaissuuruudesta koko maassa olisi 3,4–3,5 miljoonaa seteliruplaa. Kyseessä on erittäin merkittävästä vahinkojen määrästä, kun vertailupohjaksi otetaan vuoden 1810 Suomen budjetin tulopuoli 2,45 miljoonaa hopearuplaa eli 4,9 miljoonaa seteliruplaa. Tämä selvittää myös syyn, miksi sotavahinkoja ei voitu maksaa täysimääräisinä.

Vaasan läänissä suurimmat sotavahingot aiheutettiin Korsholman itäisessä (n. 41 %) ja eteläisessä kihlakunnassa (n. 28 %). Näiden kihlakuntien sotavahinkojen osuus koko läänin sotavahingoista oli yli kaksi kolmasosaa. Kolmanneksi suurimmat sotavahingot olivat Korsholman pohjoisessa kihlakunnassa. Korsholman keskisen kihlakunnan sotavahingot olivat kihlakunnista pienimmät. Silti niidenkin määrä oli huomattava. Kihlakuntiin kuuluvista pitäjistä vain itäisen kihlakunnan Viitasaarella ja eteläisen Laihialla ei ollut korvattavia sotavahinkoja.

Vaasan läänin maaherran muistioista vuonna 1812 hallituskonseljille käy ilmi, että usean pitäjän asukkaat olivat sotavahinkojen vuoksi joutuneet niin puille paljaille, ettei heillä ollut mitään mahdollisuutta verojen maksamiseen. Tällaisia pitäjiä hän mainitsee itäisestä kihlakunnasta Saarijärven, Laukaan, Keuruun ja Kuortaneen, eteläisestä kihlakunnasta Närpiön, Lapväärtin pitäjät ja Ilmajoen Kauhajoen kappelin. Pohjoisen kihlakunnan asukkaista maaherra nostaa esiin Kokkolan pitäjään kuuluneet perholaiset.

Sotavahingot keskittyivät aika voimakkaasti tiettyihin pitäjiin. Viidelle suurimmat sotavahingot kärsineelle pitäjälle kertyi yli puolet (n. 54 %) koko Vaasan läänin sotavahinkojen suuruudesta. Nämä pitäjät olivat vahinkojen suuruusjärjestyksessä Kuortane, Närpiö, Saarijärvi, Kokkolan pitäjä ja Lapväärtti. Kyse on näiden pitäjien laajuudesta vuonna 1808. Niinpä Kuortaneen sotavahinkoihin sisältyvät sen kappeliseurakunnan Alavuden ja tämän saarnahuonekunnan Töysän vahingot.

Kuortaneen pitäjän sotavahingot olivat selvästi Vaasan läänin suurimmat, mutta lisäksi todennäköisesti koko maan suurimmat. Kuortaneen sotavahinkojen suuruus oli hieman yli 150 000 pankinriksiä. Närpiön sotavahinkojen suuruus oli noin 96 000 pankinriksiä, jos mukaan otetaan sen saarnahuonekunnan Pirttikylän sotavahingot. Närpiön sotavahingot olivat siis vajaat 2/3 osaa Kuortaneen sotavahingoista.

Saarijärven pitäjän sotavahingot olivat yli 81 000 pankinriksillään läänin kolmanneksi suurimmat. Karstulan kappeli kuului Saarijärven pitäjään vuonna 1808. Kokkolan pitäjän sotavahingot olivat läänin neljänneksi suurimmat hieman yli 75 000:llä pankinriksillään. Viidenneksi suurimmat olivat vahingot Lapväärtissä, jossa ne olivat yli 62 000 pankinriksiiä. Yhdistävänä tekijänä viidellä suurimat sotavahingot kärsineellä pitäjällä oli, että ne olivat sen ajan valtamaanteiden halkomia pitäjiä. Armeijoiden liikkuminen oli sidottu näiden teiden käyttöön. Samoin joukkojen huolto, siltä osin kuin se tapahtui selustasta käsin. Tärkeitä strategisia tienristeyksiä olivat Alavus ja Salmi Kuortaneen pitäjässä ja Lintulahti Saarijärven pitäjässä.

Saadakseni monipuolisemman kuvan Vaasan läänin sotavahingoista olen vertaillut sotavahinkoja pitäjittäin ja kaupungeittain eri lähteiden mukaan. Näin on saatu läänin kaupungitkin mukaan, vaikka niitä ei sotavahinkoluetteloiden mukaan hyväksyttykään korvattavien sotavahinkojen piiriin. Luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia. Kuitenkin taulukosta käy ilmi Vaasan sotavahinkojen mittavuus – lähes 100 000 pankinriksiiä. Ne olivat suurin piirtein samaa suuruusluokkaa kuin Närpiön. Kokkolan kaupungin sotavahingot olivat noin 17 000 ja Kristiinankaupungin osalta noin 11 000 pankinriksiiä. Muiden kaupunkien osalta tiedot joko puuttuvat tai ovat epävarmoja.

Kuortaneen ja Närpiön sotavahingot on lähteissä mainittu nimenomaan venäläisten sotajoukkojen aiheuttamiksi. Kuortaneen pitäjän sisällä vahingosta noin 82 000 pankinriksiiä kohdistui Alavuden kappeliin. Tällöin tähän summaan sisältyy kuitenkin myös Töysän saarnahuonekunnan vahingot. Näiden keskinäistä jakaumaa en uskalla varmuudella esittää pohjatietojen osittaisen puutteellisuuden vuoksi, mutta karkea arvio on, että noin kolmasosa kappeliseurakunnan sotavahingoista kohdistui Töysään. Emäseurakunnan sotavahingot olivat yli 69 000 pankinriksiiä.

Eri viranomaislähteistä käy ilmi, että jo tuolloin tiedostettiin, että Kuortaneen pitäjäläiset kuuluivat sodasta eniten kärsineiden asukkaiden joukkoon koko maassa. Ja lisäksi, että heidän peltojensa ja niittyjensä tuotto oli tuhottu ja että useimmat olivat myös ilman nauta- ja vetoeläimiä. Vahingot olivat aiheutuneet ennen muuta ryöstelystä. Jos jäämäverot olisi peritty, niin seurauksena olisi ollut pääosin tilojen autioituminen.

Paikallisyhteisön ahdinkoa lisäsi se, että sekä Kuortaneen emäseurakuntaa että Alavuden kappelia kohtasi samanaikaisesti väestökriisi. Kuortaneen emäseurakunnan asukasluku väheni 13 % Suomen sodan aikana, kun se Suomessa keskimäärin väheni 6 %. Kuortaneen emäseurakunnan väestökriisin suuruutta kuvaa se, että vasta vuonna 1825 ylitettiin sotaa

edeltänyt väkiluku. Alavudella väkiluku väheni vastaavasti 11 %:a vuonna 1808.

Molemmissa pitäjän osissa väestökriisin syynä oli punatauti, joka saapui sotajoukkojen mukana kesällä 1808. Kuitenkin tutkimuskirjallisuudesta tiedetään, että varhaismodernin pahimmat katastrofit syntyivät kun äärimmäinen ruokapula, sota ja kulkutaudit tapahtuivat kaikki samanaikaisesti. Suomen sodan aikana 1808–1809 kaikki nämä eri kriisilajit esiintyivät pahimmilla tuhoalueilla samanaikaisesti ja tämä on todennäköisesti edesauttanut väestökriisin syntymiseen niissä. Kuortaneen pitäjää kohtasivat Suomen sodan aikana 1808–1809 siis väestökriisi ja koko maan todennäköisesti suurimmat sotavahingot.

Sodan hävitykset eivät keskittyneet tasaisesti ympäri Kuortaneen pitäjää, vaan ne kohdistuivat kahden yleisen maantien, Uudenkaarlepyyn-Ruoveden ja Alavuden-Jyväskylän -tien, varrelle ja läheisyyteen. Lähes kaikki suurimmat sotavahingot kärsineistä tiloista sijaitsivat yleisen maantien varrella tai sen läheisyydessä. Vastaavasti pienimmät tunnetut sotavahingot kärsineistä talollisväestön taloista ei yksikään niistä, joiden sijainti oli selvitettävissä, sijainnut lähellä yleistä maantietä.

Närpiön pitäjän sotavahingot keskittyivät erittäin voimakkaasti emäseurakunnan alueelle. Emäseurakunnan sisällä vahingot keskittyivät ennen muuta Kalaksin, Pielaksin ja Finnbyn kyliin. Niiden osuus koko kirkkopitäjän sotavahingoista oli lähes kolme neljäsosaa. Kalaksin ja Finnbyn sotavahingot olivat suurempia kuin useiden Vaasan läänin pitäjien. Närpiön sotavahinkojen keskiarvo oli Kuortanettakin korkeampi, mutta sitä nosti kuitenkin superkargöörin Bladhin poikkeuksellisen suuri sotavahinko. Närpiön pitäjän sotavahinkojen mediaani oli lähes Kuortaneen luokkaa.

Viranomaislähteistä käy selville, että Närpiön pitäjässä osalta sotavahingon kärsineistä oli talot poltettu ja he olivat lisäksi menettäneet suuren osan irtainta omaisuutta. Useat asuivat lähellä yleisiä maanteita ja olivat joutuneet jo tämän vuoksi kärsimään puutetta. Sen vuoksi monet tiloista olisivat joutuneet autioiksi, jos ne eivät olisi saaneet tukea ja asukkaat joutuneet kärsimään elannon puutetta tai anomaan sitä toisilta. Lisäksi Närpiössäkin oli samanaikaisesti väestökriisi. Väkiluku väheni sotavuosina yli 7 %. Täälläkin vuonna 1808 yleisin kuolinsyy oli punatauti. Myös Närpiön kohdalla kiinnittyy huomio siihen, että merkittävä osa suurimmat sotavahingot kärsineistä kylistä sijaitsi valtamaantien (Pohjanmaan rantatien) varrella tai läheisyydessä. Tällaisia kyliä olivat Pielaks, Finnby, Böle, Ståbacka ja Pirttikylä.

Saarijärven pitäjässä yli puolet sotavahingoista keskittyi Karstulan kappeliseurakuntaan ja vajaa puolet Saarijärven emäseurakuntaan. Suurimmat sotavahingot keskittyivät täällä Saarijärven, Kimmingin, Pääjärven, Kyyjärven ja Naarajärven kyliin edellä mainituissa

järjestyksessä. Karstulan kappelissa kuolleisuus oli sotavuosina peräti 30 % ja emäseurakunnassakin yli 21 %. Kokkolan pitäjän sotavahingoista noin puolet keskittyi emäseurakunnan alueelle ja noin neljännes Vetelin kappeliin. Tarkemmin ne jakautuivat suuruusjärjestyksessä seuraaviin kappeleihin ja kyliin: Alavetelin kappeli, Perho, Korplahti, Kaustisen kappeli, Koustar ja Palo.

Lapväärtin sotavahingot jakaantuivat niin, että yli puolet sotavahingoista kohdistui emäseurakunnan alueelle ja yli neljännes Siipyyn kappeliin. Emäseurakunnan sotavahingot keskittyivät ennen muuta kirkonkylään ja Karijoen kylään. Siipyyn kappelin vahingot keskittyivät voimakkaasti Ömossan kylään. Myös Saarijärven, Kokkolan ja Lapväärtin pitäjissä suurimmat sotavahingot kärsineet kylät ja kappelit sijaitsivat yleisten maanteiden varrella tai läheisyydessä.

Sotavahingot keskittyivät yhteiskunnallisesti sekä Kuortaneen että Närpiön pitäjässä talonpoikaisluokkaan. Talonpoikien osuus sotavahingoista on selvästi suurempi kuin heidän osuutensa sosiaalisesta rakenteesta voisi olettaa. Vastaavasti tilattoman väestön osuus sotavahingoista oli pienempi kuin sen osuus sosiaalisesta rakenteesta edellyttäisi. Vaikka toisinmuodostus tuo tiettyä epävarmuutta prosenttiosuuksiin, niin edellä mainittua tutkimustulosta se ei horjuta. Talollisten sotavahinkojen mediaani oli selvästi korkeampi sekä Närpiössä että Kuortaneella kuin kummankin pitäjän kaikkien sotavahinkojen mediaani. Torpparien sotavahinkojen mediaani kohdepitäjissä oli näitä selvästi pienempi – etenkin Närpiössä. Palkollisten sotavahinkojen mediaanit olivat puolestaan torppareiden vastaavia pienemmät, ja korvausanomuksia oli kaikkiaan vähän.

Jos suuren sotavahingon rajana pidetään tuhatta seteliruplaa (347,22 pankinriksiä), niin Kuortaneen pitäjästä niitä todennäköisesti löytyi yli sata ja Närpiöstä hieman vähemmän. Vähäisen sotavahingon rajana voisi Vaasan läänissä puolestaan pitää sataa seteliruplaa (34,72 pankinriksiä). Tätä vähäisempiä sotavahinkoja ei hyväksytty korvauksen piiriin.

Vaikka palkollisten sotavahinkokorvausanomuksia oli vähän, näistäkin anojista valtaosa jäi vaille mitään korvausta, koska sotavahingon arvo jäi alle mainitun sadan seteliruplan. Palkollisväestön korvausanomuksissa arvokkain menetetty vahinkoryhmä vahinkoa kohden oli vaatteet, jalkineet ja kankaat. On vaikea määritellä tarkoin, minkä osan omaisuudestaan sotavahingon kärsineet palkolliset menettivät. Ilmeisesti he menettivät melkoisen osan – ehkä jopa lähes kaiken. Vaikka sotavahinkojen ei voi katsoa kohdistuneen suoranaisesti palkollisiin, itsellisiin tai mäkitupalaisiin, niin on syytä epäillä, että nämä väestöryhmät joutuivat erittäin hädänalaiseen tilaan sotavahinkojen seurauksena. Tämä johtui siitä, että

heidän taloudellinen riippuvuutensa muiden väestöryhmien toimeentulosta oli melkoisen suurta. Jos talollista kohtasi taloudellinen perikato tuskin hän pystyi palkollisiakaan – saati ulkopuolisia – työllistämään ja ruokkimaan. Ylipäättään nämä väestöryhmät – puhumattakaan köyhistä ja muista huollettavista – elivät ns. normaaliaikoinakin varmaan aika lähellä toimeentulominimiä.

Kuortaneen talonpoikien sotavahinkoja arvioitaessa voidaan käyttää hyväksi luetteloa niistä asukkaista, jotka olivat hakeneet sotavuosien rästiveroista vapautusta. Nämä olivat samalla menettäneet osan sadostaan tai rakennuksistaan sodassa. Tätä listausta voi tulkita viranomaisten pyrkimykseksi haarukoida hädänalaisimmat kunkin pitäjän tilan omistajista tai haltijoista. Jos oletetaan, että kyseinen luettelo on talouskohtainen, päädytään siihen, että valtaosa kirkkopitäjän tilallisista on kirjattu tähän luetteloon. Luetteloon merkityt olivat varmaankin niitä, joiden tilat olisivat joutuneet taloudelliseen perikatoon ilman hallitusvallan toimia. Verorästejä oli lähes 240 luettelossa mainituista. Melkein jokaiselta olivat pellot jääneet kylvämättä. Noin kolmasosa hakijoista oli menettänyt koko satonsa ja lisäksi osan irtaimistosta tai kokonaan sen. Lisäksi pieni osa näistä oli vielä menettänyt osittain rakennuksensa tai ne kaikki.

Muiden kahden kolmasosan osalta menetykset olivat vähäisempiä – toisin sanoen he menettivät vain osan sadostaan ja sen lisäksi irtainta ja kiinteää omaisuuttaan. Kun kuitenkin otetaan huomioon tuon ajan talonpoikaistalouksien keskimääräinen suuruus ja heistä taloudellisesti riippuvaisten paikallisyhteisön jäsenten määrä, niin helposti päästään edellä mainittujenkin osalta todella suuriin lukuihin. Kuortaneella 26 talollisen sotavahingot ylittivät tuhannen pankinriksin rajan. Vastaava talollisten määrä Närpiössä oli 6. Närpiössä myös yläluokan eli säätyläisten joidenkin henkilöiden vahingot olivat erittäin merkittäviä. Näistä superkargööri, liikemies Bladhin lähes 15 000 pankinriksin sotavahinko oli syvätutkimuksen suurin, ja koko maankin osalta poikkeuksellinen.

Kun Kuortaneella talollisten sotavahinkojen suuruudesta valtaosan muodostivat sadon tai sen osan menetys niin Närpiössä vastaavan osan muodostivat venäläisten joukkojen polttamat rakennukset. Poltettujen rakennusten arvot Närpiössä ovat selvästi korkeampia kuin Kuortaneella, joten katselmusmiesten arviot edustanevat ainakin hinta-arviövälin yläosaa, jos ei suoranaista yliarvostusta.

Vastaavanlaisen luettelon – kuin Kuortaneella oli laadittu – mukaan Närpiössä oli 100 henkilöä, jotka hakivat sotavuosien jäämäveroista vapautusta. He olivat menettäneet osan sadostaan tai rakennuksiaan sotavahinkoina. Vaikka poltetut rakennukset muodostivat usein

keskeisen osan talonpoikien sotavahingoista, myös kyläläisten pellot oli jätetty kylvämättä ja osa viljasadosta oli menetetty laiduntamisen vuoksi. Samoin osa niityistä oli laidunnettu ja osittain ne olivat jääneet korjaamatta. Vähintään 1500 ihmistä joutui poltettujen rakennusten vuoksi kodittomaksi ja menetti suurimman osan omaisuudestaan ja joitakin tapettiin. Palossa kotinsa menettäneet asuivat vielä talvella 1809 toisten pitäjäläisten luona.

Siis varsin suuri osa sotavahinkoja kärsineistä närpiöläisistä menetti paloissa kotinsa joko kokonaan tai osittain. Sen lisäksi he menettivät suuren osan irtainta omaisuutta ja osan sadosta ja joutuivat täten tilaan, jossa he eivät kyenneet suoriutumaan veroista ja maksuista.

Useimmin esiintyvä vahinkoryhmä syvätutkimuspitäjissä oli vaatetukseen liittyvä. Vaatetus liittyi sotilaiden perustarpeen – lämmön – tyydyttämiseen. Osa varustuksen huollosta toteutettiin siis valloitetun maan resurssein. Ryöstettyjen vaatteiden, kankaiden ja jalkineiden määrien ja laadun perusteella on mahdollista, että osa näistä on päätyntä kenttäkauppiaille tai muille venäläisiä joukkoja seuranneille kauppiaille vastiketta vastaan. Tämän vahinkoryhmän osalta pidän ainakin osassa anomuksia myös liioittelua mahdollisena määrien ja yksikköhintojen suhteen.

Seuraavaksi useimmin esiintyvä vahinkoryhmä oli ”muu karja” (ei sisällä hevosia). Epäilemättä ryöstetyt eläimet pääosin käytettiin sotilaiden ravinnon monipuolistamiseksi. Paikallisyhteisön jäsenille ehkä suurin menetys aiheutui menetettyä nautakarjaa seuranneen lannan puutteen vuoksi peltoviljelylle. Laajamittaisesta karjan menetyksestä koitui pitäjäläisille erittäin merkittäviä seurauksia.

Tämän vahinkoryhmän vahingot koostuivat ennen muuta lampaiden, nautakarjan ja sikojen menetyksistä. Vahingot keskittyivät nimenomaan Kuortaneelle, jossa myös nautakarjan menetykset olivat kauttaaltaan paljon suuremmat kuin Närpiössä. Kuortaneen karjavarallisuuteen suhteutettuna menetykset nautojen osalta olivat ehkä 40 %:n luokkaa. Menetys koski härkiä ja lampaita vieläkin enemmän. Tosin on huomattava, että seurakuntien väkilukutaulukon karjavarallisuustiedot ovat summittaisia. Joka tapauksessa Kuortaneen karjavarallisuuden menetykset olivat huomattavia.

Samoin muut vahinkoryhmät, jotka liittyivät täysin tai osittain sotilaiden elantoon, esiintyivät sängen usein korvausanomuksissa. Vahinkoryhmän ”ruokatarvikkeet” osuus oli lähes 40 % ja vahinkoryhmän ”vilja” osuus oli vieläkin suurempi. Jälkimmäistä esiintyi kolmanneksi useimmin. Viljan osalta oli ennen muuta kysymys korjatun rukiin menetyksistä. Ruis meni varmaankin pääosin sotilaiden ravinnontarpeen tyydyttämiseksi. Kuitenkin osa viljasta on

mennyt joukkojen hevosten rehuksi. Venäläiset sotilaat leipoivat itse leipänsä, mikä merkitsi vähäisempää riippuvuutta selustayhteyksistä vastustajaan verrattuna.

Myös vahinkoryhmä ”sadolle aiheutetut vahingot” liittyi sotilaiden muonan ja joukkojen hevosten rehun tarpeen tyydyttämiseen. Tätä esiintyi hieman edellä mainittuja ryhmiä harvemmin. Kyse oli kuitenkin erittäin merkittävistä sotavahingoista, koska asukkaiden toimeentulo riippui sadosta. Sadolle aiheutetut sotavahingot liittyivät ennen muuta vilja- ja heinäsadon menetyksiin. Kuortaneella lähes sata paikallisyhteisön jäsentä menetti koko satonsa ja sen lisäksi vielä muuta omaisuutta. Näiden pitäjäläisten talouksille elannon saanti muodostui varmasti ongelmaksi.

Paitsi sadolle aiheutetut vahingot, myös vahinkoryhmä ”heinä” liittyi joukkojen rehun saantiin. Varhaismodernin ajan armeijan hevosten rehu hankittiin pääsääntöisesti paikallisesti. Sitä ei voitu kuljettaa pitkiä matkoja maanteitse. Isonvihan aikana venäläiset joukot hankkivat rehunsa sataprosenttisesti valloittamaltaan alueeltaan Suomesta. Ei ole mitään perusteita epäillä, etteikö näin olisi ollut laita myös Suomen sodan aikana. Tämän vuoksi merkittävä osa paikallisyhteisön kärsimistä sotavahingoista pahimmilla tuhoalueilla aiheutui juuri joukkojen hevosten rehun tarpeen tyydyttämisestä. Vaikka sotavahinkokorvausanomukset yksiselitteisesti esittävät venäläiset joukot sotavahinkojen aiheuttajina, pidän mahdollisena, että myös ruotsalaissuomalaisen joukkojen hevoset jossakin määrin laidunsivat pitäjäläisten niittyjä – ilman rahallista korvausta.

Rehun puutteesta oli vakavia seurauksia paikallisyhteisön jäsenille. Sen vuoksi karjaa oli teurastettava. Tämä puolestaan johti siihen, ettei ollut karjan lantaa levitettäväksi pelloille. Lannoitus oli välttämätön edellytys normaalille sadon tuotolle. Joten jos ei ollut rehua sille nautamäärälle, joka jäi jäljelle venäläisten ryöstelyn jäljiltä, johti tämä leivän puutteeseen myös seuraavana vuonna.

Vahinkoryhmän ”hevoset” sotavahingot liittyivät myös valloittaja-armeijan huoltoon: sen kuljetustarpeisiin. Suomen sodan molempien osapuolten armeijat olivat voimakkaasti sidoksissa paikallisyhteisön kykyyn ja haluun suorittaa hevosillaan armeijoiden tarvitsemia kyydityksiä. Vahinkoryhmää ”hevoset” esiintyi vajaassa kolmasosassa anomuksia. Kuortaneella ja Närpiön pitäjässä menetettiin sotavahinkoina yhteensä reilusti yli 300 hevosta. Näistä valtaosa Kuortaneella. Siellä ehkä jopa yli puolet pitäjän hevosista menetettiin. Närpiössä karkeasti arvioiden neljännes hevosista menetettiin venäläisten joukkojen tarpeisiin. Todennäköisesti menetykset tältäkkään osin eivät kohdistuneet tasaisesti pitäjäläisten kannettaviksi, vaan vahingot kohdistuivat ennen muuta yleisten maanteiden

varsilla asuviin. Jos tilalle ei jäänyt yhtään vetoeläintä, eikä ollut varaa hankkia uutta, niin peltoviljely ei ollut mahdollista. Sikäli tilan ainoan tai kaikkien hevosten menetys oli kohtalokasta.

Venäläisten kuljetustarpeista aiheutui myös muita taloudellisia menetyksiä. Tarvittiin kuljetusvälineitä ja -tarvikkeita. Näitäkin menetettiin runsaasti sotavahingoissa. Venäläisten joukkojen kyydityksiin liittyi erittäin vakavia epäkohtia kuten venäläisten sotilaiden väkivaltaisuus kyyditysijöitä kohtaan – aiemmin mainittujen hevosten menetysten lisäksi. Myös muita vahinkoryhmiä, kuten ”työkalut, valmistusvälineet, pyydykset ym.” sekä ”talousesineet, säilytysastiat ja vastaavat”, esiintyi usein. Vahinkoryhmä ”halot, muu polttopuu ym.” koostui ennen kaikkea poltetuista ja rikotuista peltoaitauksista. Näitä tuhottiin merkittävän paljon ja näin paikallisyhteisön jäsenten viljelmille aiheutui suuri vahinko. 1800-luvun alussa viljelykset ja niityt aidattiin, ja tällä tavoin estettiin elikoiden aiheuttamat tuhot sadolle. Kun aitaukset oli rikottu, ei näitä tuhoja voitu estää.

Tähän mennessä esitetyt vahinkoryhmät ovat lähes täysin liittyneet venäläisten joukkojen huoltoon. Tätä seikkaa haluan korostaa. Silti kohdepitäjien sotavahingoissa esiintyi sellaisiakin vahinkoryhmiä, jotka eivät ainakaan suoraan selity venäläisten joukkojen huoltotarpeilla. Vahinkoryhmää ”rakennukset ja rakenteet” esiintyi hieman yli neljäsosassa anomuksina. Näistä suurin osa käsitti poltettuja ja tuhottuja rakennuksia. Näistä noin 2/3 osaa oli Närpiön pitäjän poltettuja rakennuksia ja 1/3 osaa Kuortaneen pitäjän poltettuja tai tuhottuja rakennuksia.

Usean Närpiön kylän asukkaiden kodit poltettiin sananmukaisesti tuhaksi. Kodittomina asukkaat piiloutuivat ensin pakopaikkoihin ja joutuivat sitten turvautumaan muiden pitäjäläisten armeliaisuuteen saadakseen katon päänsä päälle. Rakennusten ja sadon tuhoaminen aiheutti epäilemättä paikallisyhteisön jäsenille vakavimmat sotavahingot.

Myöskään vahinkoryhmien ”käteinen raha, omistusasiakirjat ym.” sekä ”korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet” kohdalla kyse ei ole joukkojen huollosta – ainakaan suoranaisesti. Edellistä esiintyi noin kuudesosassa, ja jälkimmäistä hieman yli kymmenesosassa anomuksia. Ryöstetyllä rahalla tai arvoesineillä artteli tai yksittäiset sotilaat saattoi hankkia täydennystä yksipuoliseen ravintoon. Vahinkoryhmää ”muu puutavara”, kuten myös osaa revityistä ladoista, aitoista ym. rakennuksista, käytettiin varmaankin poltettujen siltojen takia tilapäisten siltojen tai lauttojen rakentamiseen.

Jos verrataan syvätutkimuksen kohdepitäjien sotavahinkojen sisällöllisen analyysin tulosta Turun ja Porin läänin vastaavaan, niin siitä voi päätellä, että molempien kohdealueiden sotavahingot liittyivät ennen muuta venäläisten joukkojen huoltoon. Tämä siitäkkin huolimatta, että aineistot eivät täysin ole vertailukelpoisia, koska Turun ja Porin läänin korvausanomukset olivat osittain verifioimattomia.

Kun sotavahingon sisällölliseen analyysiin lisätään myös taloudellinen ulottuvuus ja tarkastellaan, mitkä vahinkoryhmät aikaansaivat suurimmat taloudelliset menetykset, huomataan, että vain tietyt vahinkoryhmät saavat merkittäviä prosenttiosuuksia. Tällaisia vahinkoryhmiä olivat: 1. Sadolle aiheutetut vahingot, 2. Vaatetus, 3. Rakennukset, 4. Vilja ja 5. Heinä. Tällöin lähtökohtana on ollut vahinkoarvoltaan suurin vahinkoryhmä korvausanomusta kohden. Kuitenkin eroja pitäjien välillä löytyy. Närpiössä korostui vahinkoryhmän rakennukset merkitys. Voidaankin sanoa, että rakennuksille aiheutetut sotavahingot keskittyivät ennen muuta Närpiöön. Vastaavasti Kuortaneelle keskittyivät sadolle aiheutetut, vaatetukseen, viljaan ja heinään liittyvät sotavahingot.

Edellä esitetyn varmistamiseksi laskin, mikä oli minimissään tiettyjen vahinkoryhmien rahallisen menetyksen suuruus syvätutkimuksen kohdepitäjissä. Rakennusten osalta tämä minimisuuruus oli lähes 50 000 pankinriksiä ja ne keskittyivät erittäin voimakkaasti Närpiöön. Rakennusvahinkojen osuus on melko tarkkaan puolet Närpiön pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta. Tähän summaan ei sisälly tuhoissa menetetyt irtaimiston määriä, joka sekin oli melkoinen. Näin ollen voimme liioittelematta sanoa, että Närpiön pitäjän sotavahingoista rakennusvahinkojen osuus oli sangen huomattava.

Sadolle aiheutetut sotavahingot ylittivät yhteissuuruudeltaan vielä rakennustenkin tuhot. Ne keskittyivät paljolti Kuortaneen pitäjään. Kuitenkin myös Närpiössä sadolle aiheutui huomattavat vahingot. Selvitin vastaavat minimisuuruudet myös viljan ja heinän osalta. Viljan ja heinän osalta sotavahingot keskittyivät lähes täysin Kuortaneelle.

On muistettava, että todellisuudessa näiden kolmen vahinkoryhmän suuruudet ovat vielä tästäkin huomattavasti suuremmat, mutta niiden suuruutta ei voinut osasta korvausanomuksia yksityiskohtaisemmin selvittää. Koska kyseessä on minimisuuruus, voidaan arvioida, että joko sadolle aiheutettujen tai heinään ja viljaan liittyvien sotavahinkojen suuruus olisi hyvinkin lähes puolet Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen kokonaissuuruudesta.

Syvätutkimuksen kohdepitäjien sotavahingot tapahtuivat yhtä lukuun ottamatta vuonna 1808. Sotavahingot keskittyivät määrällisesti voimakkaasti vuoden 1808 heinä-, elo- ja syyskuulle.

Näistä heinä- ja syyskuulle on kirjautunut eniten vahinkoja. Muina vuoden 1808 kuukausina sotavahinkoja sattui huomattavasti vähemmän. Kuitenkin näistä kuukausista maaliskuussa ja huhtikuussa oli sotavahinkoja jonkin verran muita enemmän. Jos tarkastelemme kummankin kohdepitäjän sotavahinkojen aiheuttamisajankohtia erikseen, käy ilmi, että Närpiön sotavahingoista vain murto-osa oli aiheutettu elokuussa. Selitys lieenee siinä, että venäläisiä joukkoja ei enää elokuun alun jälkeen ollut pitäjän alueella. Ehkä vielä selvemmin kuin koko syvätkimusaineiston osalta sotavahingot Närpiössä keskittyivät heinäkuulle. Rakennusvahingot aiheutettiin poikkeuksetta täällä heinäkuussa.

Kuortaneen pitäjässä sotavahinkoja on kertynyt elokuulle enemmän kuin syyskuulle – toisin kuin koko aineiston osalta. Kuortaneen sotavahinkojen olemattomuus tai vähäisyys keväällä 1808 johtui todennäköisesti siitä, että venäläisten keväthyökkäys ei tapahtunut hyväksikäyttäen Ruovesi-Uudenkaarlepyyn tien Kuortaneen pitäjän halki kulkevaa tieosuutta. Sotavahingot Kuortaneen pitäjässä keskittyivät voimakkaasti heinä-, elo- ja syyskuuhun.

Venäläisiä joukkoja oli ehkä 6–7 viikon ajan suurempia määriä Kuortaneen pitäjän alueella vuoden 1808 heinäkuun alun ja syyskuun alun välisenä ajanjaksona. Tästä ajasta suuren osan pitäjä oli suurimmaksi osaksi tai jopa kokonaan venäläisten joukkojen hallussa. Venäläisten joukkojen määrät vaihtelivat noin 2000 miehestä noin 8300 mieheen ja joukkojen hevosten määrä ehkä 400:sta jopa 1700–2000:een (tiedot epävarmempia). Ruotsalaissuomalaisia joukkoja oli Kuortaneen pitäjän alueella heinäkuun lopusta syyskuun alkuun. Nämä joukot pitivät koko Kuortaneen pitäjää hallussaan elokuun loppupuolella vain vajaan viikon ja lisäksi pienempi osasto piti hallussaan Alavutta vajaan viikon elokuun alussa. Muulloin pääosa joukoista sijaitsi Ruonan tasalla ja lähinnä vain etuvartioasemat tätä edempänä. Joukkojen määrät vaihtelivat noin 900 miehestä noin 5600 mieheen ja joukkojen hevosten määrä oli merkittävästi venäläisten vastaavaa määrää pienempi. On kuitenkin huomattava, että osa Kuortaneen pitäjästä oli heinä-elokuussa osan aikaa ei-kenenkään maata.

Lähteistä käy ilmi, että Kuortaneen pitäjää kohtasi yleinen ryöstely ja tähän ryöstelyyn olivat syyllystyneet venäläiset joukot. Ryöstely oli yleisimmin esiintyvä sotavahinkojen aiheuttamistapa pitäjässä. Venäläisten joukkojen ryöstöt ja pitäjäläisten kova kohtelu ajoi ainakin osan pitäjäläisistä pakoon.

Kuortaneen pitäjän sadolle aiheutetut sotavahingot aiheutettiin korvausanomusten mukaan seuraavasti. Usein venäläisten joukkojen hevoset päästettiin laitumelle pitäjäläisten viljapelloille, niityille ja muille viljelmille. Osittain sotilaat myös korjasivat viljan, perunat ja nauriit. Sotilaat myös ryöstivät jo kuhilaille olleen viljan. Suuri vahinko syntyi, kun hevoset

talloivat pellot niin koviksi, ettei niitä voinut kylvää syksyllä. Tallominen kohdistui myös niittyjen heinäsatoon. Myös vetoeläimistä oli kova puute, kun arviolta puolet tai enemmän pitäjän hevosista menetettiin. Peltoviljelyä haittasi suuresti myös, että joukot repivät ja polttivat peltoaitauksia.

Merkittävä syy vuoden 1809 sadon menetyksiin oli se, että useat tilalliset lähtivät pakoon venäläisten joukkojen kovakouraista kohtelua. Tämän vuoksi osa heinä- ja viljasadosta menetettiin ja syyskylvöt jäivät tekemättä. Näin paosta aiheutui suuret vahingot. Tältä osin kyseessä oli siis venäläisten joukkojen toiminnasta aiheutunut välillinen taloudellinen menetys. Syyksi syyskylvöjen poisjäämiseen anojat mainitsivat siis toisaalta peltojen tallomisen kovaksi, peltoaitausten tuhoamisen sekä muutamat vetoeläinten puutteen, toisaalta sangen monet paon. Muita sotavahingon aiheuttamistapoja Kuortaneen pitäjässä olivat rakennusten ja rakenteiden tuhoaminen ja rikkominen sekä rakennusten ja aitojen polttaminen.

Närpiössä yleisin sotavahinkojen aiheuttamistapa oli polttaminen. Kyseessä oli ennen kaikkea rakennusten polttaminen. Useat rakennukset poltettiin tuhkaksi. Kenraalimajuri Orlov-Denisovin joukot polttivat Närpiössä kaikkiaan lähes sata tilaa tai taloa joko kokonaan tai osaksi. Sen lisäksi nämä joukot polttivat vielä sotilas- ja muita torppia sekä mäkitupia ym. rakennuksia. Tämän lisäksi paloissa tuhoutui irtainta omaisuutta ja jonkin verran satoa rakennusten läheisyydessä.

Toiseksi yleisin tapa, jolla sotavahingot aiheutettiin Närpiössä, oli ryöstely. Kolmanneksi useimmin esiintyvä aiheuttamistapa oli sadon tuhoaminen tai tuhoutuminen. Osittain pellot ja niityt täälläkin laidunnettiin tai vilja korjattiin. Ehkä kuitenkin suurimmat tuhot aiheutuivat siitä, että asukkaat lähtivät joukkojen kovan kohtelun seurauksena pakoon, jolloin varsinkin heinäsato jäi korjaamatta. Närpiön sotavahinkojen aiheuttamistapoja olivat myös rakenteiden tai esineiden tuhoaminen tai rikkominen, maksamattomat toimitukset ja kyyditykset.

Syvätutkimuksen kohdepitäjien sotavahinkojen sisällöllisestä analyysistä kävi ilmi, että suurin osa sotavahingoista liittyi venäläisten joukkojen logistiikkaan eli huoltoon. Tähän liittyvät vahinkoryhmät esiintyivät useimmin korvausanomuksissa ja huoltoon liittyivät myös suurimmat taloudelliset menetykset – etenkin Kuortaneen pitäjässä. Kyse oli ennen muuta venäläisten joukkojen muonasta ja rehusta. Tämän lisäksi kysymys oli myös muusta näiden joukkojen huoltoon liittyvästä kuten vaatetukseen, lämmitykseen ja kuljetukseen liittyvien tarpeiden tyydyttämisestä.

Se, että vahingot olivat suurimmat juuri yleisten maanteiden varsilla ja niiden läheisyydessä, johtui ennen muuta siitä, että sotajoukot olivat tuohon aikaan liikkeissään sidottuja olemassa olevaan tieverkkoon. Sotajoukkojen marssit ja huoltokolonnat toteutettiin maanteitä pitkin. Sodankäynti edellytti tuolloin, että sotatoimien kohdealueelta saadaan muonaa ja ennen kaikkea rehua sotaa käyville armeijoille. Rehua ei voitu kuljettaa pitkiä matkoja, vaan se oli hankittava sotatoimialueelta. Huollon onnistunut järjestäminen oli ratkaisevaa sodankäynnin kannalta. Lisäksi huoltokuljetukset olivat hyvin riippuvaisia paikallisen siviiliväestön kyvystä ja halusta kyydittää joukkoja. Mitä lähempää joukot saivat rehun ja muonan, sen helpompi niille. Sen vuoksi yleisten maanteiden lähellä sijainneet tilat joutuivat kärsimään eniten.

On myös otettava huomioon, että sekä Venäjän että Ruotsin armeijan joukot viipyivät pitkään melkoisine miesvahvuuksineen Kuortaneen pitäjän alueella. Tätä on syytä korostaa. Tämä tapahtui juuri heinä-syyskuun aikana, jolloin suurin osa ja myös suuruudeltaan merkittävin osa sotavahingoista aiheutettiin. Tänä aikana käytiin myös merkittäviä taisteluja sekä Kuortaneen että siihen rajoittuvan pitäjän (Lapuan) alueella. Sotavahingot eivät suurimmalta osalta liity itse taistelutoimista taistelupaikalle aiheutuviin vahinkoihin. Sen sijaan nämä sotavahingot liittyivät taisteluihin osallistuneiden joukkojen – ja ennen muuta venäläisten joukkojen huoltoon.

Tällöin on kyse juuri siitä, että kun joukkojen huollosta osa piti saada paikallisista resursseista, niin nämä resurssit tyhjenivät sitä tehokkaammin, mitä suuremmista joukkojen määristä oli kyse ja mitä pitempään nämä joukot viipyivät kyseisellä alueella. En tässä tarkoita pelkästään joukkojen miesvahvuutta, vaan erittäin merkityksellistä on joukkojen hevosten määrä. Rehu hankittiin paikallisesti ja kesällä käytettiin tuorerehua. Keskeistä sotavahinkojen suuruudelle on, että huomattava määrä joukkoja ja niiden hevosia viipyi pitkään samalla paikkakunnalla osana laajamittaista operaatiotoimintaa.

Silti merkittävä osa huollosta, ja nimenomaan sotilaiden ravinnosta, järjestettiin yhteyslinjojen välityksellä varastoista käsin. Ylipäätään niin harvasti asutussa ja resurssiköyhässä maassa kuin silloinen Ruotsin valtakunnan itäinen osa oli, oli mahdotonta käydä sotaa pelkästään paikallisin resurssein.

Tutkimuskirjallisuuden käsitystä Venäjän armeijan huollosta Suomen sodan aikana on tietyiltä osin täydennettävä ja oioitava. Buxhoevedenillä oli johtava ja aktiivinen rooli Venäjän armeijan elannon takaamispyrkimyksissä. Buxhoevedenin alaisuudessa toimi Suomen sotakomissariaatti. On mahdollista, että tämä elin oli tiukemmin ylipäällikön ohjauksessa ja kevytrakenteisempi kuin vastaava Ruotsin pääsotakomissariaatti. Elintarvikkeiden

hankkijoina toimivat sotakomissaarit, joista suurin osa oli kotimaisia. Toinen hankintakanava oli piiri- ja paikallishallinto maaherrojen välityksellä.

Silti joukot, kuten rykmentit, suorittivat myös itse pakko-ottoja. Todennäköisesti tähän menettelyyn päädyttiin aina kun ylipäällikön järjestämissä hankinnoissa oli katkoksia. Tietyissä olosuhteissa vastuu elannon hankkimisesta siirtyi suoraan arteleille/sotilaille. On ilmeistä, että näin kävi silloin, kun operaatiot vaativat nopeaa toimintaa ja/tai edellä mainitut elannon hankkimistoimet eivät tulleet kysymykseen. Tällöin kuvaan tulivat ryöstöt ja pakkolaiduntamiset. Nämä toteutettiin paikallisesti. Ryöstöt olivat nähdäkseni rakenteellinen piirre Venäjän armeijan huollossa. Aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta tiedetään, että Venäjän armeijalla oli suurempi kuormasto kuin Ruotsin armeijalla ja sotilailla oli mukanaan pidemmän ajan muona kuin Ruotsin armeijan sotilailla.

Lisäksi Venäjällä oli resurssirikkaampi huollon tukialue, eteläinen Suomi, kuin Ruotsilla. Merkittävä osa vuoden 1808–1809 luonnossa kannetuista veroista ja esim. lääninrahastojen varoista Suomessa käytettiin Venäjän armeijan huoltotarpeisiin. Tosin verojen kanto tapahtui vasta sen jälkeen kun ratkaisutaistelut Suomen puolella oli jo käyty vuonna 1808.

Käytännössä huollon vastuuta oli jaettu enemmän sotilaille itselleen ja näiden muodostamille keittokunnille kuin Ruotsin armeijassa. Sotilaat itse leipoivat leipänsä ja heillä oli suurempi vastuu ravinnon hankinnasta kuin ruotsalaissuomalaisilla sotilailla – etenkin silloin kuin esiintyi katkoksia vastustajalla. Riippuvuutta makasiineista vähensi myös se, että venäläiset joukot saattoivat käyttää häikäilemättömämmin valloittamansa alueen resursseja hyväkseen kuin omassa maassaan toimivat ruotsalaissuomalaiset joukot. Ryöstöin ja pakkolaiduntamalla kasvavat viljapellot ja niityt imettiin paikallisyhteisö tyhjäksi taloudellisista resursseista. Tähän oli nähdäkseni vaikuttamassa pahimmilla tuhoalueilla myös rahan ja ajan puute.

Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta käy ilmi, että Venäjän armeijalla oli krooninen pula huoltoon tarvittavasta rahoituksesta sen taistelllessa ulkomailla – näin myös Napoleonin sotien aikana. Aihepiiriin perehtyneen tutkijan mukaan Venäjän poliittinen johto toimi tekopyhästi. Se ei suoraan ilmaissut armeijan huollosta vastaaville, mitä tuli tehdä. Vaihtoehtoja ei ollut kovin monia, kun rahaa ei lähetetty ja joukot eivät saaneet kärsiä muonan puutteesta. Nähdäkseni tämä oli perussy syy myös Suomen sodassa esiintyvään venäläisten joukkojen ryöstelyyn. Vastuu oli poliittisen johdon.

Toinen täydentävä peruste sotavahinkojen suuruuteen pahimmilla tuhoalueella oli todennäköisesti huollon järjestämiseen tarvittava ajan puute. Nojautuen pelkästään pakko-

ottoihin ja hankintoihin koko sota-alueelta ja/tai kuljetuksiin Venäjältä olisi todennäköisesti saatu elanto joukoille – ainakin muonan osalta. Tällöin kuitenkin venäläisten joukkojen operaatiot olisivat viivästyneet selustasta tapahtuvien huoltotoimitusten vuoksi. Viivästykset nopeassa etenemis- tai perääntymisvaiheessa olisivat merkinneet sitä, että sotilaallinen menestys olisi jäänyt saavuttamatta. Nopein tapa huollon järjestämiseksi näissä tilanteissa oli sotilaiden omatoiminen ravinnon ja rehun hankinta. Joten ryöstöt olivat lyhyellä aikavälillä tehokkain tapa järjestää huolto resurssiköyhällä alueella. Pidemmällä aikavälillä tämä olisi kuitenkin kääntynyt valloittaja-armeijaa vastaan, koska etenkin kuljetusten ja majoituksen järjestäminen oli paikallisväestöstä riippuvaista.

Näin ollen päädyn siihen, että Kuortaneen pitäjän sotavahinkojen suuruus kytkeytyy nimenomaan venäläisten joukkojen huoltoon Suomen sodan mittasuhteissa laajamittaisen hyökkäys- ja puolustustoiminnan aikana.

Edellä mainituista seikoista johtuen Venäjän armeijan joukot olivat vähemmän riippuvaisia makasiineista ja makasiinijärjestelmän rajoituksista kuin Ruotsin armeija. Silti Venäjän armeijankin huolto perustui osittain makasiinijärjestelmän käyttöön. Näistä Venäjän huoltojärjestelmän piirteistä – siis ennen muuta vähäisemmästä riippuvuudesta makasiinijärjestelmästä – oli seurauksena joukkojen suurempi liikkuvuus. Suuremmasta liikkuvuudesta aiheutui parempi suoritus- ja taistelukyky, joka johti sotilaalliseen menestykseen. Toisin sanoen Venäjän armeijan huolto oli eräs rakenteellinen tekijä, joka auttoi Venäjää menestymään sodassa Ruotsia paremmin.

Toisaalta on myös muistettava, että huollon perustuminen pelkästään makasiinijärjestelmään oli huomattavasti kalliimpaa kuin enemmän paikallisten resurssien hyväksikäyttöön perustuva järjestelmä. Kalliimpi järjestelmä merkitsi taas yleensä vähäisempää varustusta ja taistelujoukkojen kokoa, koska millään valtiolla ei ollut liikaa varoja käytettävissään. Toisin sanoen Venäjän huoltojärjestelmä oli valloittajavaltiolle paitsi sotilaallisesti tehokkaampi myös edullisempi tapa huoltaa kuin olisi ollut pelkästään varastojärjestelmään perustuva huolto. Venäjän huoltojärjestelmä oli kustannustehokkaampaa kuin Ruotsin huoltojärjestelmä.

Paikallisyhteisön näkökulmasta tarkasteltuna venäläisten sotilaallisesti tehokkaamman huollon kääntöpuoli oli sen tuhoava vaikutus kohdealueilla. Tätähän joukkojen aiheuttamat sotavahingot omalta osaltaan todistavat. Paikallisyhteisö imettiin häikäilemättömästi tyhjäksi elin- ja muista tarvikkeista. Asukkaat menettivät paljolti myös karjaansa, osa rakennuksensakin. Paikallisyhteisön taloudellisten menetysten suuruus aiheutui tietysti siitä,

että asukkaat eivät Buxhoevidenin lupausten mukaisesti saaneetkaan maksua sotilaiden viemästä muonasta, rehusta tai muista tarvikkeista. Elämän perusedellytykset vietiin ja suuri osa paikallisyhteisön jäsenistä jäi puille paljaille.

Tilannetta pahensi suuressa osassa Korsholman itäistä kihlakuntaa vuoden 1807 täydellinen kato. Kuortaneen pitäjässä kävi siis niin, että ensin tuli kato, sitten sota ja taudit ja viimeksi kuolema. Vuoden 1808 keväällä oltiin jo nälänhädän partaalla, jonka jälkeen vasta sodan tuhoisa vaikutus laski koko painonsa pitäjän ylle ryöstöjen ja sadon tuhoamisen/tuhoutumisen muodossa. Paikallisyhteisön jäsenet lähtivät osin pakoon. He asuivat nälkiintyneinä epähygieenisesti ja ahtaasti. Tällaiseen kasvualustaan tarttuivat helposti joukkojen mukanaan kuljettamat kulkutaudit – kuten punatauti. Seurauksena oli väestökriisi. Tapahtumainkulku vahvistaa tutkimuskirjallisuudessa aiemmin esitetyn, jonka mukaan varhaismodernin aikakauden Euroopan suuret katastrofit syntyivät, kun sota, kato ja kulkutaudit tapahtuivat kaikki samanaikaisesti.

Myös Närpiössä suuri osa asukkaista lähti pakoon venäläisten joukkojen kovaa kohtelua. Närpiössä ei kuitenkaan taustalla ollut sellaista katovuotta kuin itäisen kihlakunnan alueella. Siellä myös sadolle aiheutettujen vahinkojen suhteellinen suuruus oli Kuortanetta vähäisempää. Silti Närpiössäkin seurauksena oli väestökriisi – tosin lievempänä kuin Kuortaneella. Kun Kuortaneen pitäjän osalta venäläisten joukkojen huolto on tärkein sotavahinkojen aiheuttamisperuste, päädyn Närpiön pitäjän osalta siihen, että huolto oli täälläkin toinen tärkeä aiheuttamisperuste. Karkeasti arvioiden ehkä lähes puolet Närpiön pitäjän sotavahingoista aiheutui venäläisten joukkojen huoltotarpeista.

Rakennusten polttaminen tietyissä Närpiön pitäjän kylissä oli venäläisten joukkojen kostotoimi talonpojille, jotka olivat osallistuneet kansannousuun kuninkaansa kehotuksesta valloittaja-armeijaa vastaan. Kenraalimajuri Orlov-Denisovin joukot polttivat rakennukset 13.–20.7.1808. Pääosin polttaminen tapahtui Pielaksin 13.7. ja Närpiön (Finnbyn) 20.7. taistelujen jälkeen. Poltetuista rakennuksista aiheutui noin puolet koko Närpiön pitäjän sotavahingoista. Kun otamme huomioon, että paloissa tuhoutui myös jonkin verran irtainta omaisuutta ja sadollekin aiheutettiin vähäisiä vahinkoja tämän johdosta, päädyn siihen, että ainakin puolet Närpiön pitäjän venäläisten joukkojen aiheuttamista sotavahingoista aiheutui kenraalimajuri Orlov-Denisovin joukkojen kostotoimenä suorittamasta rakennusten tuhoamisesta polttamalla.

Venäläisten kostotoimenpiteen takana oli se, että aseellinen kansannousu vaaransi venäläisten joukkojen huollon sekä paikallisista resursseista että yhteyslinjoja pitkin selustasta.

Paikallisia resursseja voitiin hyödyntää vain, jos valloittaja-armeija hallitsi kyseistä maa-aluetta. Kun osa huollosta tapahtui kuitenkin pitkiä yhteyslinjoja myöten tukialueelta käsin, muodostivat hyökkäykset näitä vastaan todellisen vaaran venäläisille joukoille. Näin Närpiössäkin pääsy kustotoimenpiteisiin liittyi epäsuorasti logistiikkaan.

Jos kansannousu olisi levinnyt koko maan kattavaksi, olisi yhteyslinjojen ja huollon turvaaminen käynyt venäläisille joukoille erittäin hankalaksi. Venäläisille joukkojen olisi pitänyt varustaa huoltokuljetuksensa voimakkain saattojoukoin ja asettaa miehistöä sotilaallisiin kohteisiin.

Tämä kaikki puolestaan olisi sitonut venäläisten joukkojen voimia suuresti. Kun kesällä 1808 lisäksi Buxhoevden Ruotsin kahden maihinnousuyrityksen jälkeen pelkäsi vihollisen uusiakin maihinnousuja, ja näihin varautuminen lisäksi sitoi venäläisiä joukkoja rannikon puolustamiseksi, ymmärtää miksi Buxhoevden oli voimakkaasti huolissaan kansannousun leviämisestä ja pyysi toistuvasti lisää joukkoja. Yleinen kansannousu olisi sitonut venäläiset joukot levittäytymään huomattavasti laajemmalle alueelle kuin, mitä siihen saakka oli tarvinnut tehdä. Tämä taas olisi tehnyt mahdottomaksi hyökkäystoimien menestyksellisen suorittamisen ja vaarantunut jo vallatun alueen hallinnan. Strategisesta näkökulmasta tarkasteltuna sodan päämäärät, Ruotsin pakottaminen mannermaasulkemukseen ja Suomen liittäminen keisarikuntaan, olisivat vaarantuneet – ja ainakin niiden saavuttaminen viivästynyt.

Rakennusten tuhoamisella ja eräissä tapauksissa myös voimakkain ottein tapahtuneissa ryöstöissä oli kyse kapinoivan rahvaan pelottamisesta pysymään aloillaan ja samalla esimerkinomaisesta rankaisemisesta. Venäläisten sodanjohto oli jo aiemmin uhannut kustotoimilla, jos kansa nousisi valloittajaansa vastaan. Kyse oli näiden uhkausten toimeenpanemisesta, jotta kansa todella kokisi, mitä niskoittelusta uutta esivaltaa vastaan seuraisi. Kuten isonvihan aikanakin kustotoimet kohdistettiin kollektiivisesti koskemaan lähellä taistelupaikkoja sijaitseviin kyliin.

Kuortaneen pitäjän osalta johtopäätökseni on, että lähteistä ei voida päätellä, että kustotoimenpiteet olisivat olleet venäläisten joukkojen aiheuttamien sotavahinkojen merkittävänä aiheuttamisperusteena Kuortaneen pitäjässä.

Kuortaneen pitäjässä käytiin Suomen sodan 1808–1809 aikana kolme merkittävää taistelua. Nämä olivat Alavuden taistelu 17.8., Ruonan taistelu 1.9. ja Salmen taistelu 2.9.1808. Vaikka laskettaisiin näillä taistelupaikoilla sijainneiden asukkaiden sotavahingot yhteen ja

oletettaisiin, että nämä sotavahingot olisivat yksinomaan taistelutoimista aiheutuneita, ei näiden sotavahinkojen suuruus olisi kuin alle 19 % Kuortaneen sotavahinkojen suuruudesta.

Analyysi taistelupaikoilla sijainneiden asukkaiden korvausanomuksista osoitti, etteivät näiden asukkaiden kaikki sotavahingot mitenkään voineet aiheutua pelkästään taistelutoimista. Silti on todennäköistä, että suurimmilla taistelupaikoilla sijainneista tiloista niille, joiden mailla joukot eniten taistelun kuluessa liikkuvat ja johon taistelutoimet keskittyivät, aiheutettiin merkittäviä vahinkoja sekä vilja- että heinäasadolle. Arvioin karkeasti, että Kuortaneen sotavahingoista itse taistelutoimien aiheuttamat suoranaiset sotavahingot liikkuvat noin 10 %:ssa tai jopa alle sen. Maksimi on joka tapauksessa edellä mainittu vajaa viidennes Kuortaneen sotavahinkojen suuruudesta. Närpiössä käydyt taistelut olivat Kuortaneen pitäjässä käytyihin verrattuna pieniä. Närpiön pitäjän osalta johtopäätökseni on, että itse taistelutoiminta ei suoranaisesti aiheuttanut merkittäviä sotavahinkoja.

Venäläisten joukkojen taktinen hävittäminen kohdepitäjissä liittyi muutamisiin rakennuksiin ja siltojen osalta ne rajoittuivat Kuortaneen pitäjään. Näiden tuhojen taloudellinen menetys oli pitäjien kokonaisvahinkoihin nähden vähäinen. Ruotsalaissuomalaisien joukkojen suorittamasta siltojen strategisesta tai taktisesta hävittämisestä on epäsuorasti voinut aiheutua venäläisten joukkojen aiheuttamia sotavahinkoja, kun tilapäisiin siltoihin tarvittava järeämpi puutavara on revitty esim. talous- ym. rakennuksista. Näidenkin tuhojen suuruutta on pidettävä rajallisena.

Joukkojen kurittomuus venäläisten sotajoukkojen ryöstöjen taustalla kohdepitäjissä on tietyllä tavalla problemaattista. Oma tulkintani lähtee siitä, että ryöstöt olivat tavallaan sisään rakennettu elementti venäläisten joukkojen huoltojärjestelmässä näiden toimiessa ulkomailla. Perussyynä ryöstöihin näyttäisi olevan rahan puute.

Tältä kannalta tarkasteltuna Venäjän poliittinen johto on viime kädessä vastuussa venäläisten joukkojen ryöstelystä kohdepitäjissä. Se ei lähettänyt riittävästi rahaa huollon järjestämiseen organisoidummin ja siviiliväestöä vähemmän kuluttavalla tavalla. Silti se samanaikaisesti vaati joukoilta tehokkaasti suoritettua maan valloitusta. Tätä yhtälöä oli lähes mahdotonta ratkaista ilman paikallisten resurssien imemistä tyhjiin. Vaikka ryöstöissä oli ennen muuta kyse joukkojen huoltotarpeiden tyydyttäminen, niin osa ryöstetystä omaisuudesta ei liittynyt suoranaisesti tähän. Varmaankin eri komentajien suhtautumisessa ryöstöihin on ollut asterioja. Näitä on vaikea kuitenkin esim. Kuortaneen pitäjän osalta osoittaa. Venäläisten kostotoimenpiteitä Närpiössä ei voida tulkita kurittomuudesta aiheutuneiksi. Kovien otteiden

käyttöön kapinan kukistamiseksi oli ylipäällikön käsky ja Orlov-Denisov sai myös jälkikäteisen hyväksynnän toiminnalleen.

Saarijärven pitäjän sotavahinkojen osalta päädyn siihen, että itse taistelutoimista aiheutui kyllä sotavahinkoja Saarijärven pitäjässäkin, mutta ne eivät selvästikään olleet suurin syy sotavahinkojen aiheuttamiseen. Koska suurimmat sotavahingot keskittyivät kyliin, jotka eivät olleet taistelupaikkoja, mutta kylläkin yleisten teiden varsilla ja nämä olivat pitkään tai jatkuvasti kevästä alkaen venäläisten joukkojen hallussa, on nähdäkseni varsin todennäköistä, että Saarijärven pitäjässäkin venäläisten joukkojen huoltotarpeet ovat aiheuttaneet suurimman osan pitäjän sotavahingoista. Paikallisyhteisön kannalta tilannetta pahensivat edeltäneet katovuodet. Todennäköisesti tämän vuoksi väestökriisi olikin täällä poikkeuksellisen vakava.

Huomionarvoista on, että täällä – kuten Kuortaneen pitäjässä – rintamalinja pitkään halkoi pitäjän. Tällöin on mahdollista, että täälläkin venäläiset joukot ovat hankkineet operaatioihin tarvittavaa iskukykyä ja liikkuvuutta ryöstöin paikallisista resursseista. Myös kostotoimet ovat hyvin mahdollinen sotavahinkojen aiheuttamisperuste, koska muutamissa paikoissa pitäjän alueella oli hyökätty venäläisten yhteyslinjoja vastaan.

Kokkolan pitäjän sotavahinkojen suuruudelle ilmeisin aiheuttamisperuste oli venäläisten joukkojen huolto. Venäläiset joukot viipyivät pitkään suurilukuisina pitäjän alueella. Tämä johtui siitä, että rintamalinja kahteen otteeseen kulki Kokkolan editse ja tällöin venäläisten joukkojen asemat olivat Kokkolan kaupungin ja Kokkolan pitäjän alueella. Lisäksi rintamalinja varsinkin Lintulahden suuntaan moneen otteeseen halkoi ja liikkui pitäjän alueen sisällä. Tämä on edesauttanut paikallisten resurssien käyttöä venäläisten joukkojen huollossa.

Jos taas lähtisimme siitä hypoteesista, että nimenomaan itse taistelun aiheuttamat tuhot olisivat pelkästään sotavahinkojen aiheuttamissyynä, on aika vaikea selittää, miksi lähes 90 % pitäjän sotavahingoista kohdistuu muualle kuin Perhoon, jossa sodan ainoa merkittävä taistelu (Kokonsaaren taistelu 11.7.) pitäjän alueella käytiin. Silti on nähdäkseni selvää, että Kokonsaaren taistelu on aiheuttanut sotavahinkoja. Mutta niiden vaikutus on kohdistunut todennäköisesti tiettyihin taistelualueella oleviin tiloihin. Täälläkin (esim. Perhossa) mahdollisena aiheuttamisperusteena voi eräiltä osin tulla kyseeseen venäläisten joukkojen kostotoimet, koska paikallisyhteisön jäseniä osallistui venäläisten joukkojen vastaisiin toimiin.

Myös Lapväärtin pitäjän osalta päädyn siihen, että venäläisten joukkojen huollosta on aiheutunut merkittävä osa pitäjäläisten sotavahingoista. Huollosta aiheutuneiden sotavahinkojen erottaminen täällä itse taisteluista aiheutuneista sotavahingoista luettelotasolla on hankalampaa kuin Saarijärvellä tai Kokkolan pitäjässä. Tämä johtuu siitä, että samoissa kylissä, joissa olivat suurimmat sotavahingot ja jotka olivat yleisten maanteiden varsilla, oli myös taistelutoimintaa. Aiheuttamisperusteena tulevat tämän pitäjän osalta kyseeseen logistiikka ja taistelujen aiheuttamat tuhot taistelupaikoille. Sen sijaan kostotoimien osuus Karijoen osalta on spekulatiivinen, muun pitäjän osalta ne eivät tulleet kysymykseen.

Muun Vaasan läänin sotavahinkojen aiheuttamisperusteista voi esittää seuraavaa. Jos itse taistelutoimet olisivat aiheuttaneet suurimmat sotavahingot Vaasan läänissä, niin Vöyrin sotavahinkojen pitäisi olla Vaasan läänin suurimpien joukossa, koska Oravainen kuului tuolloin Vöyrin pitäjään ja koska Oravaisissa käytiin 14.9.1808 Suomen sodan verisin taistelu, joka oli myös Suomen puolella käydyistä taisteluista suurin.

Kuitenkaan Oravaisten sotavahingot, jotka sisältyvät Vöyrin lukuihin, eivät ole olleet Vaasan läänin mittakaavassa suuret. Vöyrin sotavahingot olivat vain noin kymmenesosa Kuortaneen kirkkopitäjän sotavahingoista. Joten jos ainoastaan itse taistelut aiheuttivat suurimmat tuhot paikallisyhteisölle, pitäisi Vöyrin lukujen olla aivan toista luokkaa. Mielestäni jo pelkästään tämä seikka viittaa vahvasti siihen, että itse taistelutoimet eivät pääsääntöisesti olleet tärkein sotavahinkojen aiheuttamisperuste muuallakaan Vaasan läänissä.

Se, että Vöyrin sotavahingot eivät Vaasan läänin mittakaavassa olleet suuret, selittynee sillä, että rintamalinja ei kauan hahmonnut pitäjän aluetta. Venäläiset joukot eivät siis viipyneet pitkään Vöyrin pitäjän alueella. Näin ollen ne eivät kuluttaneet paikallisyhteisön resursseja yhtä paljon kuin Kuortaneella, Saarijärvellä ja Kokkolan pitäjässä. Myös Laukaalla, Ruovedellä ja Keuruulla olivat sotavahingot huomattavasti Vöyriä suurempia. Näissä pitäjissä ei käyty Suomen sodan mittakaavassa merkittäviä taisteluja, jotka olisivat voineet aiheuttaneet sotavahinkoja. Aiheuttamisperusteiden täytyy siis löytyä muualta.

Koska venäläisten joukkojen huolto oli syvätutkimuksen kohdepitäjissä keskeisin sotavahinkojen aiheuttamisperuste (näitä pitäjiä yhtenä kokonaisuutena tarkasteltuna) ja koska tämä näyttää myös Saarijärven, Kokkolan pitäjän ja todennäköisesti myös Lapväärtin osalta olleen keskeisin peruste ja näiden pitäjien sotavahinkojen yhteinen suuruus oli yli puolet Vaasan läänin sotavahinkojen kokonaissuuruudesta, päädyn siihen, että venäläisten joukkojen huolto oli todennäköisesti keskeisin sotavahinkojen aiheuttamisperuste Vaasan läänissä. Tätä tukee myös Nygårdin tutkimustulos koskien Pietarsaaren pitäjän sotavahinkoja. Hän pitää

venäläisten joukkojen huoltoa keskeisenä perusteena pitäjän sotavahinkoihin. Myös Turun ja Porin läänissä venäläisten joukkojen huolto aiheutti suurimman osan läänin sotavahingoista.

Venäläisten joukkojen kustotoimet olivat merkittävä sotavahinkojen aiheuttamisperuste myös muualla Vaasan läänissä kuin edellä erikseen mainituissa pitäjissä. Tulkitsen Vaasan kaupungin ryöstön 25.6. venäläisten joukkojen kustotoimenpiteeksi. Kaikkiaan vaasalaisille ja kaupungille kertyi lähes 100 000:n pankinriksin sotavahingot. Suurin osa vahingoista liittyi epäilemättä ryöstöihin. Silti jokin osa vahingoista aiheutui varmaan myös itse taistelutoimista. Myös joukkojen kurittomuutta esiintyi jonkin verran sen jälkeen, kun ryöstely oli päätetty lopettaa.

Ilmajoen pitäjän Kauhajoen kappelissa kustotoimenpiteistä on aiheutunut sotavahinkoja. Ne liittyivät paikallisyhteisön jäsenten osallistumiseen hyökkäyksiin venäläisten huoltokuljetuksia vastaan. On perusteltua otaksua, että myös osa Vaasan läänin kuuluneen Ruoveden pitäjänosan sotavahingoista liittyi venäläisten kustotoimiin. Samoin joidenkin muiden pitäjien (esim. Laukaa) osalta tämä aiheuttamisperuste voi tulla kysymykseen. Joka tapauksessa edellä olevasta käy ilmi, että venäläisten sotajoukkojen kustotoimista aiheutui paitsi syvätutkimuksen Närpiön pitäjässä myös muualla Vaasan läänissä merkittäviä sotavahinkoja.

Yhteyslinjojen katkaisu ja kuninkaan kehottama siviiliväestön aseellinen vastarinta aiheuttivat venäläisten joukkojen taholta rajut vastatoimet, joiden kohteeksi joutui paikallinen siviiliväestö. Yleensä siis siellä, missä paikallisyhteisön jäseniä osallistui auttaen tai tukien venäläisten joukkojen vihollisen toimintaa, esiintyi venäläisten kustotoimia. Joskus pelkkä epäilykin osallisuudesta saattoi riittää. Näin osa Vaasan läänin asukkaista maksoi kalliin hinnan lojaalisuudestaan kuninkaalle. Kustotoimet eivät pääosin aiheutuneet joukkojen kurittomuudesta, vaan ne tehtiin ylijohdon käskystä tai saivat ainakin sen hiljaisen hyväksynnän.

Myös muualla Vaasan läänissä tuhottiin strategisista tai taktisista syistä siltoja ja rakennuksia. Kuitenkin jos arvioimme edellä mainittujen strategisten tai taktisten välittömien tuhojen suuruutta koko läänin tasolla niin päädyimme, vaikka ottaisimme pienen lisämarginaalin, suuruusluokkaan 15 000–20 000 pankinriksiä. Kun tätä verrataan koko Vaasan läänin sotavahinkojen suuruuteen, niin voidaan todeta, että strateginen tai taktinen hävittäminen ei läänitasolla ollut läheskään yhtä merkitsevä sotavahinkojen aiheuttamisperuste kuin venäläisten joukkojen huolto tai kustotoimet. Lisäksi on huomattava, että suuri osa siltojen strategisesta/taktisesta hävittämisestä oli ruotsalaissuomalaisten joukkojen aiheuttamaa.

Mitä olen aiemmin todennut joukkojen kurittomuudesta aiheuttamisperusteena syvätutkimuksen kohdepitäjien osalta, pätee pääosin myös koko läänin tasolla. On oletettavaa, että myös muualla Vaasan läänissä on ryöstetty pääosin tarpeeseen, mutta osittain myös arvokkaan ryöstösaaliin toivossa. Tämä ryöstösaalis on varmaankin ollut helppo vaihtaa muiksi hyödykkeiksi. Jotkut komentajat katsoivat joukkojen ryöstelyä enemmän läpi sormien kuin toiset. Yksittäisiä ylilyöntejä on esiintynyt ympäri maata niin ryöstöjen kuin väkivaltaisuuksienkin osalta.

Lopuksi on todettava johtopäätöksenä, hieman Lindegreniä mukaillen, että sillä miten armeijoiden huolto oli järjestetty, oli suuri merkitys liikkuvuuteen ja tätä kautta taistelu- ja suorituskykyyn ja sotilaalliseen menestykseen Napoleonin sotien aikana. Aikaisempi tutkimus ei ole riittävästi nostanut esiin huollon organisoinnin merkitystä sotien lopputuloksiin ja sitä kautta Euroopan valtioiden historiaan. Armeijoiden huoltojärjestelmällä saattoi olla myös kohtalokas vaikutus niukkaressurssisen alueen paikallisyhteisölle.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Arkistot

Helsingin yliopiston kirjasto

Helsingin yliopiston kirjaston kokoelma, S.G. Hermelinin kartta Vaasan läänistä (1798). Cd-rom tuloste.

Kansallisarkisto, Helsinki (KA).

Senaatti (SEN), kamaritoimituskunta (KTMK), vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni 1808-1813, Ed 12, Ed 14-Ed 15, Ed 17, vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Ruotsin valtiolle esitetyt vaatimukset 1808-1811, Ed 27-Ed 28, luettelot sotavahingoista ja korvausasiain valmistelua koskevia asiakirjoja 1811-1815, Ed 29.

Hallituskonseljin/senaatin talousosaston pöytäkirjat 1811, 1814-1815, mf:t SEN 83, SEN 96, SEN 100.

Buxhoevedenin päämajan siviilikanslia (BPSK), vahingonkorvausanomukset tutkimuspöytäkirjoihin 1808, E 55, E 56 (Närpiö ja Teuva), E 58, E 62 (Kuortane ja Alajärvi), E 63.

Maanmittauslaitos, karttakokoelma: pitäjänkartat (1840-luku): Alavus 2221 11, 2221 12, 2223 01, 2223 02, 2223 03, 2223 04+06, 2223 05, 2223 06, 2223 07, 2223 08, 2223 09, 2223 11, 2224 01, Alavus 2224 07+08, Kuortane 2224 01, 2224 02, 2224 03, 2224 04, 2224 05, 2224 06, 2224 07, 2224 08, 2224 09, 2224 11, Närpiö 1241 04, 1241 05, 1241 06, 1241 07+1232+09, Töysä 2223 08, 2223 09, 2223 11, 2223 12, 2224 07, 2224 10. Cd-rom tulosteet.

Krigsarkivet, Stockholm (KrA)

Krigshandlingar 1808-1809, Avskriftssamlingen, Ryska armén och flottan 26, vol. 283, Ryska armén och flottan 35a-36b, vol. 288.

Turun maakunta-arkisto, Turku (TMA)

Turun ja Porin lääninhallitus, lääninkonttori, hallituskonseljin/senaatin kirjeet 1809-1810, Eab 1.

Vaasan maakunta-arkisto, Vaasa (VMA)

Korsholman itäisen voutikunnan henkikirjoittaja, Kuortaneen henkikirjat 1807, 1809, Bad 2.

Kristiinankaupungin maistraatti ja raastuvanoikeus, Saapuneet kuulutukset 1808-1810, Ee 19.

Pietarsaaren rovastikunta, Väkilukutaulukot 1802-1839, II Df 3.

Vaasan lääninhallitus, lääninkonttori, Korsholman eteläisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2b.

Vaasan lääninhallitus, lääninkonttori, Korsholman itäisen voutikunnan erikoismaakirja 1830, Hb 2a.

Alavuden seurakunnan kirkonarkisto, rippikirja 1809-1815, mf UK 316, väkilukutaulut 1749-1877, mf VÄ 92. Kuortaneen seurakunnan kirkonarkisto, rippikirja 1804-1817, mf:t UK 328, väkilukutaulut 1749-1877, mf VÄ 177.

Närpiön seurakunnan kirkonarkisto, väkilukutaulut 1749-1877, mf VÄ 132.

Töysän seurakunnan kirkonarkisto, rippikirja 1807-1815, mf UK 320,

väkilukutaulut 1749-1877, mf VÄ 168.

Painamattomat tutkimukset

Edberg, Artur, *Allmogens hållning under kriget i Finland 1808-1809*, painamaton pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopiston historian laitos, Helsingin yliopisto 1899, HYK.

Koivisto, Sanna, *Kuortanelainen väestökriisi*, painamaton pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylän yliopisto 2000, JYK.

Jääskeläinen, Jussi, *Tuntemattomat sotavahingot. Venäläisten sotajoukkojen toiminnasta aiheutuneet sotavahingot Turun ja Porin läänissä Suomen sodan aikana*. painamaton pro gradu -tutkielma, Turun yliopiston historian laitos, Turun yliopisto 2000, TYK.

Jääskeläinen, Jussi, *Paikallisyhteisö sodan kurimuksessa. Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat sotavahingot Suomen sodan 1808-1809 aikana sotatoimien painopistealueella*, otryckt licentiatavhandling i nordisk historia, Historiska institutionen, Åbo Akademi 2007, ÅAB.

Kimmo Maunola, *Suomen armeijan vetäytyminen Hämeenlinnasta Pohjanmaalle v. 1808: vetäytymisen tausta ja merkitys*, painamaton Suomen historian pro gradu, Helsingin yliopiston historian laitos, Helsingin yliopisto 1965, HYK.

Shapiro, Leonard, *Logistic. In History and in Russia*, painamaton tutkielma, Graduate School, Georgetown University 1948.

Varstala, Pia, *Sociala anpassningsprocesser i Nykarleby socken efter kriget 1808-09: en fallstudie av yrkesmässig omplacering bland avskedade soldater och familjebildning under 1810-talet*, otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia, Historiska institutionen, Åbo Akademi 2007, ÅAB.

Keskustelut

Keskustelu kesällä 2005 FD Martin Hårdstedtin kanssa Oravaisissa Oravais Slagfält -näyttelytyöryhmän kokouksessa.

Painetut lähteet

Lähde- ja virallisjulkaisut

G. Fougstedt - A. Raivio, *Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751-1805*. Tilastollisia tiedonantoja 40 (Helsinki 1953).

Todistuskappaleita Suomen Historiaan. IV.1. Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808. 1. osa (SHK I). (Helsinki 1893)

Todistuskappaleita Suomen Historiaan. IV.2. Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808. 2. osa. 1 (SHK II.1). (Helsinki 1895).

Todistuskappaleita Suomen Historiaan. IV.2. Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808. 2. osa. 2 (SHK II.2). (Helsinki 1895).

Statsarkivet i Trondheim, Dokumentene forteller, Riksarkivaren skriftserie 20 (Oslo 2005).

Åttioåriga minnen. Deklarationer, Proklamationer, Kungörelser och andar officiella publikationer utfärdade i Finland under kriget 1808-1809 och under de nästföljande åren. (Helsingfors 1890).

Aikakaus- ja sanomalehdet

Österbottniska Posten 1888.

Kirjallisuus

Ahonen, Voitto, *Jälleenrakennuksen politiikka ja talous. Kaupunkien toipuminen isostavihasta noin vuoteen 1740*. SHS. Historiallisia toimituksia 146 (Helsinki 1988).

Alanen, Aulis J., *Etelä-Pohjanmaan historia IV.1. Isostavihasta Suomen sotaan 1700–1809* (Vaasa 1948).

Alanen, Aulis J., *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721–1809* (Vaasa 1949).

Alho, K.O., *Läntinen tutkijakunta ja sen toiminta vuosina 1725–1727. Eräs Suomen jälleenrakennustyön vaihe isonvihan jälkeen* (Helsinki 1940).

Anderson, M.S., *The Rise of Modern Diplomacy 1450–1919* (London and New York 1993).

Andersson, Sven, 'Östländska skärgården under kriget 1808-1809', *Budkavlen* 1/1945, Organ för Brages sektion för folklivsforskning och institutet för nordisk etnologi vid Åbo Akademi. (red.) Sven Andersson, årg. XXIV, s. 4–11.

Beskrovny, L.G., *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century. Handbook of Armaments, Personnel and Policy* (1973), käänös englanniksi, The Russian Series/Volume 40 (s.l. 1996).

Best, Geoffrey, *War and Society in Revolutionary Europe 1770–1870* (s.l. 1982).

Black, Jeremy, *Rethinking Military History* (London 2004).

Björn, Ismo, 'Kytösavujen Pohjanmaa, tuntureiden Lappi', *Suomen maatalouden historia I, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 603–605.

Bonsdorff, L. G. von, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808-09* (Helsingfors 1929).

Boycott-Brown, Martin, *The Road to Rivoli* (s.l. 2001).

Broers, Michael, 'Civilians in the Napoleonic Wars', *Daily Lives of Civilians in Wartime Europe, 1618–1900*, toim. Linda S. Frey ja Marsha L. Frey (Westport 2007), s. 133–174.

- Castrén, Robert, *Skildringar ur Finlands nyare historia* (Helsingfors 1882).
- Chandler, David G., *The Campaigns of Napoleon* (London 1967).
- Clausewitz, Carl von, *Sodankäynnistä* (1832), suomennos (s.l.1998).
- Clausewitz Carl von, *Om kriget* (1832), svensk översättning (s.l. 2002).
- Connelly, Owen, *Blundering to Glory. Napoleon's Military Campaigns* (Wilmington 1987).
- Creveld, Martin van, *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton* (Cambridge 1977).
- Danielson, Johan Richard, *Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809*, liitekartta. (Helsinki 1896).
- Duffy, Christoffer, *Russia's Military Way to West. Origins and Nature of Russian Military Power 1700–1800* (London 1981).
- Ericsson Wolke, Lars, 'Sota käynnistyy uudelleen', Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pyökkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 270.
- Ericsson Wolke, Lars, 'Ahvenanmaa ja Roslagen', Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pyökkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 270–272.
- Esdaile, Charles J., *The Wars of Napoleon* (London 1995).
- Frey, Linda S.– Frey, Marsha L., 'Introduction', *Daily Lives of Civilians in Wartime Europe, 1618–1900*, toim. Linda S. Frey ja Marsha L. Frey (Westport 2007), s. 1–22.
- C. Fuller Jr., William, *Strategy and Power in Russia 1600–1900* (New York 1992).
- Generalstaben, *Sveriges krig åren 1808-1809, I-IX med kartor* (Stockholm 1890-1922).
- Gutman, Myron P., *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries* (Van Gorcum 1980).
- Halila, Aimo, *Porvoon valtiopäivät ja autonomian alkuaika. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I* (Helsinki 1962).
- Heinsius, Paul, 'Der Wandel der Logistik in den Napoleonischen Kriegen', *Die Bedeutung der Logistik für die militärische Führung von der Antike bis in die neueste Zeit*, Vorträge zur Militärgeschichte (Band 7, Herford 1986), s. 87–108.
- Herson, James P., 'Flour, Full Bellies, and Resupply: Campaign Logistics at Cadiz', *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers 1999* (s.l. 1999), s. 335–346.
- Hornborg, Eirik, *När riket sprängdes. Fälttågen i Finland och Västerbotten 1808-1809* (Helsingfors 1955).

Howard, Donald D., 'Logistics and Strategy in the Peninsula: A Case Study, 1810–1811, *Consortium on Revolutionary Europe 1750–1850: Selected Papers 1999* (s.l. 1999), s. 355–363.

Huldén, Lena, *Den sexbente fienden: leddjurens inverkan på västerländsk krigföring* (Helsingfors 2006).

Hårdstedt, Martin, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och de civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09* (Umeå 2002).

Hårdstedt, Martin, 'I krigets tjänst – Det militära underhållet och det civila samhället i Västerbotten under kriget 1808–09', *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman (Oravais 1999) s. 315–341.

Hårdstedt, Martin–Backman, Göran–Smedberg, Ulf, 'Krig kring Kvarken – en introduktion till finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais', *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman, (Oravais 1999) s. 13–39.

Jahnukainen, S., 'Magasinsystemets inverkan på Klingspors krigföring i Finska kriget', *Sotamuseo IV* (1951), s. 124–136.

Jern, Kurt, 'Näringsliv och levnadsvillkor i Svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår', *Svenska Österbottens historia III* (s.l. 1980).

Jewsbury, George F., *The Russian Annexation of Bessarabia 1774–1828. A Study of Imperial Expansion. East European Monographs. NO. XV* (New York 1976).

Jewsbury, George F., 'The Russian Army's Role in the Danubian principalities, 1806–1812', *Southeastern Europe*, II, 2 (1975), s. 145–153.

Jutikkala, Eino, 'Kartanot', *Suomen maatalouden historia I, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 385–395.

Jutikkala, Eino, 'Maatalouspolitiikka' *Suomen maatalouden historia I, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 333–348.

Jutikkala, Eino, 'Suurten sotien ja uuden asutusekspansion kaudet', *Suomen taloushistoria I*, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (Helsinki 1980), s. 147–236.

Jutikkala, Eino, 'Tilalliset ja tilattomat', *Suomen maatalouden historia I, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 447–450, 453–455, 458–459.

Jutikkala, Eino, 'Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsin-ajan päättyessä', *Historiallinen aikakauskirja* 6 (1949), s. 170–206.

Karttunen, M.O., *Alavuden kirja. Kuvaus kotiseudusta ja sen vaiheista* (Vaasa 1953).

Kaukiainen, Yrjö, 'Talonpoikaipurjehdus', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 553–561.

Keep, John L.H., 'Feeding the Troops: Russian Army Supply Policies during the Seven Years War', *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXIX, No 1 (1987), s. 24–44.

Keep, John L.H., *Soldiers of the tsar. Army and society in Russia 1462-1874* (Oxford 1985).

Keep, John L.H., 'The Russian Army's Response to the French Revolution' *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 28 (1980), s. 500–523.

Klemetti, Heikki, *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhliaan* (Porvoo 1932).

Klingenberg, Hilding, *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721. Civilförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar* (Åbo 2009).

Kojonen, Eero, *Alavuden historia I. Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918* (Jyväskylä 1963).

Kojonen, Eero, 'Töysän asutus ja väestöolot esihistorialliselta ajalta vuoteen 1810', *Töysän historia*, toim. Ilmari Laukkonen (Vaasa 1989), s. 32–49.

Korhonen, Teppo, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 405–419, 422–426, 428–432.

Korkiakangas, O., *Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä vuosina 1700-1701 manneurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta* (Helsinki 1974).

Koskull, Walter von, 'Ockupationstrupper och civilbefolkning i stora ofredens Finland', *Historiska och Litteraturiska Studier* 29 (Helsingfors 1953), s. 5–40.

Kuvaja, Christer, *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721* (Åbo 1999).

Lagerqvist, Lars O.–Nathorst-Böös, Ernst, *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar* (Stockholm 1985).

Laitinen, Erkki, 'Keski-Suomen väestö', *Keski-Suomen historia I. Keski-Suomen vanhin historia*, toim. Mauno Jokipii (Jyväskylä 1999), s. 140–171.

Lantz, Mikko, 'Sotatoimet Hämeenlinnan-Mikkelin seuduilta pohjoiseen 26.2.–27.4.1808' (kartta), Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008), s. 52.

Lantz, Mikko, 'Suomen pääarmeija 28.4.–21.8.1808' (kartta), Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008), s. 143.

Lantz, Mikko, 'Suomen pääarmeija 21.8.–31.12.1808' (kartta), Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008), s. 193.

Lappalainen, Jussi T., *Aseet ja taistelut. Sotataidon kolme vuosituhatta* (Helsinki 1989).

Lappalainen, Jussi T.; – Ericson Wolke, Lars; – Pylkkänen, Ali, *Sota Suomesta. Suomen sota 1808–1809* (Helsinki 2007).

Lappalainen, Jussi T.; – Ericson Wolke, Lars; – Pylkkänen, Ali, *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008).

Laukkonen, Ilmari, *Töysän historia* (Vaasa 1989).

Leinberg, K.G., *Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening*, Finska kyrkohistoriska Samfundets handlingar VII, Andra reviderade och tillökta upplagan (Helsingfors 1906).

Lindgren, Jan, 'Logistik under Stora Nordiska Finland kriget', granskning av Christer Kuvajas avhandling Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713-1721. *Historisk Tidskrift för Finland* (HTF) 4 (2000), s. 505–513.

Lukacs, John A., 'Russian Armies in Western Europe: 1799, 1814, 1917', *American Slavic and East European Review* 13 (1954), s. 319–337.

Luukko, Armas, *Vaasan historia II. 1721-1808* (Vaasa 1979).

Lynn, John A., 'Food, Funds, and Fortresses: Resource Mobilization and Positional Warfare', *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, edited by John A. Lynn (Boulder 1993), s. 137–159.

Lynn, John A., 'How War Fed War: The Tax of Violence and Contributions during the Grand Siècle', *The Journal of Modern History* 2 (1993), s. 286–310.

Lynn, John A., 'Preface', *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, edited by John A. Lynn (Boulder 1993), s. vii–x.

Lynn, John A., 'The History of Logistics and *Supplying War*', *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, edited by John A. Lynn (Boulder 1993), s. 9–27.

Manninen, Ohto, 'Suomen hallintopitäjät vuoteen 1809', *Suku ja tieto* 2, Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 38, (s.l. 1984), s. 67–117.

Myers, James R. , *An Army Dies on its Stomach: Napoleon's Retreat from Russia, 1812* (Hunt Valley 1991).

Mäkelä, Anneli, *Vaasan historia III. 1809-1852*, (Vaasa 1985).

Mäkelä-Alitalo, Anneli, 'Tervanpoltto', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 547–552.

- Möller, Sylvi, *Buxhoevedenin päämajaan asetettu komitea ja sen arkisto*, Eripainos Historiallinen Aikakauskirja (HAik) no 2/1946, (Helsinki 1945).
- Möller, Sylvi, *Kokkolan kaupungin historia. III osa. Ajanjakso 1808-1878* (Porvoo 1970).
- Neovius, Ernst, *Suomen raha-asian järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina* (Helsinki 1899).
- Nordlund, K.I., *Blad ur Närpes historia, första delen* (1928, nytryck Närpes 1998).
- K.I. Nordlund, *Blad ur Närpes historia, andra delen* (Närpes 1931).
- Nordlund, K.I., *Blad ur Närpes historia. Tredje delen.* (Närpes 1931).
- Nygård, Henry, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', *Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, red. Martin Hårdstedt och Göran Backman (Oravais 1999), s. 343–364, 366–369.
- Osmonsalo, Erkki K., *Suomen valloitus 1808* (Porvoo 1947).
- Perjés, Geza, 'Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century', *Acta Historica*, Journal of the Hungarian Academy of Sciences, Tomus XVI (Budapest 1970), s. 1–51.
- Perjés, Geza, 'Die Frage der Verpflegung im Feldzuge Napoleons gegen Russland', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*. Edition Allemande Nr. 27 (1968), s. 203–232.
- Persson, Anders, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, (1986), suomennos (Helsinki 1988).
- Petre, F. Loraine, *Napoleon's Campaign in Poland 1806–7* (London 1907).
- Pylkkänen, Ali, 'Finland år 1808 – en exceptionell europeisk krigsskådeplats', *Finsk Tidskrift*, Häfte 2–3 (2008), s. 80–88.
- Pylkkänen, Ali, 'Pääarmeijan hyökkäys etelään', Jussi T. Lappalainen, Lars Ericsson Wolke, Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 142–168.
- Ranta, Raimo, 'Ulkomaan- ja kotimaankauppa', *Suomen taloushistoria 1*, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (Helsinki 1980), s. 266–293.
- Rantanen, Martti, *Tillväxt i periferin. Befolkning och jordbruk i Södra Österbotten 1750-1890* (Göteborg 1997).
- Rasila, Viljo, 'Mitä talossa tarvittiin', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 420–421.
- Rasila, Viljo, 'Suomalainen yhteiskunta 1865', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 451–452.

Rasila, Viljo, 'Talousopillisten aatteiden muutokset', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 335.

Viljo Rasila, 'Torpparijärjestelmä', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 365–368, 370–384.

Rasila, Viljo, 'Vanhat mitat, painot ja rahat', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 620 (liite).

Redlich, Fritz, 'De praeda militari. Looting and booty 1500-1815. Vierteljahrschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte. Beihefte. Herausgegeben von Herman Aubin. Nr. 39 (Wiesbaden 1956).

Redlich, Fritz, 'Contributions in the Thirty Years' War', *The Economic History Review. Second Series, Volume XII, Nos. 1,2 & 3 (1959-1960)*, s. 247–254.

Rekola, Kauko, 'Suomen sota v. 1808' (kartta), *Suomen historian kartasto*, toim. Eino Jutikkala, toinen, uudistettu painos (Porvoo 1959).

Rothenberg, Gunther E., *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (London 1977).

Saarenheimo, Juhani, 'Isojako', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 349–364.

Soininen, Arvo M., *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*, Historiallisia tutkimuksia 96 (Helsinki 1974).

Suomenmaa VII osa. Vaasan lääni. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja ja karttaliite, toim. J.E. Rosberg, Kaarlo Hildén, Kustavi Grotenfelt (Porvoo 1925).

Söderhjelm, Alma, *Jakobstads historia. Tredje delen* (Helsingfors 1914).

Teerijoki, Ilkka, 'Pitäjänmakasiinit maalaisyhteiskunnan turvana', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 396–403.

Turpeinen, Oiva, 'Katastrofaalinen kuolleisuus Suomen kaupungeissa 1808–1809', *Nälkä. Talous. Kontrolli. Näkökulmia kriisin ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*, toim. Kari Pitkänen (Helsinki 1988), s. 127–137.

Turpeinen, Oiva, *Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808–1905*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 4 (Helsinki 1999).

Turpeinen, Oiva, 'Sotakuolleisuus Suomessa', *Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja 2* (1999), s. 71–77.

Uralnis, Boris, *Sodat ja väestö. Lääkärin sosiaalinen vastuu ry.* (Jyväskylä 1992).

Viertola, Juhani, 'Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana', *Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen* (Helsinki 1974), 35–129.

Villstrand, Nils Erik, 'Allmogeseglation och bottniskt handelstvång. Regional intressekamp i en förskriftligad politisk kultur', *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts (Vasa 2002), s. 106–114.

Villstrand, Nils Erik, 'Bröd, hö och krig i norr', *Historisk tidskrift* 3 (2004), s. 435–445.

Villstrand, Nils Erik, 'En sjudande patriot. Kapten Carl Theodor Edman (1771-1820), krigsen och salpetern', *Medströms - Motströms. Individ och struktur i historien*, (red.) Tom Gullberg och Kaj Sandberg, Helsingfors 2005), s. 435–458.

Villstrand, Nils Erik, 'Kvarken tvärs. Bondehandel mellan Väster- och Österbotten före 1809', *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts (Vasa 2002), s. 115–119.

Virrankoski, Pentti, *Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa. Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa* (Kokkola 1997).

Ward, S.G.P. , 'The Peninsular Commissary', *Journal of the Society for Army Historical Research* 75 (1997), s. 230–239.

White, Eugene N., 'Making the French pay: the costs and consequences of the Napoleonic reparations', National Bureau of Economic Research, Inc. *Working paper series*, Working paper 7438, (Cambridge, MA 1999).

Wilmi, Jorma, 'Palkolliset ja tilaton väestö', *Suomen maatalouden historia 1, Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (Helsinki 2003), s. 223–238.

Wilson, Sir Robert, *Brief Remarks on the Character and Composition of the Russian Army and a Sketch of the Campaigns in Poland in the years 1806 and 1807* (London 1810).

Wirilander, Kaarlo, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721-1870*, Historiallisia tutkimuksia 93 (Helsinki 1974).

Zaharov, G., *Venäjän ja Ruotsin välinen sota vuosina 1808-1809*, (1940), suomennos, Sotahistoriallisia tutkimuksia n:o 2, Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto (Helsinki 1985).

LIITE 1. Taulukko 1.

Vaasan läänin sotavahingot pitäjittäin ja kaupungeittain eri lähteiden mukaan

LÄHDE:	Senaatti, Ktmk,Ed 29	Senaatti, Ktmk,Ed 17	BPSK, E 55	BPSK, E 56	BPSK, E 58	BPSK, E 63	Monografiat
<i>Pitäjä/kappelisrk</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>	<i>vah:n arvo pank.riks.</i>
Alajärvi	12 940						
Ilmajoki	58 097			60 523			
Isokyrö	20 043		23 384				
Keuruu	28 081						
Kokkolan pit.	75 072					78 793	
Kruunupyy	7 065					12 476	
Kuortane	150 595						
Kälviä	21 588					22 709	
Lapua	44 948		40 247				
Lapväärtti	62 612			59 695			
Laukaa	38 766						
Lohtaja	40 759					41 673	
Maalahti	3 673						
Mustasaari	20 855		24 802				
Närpiö	93 009						
Pietarsaaren pit.	16 776					19 220	19 238
Petäjävesi	4 885						
Ruovesi	37 830						
Saarijärvi	81 652						
Teuva	51						
Uudenkaarlepyyn pit	15 532		21 001				
Vähäkyrö	11 084		13 174				
Vöyri	15 484		18 620				
Laihia			523				
YHTEENSÄ	861 397						
<i>Kaupunki</i>							
Vaasa		väh. 99161					99 161
Kokkola					17 058		> 17000
Uusikaarlepyy							..
Pietarsaari							1 092
Kristiinankaupunki					11 388		
Kaskinen							..

Selityksiä:

Senaatti, KTMK, Ed 29=Senaatin kamaritoimituskunta, kys.arkistoyksikössä on kaksi luetteloa Vaasan läänin sotavahingoista (luettelo 1 v:lta 1812, luettelo 2 on päivätty 24.1.1814), joiden perusteella pitäjakohtaiset vahinkoarvot on laskettu.

BPSK=Buxhoevdenin päämajan siviilikanslia.

E 55=lähteenä on käytetty kys.arkistoyksikössä olleen Porvoon valtiopäivämiesten Petter Klockarsin ja Simon Laukon päiväämättömän kirjeen kenraalikuv. Sprengtportenille liitteenä olleita yhteenvetoja Korsholman pohjoisesta tuomiokunnasta (4.3.1809) ja Pohjanmaan keskisen alemmasta tuomiokunnasta (päiväämätön).

Lähteen mukaan Kuortaneen käräjäkunnan eli Kuortaneen, Alajärven kappelin ja Alavuden kappelin sotavahingot olivat yht. 149119,39 pankinriksiä (desim.j.).

E 56=kys. sidoksen alussa olevan luettelon mukaiset tiedot Korsholman etel. tuomiokunnan sotavahingoista (ei päiväystä, mutta välikäräjät, jossa vahingot on todennetty on käyty 28.10.08).

Luettelon mukaan Närpiön ja Teuvan pitäjien vahingot yht. 100829,01 pankinriksiä (desim.j.).

E 58=siteessä olleen maistraatin kirjeen 10.3.1809 (jätetty 23.6.1809) mukaisesti Kokkolan kaupungin sotavahingot.

Kristiinankaupungin maistraatti on 28.12.1808 vahvistanut luettelon sotavahingoista.

Luettelo päättyy summaan 14267,89 valtiovelkariksiä, johon on lisätty vielä Anders Björkman Jr:n anomus 2813,50 valtiovelkariksiä=11387,59 pankinriksiä.

E 63=siteen alussa kihlakunnantuomarin 29.3.1809 laatima luettelo Pohjanmaan keskisen ylemmän tuomiokunnan venäläisten aiheuttamista sotavahingoista.

Monografiat: Pietarsaaren pitäjän osalta Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. botten',

Krig kring Kvarken, s. 354; Kokkolan kaupungin osalta Möller,

Kokkolan kaupungin historia. III osa, s. 14; Pietarsaaren osalta

Söderhjelm, *Jakobstads historia. Tredje delen*, s. 9;

Vaasan osalta Luukko, *Vaasan historia II*, s. 692 ja

Mäkelä, *Vaasan historia III*, s. 25.

Sotavahingot on merkitty taulukkoon pankinriksein. Rahalajimuutokset on tehty vakiintuneiden kurssikertoimien

mukaisesti (esim. 1 pankinriksi = 1,5 valtiovelkariksiä).

LIITE 2. Taulukko 2.

Kuortaneen pitäjän pienimmät talollisväen vahingot.

	<i>Kirkkoherra- kunnan osa</i>	<i>Vahingon kärsijä</i>	<i>Yhteiskunnal. asema</i>	<i>Vahingon arvo (pankinriksiä)</i>	<i>Tila ei sijainnut lähellä yleistä maantietä</i>
1.	..	Sydänniemi, Jaakko	talollinen	6,67	..
2.	Töysä	Pesola, Juho	talollinen	15,67	X
3.	Alavus	Lehmälampi, Antti	talollinen	16,00	X
4.	Töysä	Tohni, Erkki	talollinen	22,25	X
5.	Töysä	Hakola, Juho	uudisasukas	24,50	X
6.	Töysä	Passi, Marja	uudisasukkaan leski	25,00	X
7.	Alavus	Kontolampi, Erkki	talollinen	26,33	X
8.	Alavus	Saarijärvi, Iisakki	talollinen	27,50	X
9.	Alavus	Saarijärvi, Mikko	talollinen	29,75	X
10.	Töysä	Lamminmäki, Heikki	talollinen	30,00	X
11.	Alavus	Pispanautio, Simo	talollinen	30,00	X
12.	Töysä	Mäenpää, Eljas	talollinen	31,58	X
13.	Alavus	Putula, Juho	talollinen	35,00	X
14.	Töysä	Rautio, Matti	talollinen	36,25	X
15.	Töysä	Klemola, Iisakki	uudisasukas	36,42	X
16.	Töysä	Ylimäki, Jöran	uudisasukas	37,75	X
17.	Töysä	Sorila, Tuomas	uudisasukas	39,00	X
18.	Töysä	Rihojärvi, Marja	talollisen vaimo	42,33	X
19.	Töysä	Pollari, Erkki	talollinen	43,33	X
20.	Töysä	Perälampimäki, Heikki	talollinen	44,78	X
21.	Töysä	Keisala, Kustaa	uudisasukas	45,00	X
22.	Töysä	Kniivilä, Juho	talollinen	48,00	..
23.	Alavus	Honkola, Marja	uudisasukkaan leski	50,67	X
24.	Töysä	Heikkilä, Juho	talollinen	53,00	X
25.	Alavus	Koskimäki, Mikko	talollinen	53,00	X
26.	Töysä	Riihilehto, Jooseppi	uudisasukas	53,83	..
27.	..	Höök, Henrik	talollinen	54,00	..
28.	Töysä	Kankaanpää, Erkki	talollinen	56,00	X
29.	Alavus	Kurkela, Juho	uudisasukas	58,00	X
30.	Töysä	Kätkä, Elias	talollinen	59,67	X

Taulukossa on pyritty yhdistämään saman tilan vahingot. Kaikkien osalta asiasta ei ole saatu varmuutta esim. Saarijärvien vahingot.

Lähteet: vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14 - Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: vahingonkorvausanomukset tutkimus-pöytäkirjoineen Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA.

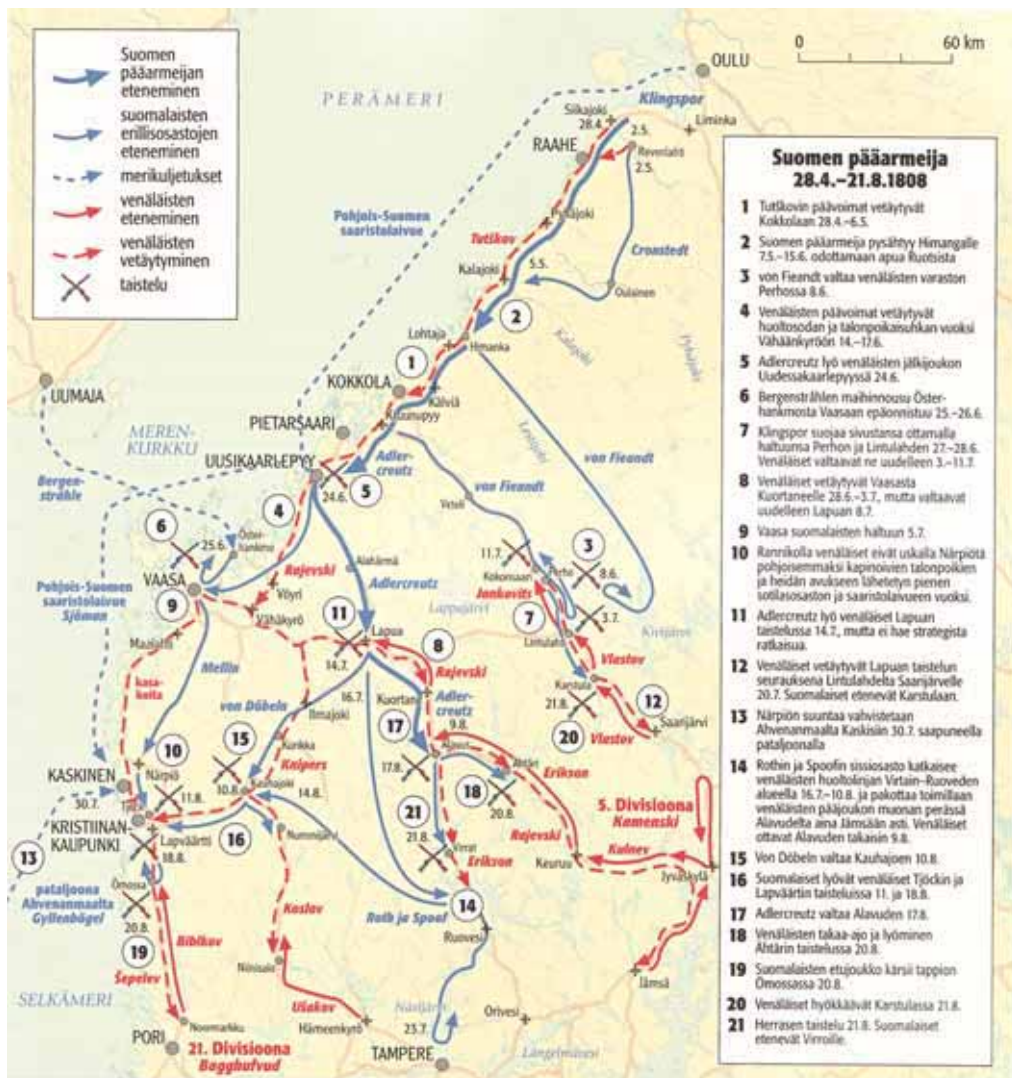
LIITE 3. Taulukko 3. Eri vahinkoryhmien esiintyminen kohdepitäjien korvaus-anomuksissa.

Vahinkoryhmä	anomuksia, joissa vahin- koryhmä	%-osuus anomusten yht.määrästä
1. Vilja (ohra,ruis,vehnä, kaura)	368	43,9
2. Halot, muu polttopuu (myös puuaidat), tuohi	184	21,9
3. Muu puutavara (jalostettu)	66	7,9
4. Muut rakennustarvikkeet (tiilet, naulat ym.)	2	0,2
5. Valaistus (kynttilät, päreet, tali)	27	3,2
6. Ruokatarvikkeet(sis. myös jauhot, juurekset, herneet, maidon), mausteet, maltaat	312	37,2
7. Alkoholijuomat (sis. paloviinan, kaljan)	12	1,4
8. Heinä (sis. myös appeen)	292	34,8
9. Hevoset	233	27,8
10. Muu karja	473	56,4
11. Vaatteet (myös sänkyvaatteet), kankaat, nahat jalkineet, langat	507	60,4
12. Muu sisustus, huonekalut ym.(verhot, tyynyt, myös lukot, avaimet)	240	28,6
13. Talousesineet(myös veitset, sakset), säilytysastiat (pullot,saavit), henkilökohtaiset tarve-esineet(partaveitset ym.)	301	35,9
14. Oljet, patjat (myös patjantäyte)	201	24,0
15. Työkalut, valmistusvälineet (myös viinapannu), pyydykset, aseet, köydet, muut metalliesineet	316	37,7
16. Laivat, veneet, purret, purjeet ym. venetarvikkeet	13	1,5
17. Muut kuljetusvälineet, -tarvikkeet(kärryt,reet,länget,säkit,arkut ym.)	295	35,2
18. Tulisijat	2	0,2
19. Rakennukset, rakenteet(esim. ikkunat, ovet, katto)	223	26,6
20. Korut, kellot, muut arvo- ja ylellisyysesineet	97	11,6
21. Käteinen raha, omistusasiakirjat, velkakirjat, asiakirjat	124	14,8
22. Sadolle aiheutetut vahingot (esim. laiduntamisvahingot, peltojen tallominen, puutarhojen tuhoaminen)	239	28,5
23. Kyyditykset kyytirahat, -päivärahat)	36	4,3
24. Sekalainen irtain omaisuus (kaatoluokka muille vahingoille, esim. tupakka, kirjat, terva, akanat, silmälasit, lomapakot)	263	31,3
25. Epäselvä ilmaus/epäselviä ilmauksia anomuksessa	69	8,2
26. Ei tietoa (ei lainkaan tietoa vahingon sisällöstä, Närpiö: 119 ja Kuortane: 8 anomusta)	127	15,1
YHTEENSÄ	4826	
ANOMUKSIA YHTEENSÄ (Kuortane: 598, Närpiö: 241)	839	
KESKIMÄÄRIN VAHINKORYHMIÄ/ANOMUS	5,8	

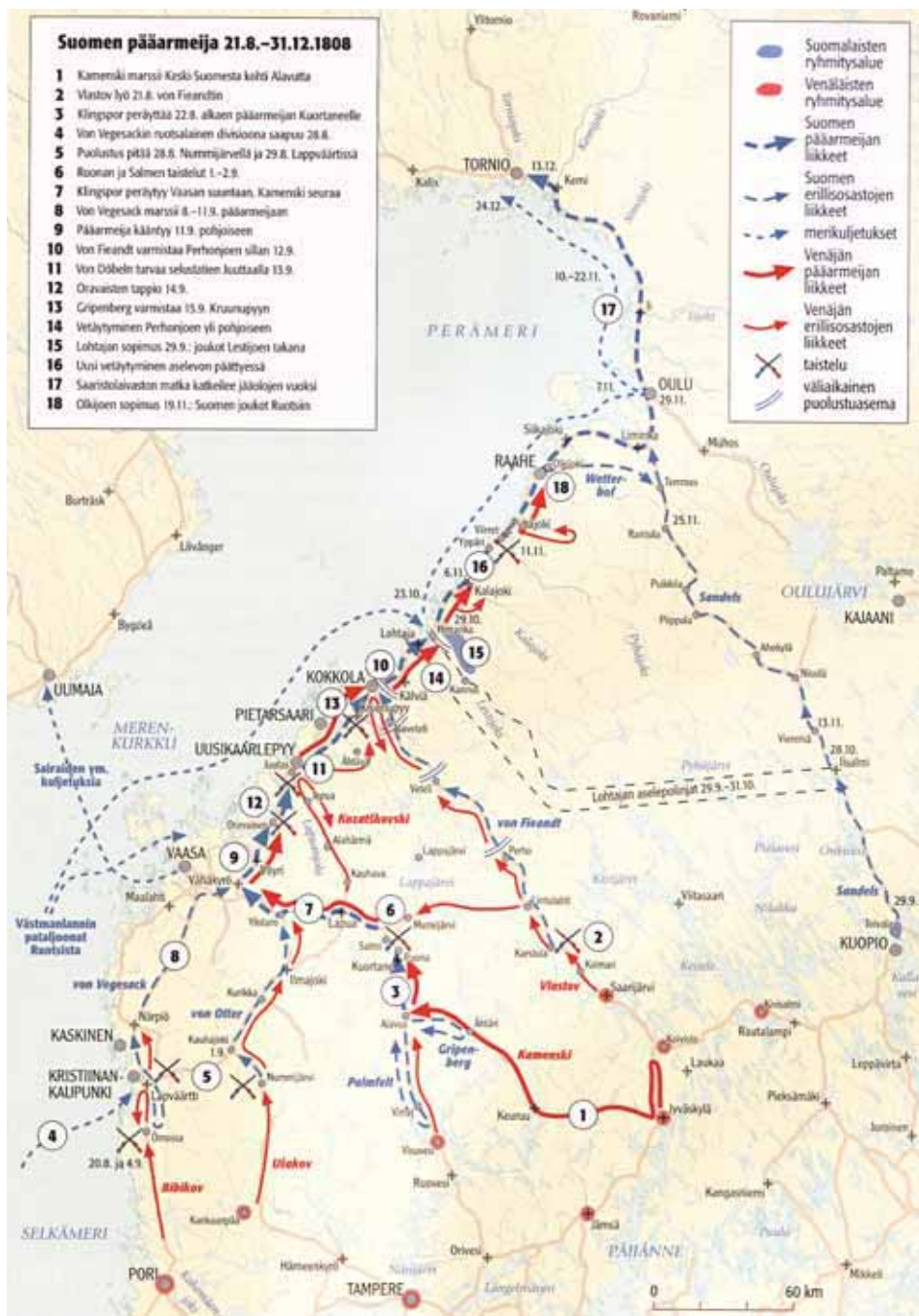
Lähteet: Ed12, Ed14-Ed15, Ed17, Ed29, KTMK, SEN, KA; E56, E62, BPSK, KA.

LIITE 4. Kartta 1. Sotatoimet Hämeenlinnan–Mikkelin seuduilla Pohjoiseen 28.2.–27.4.1808 (piirtänyt Mikko Lantz, teoksessa Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pyllkänen, *Suomen sodan historia 1808-1809*, Helsinki 2008, s. 52)

LIITE 5. Kartta 2. Suomen pääarmeija 28.4.–21.8.1808 (piirtänyt Mikko Lantz, teoksessa Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808-1809*, Helsinki 2008, s. 143)

LIITE 6. Kartta 3. Suomen pääarmeija 21.8.–31.12.1808 (piirtänyt Mikko Lantz, teoksessa Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pykkänen, *Suomen sodan historia 1808-1809*, Helsinki 2008, s. 193)

LIITE 7. Luettelo kreivi Orlov-Denisovin joukkojen vuonna 1808 joko kokonaan tai osaksi polttamista tiloista ja taloista Närpiön pitäjässä.

Pielaksin kylässä

Nro 1	Lassfolk, Lisa Mattsdotter Lassfolk, Anna Lassfolk, Eric Ericsson Lassfolk, Johan
Nro 2	Jeppe, Anna Ericsson Jeppe, Johan Samuelsson
Nro 3	Sigg, Beata Hindrichsdotter Sigg, Anders Sigg, Johan
Nro 4	Rotts, Anders Andersson Rotts, Gabriel Rotts, Hans
Nro 5	Hannus, Johan Ericsson Hannus, Margaretha Mattsdotter Hannus, Hans Ericsson, Omyndiga barn.
Nro 6	Tåg, Marcus Tåg, Anders
Nro 7	Ellfolk, Johan Ellfolk, Hans Ellfolk, Anders
Nro 8	Ellpe, Gabriel Andersson Ellpe, Hindrich Ericsson
	Sotilas Österin lesken Beata Johansdotterin torppa.
	Sotilas Yttringin Anna Grete Johansdotterin torppa

Ståbackan kylässä

Nro 1	Svens, Mats
Nro 2	Unis, Catharina Hansdotter
	Unis, Hindrich Fredrichsson
Nro 3	Lassfolk, Anders vanhempi
Torppari	Johan Rösberg

Granskogin kylässä

Nro 1	Granskog, Cajsa Ericsson
-------	--------------------------

Hertsbölen kylässä

Nro 1	Herts, Eric Jacobsson
Nro 1	Herts, Hindrich Andersson
Torppari	Johan Hertsman

Torpparin leski Catharina Hansdotter

Gottbölen kylässä

Urkuri Ramstedt

Bölen kylässä

Nro 1	Böling, Hindrich Andersson Böling, Petter Andersson Böling, Johan Mattsson
Nro 2	Herts, Carl
Nro 3	Hermans, Johan Hermans, Anders
Nro 4	Harf, Hindrich Harf, Hans
Nro 5	Simons, Anders

Finnbyn kylässä

Nro 1	Michels, Hindrich Michels, Anders
Nro 2	Lassanders, Matts Hindrichsson Lassanders, Hindrich Jacobsson
Nro 3	Svens, Hindrich Svens, Anders
Nro 4	Snickars, Matts Johansson Snickars, Anders Snickars, Hans
Nro 5	Smeds, Lisa Smeds, Hindrich
Nro 9	Stoppel, Michel
Nro 10	Sund, Johan Sund, Gabriel
Nro 13	Gullmes, Thomas Gullmes, Erich
Nro 18.19	Jofslas, kappalaisen virkatalo Seppä Petter Essner Lampuoti Jacob Mattsson Sotilaan leski Maria Isaacsdotter

Kalaksin kylässä

Nro 1	Thomasfolk, Carl Thomasfolk, Johan
Nro 2	Rusk, Gabriel

	Rusk, Paulus		Krook, Gabriel
	Rusk, Daniel	Nro 11	Bondfolk, Hans
	Rusk, Michel		Bondfolk, Eric
Nro 3	Mattfolk, Gabriel	Nro 13	Söderman, Matts
	Mattfolk, Johan ja Tallgrén	Nro 14	Haga, Matts
	Mattfolk, Daniel		Haga, Doctor Carl Hägg
	Mattfolk, Petter	Nro 15	Gäls, Eric
	Mattfolk, Eric	Nro 16	Bennvik, P.J. Bladh
	Mattfolk, Carl		Barkarin torppari Matts Mattsson
Nro 4	Långgård, Jacob		Sotilaan leski Lisa Andersdotter Qvick
	Långgård, Carl		Sotilaan leski Anna Greta Roth
Nro 5	Barkar, Eric Jacobsson		Sotilaan leski Margaretha
	Barkar, Eric Mattsson		Jacobsdotter Pihlman
Nro 6	Antas, Matts		Sotilaan vaimo Margaretha
	Antas, Carl		Mattsdotter Bergqvist
Nro 8	Nissfolk, Johan		
	Nissfolk, Anders	Kåtnäs	
	Nissfolk, Eric		
Nro 9	Ollandt, Jacob		Clarasundin kirkkoherran virkatalo
	Ollandt, Johan		Närpiön komppanian varusaitta
Nro 10	Krook, Jacob		

Lähde: Vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 12, liitteenä Bladhin ym. närpiöläisten päiväämättömään anomukseen Vaasan läänin maaherralle kaikkien palovahinkoja kärsineiden närpiöläisten puolesta (saapunut 7.11.1809), akti nro 227/6 1809, KTMK, SEN, KA.

LIITE 8. Taulukko 4.

Kuortaneen pitäjän suurimmat sotavahingot henkilöä kohden

Kirkkoher- rakunnan osa	Tila	Omistajan/haltijan nimi	Yhteiskunnall. asema	Vahingon arvo (pankinriksejä)	Sijainti yleis- sen maantien läheisyydessä	Sijainti taiste- lupaikalla
Alavus	Iso Härkönen	Hakonen (=Härkönen), Juho	talollinen	2 594,00	x	x
Alavus	Salmi	Wilskman, Magnus Gabriel	vänrikki	2 457,67	x	x
Töysä	Pennala	Pennala, Erkki Matinpoika	talollinen	1 871,00	x	
Alavus	Grönborg	Sjöstedt, Fredric	kappalainen	1 750,28	x	x
Alavus	Sepponen	Sipponen (=Sepponen), Elias	talollinen	1 749,85	x	
Kuortane	Sarvikka	Sarvikka, Erkki	talollinen	1 645,00	x	
Kuortane	Salmi	Salmi, Matti Erkinpoika	talollinen	1 634,42	x	x
Töysä	Hedborg	Bergroth, Gustaf Johan	kappalainen	1 560,44	x	
Töysä	Pennala	Pennala, Erkki Kustaanpoika	talollinen	1 539,75	x	
Alavus	Lampimäki	Lampimäki, Juho	talollinen	1 500,23	x	x
Alavus	Rajala	Rajala, Juho	talollinen	1 496,10	x	
Kuortane	Palomäki	Palomäki, Simo	talollinen	1 421,00	x	
Kuortane	Kaatiala	Kaatiala, Heikki	talollinen	1 387,75	x	
Kuortane	Petäjaniemi	Petäjaniemi, Antti	talollinen	1 360,69	-	
Alavus	Härkölä	Härkönen (=Härkölä), Jaakko	talollinen	1 347,83	x	x
Alavus	Kahra	Kahra, Matti Kaapronpoika	talollinen	1 324,50	x	
Alavus	Ilkka	Ilkka, Israel Antinpoika	talollinen	1 290,21	x	
Kuortane	Viitasaari	Viitasaari, Matti	talollinen	1 260,52	x	
Alavus	Ojala	Ojala, Juho	talollinen	1 230,19	x	
Kuortane	Kulju	Kulju, Eljas	talollinen	1 186,70	x	
Alavus	Haapa-aho	Haapa-aho, Erkki	talollinen	1 166,25	x	x
Alavus	Oikkola	Oikkonen (=Oikkola), Heikki	talollinen	1 162,33	x	
Kuortane	Heikkilä	Heikkilä, Kustaa	talollinen	1 149,00	x	
Kuortane	Salmi	Salmi, Heikki	talollinen	1 137,42	x	x
Alavus	Rissa I. Saukko	Saukkonen (=Saukko), Jaakko	talollinen	1 086,00	-	
Alavus	Tusa	Tusa, Matti Heikinpoika	talollinen	1 045,50	-	
Kuortane	Hallila	Hallila, Israel Erkinpoika	talollinen	1 038,63	x	
Kuortane	Koskela	Koskela, Matti Heikinpoika	talollinen	1 031,46	-	
Kuortane	Sippola	Sippola, Juho Juhonpoika	talollinen	1 027,69	x	x
Alavus	Salmi	Salmi, Israel	torppari	1 016,23	x	x

Lähteet: vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14-Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: vahingonkorvausanomukset tutkimus-pöytäkirjoineen, Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA.

LIITE 9. Taulukko 5.**Kuortaneen pitäjä. Taistelupaikkojen asukkaiden alle 1000 riksin korvausanomukset.**

Kirkkoher- rakunnan osa	Tila/kohde	Asukkaan nimi	Yhteiskunnal. asema	Vahingon arvo (pankinriksejä)
Kuortane	Sippola	Sippola, Jaakko Juhonpoika	torppari	529,7
Kuortane	Sippola	Sippola, Marja Juhontytär	torpparin leski	175,3
Kuortane	Heroja	Heroja, Juho	talollinen	900,4
Kuortane	Heroja	Heroja, Erkki	talollinen	876,3
Kuortane	Heroja	Heroja, Erkki Iisakinpoika	torppari	104,1
Kuortane	Heroja	Heroja, Iisakki	torppari	99,1
Kuortane	Heroja	Heroja, Heikki	räätäli	39,6
Kuortane	Heroja	Heroja (=Sutar), Tuomo	torppari	14,9
Kuortane	Ruona	Ruona, Juho	talollinen	972,8
Kuortane	Ruona	Ruona, Matti	talollinen	281,9
Kuortane	Ruona	Ruona, Jaakko Mikonpoika	talollinen	216,7
Kuortane	Ruona	Ruona, Antti Eljaksenpoika	talollinen	102,2
Kuortane	Takala	Elfstrand, Henric	nimismies	477,7
Kuortane	Perälä	Perälä, Erkki	talollinen	336,2
Kuortane	Perälä	Perälä, Kaisa	talollisen leski	200,6
Kuortane	Knuuttila	Knuuttila, Matti	talollinen	797,7
Kuortane	Knuuttila	Knuuttila, Jaakko	talollinen	528,8
Kuortane	Mustapää	Mustapää, Juho Tuomaanpoika	talollinen	911,7
Kuortane	Mustapää	Mustapää, Mikko Mikonpoika	talollinen	543,8
Kuortane	Mustapää	Mustapää, Juho Mikonpoika	talollinen	126,0
Kuortane	Mustapää	Mustapää, Agneta Mikontytär	eläkkeensaaja	125,3
Kuortane	Mustapää	Mustapää, Marja Matintytär	piika	38,5
Kuortane	Salmi	Salmi, Marja Heikintytär	talollisen leski	300,3
Kuortane	Jylhä	Jylhä, Joonas Jöraninpoika	talollinen	779,1
Kuortane	Jylhä	Jylhä, Mikko Jöraninpoika	talollisen poika	170,9
Alavus	Röyskö	Wargelin, Anders Isaac	lippujunkkari	897,0
Alavus	Härkölä	Härkölä, Matti	talollinen	920,0
Alavus	Härkölä	Härkölä, Liisa	torpparin vaimo	120,0
Alavus	Iso Härkönen	Iso Härkönen, Tuomas Mikonpoika	talollisen vävy	285,0
Alavus	Grönborg	Grönborg, Matti	renki	32,0
Alavus	Salmi	Salmi, Iisakki	lampuoti	45,0
..	Salmi(?)	Salmi, Susanna	torpparin leski	86,3
Alavus	Saxberg	Ahlbäck, Jeremias	lukkari	301,3
Alavus	Saxberg	Ahlbäck, Jeremias	lukkari	19,3
Alavus	Haapa-aho	Haapa-aho, Juho Matinpoika	ent. talollinen	172,8
Alavus	Kirkko	Alavuden kappeliseurakuntalaiset		92,1
Yhteensä				12620,4

Niiden henkilöiden korvausanomuksia ei ole taulukossa, joiden vahingot on mainittu liite-taulukossa 4.

Lähteet: vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14-Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: vahingonkorvausanomukset tutkimus-pöytäkirjoineen 1808, Kuortane, Alajärvi, E 62, BPSK, KA.

LIITE 10. Taulukko 6. Suomen sodan suurimmat ja tappioiltaan suurimmat taistelut Vaasan läänin alueella 1808

Taistelu	Joukkojen yhteisvahvuus	Tappiot yhteensä
Oravainen 14.9. (Vöyri)	11500	1635- n. 1800
Ruona ja Salmi 1.-2.9. (Kuortane)	10000	1524
Alavus 17.8.(Kuortane)	6300	593
Karstula 21.8.(Saarijärvi)	4800	558
Kokonsaari 11.7. (Kokkolan pitäjä)	4200-4300	> 500
Vaasa 25.6.	n.6100	444
Lapua 14.7.	8700	> 369
Lapväärtti 29.8.	7550	347
Nummijärvi 28.8. (Ilmajoki)	2750	346
Lintulahti 3.7. (Saarijärvi)	1900-2000	265-284
Kauhajoki 10.8. (Ilmajoki)	3300	282
Karjajoki ja Paljakan suo 28.-29.7. (Lapväärtti, Ilmajoki)	n. 2000	193
Juutaa 13.9. (Uudenkaarlepyyn pit.)	4000	172
Lapua 8.7.	n. 1950	113

Taistelut on merkitty joukkojen yhteistappioiden mukaiseen suuruusjärjestykseen. Tappioihin on sisällytetty ruotsalaissuomalaisten joukkojen ja venäläisjoukkojen kaatuneet, haavoittuneet, vangiksi jääneet (ja eräissä tapauksissa myös kadonneet). Taistelu-sarakkeeseen on myös merkitty ajankohta vuonna 1808 ja pitäjä/kaupunki, johon taistelupaikka on tuolloin kuulunut ja jonka sotavahinkoihin taistelusta aiheutuneet taloudelliset menetykset on merkitty. Lähteet: Generalstaben III, V; Hornborg, *När riket sprängdes*.

LIITE 11. Taulukko 7.

Venäläisten sotajoukkojen Suomen sodan aikana aiheuttamien sotavahinkojen yhteiskunnallinen jakauma Kuortaneen pitäjässä.

I AATELI JA AATELITON MAALLIKKOSÄÄTYLÄISTÖ MAASEUDULLA	Pankinriksejä	%-osuus	Anomuksia kpl	%-osuus
1. Aateliset, upseerit	2628,48	1,73	2	0,33
2. Aateliton maallikkosäätyläistä (mm. virkamiehet)	1618,28	1,07	4	0,67
3. Aliupseerit, alemmat sotilasvirkamiehet	922,95	0,61	2	0,33
II MAASEUDUN OPPISÄÄTY				
1. Kirkkoherrat ja muu ylempi papisto	653,08	0,43	1	0,17
2. Kappalaiset ja muu alempi papisto	3537,41	2,33	3	0,50
III TALONPOJAT				
1. Talolliset, lautamiehet	125415,94	82,59	414	69,23
2. Lampuodit	200,92	0,13	3	0,50
IV TILATON VÄESTÖ MAASEUDULLA				
1. Torpparit	11828,23	7,79	107	17,89
2. Käsityöläiset	625,55	0,41	6	1,00
3. Talon työväki (rengit, piijat)	1038,27	0,68	19	3,18
4. Mäkitupalaiset, itselliset	678,89	0,45	11	1,84
5. Sotaväen miehistö	819,02	0,54	14	2,34
V MUU VÄESTÖ MAASEUDULLA				
1. Kirkon palveluskunta (lukkari, suntiot)	1035,03	0,68	7	1,17
2. Muut	0	0	0	0
Tietoa ei ole saatu (esim. muutamat seurakuntalaisten yhteisanomukset)	857,47	0,56	5	0,84
YHTEENSÄ	151859,52	100,00	598	100,00

Kuortaneen kirkkopitäjään kuuluivat Suomen sodan aikana Alavuden kappeliseurakunta ja Töysän saarnahuonekunta. Perheenjäsenet on sijoitettu päämiehen mukaiseen luokkaan. Samoin aiemmin tiettyyn luokkaan kuuluneet on sijoitettu edelleen tähän luokkaan (esim. ent. talollinen).

Eläkkeensaajat on merkitty talollisten ryhmään. Samoin talollisten lesket. Luokittelu perustuu säätyläisten osalta Wirilanderin teokseen Herra väkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870.

Luokkaan III.1. sisältyvät uudisasukkaat. Wirilanderin luokituksen mukaisesti sotaväen miehistöön on luettu myös korpraalit.

Lähteet: Vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed 14-Ed 15, Ed 17, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen 1808, Kuortane, E 62, BPSK, KA.

LIITE 12. Taulukko 8.

Venäläisten sotajoukkojen Suomen sodan aikana aiheuttamien sotavahinkojen yhteiskunnallinen jakauma Närpiön pitäjässä.

I AATELI JA AATELITON MAALLIKKOSÄÄTYLÄISTÖ MAASEUDULLA	Pankinriksejä	%-osuus	Anomuksia, kpl	%-osuus
1. Aateliset, upseerit	0,00	0,00	0	0,00
2. Aateliton maallikkosäätyläistö (mm. virkamiehet)	15749,31	16,88	3	1,24
3. Aliupseerit, alemmat sotilasvirkamiehet	0,00	0,00	0	0,00
II MAASEUDUN OPPISÄÄTY				
1. Kirkkoherrat ja muu ylempi papisto	1985,00	2,13	1	0,41
2. Kappalaiset ja muu alempi papisto	920,99	0,99	2	0,83
III TALONPOJAT				
1. Talolliset, lautamiehet	64323,02	68,93	179	74,27
2. Lampuodit	61,28	0,07	1	0,41
IV TILATON VÄESTÖ MAASEUDULLA				
1. Torpparit	982,80	1,05	17	7,05
2. Käsityöläiset	500,33	0,54	10	4,15
3. Talon työväki (rengit, piijat)	101,99	0,11	4	1,66
4. Mäkitupalaiset, itselliset	180,02	0,19	5	2,07
5. Sotaväen miehistö	1139,28	1,22	15	6,22
V MUU VÄESTÖ MAASEUDULLA				
1. Kirkon palveluskunta (esim. lukkarit, suntiot)	389,17	0,42	1	0,41
2. Muut	53,16	0,06	2	0,83
Tietoa ei ole saatu (seurakuntalaisten yhteisanomus)	6931,00	7,43	1	0,41
YHTEENSÄ	93317,35	100,00	241	100,00

Pirttikylän kappeliseurakunnan tiedot eivät sisälly taulukkoon, koska Pirttikylä oli merkitty lähteissä Maalahteen kuuluvaksi.

Perheenjäsenet on sijoitettu päämiehen mukaiseen luokkaan. Samoin aiemmin tiettyyn luokkaan kuuluneet on sijoitettu edelleen tähän luokkaan (esim. ent. talollinen).

Eläkkeensaajat on merkitty talollisten ryhmään. Samoin talollisten lesket. Luokittelu perustuu säätyläisten osalta Wirilanderin teokseen Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870.

Lähteet: vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset ja luettelot, Vaasan lääni, Ed 12, Ed 14-Ed 15, Ed 29, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoihin 1808, Närpiö, E 56, BPSK, KA.

LIITE 13. Taulukko 9.**Närpiön pitäjän suurimmat sotavahingot henkilöä kohden.**

Kylä	Tila	Omistajan/haltijan nimi	Yhteiskunnall. asema	Vahingon arvo (pankinriksejä)
Kalaks	Benvik	Bladh, Pehr Johan	superkargööri	14855,97
Kalaks	Haga	Hägg, Carl	kirkkoherra	1985
Pielaks	Jeppe	Jeppe, Johan Samuelsson	talollinen	1906,69
Kalaks	Krook	Krook, Jacob	talollinen	1169,24
Pielaks	Jeppe	Jeppe, Anna Ericsson	talollisen leski	1068,22
Kalaks	Ållandt	Ållandt, Johan	talollinen	1040,19
Böle	Simons	Simons, Anders	talollinen	1026,26
Pielaks	Sigg	Sigg, Johan	talollinen	1017,38
Pielaks	Tåg	Tåg, Marcus	talollinen	992,94
Pielaks	Lassfolk	Lassfolk, Johan	talollinen	983,83
Pielaks	Lassfolk	Lassfolk, Lisa Mattsdr	talollisen leski	981,56
Kalaks	Krook	Krook, Gabriel	talollinen	977,47
Pielaks	Lassfolk	Lassfolk, Anna	talollisen leski	961,44
Pielaks	Lassfolk	Lassfolk, Erik	talollinen	954,35
Pielaks	Hannus	Hannus, Margaretha	talollisen leski	942,74
Pielaks	Ellfolk	Ellfolk, Johan	talollinen	937,76
Pielaks	Tåg	Tåg, Anders	talollinen	934,78
Ståbacka	Svens	Svens, Matts	talollinen	912,35
Pielaks	Sigg	Sigg, Beata	talollinen	911,64
Pielaks	Sigg	Sigg, Anders	talollinen	874,27
Finnby	Michels	Michels, Henric	talollinen	870,08
Böle	Böhling	Böhling, Petter	talollinen	823,89
Pielaks	Rotts	Rotts, Gabriel	talollinen	816,47
Böle	Böhls	Böhling, Henric	talollinen	816
Pielaks	Hannus	Hannus, Hans -alaik.lapset	talollisen lapset	815,06
Böle	Hermans	Hermans, Johan	talollinen	812,14
Hertsböle	Herts	Herts, Eric	talollinen	809,22
Böle	Herts	Herts eli Wikberg, Carl	talollinen	808,18
Pielaks	Ellpe	Ellpe, Henrik	talollinen	808,02
Finnby	Michels	Michels, Anders	talollinen	792,79

Lähteet: vuosien 1808-1809 sotavahinkojen korvausanomukset, Vaasan lääni, Ed12, Ed14-Ed15, KTMK, SEN, KA. Täydentävänä lähteenä: vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen, Närpiö, Teuva 1808, E 56, BPSK, KA. Luetteloon on merkitty vain yksityisten sotavahingot, siksi siitä puuttuu kirkkoherran virkataloa Clarasundia kohdannut sotavahinko Kätnäsin kylässä, joka oli suuruudeltaan 6931 pankinriksiä.

Lokalsamhället som resurs och som objekt för skador

Följderna av den ryska arméns logistiska lösningar i finska kriget 1808–1809

I avhandlingen undersöker jag lokalsamhället som dels resurs för ryska armén, dels föremål för krigsrelaterad skadegörelse i slutet av den tidigmoderna tiden. Min forskning hör till området militärhistoria.

Huvudhypotesen är att logistiken var grundorsak till de materiella skador som drabbade lokalsamhället. Den logistiska synvinkeln lyfts därför fram i avhandlingen. Andra möjliga grunder till de materiella skador som uppstod var 1) hämndåtgärder 2) skador direkt förorsakade av strider 3) truppersnas brist på disciplin och 4) strategiska eller taktiska härjningar. Den här problematiken behandlas i huvudsak i det fjärde kapitlet. I det andra kapitlet visar jag utgående från forskningslitteratur hur man kan urskilja skillnader mellan arméerna i hur hänsynslöst lokalsamhället tömdes på resurser och vidare vilka specialkrav ett perifert, resursfattigt område ställde på den ockuperande arméns logistik under Napoleonkrigen. I det tredje kapitlet klarläggs vilka områden inom det finska krigsområdet som led mest och varför dessa områden inom krigets tyngdpunktområde drabbades hårdare än andra. Hurudana materiella skador var det fråga om och vilka följderna fick de för lokalsamhällets medlemmar? Också de här frågorna behandlas i avhandlingens kapitel fyra. I det femte kapitlet granskar jag vilka sociala grupper i lokalsamhället som led de största materiella förlusterna och hur stora de var.

Inom den del av militärhistorien som uppmärksammar logistiken har de centrala forskarna övertygande fört fram hur starkt beroende den militära strategin var av de logistiska villkoren under hela den förmoderna perioden. När det inte fanns tillräckligt med förnödenheter, gick arméerna under utan ett endaste svärdshugg. Underhållets betydelse i den militärhistoriska forskningen var underskattad innan den logistiska forskningsinriktningen uppstod. Bland annat Jan Lindegren har poängterat att man i den äldre militärhistoriska forskningen till stor del missuppfattat äldre tiders krigföring eller att det finns stora brister i förståelsen av den.

Min undersökning har en dubbel infallsvinkel, den krigförande arméns och det krigsdrabbade lokalsamhällets. Å ena sidan studerar jag lokalsamhället som en logistisk resurs under finska kriget, som utkämpades åren 1808–1809 mellan Ryssland och Sverige, å andra sidan ser jag på de materiella skador som drabbade lokalsamhället. Jag har uttryckligen velat undersöka ett resursfattigt perifert område i Nordeuropa under Napoleonkrigen. Den östra delen av

kungariket Sverige under finska kriget 1808–1809 lämpar sig väl som objekt för en fallstudie av denna problematik.

Den tyska krigsteoretikern Carl von Clausewitz synliggör fyra principer att organisera underhållet under Napoleonkrigen. En av dem, försörjning genom inkvartering eller genom lokalt uttag, förde sig med betydande fördelar för arméerna. Plundringar förekom ofta i samband med dessa underhållssystem. Följderna för lokalsamhället stod i relation till truppernas numerär, behovet av förnödenheter och hur länge trupperna stannade inom ett område. En förutsättning för att underhållet med framgång kunde uttas lokalt var tillräckliga livsmedelsresurser. God tillgång på livsmedel fanns det framför allt i Centraleuropa, där befolkningstätheten hade stigit avsevärt under 1700-talet. Detta område blev den centrala krigsskådeplatsen under Napoleonkrigen.

För att uppnå sina strategiska mål var Napoleon tvungen att organisera ett välfungerande underhållssystem, där framför allt tillgången till tillräckliga lokala livsmedelsresurser var av stor vikt. Napoleons strategi, som gick ut på att föra ett stort antal trupper i fält, var svår att förverkliga inom resursfattiga områden med stora avstånd. Napoleons motståndare Preussen, och sannolikt även Österrike, måste avstå från att använda det långsamma magasinssystemet, som innebar att förnödenheter insamlats i magasin varifrån provianten sedan transporterades till trupperna, eftersom den rörliga krigsföringen som baserade sig på utnyttjande av lokala resurser erbjöd betydande fördelar för Napoleons trupper. Den svenska arméns underhåll under finska kriget baserade sig fortfarande på ett utpräglat magasinssystem.

Den ryska armén var van att strida i resursfattiga områden. De ryska trupperna plundrade i allmänhet de områden de ockuperade och detta fortsatte de med även i slutet av den tidigmoderna perioden. Den ryska armén hade en relativ stor tross med sig och utomordentliga transportvagnar som garanterade ett visst underhåll i resursfattiga områden. Den stora mängden vagnar begränsade emellertid delvis rörligheten, men den ryska arméns underhållsstrategi var inte enbart bunden till rörlighet och skilde sig därför från den som tillämpades inom Napoleons armé.

I teorin kunde en ockupationsarmé inte öka truppernas och speciellt inte hästarnas antal obegränsat i resursfattiga områden. En obegränsad ökning medförde att truppernas underhåll och rörlighet försvårades. Rörligheten blev lidande av att underhållstrupperna inte kunde hålla samma marschfart som övriga trupper. Med andra ord förde en ökning av truppernas antal inte med sig de strategiska fördelar som man eftersträvade. Den här var den centrala

skillnaden i jämförelse med att föra krig i befolkningstäta områden i Europa. Försörjningen och rörligheten försvårades ju längre krigsoperationerna pågick, ju längre kommunikationslinjerna landvägen tänjdes ut och ju större armé det var fråga om i relation till krigsområdets resurser.

Ifall en armé försökte skaffa resurser enbart från lokalbefolkningen, var resultatet denna förhöll sig fientligt, flydde eller ibland grep till vapen. Då försvårades förutsättningarna för underhåll i ett längre perspektiv och också områdets erövring och dess pacifiering. Likaså försvårades truppenas hälsotillstånd genom undernäring och de farsoter som dessa gav fritt spelrum. Beväpnat motstånd möttes med kraftiga motåtgärder från ockupationsarméns sida och ledde till en spiral av hämnd. I forskningslitteraturen har man inte fäst tillräcklig uppmärksamhet på sambanden mellan den anfallande arméns logistiska lösningar och lokalsamhällets motstånd. Förutsättningarna för lokalsamhällets materiella välbefinnande var i stort bundna till hur truppenas underhåll organiserades i det resursfattiga krigsområdet. Ju mera okontrollerat uttagandet av lokala resurser var desto mer förödande var följderna i allmänhet för lokalsamhället. I sådana situationer riktades anskaffningen av resurser punktmässigt till vissa delar av operationsområdet eller krigsområdet. Eftersom befolkningen under normala tider levde nära existensminimum, kunde krig och ockupationsarméns plundringar och foderanskaffningar förorsaka en verklig hungersnöd. Följden blev att en del av befolkningen begav sig i väg för att tigga, vilket gav epidemier ytterligare spridning. Som värst blev följderna en klart förhöjd mortalitet och en betydande minskning av befolkningen.

Det fanns en inbyggd motsättning mellan den anfallande arméns och lokalsamhällets intressen. Sett ur lokalsamhällets synvinkel skulle det ha varit bättre om arméns underhåll inte alls hade tagits från operationsområdet eller att uttaget skulle ha riktat sig mot ett så stort område som möjligt. Det här skulle emellertid ha tagit för lång tid att verkställa i samband med offensiva operationer. Operationerna skulle ha försvårats på grund av nedsatt rörlighet. Den ockuperande arméns militära framgång vanns på sätt och vis på lokalsamhällets bekostnad.

Tillgången till de unika källor som de bevarade ansökningarna om ersättning utgör och den metod jag använt har erbjudit möjlighet att ge en exceptionellt detaljerad bild av de skador som kriget förorsakade lokalsamhället. Beträffande krigsskadorna är det fråga om grundforskning, eftersom det inte tidigare har gjorts undersökningar hur krigsskadorna fördelade sig inom rikets östra del under finska kriget. Det har också saknats en uppskattning av krigsskadornas storlek.

När jag granskar hur lokalsamhället utsattes för förstörelse av materiella resurser undersöker jag i huvudsak skadorna inom finska krigets tyngdpunktsområden, d.v.s. Vasa län. Det var här som kriget i huvudsak utkämpades och här som de ryska trupperna i huvudsak var stationerade. Krigsskadorna i landet koncentrerade sig framför allt till Vasa län. Jag undersöker endast de krigsskador som godkändes för ersättning av statsmakten. För en djupanalys har jag valt två socknar, Kuortane och Närpes. Dessa socknars materiella krigsskador var de största i länet. Mina huvudsakliga primärkällor är ansökningar om ersättning av krigsskador i senatens kammarexpeditions arkiv och motsvarande handlingar i civilkansliets arkiv för Buxhoevdens högkvarter.

Den totalsumma som landets krigsskador uppgick till var mycket avsevärd om man jämför med 1810 års budget. Krigsskadorna var ett av de mest betydande samhälleliga missförhållandet under kriget och åren efter det. Krigsskadorna koncentrerade sig starkt till vissa socknar och till vissa områden inom socknarna.

För att få en uppfattning av vilken typ av förluster som olika medlemmar av lokalsamhället drabbades av har krigsskadorna i Kuortane och Närpes fördelats innehållsmässigt på ett antal kategorier, närmare bestämt inalles 26 skadegrupper. De skadegrupper som oftast aktualiserades var den som gällde beklädnad och den som innehöll skador på annan boskap än hästar. Kläder behövdes för att tillfredsställa ett av soldaternas primära behov, nämligen värme. Boskap plundrades för att göra soldaternas föda mångsidigare. Även andra skador som helt eller delvis var knutna till soldaternas försörjning framträdde ofta i ersättningsansökningarna. På samma sätt gav truppernas förvärv av furage eller behov av transport i många fall upphov till krigsskador.

När man lägger en ekonomisk dimension till den innehållsmässiga analysen, alltså vilka skador som förorsakade de största ekonomiska förlusterna, är följande skadegrupper de största: 1) grödor 2) kläder 3) byggnader 4) säd och 5) hö. Skador förorsakade av nedbrända byggnader var koncentrerade till Närpes. Krigsskadorna härrör mest från perioden juli till september 1808 då krigets avgörande fältslag i rikets östra del utkämpades.

Krigsskadorna koncentrerades socialt till bondeklassen i djupanalyssocknarna. Även om krigsskadorna inte i större utsträckning drabbade tjänstefolk, lantarbetare eller backstugusittare, för att inte tala om fattiga eller andra som måste försörjas, råkade dessa befolkningsgrupper i ett mycket utsatt läge. Det här berodde på att dessa befolkningsgrupper var så höggradigt beroende av bland annat böndernas utkomst.

Situationen i djupanalyssocknarna försvårades av att dessa socknar samtidigt drabbades av en befolkningskris. Folkmängden i Kuortane moderkyrkoförsamling minskade med 13 procent och i kapellförsamlingen Alavo med 11 procent under kriget. Orsaken till befolkningskrisen var rödsoten som anlände med trupperna sommaren 1808.

Kuortane kyrkosocken drabbades under finska kriget av en svår befolkningskris och sannolikt av de största krigsskadorna i hela landet. Inte heller Närpes undgick en befolkningskris och befolkningen minskade med 7 procent under krigsåren. Forskningslitteraturen om den tidigmoderna tiden visar hur de värsta katastroferna uppstod när stor matbrist, krig och epidemier förekom samtidigt. Under finska kriget var detta fallet inom de områden som uppvisar de största krigsskadorna och det här gav sammantaget sannolikt upphov till befolkningskrisen inom dem.

Det framgår av den innehållsmässiga analysen av fallstudiesocknarna att största delen av krigsskadorna hade en koppling till de ryska truppernas logistik eller underhåll. Det samma är fallet i hela Vasa län. Att skadorna var störst just vid allmänna landsvägar och i närheten av dem, berodde främst på att trupperna var bundna till det befintliga vägnätet. Ett grundvillkor för krigsföringen var att arméerna fick lokal proviant och framför allt furage från det område där krigsföringen pågick. Det var avgörande för krigsföringen att man utan större problem lyckades ordna underhållet. Ju närmare lägret trupperna fick proviant och furage, desto lättare för dem. Därför drabbades de hemman som låg i närheten av allmänna vägar mest.

Både de ryska och svenska arméernas trupper, och speciellt de ryska, stannade länge med ganska stor numerär i de områden där skadorna visade sig vara som störst. Då trupper var stationerade på viss ort tömdes de lokala resurserna snabbare ju större mängd trupper det var fråga om och ju längre dessa trupper stannade på området. Det centrala var inte enbart manskapets numerär utan även mängden hästar som fanns vid trupperna.

Jag kan i min avhandling i viss mån korrigera och komplettera den uppfattning om den ryska arméns underhåll under finska kriget som förekommer i forskningslitteraturen. Det gäller dels organiseringen av underhållet, dels plundringarnas roll i underhållet. I den ryska armén vilade ansvaret för underhållet i större utsträckning på soldaterna och på av dem bildade koklag än i den svenska armén.

De ryska trupperna var också mindre beroende av förråd än motståndaren, eftersom man med hjälp av trossen kunde transportera ett stort reservförråd med sig och eftersom de ryska

trupperna kunde utnyttja det ockuperade områdets resurser mer hänsynslöst än de inhemska trupperna.

Det framgår ur den internationella forskningslitteraturen att den ryska arméns brist på medel för att finansiera underhållet när den stred utomlands var kronisk. Så var fallet också under Napoleonkrigen. Den politiska ledningen agerade på ett sätt som kan beskrivas som skenheligt. Den klargjorde aldrig för dem som svarade för underhållet inom den ryska armén hur man skulle agera. Det fanns i praktiken inte så väldigt många alternativ om pengar inte skickades allt medan trupperna ovillkorligen måste få proviant. Jag argumenterar i avhandlingen för att detta var grundorsaken till att de ryska trupperna ägnade sig åt plundring också under finska kriget. Ansvaret låg hos den politiska ledningen.

En annan kompletterande orsak till att krigsskadorna blev så omfattande i de värst drabbade områdena var sannolikt tidsbrist. Det snabbaste sättet att organisera underhållet var soldaternas spontana förvärv av proviant och furage. Plundringarna var på kort sikt det effektivaste sättet att organisera underhållet i ett resursfattigt område. På lång sikt skulle detta ha vänts mot den ockuperande armén, eftersom speciellt organisering av skjutsar och inkvartering var beroende av lokalbefolkningen.

Jag har kommit fram till att krigsskadorna i hög grad kan kopplas till de ryska truppers underhåll under anfall och defensiva operationer vilka bägge var omfattande under finska kriget. På grund av ovan nämnda omständigheter var den ryska arméns trupper mindre beroende av magasin och ett magasinssystem än den svenska arméns. Emellertid baserade sig den ryska arméns underhåll även delvis på användningen av magasinssystemet. Tack vare underhållssystemets karaktär var de ryska truppers rörlighet större än den svenska arméns. Större rörlighet resulterade i större slagkraft som ledde till framgång i kriget. Med andra ord var underhållet av ryska armén en strukturell faktor som gav Ryssland större framgång i kriget än Sverige.

Ryssarnas effektivare underhållssystem hade en direkt destruktiv verkan på lokalsamhället, som utsögs hänsynslöst på livsmedel. Grundförutsättningarna för lokalsamhällets existens försvann och en stor del av lokalsamhällets medlemmar blev utblottade i de värst drabbade områdena.

Den näst viktigaste orsaken till krigsskadorna i Vasa län var de ryska truppers hämndaktioner. Civilbefolkningen gjorde beväpnat motstånd och anföll de ryska kommunikationslinjerna vilket resulterade i hårda motaktioner från de ryska truppers sida.

De ryska trupperna hämnades på de invånare som deltog i folkresningen. De ryska trupperna koncentrerade hämndaktionerna kollektivt till närliggande socknar och byar. Andra orsaker till krigsskadorna, såsom skador i direkt anknytning till striderna eller strategiska/taktiska härjningar, var av klart mindre betydelse än dessa två ovannämnda.

Det sätt på vilket arméernas underhåll var organiserat hade en stor betydelse för rörligheten och därigenom för slagkraften och den militära framgången under Napoleonkrigen. Tidigare forskning har inte tillräckligt tydligt lyft fram underhållets betydelse för krigens slutresultat och därmed också för staternas historia i stort. Lokalsamhället fick ta stöten av den tidigmoderna tidens underhållssystem, och mest förödande var följderna vanligtvis i resursfattiga områden.

Summary

The objective of my thesis is to show how local communities served, at the same time, both as the resource of the Russian army and as the object of destruction, at the end of the Early Modern period. My research belongs to a tradition of military history with focuses on the relation between war and society.

The main hypothesis is that military logistics were the main cause of the destruction of local communities. Consequently, the logistical point of view is emphasized in my research.

The central researchers in the field of military logistics have convinced both the military and the historians that military strategy has leaned on logistics throughout the whole period of Modern History. Armies were destroyed without a single stroke of sword when their supply was not secured. Before the birth of this research tradition, however, the significance of supply during wars in the past centuries has been underestimated. Jan Lindegren, for instance, states that the wars of past centuries have been greatly misunderstood, or the historical study of them has been inadequate.

My dissertation has a dual point of view. On the one hand, I investigate the local community as a resource from the logistical point of view of the conquering army in wartime during the period of study. On the other hand, my study concerns the material consequences of this for the local community. The research focuses on a peripheral area with scanty resources in Northern Europe during the Napoleonic Wars. The eastern part of Sweden during the Russo-Swedish war 1808-09 is suitable as the object of such a case study. This war is also called the Finnish War.

The German war theorist Carl von Clausewitz mentions four principles of organizing supplies during the Napoleonic wars. One of them was to obtain supplies locally, or with the help of those members of the local community who were responsible for billeting the troops. This principle brought significant advantages from the military point of view. Plundering was often connected with this method of organizing supplies. The consequences of the method depended on the number of troops and on the amount of supply resources, as well as on the duration the troops were stationed in one place. A precondition for the successful use of this method was sufficient resources of supplies. Circumstances like this prevailed, above all, in Central Europe where population density had increased significantly during the eighteenth century. This area became the central theatre of operations during the Napoleonic Wars.

In order to achieve his strategic goals, Napoleon was tied up with his supply system and, above all, with the use of local resources of supplies. In areas of scarce resources, where distances were long, however, Napoleon's strategy, and the number of troops it required, was hard to carry out. Of the opponents of Napoleon, Prussia and probably also Austria, had to give up the use of the slow magazine system as the more mobile warfare, based on the exploiting of local resources, offered remarkable advantages to Napoleon's troops. The supply system of Sweden during the Finnish war was still based on a clear-cut magazine system.

The Russian Army was used to fighting in areas of scanty resources. The Russian troops generally plundered the areas they conquered in Europe in the late Early Modern era. The Russian Army had a relatively large wagon train and an excellent body of carriages which guaranteed certain supply reliability in areas of scarce resources. On the other hand, the number of carriages reduced mobility to some extent. Strategy was not so much bound to mobility as in the case of Napoleon.

Increasing the number of troops in areas of scanty resources did not bring the strategic advantages it was aimed at, because the supply and mobility of troops became more difficult. I also point at the connection between the invading army's logistical solutions and the resistance of the local population. Previous research has not paid enough attention to this connection.

The preconditions of the material welfare of the local community were tied to the way in which the supplying of troops was organized in the war areas where resources were scarce. The more uncontrolled the exploitation of local resources was, the more destructive the consequences were to the local community. From the logistical point of view, there was an inherent contradiction between the interests of the invading army and the local community. The local community became, in a way, the payer of the military success of the conquering army.

The unique primary sources used in this research have enabled drawing up an exceptionally detailed description of the problems caused by war to the local community.

When studying the local community as an object of destruction, I investigate the material damage caused by war principally in the main theatre of operations of the Finnish War 1808-1809, in other words, administratively in the province of Vaasa.

The method has been to study only war damage that was accepted for compensation. As the object of deeper case studies, I chose two parishes, Kuortane and Närpiö, where the material war damage was the greatest in the whole province of Vaasa. The primary sources concerning these parishes were applications for compensation, which were almost without exception extracts from minutes of court. These sources are included in the archives of the Senate and the civil chancellery of the Russian commander Buxhoevden's headquarters. Both archives are kept in the Finnish National Archives. Source critical remarks concerning the reliability of the applications for compensation will be found in my research.

The war damage was concentrated, above all, to the province of Vaasa. The total sum of the war damage concerning the whole country was very significant when compared to the budget of the Grand Duchy of Finland in 1810. The war damage was one of the greatest social problems during and after the war. The war damage in the province of Vaasa was strongly concentrated to certain parishes. The damage inside the parishes of Kuortane and Närpiö was concentrated to certain areas.

In an analysis of the content of the war damage in parishes chosen for case studies, it becomes evident that the greatest part of the war damage is linked with the logistics of the Russian troops. I also concluded that this was the case concerning the whole province of Vaasa. The damage was greatest just beside the main roads and nearby them, as the troops were bound to the existing network of roads. To wage a war required the possibility to obtain provisions and, above all, forage locally from the war area. It was decisive for warfare to be able to arrange supply successfully. The closer the troops could get their provisions and forage, the easier. Consequently, the farms close to the main roads suffered most.

A further consideration was that the troops of both armies, especially the Russian troops, were stationed in the worst damage areas for long periods of time in considerable numbers. In these cases, when the army needed to obtain a part of the supplies locally, the existing resources were used up more effectively, depending on the number of troops and the duration of time they stayed in the area. Here, I do not mean solely the strength of the troops; the actual number of horses was especially relevant.

My research corrects and completes certain aspects of the picture given by previous historical literature concerning the supply of the Russian Army during the Finnish War. This applies, on the one hand, to the organization of supply, and, on the other hand, to the role of plunder. In certain situations, the responsibility of supply was transferred to the soldiers and the artels

they consisted of. In practice, Russian soldiers had more responsibility to fend for themselves than Swedish soldiers.

Also, the dependence of the troops on stores was smaller than the dependence of their adversary, because a bigger reserve store could be transported in baggage train, and because the Russian troops could, more unscrupulously than domestic troops exploit the resources of the conquered areas.

It is evident, on the grounds of historical research that the Russian army suffered from a chronic shortage of financing of supplies when fighting abroad. This was also the case during the Napoleonic Wars. According to some research, the political leadership operated hypocritically. It did not disclose to those responsible for supply how to act. There were not very many alternatives, as no money was sent and the troops could not be allowed to suffer from a lack of supply. I consider this as the basic cause for the plundering and grazing with force, practiced by the Russian troops during the Finnish war 1808. The political leadership bore the responsibility.

The other complementary cause for the magnitude of war damage in the worst damage areas was, evidently, the lack of time. The quickest way to organize supply in these situations was the spontaneous procurement of provisions and forage by the soldiers themselves. To plunder was the most effective way to organize supply in an area with scanty resources in the short term. In a longer term this would have turned against the occupying army, as especially organizing transports and accommodation was dependent on the local population.

Therefore, my conclusion is that the war damage was closely tied to the supply system of the Russian troops during the major offensive and defensive operations of the Finnish war. The troops of the Russian Army were less dependent on magazines and the limitations of the magazine system than the Swedish Army, on the grounds of matters mentioned above.

Still, even the supply of the Russian Army was partly based on the use of the magazine system. The consequence of the features mentioned above was greater mobility. These characteristics of the Russian supply system led to greater striking power, which by itself led to military success. In other words, the supply system of the Russian army was a structural factor which helped Russia to succeed better at war than Sweden.

On the other hand, it must be remembered that supply solely based on a magazine system was considerably more expensive than the supply system based more on the exploitation of local resources. A more expensive system meant, again, generally less equipment and a smaller

size of combat forces, because no state could afford to spend much. In other words, the supply system of the Russian army was, besides being a more effective way militarily, also a more advantageous way to organize the supply than one solely based on a magazine system. The supply system of the Russian army was more cost-effective than the supply system of the Swedish army.

Considered from the point of view of the local community, the reverse side of the militarily more effective supply method was its destructive impact on the areas concerned. The local community was unscrupulously emptied of supplies. The essential prerequisites for life were taken away and the local communities of the worst damaged areas were left with nothing. This gave rise to a course of events that led to a population crisis. Great population catastrophes took place in Early Modern times when war, crop failures and epidemics happened simultaneously.

The second important reason for war damage in the province of Vaasa was the revenge of the Russian troops. The Russian troops conducted severe acts of revenge towards members of the local community who participated in uprisings against foreign troops, encouraged by the king. These uprisings threatened the lines of communication and the supremacy of the Russian army. The Russian troops concentrated the revenge actions collectively on nearby objects such as villages. The aim was to frighten the local population by spectacular punishments. I conclude that the significance of the other grounds of explanation of war damage was clearly minor compared to those mentioned above.

The organization of the supply of armies had a great impact on mobility and, thereby, on striking power and on military success during the Napoleonic Wars. Previous historical research has not sufficiently addressed the significance of the organization of supply for the outcome of wars, and thus to the history of states. The supply system could have a fatal impact on local communities in areas of scanty resources.

